

УНИВЕРЗИТЕТ "КИРИЛ И МЕТОДИЈ"
Факултет за филозофско-историски науки
С К О П Ј Е

ФАНИ МАРТИНОВА-БУЦКОВА

КУЛТУРНИТЕ ДЕЈНОСТИ И ПОСТИГАЊА КАЈ МАКЕДОНЦИТЕ
ОД ЕГЕЈСКА МАКЕДОНИЈА ВО ТЕКОТ НА НОВ И
ПЕРИОДОТ НА ЕМИГРАЦИЈА ВО ИСТОЧНО-ЕВРОПСКИТЕ
ЗЕМЈИ, 1940-1968 ГОДИНА

(докторска дисертација)

Ментор: Проф.д-р Воислав Кушевски

СКОПЈЕ, 1990 година

ПРЕДГОВОР

Проблемот "КУЛТУРНИТЕ ДЕЈНОСТИ И ПОСТИГАЊА КАЈ МАКЕДОНЦИТЕ ОД ЕГЕЈСКА МАКЕДОНИЈА ВО ТЕКОТ НА НОВ И ПЕРИОДОТ НА ЕМИГРАЦИЈА ВО ИСТОЧНО ЕВРОПСКИТЕ ЗЕМЈИ, 1940-1968" во македонската историографија, комплексно и монографски не е проучен. Меѓутоа, фрагментарно тој е третиран во некои трудови и статии од автори чии предмети на проучување се одделни проблеми и прашања од Народно ослободителната борба, Граѓанската војна во Грција и по неа. Во таквите трудови, поради боидот што е направен за комплексно проучување на настаните во текот на НОБ и Граѓанската војна, на проблемот за културните активности и постигања, во наведениот период, не му било посветено поголемо внимание.

За културно-просветната дејност на Македонците како и за нивните придобивки на овој план, од страна на грчката и странската граѓанска историографија или е премолчувано или прикажана како антигрчка, сепаратистичка, автономистичка, и сл.

Од страна на грчката партиска (КПГ) историографија и публицистика, културно-просветната активност и општо културните постигања на Македонците од Ег.Македонија, во различни периоди се стретира и оценува различно. Во времето кога македонското национално ослободително движење во Грција делуваше независно и надвор од КПГ, таквата дејност на Македонците беше оквалификувана како сепаратистичка и автономистичка, а кога

пак тоа движење се раководеше од КПГ, за време на НОБ, Граѓанската војна и периодот на емиграцијата, истото е третирано како прогресивно, револуционерно и сл.

По седумдесетите години, особено по легализацијата на КПГ, грчката партиска историографија, престана да пишува за придонесот на Македонците во општата борба со грчкиот демократски народ, за нивните придобивки и придонес на културно просветен план.

Грчката и странската реакционерна историографија, од различни причини и интереси, македонските организации и воопшто македонското ослободително движење како и дејноста на Македонците на културен и просветен план, ги оквалификува како сепаратистички агентурски, автономистички, спротивни на грчките национални и социјални интереси.

Фалсификувањето на појавата, дејноста и целите на македонските национални организации, под чие раководство се одвиваше и културно просветната дејност на Македонците од Ег. Македонија, од страна на грчката и странската реакционерна историографија за нивниот огромен придонес во борбата, го отежнува и усложнува комплексното и објективно проучување на ова прашање.

Како што веќе наведовме, повеќе од објективни причини, во нашата земја, не е изработена ни една монографска студија што би давала широка историска анализа за условеноста на создавањето, развојот, целите и улогата на културно-просветни-

те институции и воопшто на културно просветната дејност на Македонците од тој дел на Македонија.

Во трудот "Културните дејности и постигања..." е направен обид да се прикаже борбата на Македонците на културно-просветен план како медиум за изборување на национални права. Трудот е изработен врз основа на зачувани и достапни архивски документи, односно изворен материјал и литература во кои е третирано и ова прашање. При работата на трудот, главно се потпирав на оригинални објавени и необјавени архивски документи, пронајдени при истражувањата што ги имав во Архивот на Македонија како и во други архиви во земјата и странство. Документите, во најголема мера, потекнуваат од македонските организации и личности кои беа ангажирани во организирањето и спроведувањето на културно-просветната дејност, документи чија провениенција е од КПГ и од други демократски организации, институции и други иматели.

Во трудот, настојував, документирано и автентично да ги изнесам сложените настани и да дадам аргументирани оценки. Поради тоа, а и поради карактерот на трудот, беше неопходно некаде и цитирање на изворната документација.

Ја користам оваа можност да им изразам благодарност, особено на проф. д-р Воислав Кушевски, кој со своите забелешки и сугестии ми помогна многу во концепциското и стручното оформување на трудот и на другите соработници од Институтот за национална историја од Скопје, потоа на Архивот на Македонија и

повеќе наши граѓани кои, како организатори или активни учесници во културно просветниот живот на Македонците од Егејска Македонија (во периодот 1940-1968), - со своите искажувања ми помогнаа во расветлувањето на вистината за повеќе настани и личности на овој план во наведениот период.

АВТОРОТ

В О В Е Д

Со поделбата на Македонија од страна на трите балкански буржоаски држави и нејзиното санкционирање со Букурешкиот мировен договор, во 1913 година, се разби територијалниот интегритет и се отежна реализирањето на стремежите да живее и развива како самостојна нација.

При поделбата на македонската земја, на Грција и припадна 34.356 квадратни километри, на која живееја 329.371 Македонци од вкупно 1.02029 жители колку што броеше тогаш тој дел од Македонија, а Македонците во однос на другите малцинства, претставуваа мнозинство.

Грчките владеачки кругови стремејќи се да создадат чисто етничка територија, презедоа низа мерки за измена на етничкиот состав на Македонија. Во таа смисла се и конвенциите за размена на населението меѓу Грција и Бугарија од една и Грција и Турција од друга страна. Тогаш сериозни етнички промени претрпе Ениџе-Вардарско, Гуменџиско, Солунско, и Кукушко. Со компактно македонско население и натаму остана Леринскиот, Костурскиот и Воденскиот округ. Значи македонското национално прашање е присутно и натаму, а тоа ќе се наметне за решавање и пред меѓународни форуми.

По првата светска војна, силите победнички, во мировните договори, внесувале соодветни клаузули за да им се осигурат елементарни национални и демократски права на малцинствата кои се најдоа надвор од границите на матичната земја за чие

реализирање се грижеше Друштвото на народите со седиште во Женева. Во тој контекст е и Договорот за заштита на негрчките народности во Грција, донесен на 10 август 1920 година во Градот Севр. Со Севрскиот договор се предвидува заштита на правата на сите верски и јазични малцинства. Правото да основат свои културно-просветни, религиозни и општествени институции и училишта со слободна употреба на мајчиниот јазик.

Во тој контекст, грчкото Министерство за просвета, по инсистирање на Друштвото на народите, изготви Уредба со која се регулираа некои обврски од Севрскиот договор. Согласно на таквата Уредба, во септември 1925 година беше издаден буквар за македонските деца во Грција наречен АБЕЦЕДАР. Овој прв буквар на македонски јазик (леринокостурски дијалект), печатен на латиница, претставуваше потврда дека Македонците кои живеат во Грција не се ни Бугари ни Срби, туку посебен етникум. Во докажувањето на таквата теза беше ангажиран и грчкиот дипломат во Друштвото на народите-Василис Дендрамис, кој со научни аргументи го бранеше печатењето на АБЕЦЕДАРОТ, образложувајќи пред се дека македонскиот јазик е одделен славјански јазик, различен од бугарскиот и српскиот.

Појавата на АБЕЦЕДАРОТ не им одеше во прилог на бугарската и српската страна кои и двете остро реагирале за појавата на букварот на македонски јазик. Нивните конфликти околу овој проблем ги искористи грчката страна и успеа да го симни од дневен ред проблемот со АБЕЦЕДАРОТ, со тоа што грчките националисти ја забранија неговата употреба, беше запленет и уништен

од нивна страна, а со тоа и отварањето на македонски училишта беше илузорно.

Место национални права, Македонците во Грција станаа нишан на чести удари, а особено под тежок удар беше јазикот за што се применуваа ригорозни мерки за неговата забрана како од приватниот така и од јавниот живот. Во таа насока се отиде дури дотаму што во 1936 година беше донесен и закон со што беше забрането да се зборува на македонски.

Во напорите да се противстави на таквото зло, македонскиот народ поткрепа ќе најде во Комунистичката партија на Грција (КПГ). Ова партија беше единствената партија во Грција која ги земаше во заштита Македонците и преку нејзиниот главен орган "Ризоспастис", ја разобличуваше политиката на грчката буржоазија во однос на националните малцинства. КПГ, во 1924 година ќе ја прифати и Одлуката на Коминтерната за создавање на Обединета и независна Македонија и Тракија. Ваквиот став ќе го брани до 1935 година, кога се определува за нов став: "Полна рамноправност на националните малцинства во рамките на грчката држава".

Со појавата на македонската организација ВМРО(об), Македонците од Егејска Македонија ќе покренат повеќе иницијативи како на политички така и на културен и просветен план, барајќи преку формираните секции, правото за слободна употреба на јазикот, правото на печат на мајчин јазик и отварање училишта на тој јазик и сл.

На терористичкиот поход на грчките националистички организации, Македонците покажаа еден стоечки отпор за што и

самите грчки власти не можеа да го објаснат тој феномен, како по 25 години грчка власт во Македонија, се уште не можат да го збришат од употреба тој јазик? Доказ за таквиот отпор е и еден податок кој тврди дека над 5.000 судски покани биле доставени до оние лица кои биле затекнати јавно или приватно, во кругот на домот, да зборуваат на македонски јазик. А тоа докажува дека корените на еден јазик не можат да бидат пресечени или откорнати со декрети, закони и други административни мерки.

Периодот меѓу двете војни, за македонците во Грција претставуваше период на политичка и идеолошка борба, здружен во таа борба со грчкиот демократски народ. И покрај сите мерки за денационализација и асимилација што ги спроведуваше преку разни форми грчката буржоазија, Македонецот нема да ја изгуби националната ориентација. Тоа ќе дојде до израз кога ќе се поведе отворена борба за изборување демократија и независност на земјата.

Во периодот на Народно ослободителната борба, Македонците од егејскиот дел на Македонија, се определија за борба против окупаторот и неговите домашни соработници. Нивното масовно учество во НОБ овозможи тие отворено да бараат од партиското и военото раководство на отпорот да формираат свои одделни национални организации и одделни партизански единици. Резултат на таквите барања беше и појавата на народно ослободителните организации - Снавјаномакедонски народно ослободителен фронт - СНОФ во Костурско, Славомакедонски ослободителен фронт - СОФ во Леринско и Македонска антифашистичка организација - МАО во Воденско.

Со нивното формирање се појави и печат на македонски јазик кои одигра значајна мобилизаторска улога, а истовремено и културно-просветна, зашто Македонецот за прв пат на свој мајчин јазик читал за својата историја, за својата култура и корените на својот јазик.

Во периодот на НОБ посебен белег остават и културните манифестации кои особено од пролетта 1944 година добиваат широки димензии. Централно место во овие манифестации се драмските. Низ повеќе села од Костурско и Леринско се поставуваат на сцена разни пиеси од животот и борбата на македонскиот народ. Посебно за одбележување е прикажувањето на драмата "Крвава македонска свадба" од Чернодрински. Нејзиното поставување на сцена и прикажување сред македонската публика, претставуваше во тој период посебен триумф бидејќи по една ригорозна забрана на македонскиот јазик, сега тој јазик да се слуша јавно и гласно секако претставуваше настан од посебен значај.

Во културните манифестации исто така значајно место заземат и илинденските манифестации, организирани по повод празнувањето на 9 тори август, денот на македонското востание. Во 1944 година, во чест на тој ден во Леринско, Костурско и Воденско се одржуваа свечени собири и митинзи, на кои со пригодни културно-уметнички програми организирани од партизанските единици и од младината на месното население, се одбележуваше овој македонски празник.

Отварањето на македонските училишта во 1944 година, значеше исто така крупна национална придобивка. За нормално

функционирање на училиштата беше организиран учителски курс и изготвен буквар (на костурски дијалект). Учителскиот курс отворен во Рупишта се очекуваше да прерасне во педагошка академија за подготвување кадар за македонските училишта, но настаните што уследија по војната, ги потиснаа таквите надежи на Македонците.

По Договорот во Варкиза (12 февруари 1945) година, се повеќе се заоструваше судирот меѓу десницата од една и демократските сили од друга страна, така што пролетта 1946 година дојде и до вооружено пресметување, а тоа значеше и почеток на граѓанска војна. Пред македонскиот народ искрснуваа нови искушенија и предизвици. Тој беше ставен во таква положба што мораше да го брани својот физички опстанок во земјата бидејќи десницата во својот терористички поход, прогонувањето на Македонците, го имаше поставено како нејзина примарна задача.

И во периодот на Граѓанската војна, Македонците масовно ќе се вклучат во редовите на Демократската армија на Грција - ДАГ и заедно со грчкиот демократски народ, надевајќи се во декларираниите пароли дека во една демократска Грција ќе можат национално да опстанат. Паралелно со вооружената борба, Македонците ќе отворат широк фронт и во културно просветен план. Таквата борба што беше прекината во 1945 година, ќе биде продолжена во 1947 година кога се создадоа поволни услови, особено со создавањето на Слободната територија. Посебен придонес имаат и законодавните акти донесени на 10 август 1947 година од страна на Главниот штаб на ДАГ, меѓу кои и актот бр. 5, со што

се регулираше просветата, односно правото на националните малцинства да отворат училишта на својот мајчин јазик, да ја развиваат националната култура, вероисповеста и др. Врз основа на таквите законски мерки, од зимата 1947 година до пролетта 1948 година беа отворени повеќе македонски училишта во Слободната територија, во кои беа опфатени над 10.000 деца.

Македонските народно ослободителни организации НОФ-АФЖ, основани во април 1945 година, во текот на своето постоење беа иницијатори и носители на повеќе културни манифестации. Во својата програма тие се залагаа за развојот на националната култура и просвета што ја спроведуваа преку главниот и окружните оддели за агитација и пропаганда, а во тоа најголем придонес има македонскиот печат. Во текот на Граѓанската војна се појавија централни и окружни весници на НОФ-АФЖ низ чии страници се јавуваат написи со истриска, лингвистичка, литерарна и друга содржина. Тие станаа и трибина на повеќе млади литературни творци да се јават со свои поетски или прозни творби. Веќе во февруари 1949 година се појави и првата стихозбирка на македонски јазик под наслов "Пролет над Егеј" од Паскал Паскалевски. Освен тоа, македонскиот збор се пробива и во прозното кажување, за што сведочат повеќе раскази, репортажи од борбата и др. Општо земено, литературното творештво, создадено за време Граѓанската војна, а пред тоа и во НОБ, е добро сведоштво за настојувањата на Македонците да го потврдат својот национален индивидуалитет и во сферата на литературата.

Националната индивидуалност, Македонците настојуваа да ја афирмираат и преку разноврсни културни манифестации,

особено преку илинденските, кои најмногу доаѓаа до израз во 1947 и 1948 година во селата од Слободната територија и во партизанските единици.

Посебен придонес во афирмацијата на македонската народна култура има Културно-уметничката група на НОФ-АФЖ која со своите настапи по селата и пред партизанските единици, на разни конференции, конгреси, на собири и митинзи, ја ширела националната култура преку македонската песна, оро, збор, развивајќи го истовремено националното чувство на гордост.

Дувачкиот оркестар на Главниот штаб на ДАГ, исто така беше носител на културно забавниот живот сред единиците на ДАГ, а и сред населението од ослободената територија.

И покрај тактизирањето на КПГ со македонското национално прашање, како во текот на НОБ, така и во Граѓанската војна, кое имаше негативен одраз и во сферата на културата и просветата, сепак благодареејќи, во голема мера, на упорноста и на повеќе самоиницијативи, Македонците ја продолжија борбата за културна преродба, започната во текот на НОБ, постигнувајќи завидни резултати, а со тоа се потврдуваше и овој пат, националната посебност на Македонците сред една грчка средина и пошироко.

По поразот на ДАГ, во август 1949 година, се создаде тешка ситуација, а последиците од ваквиот исход на борбата, најмногу ги почувствува македонскиот народ, зашто воените операции меѓу ДАГ и владините сили, воглавно се одвиваа на теренот на Ег. Македонија. Тоа предизвика не само материјални штети туку и голем број човечки жртви. Трагична последица од војната е и поли-

тичката емиграција која се насочи главно кон источно европските земји, во Југославија и Сов. Сојуз. Во 1948 година беа евакуирани над 28.000 деца - Македончиња и Грчиња, а од август 1949 година беа принудени да емигрираат во тие земји и силите на ДАГ.

Политичката емиграција која настана во текот и по Граѓанската војна, беше раселена во повеќе земји, а во самите нив и во повеќе центри. Таквата ситуација создаваше тешкотии околу нејзиното натамошно поврзување и сплотување и затоа беа потребни нови форми и начини на идеолошко дејствување. Во оваа смисла, КПГ чие раководство и мнозинството од нејзиното членство се најде исто така во емиграција, настојуваше да делува преку разни организирани форми со цел да може да ја спроведува својата идеолошка и културно просветна политика и контрола сред емиграцијата.

Македонците во источно европските земји, имаа статус на политемигранти од Грција, а во рамките на оваа општа емиграција, тие сочинуваа одделна етничка целина, со правото да го изучуваат мајчиниот јазик, националната историја и да го негуваат и развиваат своето културно наследство. Значи пред македонската емиграција стоеја нови задачи за да ја сочуват својата национална индивидуалност, во едни нови услови далеку од својата татковина.

Македонците во нови услови и настојувања да ја одржат и развиваат културната автономија, го користеле искуството стекнато во текот на НОБ и Граѓанската војна. Затоа уште првите

години се прават напори да се продолжи наставата по македонски јазик која беше прекината пролетта 1948 година, во селата од ослободената територија. Преку курсевите, организирани во секоја земја одделно, се оспособуваше улителски кадар за настава по македонски јазик, односно за изучување македонска граматика и литература, македонска историја и географија. До 1955 година читанките за македонските деца во источноевропските земји се издаваа преку книгоиздателство "Неа Елада" во Букурешт, а од 1958 година таквите читанки се издават во Варшава преку Министерството за просвета на Полска. Читанките издадени преку "Неа Елада" се на еден вештачки македонски јазик, со правописот на бугарската азбука и со примеси на многу бугаризми. Таквата состојба во однос на јазикот, беше резултат на информбировската политика што ја спроведуваше КПГ спрема Македонците, односно спрема НРМ и Југославија. Читанките издадени во Варшава, за разлика од претходните, се на македонски современ литературен јазик.

И покрај ваквите аномалии што беа присутни во однос на јазикот, Македонците развија и богата издавачка дејност, со издавањето на оригинални и преведени дела на македонски јазик. Се издаваа дела од областа на марксизмот и ленинизмот, дела од светската литература, школска и воншколска литература наменета за македонските деца, се издаваа дела со историска, политичка и друга содржина.

Издавањето на македонски списанија ("Македонче", "Илинден, "Македонски живот") и македонски весници, односно македонска страница во рамките на весниците на емиграцијата

што излегуваа на грчки јазик, во секоја земја одделно, беа цврста алка во животот на Македонската емиграција. Списанијата и весниците во голема мера придонесоа и за појава и афирмација на литературното творештво, на македонски јазик. Низ страниците на македонскиот печат се појавија повеќе поетски, прозни и драмски творби. Така од 1949-1953 година, во списанието "Македонче" се јавуваат над 75 млади автори на една-две или повеќе стихотворби. Тоа покажува за желбата и преокупацијата на децата-бегалци да творат на свој мајчин јазик.

Во педесетите години се појавија и првите оригинални драмски дела од средината на македонската емиграција: "Смели Делчеви потомци" од Алеко Ивановски, "Патот на една чесна фамилија" од истиот автор, "Необикновена свадба" од Павле Каџков и други драмски дела оставени во ракопис.

Во шеесетите години се појавија и одделни стихозбирки на македонски јазик: "Стихови" од Васко Караџа, "Мојот Кавал" и "Сончогледи" од Динко Козинаков, како и одделни стихови од други автори кои се објавуваат низ страниците на печатот.

Освен тоа, беа објавени и повеќе збирки на народни и борбени македонски песни кои послужија како помагала во организирањето и спроведувањето на културните манифестации. Овие манифестации претставуваат посебно поглавје во целокупната дејност на македонската емиграција во нејзините настојувања да ја сочуваат националната посебност. Значајно место во културните манифестации и овој пат имаат илинденските, организирани по повод прославата на Втори август. Овие манифестации добиле и општоемигра-

нстки карактер, зашто во нив активно се вклучуваше и грчката емиграција, а не беа ретки случаите кога во прославата учествуваше и месното население од земјата домаќин. Преку илинденските манифестации, народите од овие земји, имаа можност да се запознаат со повеќе историски моменти од историјата на македонскиот народ и неговата судбина на Балканот.

Дејноста на македонските литературни кружоци, формирани во некои центри уште во 1954 година, зборува исто така за виталноста на македонската емиграција во нејзината постојана преокупација за национално да опстане и да се докаже.

На крајот да потцртаме дека Македонците во источно европските земји, во еден период од 20 години, 1948-1968, со целокупната нивна дејност на културно-просветен и друг план, успеа да ја сочуват националната свест, а кај оние од помладата генерација и да се развие, така што и каде тие да репатрирале потоа, во своето мнозинство тие се длабоко сврзани за Македонија и македонското дело.

ПОЛОЖБАТА НА МАКЕДОНЦИТЕ ВО ГРЦИЈА ПО
ПОДЕЛБАТА НА МАКЕДОНИЈА, 1913-1940

При поделбата на македонската земја, на Грција и припадна површина од: 34.356 квадратни километри. Населението на тоа пространство било 1.042.029 жители од кои Македонци 329.371, Турци 314.354, Грци 236.775, Евреи 68.206, Власи 44.414, Цигани 15.108 и разни 8.010" 1)

Ако се осврниме малу подалеку, во 1896 година, ќе видиме дека грчкиот елемент во Македонија во однос на словенскиот бил малцинство. На оваа територија "... живееле вкупно 681.451 жители од кои 354.406 Македонци, 195.360 Турци, 68.510 Грци и 65.175 други националности" 2)

Грчките владеачки кругови, неуспевајќи да ја реализираат идеата за создавање на голема Грција преку обединување на територии, преминуват на друга тактика, имено протерување од Грција на оние народи кои не биле од грчко потекло, пред се Турците и Македонците, за на нивно место да доведат Грци кои живееле надвор од границите на Грција. За реализирање на таквата цел разработија цел систем на мерки за грцизирање на присвоениот дел од Македонија. Во тој контекст на мерки се и конвенциите за размена на населението меѓу Грција со Бугарија, од една и Турција со Грција од друга страна.

---

1) Историја на македонскиот народ (Измени на етничкиот состав на населението во Егејска Македонија), Институт за национална историја (ИНИ), Скопје, 1969, книга III, с. 247.

2) Иван Катарџиев, Време на зреење, Последиците од војните, Култура, Скопје, 1977, книга I, с. 13.

По силата на Нејскиот Мировен договор од 1919 година за "доброволна" размена на населението меѓу Грција и Бугарија, а и поради перманентниот притисок што се вршел врз Македонците од страна на грчката држава во периодот од 1913-1928 година, од Грција во Бугарија се иселија 86.572 Македонци. 3)

Сообразно Лозанската конвенција од 1923 година, муслиманското население, во чиј состав влегоа и околу 40.000 Муслимани од македонско потекло, главно од Мегленско, се исели во Турција. На нивно место, а и на претходно иселените Македонци, биле колонизирани околу 640.000 доселеници од грчко потекло и друго христијанско население со неопределена или со прогрчка национална свест. Голем број од оваа емиграција воопшто не го знаела грчкиот јазик.

Со таканареченото "доброволно" а фактички принудно иселување, сериозни етнички промени претрпеа Ениџе-Вардарско, Гуменџиско, Солунско и Кукушко. Со компактно македонско население натаму остануваа Леринско Костурско и Воденско.

Во 1941 година, на територијата на Егејска Македонија, бројот на Македонците кои останаа да живеат во границите на грчката држава изнесуваше околу 250.000" 1) Значи и покрај ригорозните мерки на грчките владеачки кругови за создавање на

---

3) Тошо Поповски, Македонското национално малцинство во Бугарија, Грција и Албанија, Состојба во Грција, Македонска книга, Скопје, 1981, с. 68.

чисто етнички територии, не успеват да ги реализират сосема своите цели. Македонското национално малцинство кое останало да живее во границите на грчката држава, како во периодот меѓу двете светски војни така и наваму, ќе пружа отпор, било под пасивна или активна форма, за да го сочува својот национален идентитет.

А б е ц е д а р - Буквар за македонските деца
во Грција

По Првата светска војна, силите победнички, во мировните договори внесувале соодветни клаузули за да им се осигурат елементарните национални граѓански и демократски права на малцинствата кои се најдоа надвор од границите на матичните земји за чие реализирање требало да се грижи Друштвото на народите со седиште во Женева.

"... Со Договорот за заштита на негрчките народности во Грција, склучен во Севр, на 10 август 1920 година... се предвидувало еднакви можности за сите националности, верски и јазични малцинства, да основа свои културно-просветни, религиозни и општествени институции и училишта со слободна употреба на својот мајчин јазик".⁴⁾ Тоа значеше извесна гаранција дека грчката влада ќе ги почитува правата, културата и јазикот на Македонците и дека треба да отвори училишта на нивниот јазик.

---

4) Историја на македонскиот народ, III, с. 250

Од Севрскиот договор, Бугарија сакала да извлече корист претендирајќи на право за "бугарско" малцинство во Грција поради што вршела силен дипломатски притисок врз Грција и врз Друштвото на народите. Грција го прифати предизвикот на Бугарија и сакајќи и таа да обезбеди национални права за грчкото малцинство што остана во рамките на бугарската држава. На реципрочна основа и двете влади, преку своите министри за надворешни работи и преку претставници на Друштвото на народите, на 24 септември 1924 година во Женева потпишаа посебен протокол, познат во дипломатските канали како протокол Калфов-Политис. Со овој протокол, грчката влада официјално ги признаваше како бугарско национално малцинство Македонците од Егејска Македонија.

Со склучувањето на Протоколот "Калфов-Политис", остро реагираше југословенската влада бидејќи со признавањето на Македонците во Грција за бугарско малцинство, бугарската влада, можело да се случи, да бара и Македонците во Вардарска Македонија да се признаат за бугарско малцинство. Југословенската влада отиде до таму што го раскина договорот за пријателство со Грција, склучен 1913 година.

Од друга страна, наведениот Протокол не им одеше во прилог ниту на грчката страна бидејќи со признавањето на Македонците за бугарско малцинство и се овозможуваше на Бугарија да има претензии над Македонија. Ползувајќи го конфликтот меѓу Бугарија и Југославија околу Протоколот, Грција успеа да го анулира.

Грција со Севрскиот договор беше должна да се придржува на Договорот и во духот на тоа превзеде и некои конкретни

чекори. Така во почетокот на септември 1925 година, грчкото Министерство за просвета, изготви законска Уредба со која се регулираше прашањето на наставата на малцинствата. Веќе во септември, Комисијата во состав на Папазахариу, Сајакцис и Папалазару, задолжена од Министерството за просвета, изработи буквар за македонските деца во Грција наречен А Б Е Ц Е Д А Р. Овој Буквар беше напечатен во печатницата на П.Секе~~лару~~ во Атина, со латинска азбука, македонски јазик (лерино-костурски дијалект). 5)

Абецедарот од 40 страници, иако беше издаден, не беше пуштен во употреба, напротив веднаш беше заплнет и спречен да се употреби. Нити училиштата за македонските деца не беа отворени како што се предвидуваше со Уредбата.

На Грција, повеќе околности и овозможија да не го спроведе во дело Севрскиот договор. Една од основните причини е и фактот што меѓу Бугарија и Србија и натаму постоеше силен антагонизам и секоја од нив се бореше македонското прашање да го реши во своја полза, на штета на македонскиот народ.

Појавата на АБЕЦЕДАРОТ предизвика револт и негодување особено од бугарска страна бидејќи од тоа произлегуваше дека Македонците се друг словенски етникум различен од бугарскиот односно српскиот.

---

5) Оригинален примерок на АБЕЦЕДАРОТ се чува во Архивот на СР Македонија-Збирка "Раритети".

Поради реакциите на Бугарија и Србија, Одделението за малцинства при Секретаријатот на Друштвото на народите беше принудено, преку своите експерти, да ги брани ставовите и постапките и мотивира за излегувањето на Абецедарот. За таа цел тие беа принудени да навлегуваат во проблемот на македонскиот јазик и аргументирано да ја докажуваат вистината, за разликите меѓу македонскиот и бугарскиот, односно српскиот јазик.

За докажување причините зашто на македонски, а не на бугарски, односно српски јазик не излезе Абецедарот, се ангажирал и грчкиот дипломатски претставник во Друштвото на народите - Василис Дендрамис.⁶⁾

Василис Дендрамис, во писмото испратено до Ерик Колбан - директор на Одделението за малцинства при Секретаријатот на ДН, образложува зашто Абецедарот е на латиница, а не на кирилица, ги наведува Хрватите, Словенците и Полјаците како пример кои, иако се словенски народи, го употребуваат латинското писмо. Дендрамис во писмото до Колбан наведува и други аргументи за појавата на Абецедарот на македонски и во врска со тоа вели: "Има и еден друг аргумент очигледно познат на сите Слависти дека славомакедонскиот јазик не е идентичен со бугарскиот (дури) и повеќемина ноторни бугарофили, по повеќегодишни студии, дојдоа до уверение дека македонскиот - словенскиот јазик не е ниту бу-

---

⁶⁾ Воислав Кушевски: Азбучник на Македонците во Егејска Македонија (Појавата на македонскиот "Абецедар" во Грција и Друштвото на народите В-К Нова Македонија - ЛИК, год. 11, бр.7, од 18.2.1987, с. 4-5.

гарски, ниту српски, туку посебен јазик..." 7) Натаму Дендрарис наведува и други сведоштва за посебноста на македонскиот јазик, односно лингвистичките карти за кои вели: "Сите лингвистички карти го потврдуваат, т.е. го сместуваат меѓу споменатите јазици и славомакедонскиот со сосема јасна разлика и дека на тие карти секое јазично подрачје е обоено различно. Славомакедонското јазично подрачје се наоѓа во големата лингвистичка карта на Европа, издадена од Стандорф пред осум години и е засновано на најновите сознанија со посебна "црвена боја" е означено населението кое зборува словенски во Македонија, додека Бугарите се обележани со сива, а Србите со гулабова боја". 8)

О'Молоњи-авторитетен експерт во Секретаријатот на ДН, осврнувајќи се на мотивите зашто една грчка влада вовеле латински алфабет како што е случајот и со други словенски народи, изнесува: "Мотивите изгледа се политички за грчката влада, еднаш за секогаш таа да се ослободи од едно словенско влијание, како српска така и од бугарска пропаганда". 9)

Всушност таква беше и политичката ориентација на грчките владеачки кругови на кои словенството им стана опсесија за прогонување. Дури и ветувањата на тогашниот претседател

---

7) Пак таму.

8) Воислав Кушевски, Азбучник на Македонците во Егејска Македонија, Нова Македонија, ЛИК, 11, 7, 18.2.1987, 4-5.

9) Пак таму.

на грчката влада-Елефтерос Венизелос дека "прашањето на македонското малцинство ќе биде уредено и дека тој ќе биде првиот во Грција што ќе се ангажира за отварање на македонски училишта во Грција, останаа неисполнети". 10)

Политика за денационализација на Македонците

По Балканските војни, а и по Првата светска војна, систематски се интернираа Македонци во пустите грчки острови во Скопелос, Трикери, Итака и др. 11) Чест е случајот да се палат села и градови, да се протерува населението и сл. Типичен пример за тоа е палењето на градот Кукуш кога во јуни 1913 година биле изгорени сите негови куќи - 1846. "Слична судбина ќе доживее и градот Серес како и пространите селски подрачја околу овие градови. Соодветни акции се вршени и во другите подрачја на Егејска Македонија". 12)

---

10) Тошо Поповски, цитиран труд, с. 76.

(За Абецедарот повеќе и во јубилејното издание на АБЕЦЕДАРОТ, 1925-85, Македонска книга, Скопје 1985; Кај Блаже Ристовски, Абецедар-буквар на Македончињата во Егејска Македонија, Разгледи, год. I, бр. 9, 1959.

11) Архив на Македонија (АМ), фонд Егејска Македонија меѓу војните, Кутија I/1/207, Барање доставено од К.Д.Ракитас, до Управата на Леринска околија, март 1919, да му се достават списоци на лица кои треба да бидат интернирани во Скопелос.

12) Тошо Поповски, ц. труд, с. 76.

Грчките шовинисти особено се нафрлиле на македонскиот јазик со цел да го спречат од јавна и приватна употреба. За да успеат во тоа тие организирано почнале да ја спроведуваат таквата политика. Во 1926 година беше формирана организацијата наречена "Грчко-македонска тупаница". Оваа организација, на 28 јануари 1926 година издаде циркулар со следната содржина: "Од денес забрануваме употреба на бугарскиот јазик во сите општествени центри, установи, во трговските односи, на состаноците и собирите, веселбите, ручоците, свадбите итн. Во сите наведени случаи наредуваме да се зборува на грчки јазик. Родители, учители, старатели на малолетни, ве повикуваме да го исполнете вашиот патриотски долг, во спротивно ќе ве сметаме за издајници на татковината и таквите ќе паднат под страшната казна на нашата организација. Татковината над се - значи казнување на секој кој нема да ги врши нашите наредби". 13)

Во 1927 година во Солун беше основана друга националистичка организација-Национален сојуз на Грција-ЕЕЕ, која исто така својата дејност ја впери против Македонците и против македонскиот јазик. Нејзините организатори, во соработка со Службата за безбедност, секојдневно исценираа обвинувања против Македонците. Насекаде во јавните институции и на други места залепувале огласи со зборовите: "Зборувајте само грчки", а

---

13) Лазо Мојсов, Околу прашањето на македонското национално малцинство во Грција, ИНИ, Скопје 1954, с. 233.

над нив секогаш се ставале трите букви-ЕЕЕ. За една таква антимакедонска дејност на триепсилитите, како што ги викаше народот припадниците на оваа организација, зборува и еден напис објавен во весникот "Ризоспастис", орган на ЦК на КПГ, кој во својот број од 1932 година забележал: "Минатата година, сред пазарот во Лерин, пред очите на полицаец, еден припадник на ЕЕЕ-капетанот Вангелис, просто модросал од котек еден земјоделец бидејќи зборувал македонски. Во село В'Мбел Костурско, биле истепани до крв, потоа осудени на затвор, 10 младинци бидејќи пееле песни на својот јазик. Истото станало и во село Апоскеп, каде селаните го празнувале Први мај со национално-револуционери песни и со Интернационалата испеана на македонски јазик".¹⁴⁾

И во војската Македонците неможеле да најдат мир бидејќи и таму била создадена почва за антимакедонска дејност. Офицерите се однесувале брутално кон оние Македонци кои се осмелувале да прозборат македонски. Се нафрлувале со навредливи зборови, нарекувајќи го македонскиот јазик "кучешки", "безвреден" и недостоеен да се слуша во една "цивилизирана" Грција.¹⁵⁾

Се казнувале не само оние кои не го зборувале грчкиот јазик, туку и оние кои не го знаеле. За таквите беа отворени специјални вечерни школи, а од таквото "школување" не биле поштедени ниту старците кои при крајот на својот живот биле принудени да учат туѓ јазик.

---

14) Македонското прашање на страниците на "Ризоспастис", Буништа од ЕЕЕ, избор и редакција на Јосиф Поповски, с. 138.

15) Исто, Писмо од еден војник од Гуменџе, 3.7.1935, с. 262.

Со проблемот за забрана на јазикот се малтретирале и учениците од основните училишта кои се ислушувале од организациите на власта да кажат кој јазик го зборуваат дома нивните родители, присилувајќи ги да се откажат од македонскиот јазик и да зборуваат само грчки.

Во ноември 1926 година, грчката влада донесе закон за промена на словенските називи на сите населени места како и на личните имиња и презимиња со грчки. Иако со тоа се одело да се докаже грчкиот карактер на Македонија, фактички се постигнувало спротивен ефект бидејќи долг беше списокот на градовите, селата, реките и др. Тоа претставуваше добро сведоштво за распространетоста на Македонците во Егејска Македонија и нивното бришење со законски прописи тешко можело да се постигне бидејќи корените беа длагоки.

Кога и покрај сите мерки за укинување на македонскиот јазик од употреба во јавниот и приватниот живот, не беше постигната целта кон која тежнееја грчките националисти, во 1938 година, диктаторот Јоанис Метаксас, го донесува Законот бр. 2366/7-IX, 1938, со кој се забранува македонскиот јазик од секаква употреба. Во случај на непочитување на овој Закон се предвидувале разни казнени мерки со затвор, парична глоба, физички казни и др.

За прогонување на Македонците затоа што го зборувале својот јазик сведочи и долунаведениот документ: во кој се вели: "Државниот обвинител на село Долно Котори, врз основа на член 143-145 од кривичната постапка, го повикува Георгиос Јован

Митрос, жител на село Нерет, лично да се јави во судската сала на овој суд на 15 мај 1939 година, понеделник, 9 часот претпладне, за да му се суди бидејќи на 19 февруари оваа година бил фатен да зборува со други лица на словенски јазик - со што е прекршен член 697 од Кривичниот закон во врска со упатствата на Полицијата бр. 15/30. Ако тој не се јави, ќе му се суди во отсуство..."¹⁶⁾

Положбата што ја создаваше грчката националистичка политика низ селата и градовите во Егејска Македонија, стана предмет на проучување и на странски јавни и културни работници кои не можеле да бидат рамнодушни пред варварските методи на грчките националисти. За пример ќе го наведеме случајот што го изнесува Англичанецот В.Хилд, кој патувајќи низ Егејска Македонија, забележал: "Грците ги гонат не само живите Словени кои еднаш ги нарекуваат Бугарофони, друг пат Славофони, туку и сите мртви Словени чии гробови се растурени по цела Македонија. Тие дури ни на грбовите не им дават мир. Ги бришат словенските натписи по крстовите, ги вадат коските од грбовите и ги спалуваат"¹⁷⁾

Не беа поштедени нити христијанските храмови. Го гореа Евангелието, Апостолот и други книги напишани на словенски, нарекувајќи ги еретични.¹⁸⁾

Најсигурен начин за денационализација на Македонците, грчките владеачки кругови, сметаа дека ќе го постигнат преку

---

16) АМ фонд, Егејска Македонија меѓу двете војни, К-1/3/130
Судска покана на Ѓорги Митрин, доставена на 24.4. 1939 год.

17) Лазо Мојсов, ц.труд. с. 236.

18) Тошо Поповски, ц.труд. с. 70.

просветата и културата кои што исцело беа посветени на грчката кауза. Низ културните манифестации и наставните програми во училиштата се настојувало да се всадува постојано во свеста на младата македонска генерација грчки дух. За да се успеа во тоа се ангажираа повеќе фактори. Особено со тоа беа преокупирани високи просветни и политички функционери кои со разни анализи, елаборати, програми и предлози се обраќаа до надлежните државни органи, барајќи да и се даде на просветата примат која најмногу е повикана да одговара на највисокиот "партиски" долг, а тоа е провоспитувањето на "залутаните грчки деца" по "погрешниот" пат. Тие барат да се брише се што потсетува на словенско, а тоа пред се, да се брише во душите и свеста на луѓето, а за друго е лесно.¹⁹⁾

Во грчките училишта во кои учеа Македончињата, ги слушаа приказните за легендарните борци од востанието во 1821 година кога Грците се дигнале на востание против турската тиранија, се восхитувале од нивната храброст, се учеле и воспитувале од нивните дела, но истовремено таквите приказни беа поинакви од приказните што ги слушаа од нивните дедовци и татковци, а тие кажувале за македонските борци кои исто така дигале бунтови и востанија против турското ропство. Таквите вистини младата македонска генерација ќе ги чува како најсветла точка во себе.

---

19) АМ, збирка Егејска Македонија меѓу војните К -1/1/181
Извештај на Василис Викас, школски инспектор, за проблемите на просветата во околицата на Емборе, од 28.1.1917 година.

И преку културата се настојувало да се постигне поставената цел. Низ разните ученички и младински приредби во школите и во нив, се одело кон тоа за да се всади кај децата љубов кон грчкиот јазик, кон грчката историја, создавајќи психологија кај детето дека гордо звучи само ако се викаш Грк.

Прогресивните сили на Грција во одбрана на
македонското малцинство

Македонците во Грција во борбата за национални и социјални права свои сојузници ќе најдат во левите сили на Грција пред се во КПГ и во Земјоделската партија на Грција (ЗПГ).

Комунистичката партија на Грција - со македонското национално прашање за прв пат се судрува на нејзиниот III-вонреден конгрес, одржан во Атина од 16 ноември до 3 декември 1924 година, на кој ја прифати Одлуката на Комунистичката интернационала и Балканската комунистичка федерација за создавање на "Обединетата и независна Македонија и Тракија" во рамките на една Балканска федерација. Во усвоената резолуција, КПГ ги поткрепува сите национални и политички права на потиснатите народи (национални училишта, национална самоуправа, верска слобода, почитување на националната култура и др).

Ставот за обединетата и независна Македонија и Тракија, КПГ го застапуваше до 1935 година, кога на нејзиниот VI-ти конгрес, одржан во декември истата година, го заменува со ставот:

"Полна рамноправност на малцинствата во рамките на грчката држава". 20)

Промената на ваквиот став, КПГ го мотивира со фактот дека со договорите за размена на населението меѓу Грција, Бугарија од една страна и Грција-Турција од друга страна, се измени етничкиот состав во Егејска Македонија во полза на грчкиот елемент.

Прифаќајќи ја паролата за обединета и независна Македонија КПГ, го прифати програмски прашањето на македонскиот јазик, а тоа го изразуваше и застапуваше јавно преку својот орган "Ризоспастис". Во периодот меѓу двете светски војни, весникот "Ризоспастис" (Радикал) за Македонците во Грција преставуваше основно информативно и едукативно средство. Од 1923-36 година, весникот редовно објавува статии за економските, социјалните и националните проблеми на Македонците, а од 1930 година, редакцијата на весникот, им стави на располагање и една страница од весникот, во која можеле да објавуваат свои статии, написи, писма и сл. во врска со животните проблеми што им ги создаваше грчката буржоазија.

Чест беше случајот кога и високи партиски функционери се заземаа и јавно истапувале во одбрана на македонското прашање. Меѓу таквите е и Панделис Пуљопулос, кој во својство на ге-

---

20) Комунистичката партија на Грција и македонското национално прашање, 1918-1974, Одлука на Вонредниот конгрес по националното прашање, Зборник на документи во избор и редакција на Ристо Кирјазовски, Архивот на Македонија, Скопје, 1982, с. 13.

нерален секретар на Партијата, во еден свој напис во "Ризоспастис" наведува: "... Походот на веќе развиената шовинистичка буржоазија на соседните балкански држави... го попречи нормалниот процес на национален развој на македонското население и на тој начин се појави феноменот на еден народ во Македонија на кој му се одземени правата да се истоветува со својата татковина и кој е принуден сакајќи или не да биде Грк, Бугарин, Србин или билошто друго освен Македонец". 21)

Серафим Максимос, шеф на Парламентарната група на Обединетиот фронт на работниците и селаните и член на ПБ на ЦК на КПГ, бранејќи ја политиката на КПГ по македонското национално прашање, изнесува дека: "Политиката на КПГ по македонското национално прашање треба да е во склад со генералните и основните принципи што ги зазема таа, инаку не е можно да се именува како комунистичка партија... а тоа е правото на народите на самоопределување". 22)

Земајќи ги во заштита Македонците и ангажирана во решавање на македонското национално прашање, не е ни чудо што КПГ на изборите добивала најмногу гласови во Егејска Македонија. "Така на изборите од 7 ноември 1926 година, левите сили

---

21) Македонското национално прашање на странците на Ризоспастис, Македонски вулкан, 11.12.1924, с. 32-47.

22) КПГ и македонското национално прашање... Одговор на пратениците на Обединетиот фронт за походот против комунизмот (говор на С.Максимос во грчкиот парламент, април 1927), с. 82.

добија 16 мандати од кои 10 на КПГ. На изборите од септември 1932 одново Партијата доби 10 мандати, а во наредните, од 9 јули 1935 година, бројот на гласовите на Македонците за КПГ двојно се зголеми".²³⁾

ВМРО (Обединета)

Со појавата на Внатрешната македонска револуционерна организација (обединета), во 1924 година, како организација на Македонците во трите делови на поделена Македонија дојдоа до израз националните стремежи на Македонците. На чело на оваа организација застана кукушанецот Димитар Влахов, верен на револуционерните традиции на своите сограѓани меѓу кои и легендарниот борец на македонскиот народ - Гоце Делчев.

Во март 1934 година, во Воден беше свикана оснивачка конференција на која беше донесено решение да се формираат и околиски организации секции на ВМРО (об). Новата македонска организација своите идеи ги ширеше преку органите "Балканска федерација" и Македонско дело". Во Солун овие весници доаѓаа преку тајни канали, а од тука, Неделко Попнеделков - истакнат македонски револуционер, со помош на македонските комунисти и активисти на организацијата, ги дистрибуираше во внатрешноста, откако се умножувале на тенка хартија за полесно пренесување.²⁴⁾

---

23) Тошо Поповски, ц. труд, с. 77.

24) Усни искажувања на Горги Турунџев, активист на ВМРО (об) во село Екши-Су, сега жител на Скопје, дадени и забележани од авторот во 1984 година.

ВМРО (об) преку своите секции, посебно се зазема за употреба на македонскиот јазик, за отварање училишта, издавање на македонски печат. Еве што вели едно писмо од Македонците на село Екши-Су, испратено до "Ризоспастис" и објавено на 1.11. 1934 година: "Во село Екши-Су се формираа две групи, една од 9 членови, друга од 6. Тие групи си зедаа за задача да ги просветуваат земјоделците и да ја организираат борбата на македонскиот народ. Групите ги повикуваат и другите села: Ајтос, Зеленич и Љубетина, да се организираат и тие во групи и да настојуваат да се издаде македонски весник на наш мајчин јазик..."²⁵⁾

Во 1936 година, во Грција е воведена диктатура на чело со генералот Јоанис Метаксас кој презеде низа брутални мерки против сите демократски сили во Грција, а особено против Македонците, а со тоа и дејноста на ВМРО (об), е парализирана.

Примери на отпор на Македонците против политиката
на денационализација и асимилација

Имајќи ја подршката на левите сили во Грција, особено на КПГ на македонската организација - ВМРО (об), Македонците во периодот меѓу двете светски војни и покрај суровите методи на денационализација, ќе најдат духовни сили за да се исправат и да не потклекнат на притисокот што се вршел над нив. Гласот против грцизирањето, во овој период, ќе претставува форма на отпор, манифестирајќи се било како пасивен или активен отпор.

---

²⁵⁾ Македонското прашање на страниците на "Ризоспастис", с. 240.

Македонците го користеа в-кот "Ризоспастис" преку кој го изразуваа своето незадоволство од економското, социјалното и националното угнетување. И ВМРО (об) преку своите секции ќе бара и културно-просветни права за Македонците. Тие истовремено ќе го дигнат својот глас бранејќи го своето име, а за илустрација ќе го наведеме отвореното писмо на секциите на ВМРО(об) од селата Вртикоп и Арсен-Воденско, објавено во Ризоспастис, во кое тие изнесуваат: "Не сме Бугари, ниту Срби, ниту Грци! Ние сме Македонци! Ќе се бориме за полна независност од бугарскиот, српскиот и грчкиот јарем". 26)

Дури и оние Македонци кои отслужувале воен рок и покрај строгиот режим што владеел во војската, отворено ќе кажат: "Македонци сме и се бориме за својата слобода!" 27)

И сред злогласните затвори во Еди-Куле, Акронавлија и др. Македонецот ќе најде сили да го брани своето име, исправајќи се сред темните ѕидини и пред да падне покосен од непријателскиот куршум ќе извика: "Македонец се родив и Македонец ќе умрам". 28)

---

26) Македонското прашање на страниците на Ризоспастис, Писмо од секциите на с.Арсен и Вртикоп, од 8.9.1934, с. 226.

27) Исто, Писмо од двајца војници-Македонци од Лерин, од 22.9.1934, 228.

28) Исто, ц.труд, с. 125(Станува збор за тројца Македонци од Лерин: Тодор Манов, Горги Параскевов и Стојан Валаков. Пред да биде стрела Валаков ќе извика: Македонец се родив и Македонец ќе умрам. Параскевов кога му ја читат смртната пресуда изјавува: "Роден сум во Софија но не сум Бугарин, живеам во Лерин но не сум Грк, јас сум Македонец").

За отпорот на Македонците против мерките на денационализација сведочи и еден извештај на командантот на IX-от пограничен сектор до IX-та девизија во Кожани, во кој меѓу другото се вели: "... Кои се причините што и по 25 години грчка власт сеуште во градот Лерин и околицата, се зборува локален дијалект, односно македонски и тоа од страна, речиси, на целото население?"²⁹⁾

А и самиот факт дека над 5.250 лица биле обвинети и над нив изречени судски казни затоа што биле затекнати да зборуваат на македонски³⁰⁾ кажува дека еден јазик не може да се укине со никакви административни мерки.

Во Македонија како да живееше праисконскиот непокор и не се прекинувале нишките на народната традиција. Дури и тогаш кога диктаторот Метаксас, со закон го забрани македонскиот јазик, и тогаш тој јазик, ќе прошепоти околу домашното огниште и насобраните околу него, ќе ги слушат приказните за македонските борци од времето на Илинден,³¹⁾ пред тоа и потоа. Ќе ги научат, а и сами ќе ги пеат песните за Лазо Поптрајков, Васил Чакаларов, Митре Влаот, за Делчев-Гоце Кумурџичето³¹⁾ и др.

---

29) AM, фонд "Егејска Македонија меѓу војните", К-1/3/129.

30) Списание "Нова Македонка", орган на Главниот одбор на Антифашистичкиот фронт на жените во Егејска Македонија, Првиот конгрес на АФЖ, Бр. 2, април 1949, с. 1.

31) Песните се испеани од Атанас и Стојна Мартинови во 1970 година, и двајцата од село Поздивишта Костурско, жители на Скопје. Магнетофонската лента со снимените песни се наоѓа во Институтот за фолклор-Скопје, а дешифрираниот текст од песните е кај авторот.

Сознанието за својата национална индивидуалност тешко можело да се збрише со помош на пропагандите и теророт, бидејќи изворот на историската вистина беше тука, течел непресушно низ вековите, ги напојувал младите Македонци и таквата вистина цврсто се вкоренувала во нив.

Културни пројави

Своевиден отпор против мерките на денационализација Македонците пројавуваат и преку разните културни манифестации. Пеењето на интернационалата на грчки јазик на разни работнички собири, митинзи, првомајски прослави, беше вообичаена појава, но да се испее на македонски тоа претставуваше посебен настан. Тоа македонската младина често го пројавуваше иако ги знаела последиците што следат. Таков пример се младинците од село Апоскеп-Костурско кои во 1932 година, собрани на сред село, ја пееле Интернационалата на македонски јазик.³²⁾ Во село В'мбел, во почетокот на февруари 1933 година, исто така на сред село, повеќе селани ја пееле на македонски Интернационалата. Заради ваквиот случај полицијата уапсила 9 мина младинци од селото кои претходно биле претепани од котек, а потоа беа дадени на суд во Костур и осудени на 10 години затвор.³³⁾

На 4 август 1936 година, кога беше воведена диктатурата на Метаксас, во селото Вишени-Костурско, беше објавена општо-

---

32) Македонското прашање на страниците на Ризоспастис, ц.труд, с. 138.

33) Исто, Интернационалата во В'мбел, с. 168.

народна веселба во чест на тој ден. Младинците од селото брзо реагираше, одбивајќи да учествуваат на таквата манифестација. Младинецот Индриов Панајот, член на младинското друштво во селото, категорички одби да учествува во прославата одби дури да се фати на оро. За таквиот негов став тој свирепо бил натепан од полициските органи во Костур. 34)

Значи ученичките и младинските аматерски културно-уметнички и спортски друштва во селата и градовите, во периодот меѓу двете војни, иако грчките шовинисти сакаа преку нив да шират грчка култура, всушност станаа жаришта за ширење на револуционерни идеи. Ваквата идеолошка ориентација на младинските друштва се должи на агитацијата и дејноста на КПГ и ВМРО (об), а пред се на Комунистичката младинска федерација на Грција-ОКНЕ. Овие организации нејдоа и добра почва за делување бидејќи и учителскиот кадар, во своето, мнозинство, беше лево ориентиран и според тоа тие претставуваа цврста алка меѓу Партијата и младинците.

Некои од младинските и ученичките друштва покажаа сме-ли потфати како што е случајот со младинското друштво во село Екши-Су, Леринско, регистрирано под името "Друштво на пријателите" кое беше активно од 1923-1936 година. 35)

---

34) Усни искажувања на Ристо Индриов, од село Вишени-Костурско, сега жител на Скопје, дадени на авторот на 28.6.1984 година.

35) Усни искажувања на Благоја Турунџиев и Горги Турунџиев, од село Екши-Су, прибегнати во СРМ, членови на Друштвото, забележани од авторот во 1985 година.

Во текот на своето постоење Друштвото го дистрибуираше весникот "Македонско дело" и "Ризоспастис", кои во селото се дотурале илегално. Друштвото често пати даваше претстави во селото и околијата и поголемиот дел од собраните средства ги давале за потребите на политичките затвореници-членови на КПГ или на други политички и антифашистички организации. Друштвото од Екши-Су, кое имало драмска, инструментална и играорна секција, особено сеактивирало по повод празнувањето на 25-и март, денот на грчкото востание и на други верски празници. Покрај сето ова, репертоарот добивал и нови содржини што се манифестирале со прославата на 1-ви мај, меѓународен ден на трудбениците. На тој ден младинците од селото во училишната зграда го развивале црвеното знаме, одржувале собири и на претставите пред населението од селото, Друштвото настапувале со грчки и со македонски народни песни³⁶⁾.

Драмската секција на Друштвото, есента 1932 година, ја прикажа драмата на Војдан Чернодрински - "Крвава македонска свадба"³⁷⁾ Овој настан претставува куриозитет поради околностите и успехите кога е прикажана, имајќи ги во вид мерките за денационализација, а пред се негирањето на македонскиот јазик.

---

³⁶⁻³⁷⁾ Исто, (искажувања на Благоја и Ѓорѓи Турунџиеви): "Поголемиот дел од членовите на Друштвото, во текот на НОБ, а и во Граѓанската војна се вклучија во редовите на партизанските единици. Стефо Масин, еден од раководителите на Друштвото, во 1948 година е стрелан од Монархофашистите. Трагична е судбината и на сестрите Стрежови кои на ѕверски начин се убиени, особено Сика која пред војната била член на Друштвото.

Во 1936 година кога активноста на Друштвото е забранета, неговите членови својот револт и незадоволство го изразија на еден многу необичен начин. Имено, младинците од Друштвото, на четири агли од училишната зграда ја нацртале кирилската буква "Ж" во разни бои и личела на расцутен цвет. Таа буква за жителите на Екши-Су, значела живот, отпор и непокор, оној стоечки и молчалив отпор, што Македонците во периодот меѓу двете светски војни, често го манифестирале. Долго време пркосела таа буква па дури и тогаш кога непријателите на македонскиот јазик сфатиле дека во тој цвет се крие словенска буква, па копале и прекопувале, но никако да ја избришат, чиниш боите длабоко се впиле во сидиштата на училишната зграда како длабоки корени зариеени во утробата на мајката земја. 38)

Од 1932-1935 година во село Д'мбени делуваше културно-уметничкото младинско друштво во кое членувале повеќе напредни младинци од селото, организирани во Комунистичката конфедерација-ОКНЕ. Покрај драмската, хорската и други претстави, Друштвото делува сред младината и на идеолошко-политичка основа, усмерувајќи ја младината кон антифашистичка борба.

Во текот на своето постоење Друштвото ги постави на сцена: "Голфо" - мелодрама за идиличниот живот на овчарот Спасе и убавата селанка Голфо, потоа пиесата "Склава" (Робинка) и комедијата "Кметот на селото". Еден дел од приходот бил наменет

---

38) Исто што и (36-37).

за потребите на Друштвото, а другиот дел за модернизирање на училишните простории.

Македонците во времето меѓу двете светски војни, ќе барат патишта за употреба на македонскиот јазик и во јавните гласила. Постигнатите резултати на овој план се повеќе од скромни, иако има покажани иницијативи. Андреа Чипов, кој бил одговорен за македонските текстови што се објавуваа во весникот "Ризоспастис", немајќи во прво време словенски букви, го применува старото искуство со кое се служеле многумина преродбеници, текстовите да се пишуваат на македонски јазик но со грчки букви. Во бројот на "Ризоспастис" од 8 февруари 1934 година, наоѓаме еден краток текст со крилско писмо. Тоа е краток повик за новите избори. Текстот гласи: "РАБОТНИЦИ-ЗЕМЈОДЕЛЦИ! Гласите за црвените димархии ³⁹⁾ и за црвените градски обштински сџвети! Срп и Чекан!" ⁴⁰⁾

"Ризоспастис" од 3 октомври 1934 година објавува статија на македонски јазик, но со латинско писмо:

"Drugari mprakia Makedontsi!

... Pulete dombro tie špionite zatso se tie šo sake so dihtatoria se azardisve da ve naprave so ogan i so železo da gko natsete gartskio ezik i da ne sporvate makedontski šo vi e majkin vi ezik... Posakajte da sporvate makedontski i na grafiata ⁴¹⁾ i na sudo i sfekade. Posakajte da mu dade pravo da si grede ma-

---

39) Димархии (грчки збор) - градски општини.

40) Македонското прашање на страниците на Ризоспастис, с. 187.

41) Графијата (грчки-графион) - канцеларија.

kedontsite deci ot tsuzinite. Posakajte da ne platvate kusur i viknejte sfite zaedno: Madonia za Makedontsite! Dolu mpogjo i fašitskata dihtatoria i ajde da gja oslompodime Makedonia i Trakia". 42)

Комунистите од Леринско, кои, по оспособувањето на една стара печатница, под строга илегалност, почнаа да печатат летоци и разни други материјали на македонски јазик. Уште во 1930 година, активисти на ВМРО (об) од Леринско, по своја иницијатива, на индиго, го издаваа в-кот "Земјоделско знаме" на македонски јазик што излезе до 7-от број. 43)

Во село Нестрам, се издаваше локален весник "Несторион", наменет за иселениците во прекуокеанските земји во кои се објавуваа македонски народни песни, приказни, гатанки и други умотворби од животот и обичаите на луѓето од тој крај. По иницијатива на ЦК на КПГ, бил повикан во Атина, еден функционер на ВМРО(об) за да работи исклучиво на подготовка на два тома народни македонски песни и приказни кои требало да бидат издадени. 44)

Македонските комунисти и антифашисти затворени во злогласните затвори на сувите острови и други темни зандани, заедно со грчките комунисти, развија завидна идеолошко-политичка

---

42) Македонското прашање на страниците на Ризо..., с. 236.

43) Христо Андоновски, ВМРО(об) во Егејска Македонија, ИНИ, Гласник, XIII, 1969, бр. 3.

44) На истото место.

работа. Покрај тоа, тие посебен интерес покажале и за изучување на македонскиот јазик, односно за примена на кирилското писмо. Случајот на Панделис Пуљопулос, поранешен генерален секретар на ЦК на КПГ, познат полиглот кој познавал неколку светски јазици, воодушевува бидејќи со помош на македонските затвореници, од кои го научил и македонскиот јазик, напишал дури на тој јазик и Г р а м а т и к а. Оваа граматика тој им ја подарил на македонските комунисти во затворот, како израз на почит и восхит, кои иако прогонувани, негирани и тероризирани не се откажале од својот јазик. ⁴⁵⁾

Културни пројави на поширок план, во периодот меѓу двете светски војни, треба да се бараат надвор од границите на грчката држава, во оние земји каде се најде поголем број од македонска емиграција, од тој дел на Македонија, особено во Бугарија и во прекуокеанските земји. Ова емиграција иако далеку од корените на својата татковина, никогаш не престанала да мечтае за една слободна и обединета Македонија. Таквиот идеал, во еден период, го поткрепи и новата македонска организација ВМРО (об) која јавуваше широко македонско движење. Македонското прашање кое се повеќе се актуализира како на внатрешен така и на надворешен план, доведе до појава на прогресивен македонски печат на Балканот и кај емиграцијата во прекуокеанските земји, низ чии

---

45) Стојан Киселиновски, Статусот на македонскиот јазик во Егејска Македонија меѓу двете светски војни, Културен живот, Скопје, 1978, бр. 3.

страници се изнесуваа вистини за борбата на Македонците за национална самобитност. 46)

Богата македонска литературна дејност на македонски и бугарски јазик беше создадена во периодот 1938-1941 год. од македонскиот литературен кружок, формиран при редакцијата на списанието "Македонски вести" под редакција на Ангел Динев. Еден од најплодните соработници на ова списание бил и Ангел Жаров од Серес, автор на повеќе трудови меѓу кои и поемата "Бежанци", во која авторот ја изнесува трагиката на македонските бегалци од Егејска Македонија, разказот "Андарти" исто така со мотиви од судбината на Македонците од тој крај на Македонија.

---

46) Блаже Ристовски, Резолуцијата на Комунистичката интернационала и македонската нација и македонскиот јазик (1934) во развитокот на македонската национална мисла, Културен живот, бр. 7-8, Скопје, 1984, с. 12.

"Во текот само на двете години (1934-1936) во Бугарија е развиена богата публицистичка дејност. Легално се печатат "Македонски вести" и "Македонска земја", а илегално "Обединист", "Македонска револуција", "Бјулетин" на ВМРО(об), "Македонско единство".

Богата журналистичка активност се разви и меѓу македонската емиграција во прекуокеанските земји, во Јужна и Северна Америка. "Македонски Бјулетин" (1930-1931) беше прв орган на прогресивното македонско движење во Америка, а по оснивачкиот конгрес на Македонскиот народен сојуз, почна да излегува в-кот "Балканско здружение" (1931-1934). Од 1934-1938 излегува "ТТрудова Македонија", орган на Македонскиот народен сојуз. Излегува во Чикаго и донесува напис за македонската нација и националната култура вклучувајќи го и македонскиот јазик. "Народна волја" (1938-1978" продолжува да биде обединувач на соработниците од сите три дела на Македонија".

Посебна активност на културно-забавен план пројавуваат македонските братства кои со разни манифестации ја продолжуваат и обогатуваат македонската народна култура. Покрај културните манифестации кои ги организираа сред емиграцијата, сред бугарскиот народ, тие обавуваа и издавачка дејност во што најплодно е Кукушкото братство.

Стојан Христов од село Кономлади Костурско уште од млади години емигрира во Америка каде се вклучува во македонското движење на емиграцијата и со повеќе свои написи објавени во македонскиот печат на емиграцијата, ја запознава американската читачка публика со печалбарскиот живот на Македонецот. Денес тој е истакнат американски писател од македонско потекло, кој на Македонија и посветил неколку свои врвни литературни достигања: "Мојот американски аџилак, Мара, Штркот и орелот", "Пашата од Јанина" и др. Сите овие негови дела кои зборуваат за историското минато на македонскиот народ за време на турското робување, се преведени на македонски литературен јазик и на свечен начин промовирани во Скопје, во присуство на самиот автор.

И Крсте Петков Мисирков, од село Постол-Солунско, своите литературни и други остварувања ги реализира вон границите на грчката држава. Иако поголемиот дел од својот живот го минал далеку од својата татковина - Македонија, тој исцело и се посветил на националната кауза, укажувајќи на научна основа дека Македонскиот народ, македонската нација го има правото на самостоен национален развој.

Творештвото на Мисирков (оставил зад себе околу 60 трудови), го открива Мисирков како интересна творечка личност, како славист, јазично-книжевен историчар, фолклорист, етнограф, публицист, трибун на македонската национална мисла, а пред се како основоположник на македонската национална историја како наука и основоположник на современиот македонски литературен јазик.

Мисирков за афирмација на јазикот, укажува на националната етика: "Да се откажат чоек од својот јазик, значит да се откажат и од народниот дух". Повикувајќи се на свеста на секој Македонец изнесува дека: "Секој кој шчо напаѓат на нашијот јазик ни ет исто таков непријател како и нападачот на нашата вера". Значи одбраната на јазикот Мисирков ја постави пред секој Македонец како право и како долг.

Борбата што се водеше во периодот меѓу двете светски војни за развој на националната мисла и култура се заснива на традицијата што ја оставиле творците на македонската култура и писменост. И од тој дел на Македонија има такви дејци кои со својот живот и дело го задолжиле македонскиот народ. (Хаџи-Павел Божигропски од Кониково-Гуменџиско, Димитар Македонски од Емборе-Кајларско, браќата Држиловци од Држилово-Воденско, Вељамин Мачуковски, Теодосиј Синаитски, Лазо Поптрајков од Д'мбени-Костурско, поет-револуционер од периодот на Илинденското востание. И покасно се јавуват и други заслужни дејци за културна преродба но секој кој се обидел да ја афирмира македонската индивидуалност сред една грчка средина, бил за тоа на најбрутален начин, прогонет од страна на грчката држава.

Периодот меѓу двете светски војни, за Македонците во Грција претставуваше период на политичка и идеолошка борба со грчкиот национализам, сплотен во таа борба и со грчките прогресивни сили. Во овој период Македонецот бил изложен на физички и духовен терор, одземајќи му се при тоа и најелементарното човечко право да се служи со својот мајчин јазик. Но и покрај сите мерки на грчката држава за денационализација на Македонците, Македонецот нема да ја изгуби националната ориентација, туку ќе најде сили да го дигне својот глас бранејќи го своето име и својот јазик, а низ разните културни манифестации да покаже и отпор спрема мерките кои водеа кон нивно грцизирање.

П Р В Д Е Л
КУЛТУРНИ ДЕЈНОСТИ И ПОСТИГАЊА КАЈ МАКЕДОНЦИТЕ
ОД ЕГЕЈСКА МАКЕДОНИЈА ВО ТЕКОТ НА НАРОДНО
ОСЛОБОДИТЕЛНАТА БОРБА, 1941-1945

П Р В А Г Л А В А

ПОЛОЖБАТА НА МАКЕДОНЦИТЕ ВО ОКУПИРАНА МАКЕДОНИЈА

Егејскиот дел на Македонија, по окупацијата на земјата, е поделен на три окупациони зони: а) Фашистичка Бугарија окупира дел од Западна Тракија, Источна Македонија до реката Струма и островите Тасос и Самотраки; б) Западниот дел на Македонија со Костурско, дел од Кожанско и дел од Леринско, беше окупиран од Италија; в) Централна Македонија, со Солунско, Кукушко, Гуменџиско, Берско и дел од Леринско и Кожанско беа окупирани од Германија. Централна и дел од Западна Македонија беа ставени под јурисдикцијата на грчката квислиншка влада на генерал Чолакоглу.

Бугарија, во делот на Македонија кој беше под нејзина окупација, воспостави свои административни и политички органи и презеде низа мерки за бугаризирање на населението: беше суспендиран грчкиот јазик како во просветата така и во административните установи и насекаде воведен бугарскиот. Исто така разви широка пропаганда и во другите делови на Егејска Македонија, окупирани од Германците и Италијанците. Резултат на таквата политика беше и појавата на вооружени чети во чии состав влегоа заведени Македонци кои огорчени од предвоената политика на

грчката буржоазија, ја изгубиле довербата воопшто во грчкото раководство и во едни новосоздадени политички и воени услови тие ја изгубиле и политичката ориентација ставајќи се на тој начин во служба на окупаторот.

Во тешки воено-политички услови, официјалната влада заедно со кралот, ја напуштија Грција, а водачите на граѓанските партии декларираа прилагодување кон новосоздадената ситуација, чекајќи го исходот на војната да го решат сојузниците.

Народот, во своето мнозинство, бил антифашистички ориентиран и го понесе товарот на окупацијата и уште од првите денови беше настроен за масовен отпор.

Во првиот период на окупацијата, КПГ се наоѓаше во тешка организациона состојба затоа што големите провали во 1939 година од страна на метаксасовата диктатура, речиси, целиот раководен партиски актив, се наоѓаше во затвор или интернација. Во овие провали остана неразбиено само Македонското биро на КПГ за Македонија и Тракија, кое за време на окупацијата застана на чело на Партијата.

Во текот на 1942 година веќе беа формирани окружни и околиски партиски органи, кои веднаш создадоа агитациони пропагандни одделенија, а по селата пунктови, кои преку илегални гласила и други средства за агитација, го трасираа патот за борба против окупаторот.⁴⁷⁾

---

⁴⁷⁾ Архив на Македонија (АМ), фонд ЕЛАС К-30/3, Извештај за политичката ситуација во Грција. ЕЛАС - Ενωμενος λαϊκος απελευθερωτικος στρατος (Национално народно-ослободителна војска).

СОЗДАВАЊЕ НА ВОЕНО ПОЛИТИЧКИ И НАРОДНО
ОСЛОБОДИТЕЛНИ ОРГАНИЗАЦИИ

Тешките услови предизвикани од суровоста на војната, ја наметнаа потребата од создавање на еден национален фронт кој би ги обединил сите антифашистички сили и би ги раздвижил во борба против окупаторот. За таа цел, по иницијатива на КПГ, на 27 септември 1941 година беше формиран ~~Националниот фронт~~ ЕАМ (Национален ослободителен фронт), со учество на повеќе партии и организации: Комунистичката партија на Грција, Работничко-социјалистичката партија, Народно-демократската унија, Земјоделската партија и други организации. 48)

Основна цел на ЕАМ беше борба на сите обединети сили за ослободување и воспоставување интегритет на земјата, служејќи се во таа борба со разноврсни форми на отпор, почнувајќи од пасивен до вооружена борба. 49)

ЕАМ, создаде свои организации, речиси, по сите села и градови, иако условите за комуницирање беа тешки. Надвор од редовите на ЕАМ не остана ни македонскиот народ. Тој, заедно со прогресивните сили на грчкиот народ влезе во борба за ослободување на земјата од окупаторот и за создавање демократска Грција во која Македонците би можеле национално да опстанат и да се развиват.

---

48) АМ, фонд: "Национална народна ослободителна војска-ЕЛАС", К-30/6/9 и К-30/6/200, Извештај за формирање и за дејноста на ЕАМ, ЕПОН, ЕА.

49) Димитрис Глинос: "ΤΙ ΒΙΝΑΙ ΚΑΙ ΤΙ ΘΕΛΑΜΕ ΠΟ ΕΑΜ" (Што е и што сака ЕАМ), брошура издадена кон крајот на 1942 година (без место и име на издавач).

По иницијатива на ЕАМ беа формирани и повеќе воено-политички и народно-ослободителни-организации:

(Национална солидарност), ги реализираше проблемите околу згрижувањето на бегалците кои биле прогонувани од териториите окупирани од Бугарите, водеше грижа за воените сираци и за военитеинвалиди, а особено за обезбедување храна и облека за борците на ЕЛАС. Во оваа организација посебен придонес има и македонската жена која обезбедуваше храна и топла зимска облека за борците.

На 23 февруари 1943 година е основана младинската организација *Ενιαία πανελλαδική οργάνωση νεων* - ЕПОН (Обединета сегрчка младинска организација). Уште на нејзината основачка конференција образложено е дека ЕПОН е народно-ослободителна, антифашистичка, антимилитаристичка, прогресивна и мирољубива организација. Во таа смисла ЕПОН беше ангажирана и околу исхраната на населението, отварање на мензи во училиштата и фабриките, водејќи грижа да не се повтори страотната зима 1941/42 кога од глад во поголемите градови изумреа стотици илјадици лица. Исто така младинците се ангажираа и околу обновувањето на повеќе разурнати објекти особено училишни згради, младински клубови и др. Навечер, истите младинци, кога ќе падне мракот, започнувале нова офанзива, со четка и боја в рака пишувајќи по ѕидовите, и насекаде каде било можно, антиокупаторски пароли: "Надвор окупаторот", "Смрт на издајниците", "Леб", "работа", "просвета", "Слобода". 50)

ЕПОН разви богата активност и на културно поле. Песната, орото, театарот и сл. станаа составен дел од животот и дејноста на младинската организација. Борбата за афирмација на културно поле, претставуваше своевиден облик на отпор и силно оружје во општата борба против окупаторот.⁵¹⁾

На 10 март 1944 година е формиран ПЕЕА - Πολιτική Επιτροπή εθνικής αντιστάσης - (Политички комитет за национално ослободување), со претставници од сите партии и организации на ЕАМ. Овој врховен орган ја презеде во свои раце политичката и воената власт и распиша избори за Национален совет.⁵²⁾

ПЕЕА си ги постави следните програмски цели: да се осигури слобода на народот во слободните територии, почитување на приватната сопственост и обезбедување слободата на вероисповед и услови за мирен живот по ослободувањето од окупаторот како и борба против секакви обиди за преврат и диктаторски решенија било од која страна тие да доаѓаат.

Во изборите за делегати во Националниот совет, беа делегирани и тројца Македонци: Михаило Керамитчиев од Костурско, Киро Пилаев од Леринско и Ристо Турунџев од Воденско. Меѓутоа во сите официјални акти на ПЕЕА и на Националниот совет, не беа

---

51) ΕΜΠΡΟΣ ΕΠΟΝΙΤΕΣ - (Напред епонити), брошура издадена од издавачката куќа "Неа Елада", Букурешт, јануари, 1952 година.

52) АМ, фонд: ЕЛАС, К-30/7/8, и К-30/7/2, Одлука на ПЕЕА дека под своја команда го става ГШ на ЕЛАС, Одлука на Националниот совет за задачите на овој орган и извештаи за донесените одлуки на ПЕЕА на 12.3. 1944.

внесени никакви клаузули што би ја гарантирале националната индивидуалност и правото на самоопределување на македонскиот народ. Настаните што уследија по формирањето на ПЕЕА, покажаа дека во неговиот состав влегоа многу буржоаско-националистички елементи кои делуваа за зацврстување на позициите на Велика Британија и грчката буржоазија во земјата.

Вооружениот дел на ЕАМ претставува национално народно-ослободителната војска ЕЛАС, создадена во декември 1941 година.

Борбата на грчкиот и македонскиот демократски народ, всушност продолжи веднаш по прекилот на италијанскиот фронт. Оние мали илегални групи кои почнаа да го собираат оружјето и муницијата од боиштата напуштени од владината војска, прераснаа во крупни партизански единици, така што летото 1943 година тие се престојуваат во бригади и дивизии.⁵³⁾ Покрај Галвниот штаб на ЕЛАС, на чие чело беше поставен Стефанос Сарафис, се формираа обласни и други штабови на ЕЛАС, така што со една солидна воена организација, ЕЛАС, започнува нови и успешни воени операции против окупаторот.⁵⁴⁾

ЕЛАС претставуваше основна воена сила во борбата против окупаторот. Во нејзините борбени редови, до крајот на војна-

---

53) АМ, фонд ЕЛАС К-30/1/1, Наредба на ГШ на ЕЛАС од 16 јуни 43 за реорганизација на ЕЛАС.

54) Истоот фонд, К-30/4, Извештај за тригодишната борба на ЕЛАС, (Историја за борбениот пат на 13, 14, 16, 26, 50 полк и X, XIII-та девизија на ЕЛАС).

та, се бореа 70.000 борци, а со резервните сили таа бројка стигна и до 130.000 борци. ⁵⁵⁾ Во редовите ЕЛАС се бореа 6.000 Македонци, а во резервниот 20.000. ⁵⁶⁾

Борбениот пат на ЕЛАС беше прекинат со Договорот во Варкиза донесен на 12 февруари 1945 година, кога ЕЛАС го предаде оружјето. И место признание за придонесот во борбата против окупаторот за ослободување на земјата, реакцијата, која дојде на власт со помош на туѓа интервенција, за да ја зацврсти својата власт, почна да ги прогонува борците на ЕЛАС и припадниците на другите народноослободителните организации. Се пракаа во окови во затворите и логорите што ги имало ширум целата земја.

Партизанските единици на ЕЛАС, имаат голем придонес и во ширењето на народната култура сред народот од подрачјето каде се движеле тие. Со песна во борба, со песна и оро на починка тие даваа импулс на животот во тие подрачја.

СОЗДАВАЊЕ НА МАКЕДОНСКИ НАРОДНО-ОСЛОБОДИТЕЛНИ ОРГАНИЗАЦИИ И ОДДЕЛНИ ПАРТИЗАНСКИ ЕДИНИЦИ

Комунистичката партија на Грција, во текот на Народно ослободителната борба, го задржа ставот по македонското национално прашање, прифатен во 1935 година за "полна рамноправност на националните малцинства во границата на грчката држава".

---

55) Костас Папагеогиу:

(Признавање на националниот отпор 1941/44, хроника од записниците на Парламентот), Атина, 1982, с. 19.

56) Сп. (Демократска армија), Пандо Вајна:

Во новосоздадените услови, македонското прашање беше изнесено и на VIII-от пленум на ЦК на КПГ, одржан во првата декада на јануари 1942 година. Партијата, во Македонците и натаму гледаше свој сојузник во борбата против окупаторот. Тоа се согледува и во Резолуцијата донесена на овој пленум, по проблемот на националното малцинство во која се вели: "Нашата Партија треба да ја развие целосно својата активност за да ги поучи националните малцинства, а посебно Словеногласните Македонци, за да не бидат поведени од омразата поради националното угнетување од грчките капиталисти и денешната демагогија на окупаторот, а особено на бугарскиот империјализам и шовинизам кој е сателит на Хитлер и Мусолини. Треба да стапат во национално-ослободителната борба, заедно со грчкиот, српскиот и бугарскиот народ против ограбувачката фашистичка оска, за победа на Советскиот сојуз и поробените народи, зашто само тоа е гаранција за нивната национална и социјална слобода". 57)

На Сегрчката конференција на КПГ, одржана во декември 1942 година, во односот на националните малцинства, беше донесен идентичен став како и на VIII-от пленум, на која се потенцира дека: "... националните малцинства треба да се организират против Оската и да стапат во заедничка антифашистичка борба со грчкиот народ за победа на Советскиот Сојуз и неговите сојузници што

---

57) КПГ и македонското национално прашање документи за односот на КПГ кон македонското национално прашање 1918-1974), избор и редакција на Ристо Киријазовски, Архив на Македонија, Скопје, 1982, Резолуција на VIII-от пленум на КПГ, јануари 1942 година, с. 168.

претставува гаранција за слободно и братско егзистирање на сите народи". 58)

КПГ раководејќи се од принципите, донесени на своите пленумски форуми по проблемот за малцинствата, во текот на НОБ, дозволи да се формират повеќе политички и воени институции (МАО, СНОФ и одделни партизански македонски единици). Но водејќи политика на компромис си дозволи да прифати компромисни решенија со владата во бегство, што станаа кобни за народно-ослободителното движење на Грција, а особено за македонското национално движење бидејќи при секој компромис доаѓало и до манипулација со македонското национално прашање, односно со достоинството на македонскиот народ.

Идејата за формирање на македонски народно-ослободителни организации, македонските комунисти, долго време ја носеле во себе, а како резултат на општиот нивен придонес во борбата и упорното барање на Македонците, КПГ прифати да го реализира таквото барање.

Првата македонска организација, формирана во текот на НОБ е македонска антифашистичка организација - МАО, формирана во април 1942 година, по иницијатива на Вангел Ајановски, во Воден. Основна цел на организацијата беше борба против окупаторот и борба за извојување национални права. МАО разви широка агитација меѓу македонското население во Воден и Воденско за вклучување во редовите на ЕЛАС. Посебен успех постигна со издавањето на в-кот "Црвена звезда" - прв весник на Македонците

---

58) Пак таму.

од Егејска Македонија што почна да излегува на македонски јазик-воденски дијалект.

Во својот краток период (расформирана е во октомври 1943) МАО успеа да биде влијателен фактор не само на воено-политички туку и на културен план со издавањето на весникот. 59)

Во октомври 1943 година, Македонското биро на КПГ, донесе решение за формирање одделна македонска организација во Костурско-Славомакедонски народно-ослободителен фронт - СНОФ и Славомакедонски ослободителен фронт СОФ, во Леринско. После ова Одлука, следеа окружните партиски конференции што беа одржани во ноември на кои беше прифатено партиското решение. Беа избрани времени раководства, се до конститутивните конференции што се одржа во декември 1943 година, односно од 23-24 во Костурско и од 26-27 декември во Леринско.

---

59)

Третирајќи го македонското национално прашање како тактично, а не принципиелно КПГ, повеќе пати презеде чекори на компромис со владата во бегство. Така, поради претстојните разговори со оваа влада во 1943 година, КПГ реши да ја расформира МАО. Но кога овие разговори завршуваат со неуспех, делегацијата на ЕАМ се враќа поразена, и во октомври Партијата донесува решение за формирање на друга македонска организација СНОФ.

(За дејноста на МАО види повеќе во мемоарите на Вангел Ајановски-Оче, што се чуваат во Архивот на Македонија, Кутија-мемоари).

За релативно кратко време, беа создадени повеќе месни организации како во Костурско така и во Леринско.⁶⁰⁾ СНОФ, и МАО, во своите Програми се залагаа за борба против окупаторот, за борбено единство со грчкиот борбен народ, за сузбивање на бугарската пропаганда и борба за извојување национални права.

Значаен придонес организациите дадоа и на културно-просветен план, со агитацијата што ја спроведуваа на македонски јазик за ширење на националната култура преку песна, оро и збор, за отварање на македонски училишта, за издавање на македонски печат и др.

Кога СНОФ постигна значајни резултати, Партијата донесува одлука да се расформира, што значеше атак не само врз организацијата, туку општо и врз националните придобивки извојувани со борба и многубројни жртви. Со таквиот чин не можел да се помири македонскиот народ. Како револт за таквата непринципиелна и антимакедонска постапка, е расцепот на една поголема група на македонски борци и активисти. Предводена од Наум Пејов, на

---

60) Во Костурско во еден период од 6 месеци, беа организирани 5 реони со 42 основни организации во кои организирано делуваа 4.700 членови на СНОФ, а како професионалци беа ангажирани 26 активисти.

Во април 1944 година, пред Либанската конференција, КПГ донесува одлука за расформирање на МНОФ, што значеше уште една отстапка пред владата во бегство.

16 мај 1944 година таа се одвојува од ЕЛАС и се префрлува во Вардарска Македонија, вклучувајќи се во редовите на македонските партизански одреди од Вардарска Македонија, на Караорман.

СНОФ, во своето шестомесечно постоење и делување, се истакна како вистински раководител и успеа да го сплоти и мобилизира поголемиот дел од македонскиот народ во Костурско и Леринско во борба против фашизмот. СНОФ прерасна во мобилизатор, водач, просветител и толкувач на иднината на македонскиот народ, а со својот печат, повици и усмена агитација, стана израз на чувствата на македонскиот народ за своја национална слобода. 61)

Покрај борбата за свои национални народно-ослободителни масовни организации, од што се успеало да се појават МАО, СНОФ и СОФ, македонскиот народ, упорно бараше и формирање на самостојни македонски партизански единици. Македонските прогресивни сили, кои носејќи го духот на Илинден и гледајќи ја борбата на Македонците од Вардарска Македонија кои градеа држава, како рамноправна единка во Федеративна Југославија, се стремее и

---

61) За дејноста на СНОФ види повеќе во книгата: Македонците под Грција и во борба против фашизмот 1940-1944, од Христо Андоновски, с. 117-129 и во Архивот на Македонија во фондот, "Егејска Македонија во НОБ, 1941/45; К-11/5/47, Реферат на Паскал Митревски поднесен на конференцијата на СНОФ, 15.4.1944; во К-11/4/100, Извештај за положбата на СНОФ во реонот Поле-Костурско, 29.3.1944; во К-11/4/114, Извештај за положбата на СНОФ во реонот Добролишта, од март 1944 година.

тие по сличен пат да извојуваат свои права во рамките на една демократска Грција. Сето тоа делуваше, КПГ да го прифати како нужност формирањето на самостојни македонски единици, кога условите тоа го наметнаа.

Интенции за формирање на засебни македонски борбени единици, имаше уште во почетокот на војната, а во тоа се успеа дури пролетта 1942 година, кога во Корештата беше формирана партизанска група на чие формирање присуствуваше и Лазо Трповски, кој предложил борците да носат црвена лента на левата рака со ѕвезда петокрака.

На 23 февруари, во село Лаген, од постојните мали илегални групи од македонски и грчки борци, беше формиран Леринскиот партизански одред "Вичо". Покрај борбените акции што ги имаше против контрачетниците од Леринско и Костурско, овој одред, во заедништво со партизанските одреди од Вардарска Македонија, одредот "Даме Груев", "Јане Сандански", "Гоце Делчев", разви широка агитација на македонски јазик што се вршеше на разни митинзи, собири и сл. низ македонските села каде се изведуваа и разни културни манифестации.

Во септември 1943 година е формиран одредот "Лазо Трповски", составен исклучиво од Македонци. Летото 1944 година во Костурско и Воденско беа формирани покрупни македонски партизански единици. На 16 јуни 1944 година беше формиран Воденскиот македонски баталјон со командантот Џоџо Урдов, а на 2 август 1944 година во село Поздивишта-Костурско е формиран Леринско-костурскиот македонски баталјон со командант Аминдас,

а политички комесар Илија Димовски-Гоце. Јадрото на овој баталјон го очуваа борците од одредот "Лазо Трповски". По бројност баталјонот претставуваше бригада и не случајно народот ја викаше "Гоцева бригада".

Македонските партизански баталјони, покрај борбените акции што ги изведуваа самостојно и во содејство со други единици на ЕЛАС, посебна улога одиграа во ликвидирањето на контрачетништвото во Воденско и Костурско. Со правилна агитација, заведените Македонци од бугарската пропаганда, ја сфатија својата погрешно ориентација и во своето мнозинство се вклучија во редовите на партизанските единици на ЕЛАГ.⁶²⁾ Исто така голем придонес имаат и во ширењето на народната култура сред борците и населението, насекаде каде тие престојувале го дигале борбениот дух и вербата во борбата до конечната победа. Врската на борците со народот била неделива и затоа наредбата за дислокација на македонските баталјони од регионите каде делуваа и нивното префрлување на грчка територија, односно таму каде не можело да се води агитација на македонски јазик, беше примена со огорченост од страна на македонските борци кои отворено се противставија и за да не дојде до крвопролевање, македонските баталјони, во октомври 1944 година, се префрлија на територијата на Вардарска Македонија. Во ноември истата година, во Битола, од борците на гореспоменатите баталјони, е формирана

---

62) За појавата и дејноста на македонските партизански единици види повеќе кај: Христо Андоновски, цитирано дело, с. 78-88 177-182.

на Првата егејска ударна бригада, која се вклучи во борбата за ослободување од окупаторот не само на Македонија туку и на цела Југославија. 63)

Кулминација на компромисната политика што ја водеше раководството на КПГ и ЕАМ со грчката влада и со претставниците на буржоаските партии, претставува Договорот во Варкиза, од 12 февруари 1945 година. Со овој Договор силите на ЕЛАС го предадоа оружјето, а со тоа ја прифатија и својата капитулација. Натомошната политичка ситуација што се одвиваше нагвестуваше дека граѓанската војна во земјата е неизбежна. Десницата дојде на власт потпомогната од Англија и за да ги зацврсти своите позиции, почна да се пресметува со демократските сили спроведувајќи масовен терор. Пролетта 1946 год. дојде до вооружен судир кој се повеќе се разгоруваше и прораснуваше во граѓанска војна.

---

63)

Одлуката за дислокација на македонските баталјони во внатрешноста на Грција, дојде по Договорот во Казерта, септември 1944 година со кој силите на ЕЛАС се ставија под команда на Владата на националното единство, а оваа влада, од своја страна, овие сили ги ставила под команда на генерал Скомби, одредувајќи го за врховен командант на партизанските сили во Грција.

(Егејска Македонија во НОБ, том I, Информација за дислокација на македонските баталјони, Архив на Македонија, Скопје, 1971, с. 224).

В Т О Р А   Г Л А В А

КУЛТУРНО ПРОСВЕТНАТА АКТИВНОСТ НА
ПАРТИЗАНСКИТЕ ЕДИНИЦИКултурно-просветната дејност на партизанските
единици на ЕЛАС

Во текот на Народно-ослободителната борба, борците во редовите на народно-ослободителните партизански единици, беа носители на културно-просветната дејност со што се даваше посебен тон на целокупниот живот како во борбените единици така и сред населението каде се движеа тие.

На територијата на Егејска Македонија, во текот на НОБ, дејствуваа повеќе бригади и дивизии на ЕЛАС. Во некои од нив бројот на македонските борци преовладувал, како што бил случајот со 28-ма, 27-ма, 53-та бригада кои биле во состав на IX-та дивизија и дејствувале во Југозападна Македонија. Исто така, знатен број биле вклучени и во 16-та, 30-та бригада кои биле во состав на X-та дивизија која дејствувала во Централна Македонија и во 7-ма дивизија во Источна Македонија.

Пролетта 1944 година, во единиците на ЕЛАС почнале да се формират комисиии за агитација и пропаганда *Επιτροπή διαφωτισή αντάρτων* - ЕДА (партизански комисиии за просвета). ⁶⁴⁾ До мај,

---

64) Мицопулос Танасис, Историјата на 30-та бригада на ЕЛАС, сеќавања и документи, II дел (во ракопис), Институт за национална историја, Скопје.

ваквата улога во единиците ја вршел претставник на ЕАМ. Новоформираните комисии ги решавале проблемите на партизанскиот живот: дисциплината, односот кон народот, солидарноста, другарството, борбениот дух и културно-забавниот живот во единиците. Комисии задолжени со агитацијата и пропагандата, постоеле само во покрупните партизански формации-бригадите, и баталјоните, додека во помалите-чети, водови, ваквата улога ја вршеле поединци.

Повеќе единици имале и свое гласило, преку кое борците се запознавале со разни настани од фронтите, со одлуките и ставови на воено-политичкото раководство и др. ЕДА го усмеруваше и културно-забавниот живот во единиците во кои, почнувајќи од баталјон нагоре, биле формирани културно-уметнички групи со партизански хорови и сл. кои со својата дејност, ненаметливо ширеа народна култура.

Со цел да се збогати и прошири културно забавниот живот во партизанските единици, кон крајот на февруари 1944 година, се формираа и младински партизански водови кои делуваа во склопот на бригадата или баталјонот. Ваквите водови беа ангажирани да вршат политичка, идеолошка, мобилизаторска и културно-просветна функција преку усна агитација, преку песната, орото, скечот и др.

Песната беше едно од средствата што ги зближуваше борците, независно од нивната национална припадност. Вдахновени од патриотски и слободарски дух, песните за НОБ и револуцијата вршеа значајна улога во воените и општествените превирања

и имаа силно влијание врз свеста на луѓето во формирањето на нивните нови идејни уверувања и определби. Песната во партизанскиот живот беше присутна на секаде и во секое време: во походи кон борбени акции, на починки, митинзи, приредби и др. И насекаде во вакви околности ечеше партизанската песна, испеана на македонски, грчки, руски или друг јазик.

Во првиот период на вооружената борба, кога беше интензивизирана агитацијата за стапување во борбените редови, покрај народните, популарни беа и песните за Ѓорѓи Димитров, за Христо Ботев, Интернационалата и др. револуционерни песни.

Некои од грците прогресивни поети, инспирирани од народно-ослободителната борба, создадоа прекрасни песни кои брзо беа прифатени од широките народни маси и со ист ентузијазам се пееја како од Грците така и од Македонците. Софија Мавроиди-Пападаки ја овековичи ЕЛАС со песната " *Εμπρος Ελλάς για την Ελλάδα*"- (Напред ЕЛАС за Грција). Таа е автор и на една од најпопуларните песни испеани во НОБ, песната " *Επάνο στα πικρα βουνα*"- (Горе по високите планини) и на песната посветена на борбената младина, " *Καμαροτα χαρουμενα τα νειατα*"- (Горда распеана младост). Василис Ρотас ќе остане не забораен со песната за ЕΑΜ: " *ΕΑΜ, ΕΑΜ, φωνη λαου*" (ЕΑΜ, ЕΑМ глас на народот). Никос Карвунис исто така ќе остане незабораен со песната " *Βρονταει ο Ολυμπος*"- (Ечи Олимп). ⁶⁵⁾ Меѓу популарните песни што се пееја на грчки јазик беше и

---

65) *Σπ. ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ*- (Национален отпор), М.Кајла; Незабораени младински песни, мај 1973, с. 128.

химната на ЕАМ, чиј автор е Никос Пупти од Рупишта-Костурско, по народност Влав. Борците кои дејствуваа во Југозападна Македонија од репертоарот на песните не ја исклучуваа и песната за ослободувањето на Рупишта чиј автор е Пачо Хрисули-Македонец од село Дупјан-Костурско, учител по професија.

Исто така, и репертоарот на руските борбени песни, преведени, а некои од нив обработени и прилагодени, беше богат. Најпопуларни руски песни, застапени на приредбите организирани од единиците на ЕЛАС беа: советската химна, песни за Сталин, песната за мирот, за Москва, песната за советската коњаница, за авијацијата, песната за младината и други борбени маршеви. ⁶⁶⁾

Паралелно со грчките и руските борбени, револуционерни и народни песни, во текот на НОБ не изостануваа и македонските, особено кога станува збор за оние мешани партизански единици во кои преовладуваше бројот на македонските борци. Таков е случајот со 28-та бригада на ЕЛАС која дејствувала во Југозападна Македонија во која околу 65 % од борците беа Македонци од костурските села. Во септември 1943 година, во оваа бригада беше формиран младински вод од околу 35 младинци и младинки. Настапите пред населението во селата секогаш се изведуваше на двата јазика, на грчки и македонски. Приредбите што се изведуваа на македонски јазик, особено беа богати со

---

66) Συλλογή τραγουδιων- (Избор на песни), збирка песни издадена од "Неа Елада", Букурешт, декември 1953.

народни македонски песни. 67) Во текот на 1944 година, се пе-еја нови борбени песни од кои повеќето се пренесени од борците на партизанските единици од Вардарска Македонија кои повремено престојуваа на теренот на Егејска Македонија.

Не беше чудно кога грчките борци, понесени од убави-ната и мелозвучноста на македонската песна, ја прифаќаа со ист ентузијазам и ја пееле заедно со македонските борци. "Беше тоа време кога бевме ослободени од шовинизмот, од тој отров што ги нагризува душите и труе со безвредни идеи," си спомнуваат некои од грчките борци на ЕЛАС. 68)

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА ДЕЈНОСТ НА ОДДЕЛНИТЕ МАКЕДОНСКИ ПАРТИЗАНСКИ ЕДИНИЦИ

За ширење на македонската култура и просвета, особено се зазедоа борците на одделните македонски партизански единици, формирани во текот на народно-ослободителната борба.

Партизанската група формирана во Корештата пролетта 1942 година, стекна големи симпатии и доверба кај народот од костурските села, благодареејќи на агитацијата што ја вршеше на македонски јазик. Борците на оваа партизанска група и по некои

---

67) Минчо Фотев, борец на 28-та бригада: "Во почетокот ги пеев-ме песните - Тру години ле Кате, малка мома цвеќе брала, Крај костурско рамно поле и др. Покасно - Во борба во борба македонски народе, А бре Македонче, По високите планини и др. (Изјавата е кај авторот на овој труд).

68) Усни искажувања на Теодорос Папапанајоту-Алеко, дадени на авторот 1981. Во текот на НОБ бил полит комесар на бригада на ЕЛАС.

надворешни белези во облекувањето сакаа да потенцират дека го продолжуваат делото на илинденците. ⁶⁹⁾ Големо влијание имаше и одредот "Лазо Трпевски" кој развиваше агитација на македонски јазик и на национална основа. Низ селата, особено во Корештата, каде одредот минуваше и делуваше, го јакнеше националното чувство и го бодреше народот да верува во победата над окупаторот. Со македонска песна, присутна во секоја ситуација каде одредот минуваше и со онаа црвена боја на марамата и ѕвездата петокрака на капите што ги красеше партизаните растеше чувството на гордост кај Македонскиот народ и вербата дека доаѓаат нови времиња за една поправедна иднина.

Во репертоарот на народни, борбени и други македонски песни на одредот "Лазо Трповски" најчесто беа застапени песни кои укажуваа на слободата и кинење на духовните пранги. Затоа не е случајно што толку многу беше застапена песната "И ние сме деца, на мајката земја." ⁷⁰⁾ Болката за поделеноста на Македонија и за плановите за нејзиното ново прекројување исто така ќе бидат изразени низ песната. ⁷¹⁾

---

69) Повеќе борци од Групата носеле гуни, префрлени на рамо, како што тоа го правеле и старите илинденци, а командирот на Групата, Наум Пејов пуштил и брада. Со тоа тие се разликуваа од другите борци на ЕЛАС.

70) Македонски песни, во издание на "Неа Елада", Букурешт, 1955.

71) Станува збор за песната:

Од Вардар дур до Берлин
голем шум се дига,
нови планови кројуват
как да не робуват.

Ание Македонците
нема да се плашине
пак ќе си запејме
нашта стара песна, еј Вичо
Планина..."

болно одекна сред македонскиот народ, особено сред населението од Костурско каде и најмногу бил познат. Затоа таа песна брзо беше прифатена и се прошири како општонародна песна.

Престојот на борците од одредот "Лазо Трповски" во Вардарска Македонија, на Караорман и контактите што ги имаа со борците на партизанските единици на Македонија, придонесе да се здобијат со нови сознанија не само на воен туку и на културен план.⁷⁵⁾ "Караорманци" како што ги викаше народот, враќајќи се назад во Костурско, донесоа богат фонд од нови партизански песни, скечеви, врапчиња и др. што тие ги ширеа натаму сред населението од Костурско и Леринско.⁷⁶⁾

Летото 1944 година, како што е напомнато и погоре, беа формирани покрупни и одделни македонски партизански единици,

75) Одредот "Лазо Трповски" делува до мај 1944 година, кога револтиран од расформирањето на СНОФ, се отцепува од редовите на ЕЛАС и преминува на територијата на Вардарска Македонија, односно на Караорман, каде дејствува како Костурски македонски баталјон. Престојот од два месеци меѓу борците на ПОМ на Караорман, придонесе да се здобијат со повеќе сознанија особено на културен план пренесувајќи повеќе борбени македонски песни, скечеви и сл.

Усни искажувања на Атанас Божиновски, дадени на 5.6.1984 година (забелешките се кај авторот).

76) Првите членови на водот беа: Атанас Божиновски - командир на Водот, Евдокија Балева-Вера, Благоја Даскалов, Мичо Србинов и Ѓорѓи од село Апоскеп. (Изјавите од 12.1.83 г. на Атанас Божиновски, Евдокија Фотева-Вера и Славјанка Вангелова, се кај авторот).

односно Леринско-костурскиот македонски баталјон и Воденскиот баталјон. Во состав на Леринско-костурскиот баталјон беше формиран и младинскиот вод, како што се постапуваше и во другите единици на ЕЛАС, а беше задолжен за културно-просветната дејност на Баталјонот.

При самото формирање на водот, влегоа 5 мина борци кои веднаш заминале по селата од Костурско и Леринско и за кратко време, во редовите на Водот мобилизирале повеќе млади Македонци, достигнувајќи број од 35 души.⁷⁷⁾ Членовите и на овој Вод, носеле околу вратот црвени марамы и ѕвезда петокрака на капите, симболи кои оставале длабок впечаток кај народот зашто само македонските партизани носеле такви симболи.

Водот одржуваше митинзи по селата каде по одржаниот говор на македонски јазик, следеше културна забава од народни, борбени и други македонски, грчки и руски песни. Се пееле и "врапчиња", а се прикажувале и скечеви.

---

77) Во редовите на Водот на Леринско-костурскиот баталјон се вклучија повеќе младинци и младинки од Костурско и Леринско. Од жупаништа: Јото Томовски, Цена, Јана и Доца. Од село Изглиби: Параскева и Махи. Од Четирок: Циљка Попниколова, Гена и Лефтера. Од Черешница: Јото Поповски. Од Бомбоки: Пандо Поповски. Од Добролишта: Лена Танилукова, Славјанка Вангелова и Стефка. Од Драничево: Зојка, Махи и Хариклија. Од Чука: Уранија и Хрисанти Цанзовска. Од Стеноско: Василка. Од Граче: две девојки по име Махи. Од Дамбени: Дана Трпенова. Од Желин: повеќе младинци. Од Неволени: Слобода. Од Каленик: Мица. Од Буф: две девојки по име Менка. Од Кономлади: Ристана.

Меѓу попознатите културни манифестации што ги имал Водот, за одбележување е манифестацијата во градот Костур. Сите во строј, со црвените марами околу вратот, со македонска песна во устата, маршираа кон градот. При влезот, на местото каде во март 1944 година бил убиен Васил Алексовски-активист на СНОФ во Костурско, застапаа мирно и со едно минутно молчење му одадоа почит на загинатиот другар и борец за национални права. Потоа беше положен букет свежо полско цвеќе, а еден од борците, со креда, на македонски јазик, над гробот напишал: "Тука лежи Васил Алексовски". Членовите на Водот му ја испеале и песната, која Атанас Низамов, ја напишал за него - "Стани, стани Алексовски".⁷⁸⁾ Низ песната провејува повикот да стане и да им се придружи на своите другари кои пушка грабнале, пушка осветничка. Потоа низ улиците на градот Костур се разлеа македонска песна, испеана од борбената македонска младина која знаеше да се бори не само со пушка в рака туку и со песна во уста. Со песната за Леринско-костурскиот баталјон или за "Гонева бригада" како што ја викаше народот, Младинскиот вод ја заврши обиколката во Костур.

Културно-просветна дејност пројавува и Воденскиот македонски партизански баталјон, чие формирање имаше силен одглас, одзивајќи се на првиот повик на Баталјонот кој бил напишан на македонски јазик.

---

78) Сокол ми лета високо, цит. збирка песни, с. 57.

Летокот на Воденскиот баталјон од 5 септември 1944 година, ја покажува творешката самоиницијатива на македонскиот борец, кој се стреми не само за ослободување од окупаторот туку и за втемелување на националната култура и просвета и на македонскиот јазик до ниво на литературен. 79)

Проблемот за отварање на национално училиште македонските баталјони го носеле како цврсто гесло во борбата за националната слобода, а тоа го илустрира и споменатиот леток на Воденскиот баталјон, во кој се вели: "Македонската воиска е силата на македонскиот народ. Македонската воиска се бори: за слобода, човечка живот за македонскиот народ, за пблна живот като на отделна народност, су нашите адети, су нашите работи. За маикиниот език по тсбркви и по училишта... Македонската воиска е гарантна оти нашиот народ ќе се лафе маикиниот език за век! И нашите села треба да го отворат учелиштата уще от сега, су наши македонтски учители". 80)

---

79) АМ, Ег.Македонија во НОБ, К-11/6/39), Леток на Воденскиот баталјон. Извадок од летокот: "... Македонската воиска се бори не само су орубжието в рака против тираните, а се мачи и за науката и усветението на нашиот народ. Веруваме оти сбте Македонтски милуваат да пеат веснитси и прокламатски писани су маикиниот език. За то веруваме оти веднаш ќе научат вие 24 букви: А Б В Г Д Е З Ж И К Л М Н О П Р С Т Ф Х У Ш Ч Ѓ. В ќ е биде македонтската азбука сега за сега...".

80) МА фонд, Ег.Македонија во НОБ К-11/6/39, извадок од Летокот на Воденскиот баталјон, 5 сеп.1944. (Павле Раковски-одговорен на Комисијата за агитација и пропаганда на Баталјонот и Блаже Атанасовски-член на таа Комисија со помош на една машина за пишување на кирилица, беа напишани повеќе пригодни летоци со македонски борбени песни и испратени по села.

Замислата околу културно-просветната дејност на Баталјонот, беше да се развива на поширок план, да се издава весник и сл. но настаните што уследија ги спречија таквите замисли и македонските борци.

Она што го правеше Павле Раковски, автор на Летокот и одговорен на Комисијата за агитација и пропаганда на Воденскиот баталјон, значеше патриотска побуда во општите напори на македонскиот народ за воведување и изучување на македонскиот јазик.

Префрлувајќи се на теренот на Вардарска Македонија, поради причините што веќе ги изнесовме баталјоните, во ноември 1944 година, во Битола, се реорганизираат и формираат бригада - Прва Егејска ударна бригада. Борците на ова Бригада, во ослободителните градови: Битола, Прилеп, Гостивар и др. одржуваа приредби со културно-уметнички програми на кои најчесто беа застапени повеќе борбени и народни македонски песни што се пееле во Костурско, Леринско, Воденско, а посебно песните за Трповски, Алексовски, за Гоцевата бригада и др.

Какво беше влијанието на македонските партизански единици и нивната културно-просветна дејност сред борците и населението, укажува и еден извештај на секретарот на Партискиот комитет на 28-ма бригада на ЕЛАС, кој, осврнувајќи се на дејноста на баталјонот "Гоце" (Леринско-костурски), наведува: "Нивните песни, испеани на македонски јазик, барањето да се формира македонска војска и паролите за мали и големи воени

формации, беа такви идеали што не можеа а да не го привлечат кон себе населението". 81)

КУЛТУРНИ ВРСКИ МЕГУ НАРОДНО-ОСЛОБОДИТЕЛНИТЕ
ДВИЖЕЊА НА ЈУГОСЛАВИЈА И ГРЦИЈА ВО ТЕКОТ НА
НОБ

Во текот на Втората светска војна, дојде и до тесна соработка меѓу народно-ослободителните движења на Југославија и Грција како на воено-политички така и на културен план. Потребата од заедничка борба на сите балкански народи беше императив на времето, тесно поврзана со интересите на народот и со антифашистичкиот отпор општо земено.

Македонците од Егејска Македонија беа живо заинтересирани за билатерална соработка бидејќи нивните интереси се совпаѓаа со интересите на Македонците од Вардарска Македонија, а тоа всушност значеше не само заедничка борба против окупаторите туку и правилно решавање на македонското национално прашање.

Агитацијата за заедничка борба на Македонците со народите на трите соседни држави во чии состав влегувал поделениот македонски народ, ги поттикна природните стремежи и желба-

---

81) АМ, необработен фонд, К-60/72. (Извештај на Партискиот комитет на 28-ма бригада на ЕЛАС, за дејноста на баталјонот "Гоце".).

а за соработка. На Македонците им се даваше можност да дејствуваат како поврзувачка алка во таа гигантска борба, а во тој дух значајна улога одиграа комунистите и другите припадници на отпорот од Битолскиот, Гевгелискиот, односно Леринскиот, Костурскиот и Воденскиот регион.

Македонските комунисти, чувствувајќи ја потребата од взаемна соработка, презедоа решителни чекори за рализирање на таквите стремежи. Уште во 1940 година, Вториот реонски комитет на Месниот комитет на Комунистичката партија на Југославија (КПЈ) во Битола, донесе Одлука за воспоставување врска со леринските села, а кон крајот на 1941 година, комунистите од селата Клештина и Клабучишта-Леринско, побараа помош од битолските комунисти за да создадат партиска техника. Подоцна, од страна на овој Комитет им беа испратени разни летоци и билтени, преку комунистите и скоевците кои илегално ја минувале границата. И натаму се врши размена на разни материјали, неопходни во агитацијата за идејна определба во борбата против окупаторот. Исто така се разменуваа информации за движењето на окупаторот и неговите соработници. Често пати, на пребегнати активисти, прогонувани од бугарскиот окупатор, жителите од леринските села им обезбедуваа засолниште и сл.

Потребата од взаемна соработка се повеќе се наметнуваше. "Гледајте на секој начин, да се поврзите и со грчките партизани, поготово сега кога веќе сте поврзани и со грчките комунисти, за да можете взаемно да делувате и да ја зајакнете активноста за извојување акции бидејќи тоа го условува ново-

создадената ситуација на фронтите, како и на Источниот така и на Африканскиот дел од фронтот,⁸²⁾ се вели во писмото на Битолскиот околински комитет на КПЈ до партизанската чета "Јане Сандански".

По фашистичката окупација на Гевгелија и Гевгелиско од страна на бугарската фашистичка војска, Месниот комитет на КПЈ на Гевгелија, донесе Одлука за воспоставување организирани контакти со членовите на КПГ и со прогресивните младинци од пограничните села: Мачуково, Сеово, Д'ржилово, Маја, Даг, Љумница, Бојмица.⁸³⁾ Резултат на воспоставените контакти беше организирањето на заеднички екскурзии во првите денови на мај и на 15 мај 1941 година, кои беа изведени кај месноста Кисела вода, близу селото Горничеп-Гевгелиско. На ваквите екскурзии се рецитираа и пееја револуционерни песни на двата јазика, на македонски и грчки, се читаа револуционерни есеи, се водеа дискусии за потребата од заедничка борба против окупаторските сили и домашните предавници. На ваквите заеднички средби карактеристично е и тоа што младите комунисти и антифашисти од двете земји, се осмелуваа да закачат на највисоките дрвје, црвени кошули, што симболизираа црвено знаме.

---

82) Зборник докумената и података о Народно ослободилачком рату југословенских народа, том VII, книга I, Београд, 1952, с.183.

83) Гевгелија и Гевгелиско во НОБ 1941-април 1943, Алеко Каев, воспоставување, организирани контакти со грчката комунистичка партија, материјали од Симпозиумот, издание на Општинскиот одбор на Здружението на борците од НОБ, Гевгелија, 1979, с. 256.

Песната, орото, атмосферата што се создаваше на таквите младински средби, даваа импулс за заедничка подготовка на борбата против фашизмот.

Усилби за соработка на повисоко ниво меѓу народно-ослободителните движења на Балканот, правеше и делегатот на Врховниот штаб на НОВ и ПО на Југославија, во Македонија - Светозар Вукмановиќ-Темпо.

Во духот на усилбите за соработка беше и средбата меѓу Леонидас Стрингос-секретар на Македонското биро на КПГ и Цветко Узуновски-комесар на Главниот штаб на Партизанските одреди на Македонија и член на ЦК на Комунистичката партија на Македонија, одржана во почетокот на септември 1943 година, недалеку од Солун. На средбата беше постигната согласност за редовна размена на пропаганден материјал, одржување на постојани врски, издавање печат на македонски јазик, формирање на македонски партизански единици и водење заеднички акции против окупаторот и др. ⁸⁴⁾

При заедничките настојувања на НОД од двете земји за сузбивање на бугарската пропаганда и контрачетништвото, доведе до взаемна соработка и на културен план. Во тој дух беа формирани групи за агитација и пропаганда, составени од млади Македонци и Македонки од Вардарска Македонија кои повремено престојуваа на теренот на Егејска Македонија и вршеа агитација на македонски јазик за водење заедничка борба со грчките партизани. Во вакви ситуации не изостануваше и песната. ⁸⁵⁾

---

84) Извори за ослободителната војна и револуцијата во Македонија 1941/45, том I, книга II, док. 64.

85) КПГ и македонското национално прашање 1918-1974, цитиран

Покрај ваквите групи, во акцијата за сузбивање на бугарската пропаганда, беа вклучени и партизански единици. Во првата половина на април 1943 година, Битолско-преспанскиот одред "Даме Груев" и леринскиот "Вичо", постигнаа согласност за водење заеднички акции за сузбивање на бугарската фашистичка пропаганда, за разоружување на контрачетниците во леринскиот и костурскиот регион и за зацврстување единството меѓу двата народа. Во тој дух се постигна согласност на политичките митинзи настапите да бидат и на македонски и на грчки јазик.⁸⁶⁾

Во заедничките акции на овие два одреда, од мај 1943 година, им се придружи и битолскиот одред "Гоце Делчев". Ваквите акции траеја околу три месеци, односно од април до јуни 1943 година.

На митинзите, секогаш еден од говорниците зборувал за меѓународната ситуација, другиот за братството и единството на македонскиот и грчкиот народ, за социјалната положба на селанецот и работникот под власта на окупаторот и др. По одржаните говори се пееја борбени и револуционерни песни и на двата јазика. Во некои села, каде одредите преку ден се задржувале повеќе, се давале и приредби на кои беа прикажани разни скечеви, пр. "Четири Руси", Како на селанецот му се зема житото" и други.⁸⁷⁾

Меѓу борците на ПОМ и на ЕЛАС се постигна блискост, се разви другарство, се одржуваа заеднички војнички и политички

---

⁸⁶⁾ Зборник докумената и података од Народно ослободилачкото рату југословенских народа, том VIII, кн. I, Београд, 1952, с. 369.

часови, дури издадоа еден број на заеднички весник со наслов "Партизан", пишуван на македонски и грчки јазик.⁸⁷⁾

Во периодот од април до јуни 1943 година, борците од партизанскиот одред "Вичо",⁸⁸⁾ "Даме Груев" и "Гоце Делчев", имале повеќе заеднички акции против контрачетниците во Леринско и Костурско и одржаа исто така повеќе заеднички митинзи по селата,⁸⁹⁾

---

87) Пак таму 371.

88) Пак таму, с. 371.

89) Д-р Маја Хрибар, Театарот во Македонија за време НОБ, "Гласник", 1968, XII, 3, с. 1. (На 26.4.1943 во село Буф имаше собир на одредите "Даме Груев" и одредот "Вичо", на 30.4.43 во село Арменско, митинг на одредите "Д.Груев" и "Вичо"; 3.5. 1943, с. Турје, многу успешен митинг, "Д.Груев" и "Вичо"; Прва половина на мај 1943, во с. Нерет, Лаген, Горно и Долно Котори, Ајтос, Елово, Бел Камен - многу успешни политички митинзи на одредите "Д.Груев" и "Вичо". 17.5.1943 во с. Невеска, многу успешен политички собир, "Д. Груев", "Вичо"; 19.5.1943, с. Прекопана, пол. собир, "Даме Груев", "Вичо"; 25.5.1943, с. Бапчор, многу успешен политички собир, "Гоце Делчев" и "Вичо"; 29.5.1943, с. Вишени, многу успешен собир, одредот "Г.Делчев" и "Вичо"; 31. 5. 1943, с. Црновишта, пол. собир, само со одредот "Гоце Делчев" и со "Вичо"; 1.6.1943, с. Црновишта, митинг со одредот "Г.Делчев" и со "Вичо"; 28.6.1943, с. Раково, успешен митинг со одредот "Гоце Делчев"),

Освен во горенаведените села, овие одреди, политички собири и митинзи имале и во други селаи Горна и Долна Клешина, Горна и Долна Статица, Поздивишта, Опсирино, Трсје, Кладораби и други. 90)

Иако периодот на заеднички акции и дејности на споменатите одреди беше краток, околу три неполни месеци, сепак во тој период, селата од Леринско и Костурско, добија драгоцен поддршка како од воен аспект така и од морален во борбата против окупаторот. На митинзите и собириите, борците од овие одреди, со песната и орото, со зборот кажан на својот јазик, со скромните претстави што ги даваа пред селското население, го поттикнуваа националното чувство и ширеа народна култура.

Од страна на народот борците беа примени со љубов и доверба. На митингот на пример, одржан во село Буф - Леринско, на кој зборуваше Коле Канински, Ванчо Прке и Тошо Даскалов, селаните од селото со долготрајни аплаузи ги одобрија зборовите за братство и единство, за борбата на Македонците, за слободата на Македонија. 91)

---

90) Зборник докумената и података ... том VIII, кн. 1, с. 369.

(Гавро Апостолов, од село Бапчор, за претстојот на партизанските одреди кажува: "На собирот во селото говор одржа Коле Канински, а после тоа се разви општонародна веселба, се играше и пееше. Го игравме орото "Шета мома низ планина", ја пеевме песната "Во борба, во борба, А бре, Македонче, Изгреј зора... Еј гори, поља и други. (Прибелешките од усните искажувања, од 10.3.1984 година се кај авторот").

Соработката меѓу единиците на ЕЛАС и на партизанските одреди од Вардарска Македонија, продолжи и во наредната 1944 година, кога беа создадени и поповолни услови со создавањето на слободни територии. Најплодна соработка, како на воено-политички така и на културен план, развија борците од Втората македонска ударна бригада и на Првата македонско-косовска бригада, кои како и одредите во 1943 година, водеа заеднички акции против окупаторот на теренот на Егејска Македонија.

Организациите на СКОЈ кои постоеа во бригадите, одржувале врски со младинците од Егејска Македонија и преку разни состаноци, советувања, конференции и сл. им помагаа во работата тесно поврзана со борбата против окупаторот, а за да се успее во тоа некои СКОЈ-евци престојуваша и подолго време во поедини села со цел директно да и се помогне на младинската организација. 92)

Посебно за одбележување е одразот на партизанските одреди на Македонија и на културен план, зашто влегувајќи со македонска песна во селата, ненаметливо но убедливо растеше националното чувство и гордост кај Македонците од тој дел на Македонија. Песната, како птица крилатица, се разлета ширум поделена Македонија и стана цврста алка на нивните слободарски идеали.

---

91) Битола и Битолско во НОБ 1941/44, Благоја Цветковски: Учеството на Ванчо Прке во битолските партизански одреди с. 208.

92) Пак таму. с. 208.

Какво беше расположението на Македонците од Егејска Македонија, кога Титовата војска влегувала во селата и градовите од Слободната територија, ни го доловува донекаде со еден свој напис Васка Дуганова борец на 11-та македонска ударна бригада, објавен тогаш во весникот на Бригадата - "Борец". Оригиналноста на текстот ни помага да ја почувствуваме атмосферата на тие борбени но и распеани денови:

"Минавме преку многу села. Насекаде народот не примаше, ни се радуеше, се радуеше на својата македонска војска. Најпосле стигнавме во едно планинско село, во непосредна близина на Костур. Денот беше ведор и топол. Поредени во четири во ред, нашите баталјони се спуштија спрема селото. На чело се лулее црвеното знаме со златестата петокрака звезда, а од стотици грла се слуша маршот на македонската војска. Селото кое беше чуло од далеку нашата песна, за час, старо и младо, машко и женско, се најде надвор, далеку од селото, да не пречека и поздрави. Децата застапаа од двете страни, на патот, не поздравуваа со стегнати тупаници. Големите од радост плачеа и не благословуваа. Младинците во група весело викаат: Да живее македонската војска. На другиот ден им приредивме културно-просветна забава. Сето село се собра пред школото. Сите сакаа да чујат песни на свој јазик. Политкомот на 1-от баталјон произнесе реч во која им зборуваше за денешната наша борба, за нејзините карактери и цели. Им изнесовме разни скечеви и песни кои селаните внимателно ги слушаа. Вториот ден на нашата забава беше народно веселје. Селаните пееја и играа со нас. Орото

е ишарено со разнобојната носија на момите. До касно во ноќта се виеше нашето оро и се слушаше македонска песна". 93) И така беше насекаде, каде поминуваа борците од Вардарска Македонија. 94)

---

93) Втора Македонска ударна бригада, сеќавање и документи, Василка Дуганова: народот ни се радуе, Скопје, 1973, с. 223.

94) Катина Тануровска, од село Баова, сега жител на Скопје, кажува: "Во нашето село престојуваа борците од 1-та ударна македонско-косовска бригада. Пред да влезат во селото слушнавме песна - Во борба, во борба македонски народе. Јас со моите браќа и повеќе соселани, излеговме на крај селото и ги пречекавме. Влезе Бригадата со песна и црвено знаме кое се вееше. Голем впечаток ни оставаше таквото настапување зашто за нас песната беше посилен и од оружје. Во нас тлееше голем вулкан, македонски вулкан, кој постепено се активираше, зашто дојде часот. Во школото ни дадоа приредба. Хорот на Бригадата се нареди на степеништата од училиштето и почна приредбата со песната Изгреј зора на слободата, потоа песната - Еј гори поља, А бре Македонче, Од Вардар до Берлин и др. Јас со повеќето од овие партизани се знаев од порано. Се имавме сретнато на Кајмакчалан, кај Влашките колиби. Јас бев младински активист и заедно бевме таму со Мирка Гинова. Тогаш, на Кајмакчалан, слушнав за прв пат такви македонски борбени песни". Изјавата од искажувањата на Катина, на 28.2.1984 година се кај авторот на овој труд).

95) Окупатори, се мисли на Грците кои по поделбата на Македонија дојдоа и се раширија во егејскиот дел на Македонија.

"Прикажујат да пееле дкришно, плашејќи се од лошите окупароти ⁹⁵⁾ кои како казна за тоа престапение им давале рицинус... ⁹⁶⁾ ќе забележи тогаш Петре Богданов-Кочко. Тој како борец на Втората македонска бригада и еден од активните учесници во организирањето на културниот живот во Бригадата, за културните манифестации во тие борбени денови, ќе наведе: "Целото село е на митинг. Нашата културно-образовна програма започнуе. Знамето пристигнуе, химната се пее, сите ставајќи дават почит. Со големо внимание и напрежение, точка по точка се редат и од публиката со отворена уста се голтат. Хор-соло, дует, скеч, хор, козерија-соло, пак еден партизан пее "Ленка", капат солзи, партизанот продолжуе да пее: сина да ми чуваш, да ми го лулееш, да ми го порасниш, јунак да ми биде, јуначки да умри за Македонија... а утредента децата ги пеат нашите народно ослободителни песни и играт нашите ора". ⁹⁷⁾

Во селото Фуштани, каде на 20 декември 1943 година, беше формирана Втората македонска ударна бригада, на тој свечен ден беше организирана литературна-музичка програма со рецитации, хорски песни и соло изведби, а после тоа беше организирана општонародна веселба на која учествуваа и мештаните. ⁹⁸⁾

---

96) Една од казнените мерки беше и давањето на рицинус на секој кој ќе биде затекнат да зборува на македонски јазик било на јавно место или во кругот на семејството.

97) Втора македонска ударна бригада, Петре Богданов-Кочко: Ние сееме култура и просвета, Скопје, 1973, с. 237.

98) Втора македонска ударна бригада, Петар Михајловски: На денот на формирањето, с. 41.

И селото Ноти, во тие декемвриски дени, кога престојуваше I-та македонско-косовска бригада изгледаше како вистински логор. Жителите на селото се соживуваа со новата атмосфера на партизанскиот живот, која Титовите партизани ја ширеа насекаде со своето присуство.⁹⁹⁾ Им се радуваше народот на партизаните и насекаде беа пречекани со восхит како од македонското така и од грчкото население. Во Саботско, кога партизанската, колона на I-та македонско-косовска бригада влезе во градот, жените особено Маџирките, со ракија на послужавник ги прелекуваа борците, им ги полнеа џебовите со суво грозје и цигари. Кога одјекна македонска песна и се зави оро, настана вистинска веселба, оро од народ и борци се слеало во едно исто и просторот станал мал за сите оние кои сакале да празнуваат. По двочасовна општонародна веселба, народот ги придружи борците до излезот на градот и уште долго, по нивното заминување, допираше до градот песната - Во борба, во борба македонски народе...

На митингот во село Тресино, одржан 1944 година беше испеано и "Врапчето" кое се однесува на деновите на борците од II-та македонска ударна бригада поминати во село Зборско.¹⁰⁰⁾

---

99) Втора македонска ударна бригада, Митко Зафировски: Наши денови, с. 115.

100) Коце Солунски, Бригадното врапче, II-та мак.бригада, с.115.
 (Јас сум врапче пролетерче   Шест месеци во Зборско бевме
 господар на секое дапче   секоја вечер граф јадефме
 од секаде носам вести   А сега во село Орма
 за победи наши чести.   се сетивме како дома.)

На прославата на 1 мај 1944 година, во с. Зборско настапија два хора, македонски и грчки, со песни за народно-ослободителната борба. Приредбата заврши со заедничко оро во кое македонски и грчки борци играа братски прегрнати.

Атанасиос Мицопулос, политички комесар на 30-та бригада на ЕЛАС, пишувајќи за вакви заеднички културни средби на грчки и македонски партизани, во своите мемоари забележува: "Југословенските партизани во организирањето и спроведувањето на културно забавниот живот во партизанските единици, беа многу понапредни од нас и беа секогаш готови за песна и оро". 101)

Првите борбени партизански песни испеани на македонски јазик во Егејска Македонија, беа пренесени од партизанските одреди на Вардарска Македонија кои престојуваа на овој терен уште од пролетта 1943 година. Некои од тие песни беа прилагодени на месните услови што ги диктираше времето. Сведоштво за богатството и распространетоста на борбените партизански и други песни создадени во текот на НОБ, се неколку збирки песни, објавени на таа тема. 102)

---

101) Мицопулос Танасис, Историјата на 30-та бригада на ЕЛАС, сеќавања и документи, II дел во ракопис, ИНИ, Скопје.

102) Македонски народни песни и маршеви, собрал и обработил Фоти Илковски, 1949 (мелографирани), издадени во Букурешт. Види и други збирки: - Македонски народни песни, "Неа Елада", Букурешт, 1951 год. - Народни песни од Егејска Македонија, собрал и редактирал Паскал Паскалевски, издание на Институтот за македонски јазик, Скопје, 1959 година. - Македонско народно творчество, народни песни, политички и кул-

Позитивниот развој на односите и врските на НОД на Југославија и Грција што го имаше и на културно поле, силно се одрази врз борбеното расположение и врз правилната ориентација на Македонија од Ег. Македонија во борбата против окупаторот. Со остатоките на грчкото раководство на отпорот што ги правеше пред граѓанските партии и владата која била во емиграција, а со тоа беа засегнати најмногу националните придобивки на Македонците, фактички доведе и до влошување на односите меѓу НОД на двете земји. ЕЛАС ставајќи се во зависна положба пред буржоаската влада и под команда на британските воени сили, и водејќи мирољубива политика со воените реакционерни

формации како што беше Сојузот на демократската грчка војска - ЕДЕС всушност го изгуби карактерот на народно-ослободителна војска. Со тоа се спречуваше и соработката меѓу нод на Југославија и Грција.

Контактите и соработката меѓу НОД на Грција и Југославија односно на партизанските единици од Вардарска Македонија што се одвиваа во еден период, особено 1943-1944, позитивно се одразија врз Македонците од Егејскиот дел на Македонија. По поделбата на Македонија, Македонците за прв пат, се најдоа на ист фронт во борба против непријателот. Поврзна алка во таа заедничка борба беше и дејноста што се одвиваше на културен и просветен план, таквата дејност стана заеднички составен дел на стремешите на Македонците за извојување на културна автономија.

ТРЕТА ГЛАВА

КУЛТУРНО-УМЕТНИЧКАТА ГРУПА НА ОРГАНИЗАЦИЈАТА

С Н О Ф

Во основните цели на Народно-ослободителната борба, беше вградено и настојувањето не само да се истера окупаторот и урне стариот буржоаски режим туку да се признае националната индивидуалност, и да се дојде до непречено афирмирање на македонската национална култура во сите нејзини вредности.

Уште пред своето конституирање, организацијата СНОФ ќе се бори за културни и просветни права на Македонците односно правото да имаат училишта на македонски јазик, богослужба на тој јазик, да формираат културно-уметнички друштва по македонските села и градови кои би ја ширеле, негувале и развивале македонската национална култура. 193)

Оттука произлегуваат и напорите на СНОФ за формирање на една културно-уметничка група, за да го шири и негува македонскиот мелос, македонската културна традиција, вршејќи преку тоа и мобилизаторска улога за ослободување од окупаторот.

Иницијативата на Окружниот одбор на СНОФ за Костурско, за формирање ваква група, беше прифатена од месната организаци-

---

103) Иван Катарџиев, По врвиците на македонската историја, Култура, Скопје, 1986, с. 308-309.

ја на СНОФ од село Д'мбени. Членот на Месниот одбор на СНОФ-Дончо Цалев, беше лично задолжен од организацијата во селото, да ја спроведе во дело споменатата иницијатива. За таа цел беше свикан состанок на младинците во селото, на кој се истакна потребата за една таква група која ќе шири национална култура сред населението и партизанските единици во Округот. Повикот за стапување во групата беше на доброволна основа. За Нејзини членови се јавија повеќе младинци и младинки од селото: Димитар Терзиев, Андрико Андриовски, Живко Ризов, Лазо Попјанев, Цвета Прликина, Рина Кенкова, Насо Тодоров, Јото Ралев, Лазо Терзиевски, Живко Потрајанов, Коста Шекров и др. За раководител на Групата беше поставен Дончо Цалев. 104)

По одржаниот младински состанок, утредента, на сред село, беше одржан митинг со младината и другите од селото. За улогата и задачите на Групата зборуваше Дончо Цалев и Евдокија Балева (Кича) која на членовите од Групата им врзала околу вратот црвени марами. 105)

---

104) Атанас Близнаков, Д'мбени и револуционерното минато во Костурско, "Мисла", Скопје, 1982, с. 175.

105-106)

Евдокија Балева (Кича), за некои настани околу Групата кажува: "Црвените марами беа направени од црвена свила, која Илија Љочков, комунист од селото, ми ја имаше дадено на чување (околу 40 м. свила). Во Групата бев вклучена и јас, а исто така и Дана Трпенова. Покрај другите младинци и младинки од Д'мбени и Косинец кон групата се приклучија доброволци и од други села. Од с. Лобаница: Гарефи

Истиот ден, откако беа испеани повеќе народни и борбени македонски песни, Групата тргнала за околните села од Реонот: Косинец, Лобаница, Крчишта, Папратско, Новоселани. Од секое село каде Групата влегувала и се приклучуваа и нови членови, такашто за еден многу краток период, речиси од еден месец, Групата броеше 30 мина младинци. 106)

Во селата каде Групата помина, се одржуваа собири, митинзи, состаноци со младите, на кои се зборуваше за целите на борбата и за стремешите на македонскиот народ за изборување на националната слобода, а навечер се одржувале игранки со цел младината меѓусебно подобро да се запознае.

На секој настап пред населението во селата, Групата, по одржаниот говор, настапуваше и со културно уметничка програма. Се почнувало со песната "А бре Македонче", се продолжувало со песната "Не сакам богатство, не сакаме пари", "Народе македонски разбуди се", песната на Лазо Трповски и со други народни македонски песни. Потоа се изведувале народни ора: "Шета мома низ планина", "Женил се Петре војвода", се пееле и песни за старите илинденци, песната за Лазо Поптрајков, за Васил Чака-

---

105-106)

и Кочо Тодоровски и Ристо Шопов. Од Крчишта: Константина. Имаше младинци и од други села. (Усните искажувања на Евдокија Балева-Фотева, забележани на 5.6.1984 година, се кај авторот). Партизанското име на Евдокија Балева е Вера, но народот од Костурско ја знае како партизанката Кича.

ларов и др. На крај, приредбата завршуваше со песната "Во борба, во борба, македонски народе". 107)

Групата беше омилена меѓу населението од Реонот, особено меѓу младината и токму кога постигнува успеси, доаѓа наредба од околинскиот совет на ЕПОН за Костурско да се расформира. Членовите беа распоредени во единиците на ЕЛАС.

Иако времето на делување беше многу кратко за Групата на СНОФ 108) сепак и тоа беше една потврда дека македонскиот народ во своите пазуви крие големо културно богатство што при најмала можност на слободно делување, докажува дека вековното ропство не успеа да ги угуши вековните стремежи, на тој народ, за национална самобитност.

Расформирањето Групата на СНОФ дојде поради ставот на окружното партиско раководство дека носител на културно-просветната дејност, треба да биде младинска организација ЕПОН.

Македонската младина која беше дел од ЕПОН сакаше да делува за афирмирање на националната култура и во тој однос своите сили ги насочи за организирање на драмската дејност.

---

107) Евдокија Балева (Фотева) - Вера: Пеевме и повеќе народни Македонски песни, но тежиштето беа борбените песни и песните за македонските револуционери. Групата делуваше од почетокот на 1944, односно јануари и по еден месец беше расформирана од страна на ОК на КПГ за Костурско).

108) АМ, Егејска Македонија во НОБ, К-11/5/47, Извештај на Окружниот одбор на СНОФ за дејноста на организацијата, 15 март 1944 година.

ДРАМСКИ ГРУПИ И НИВНАТА ДЕЈНОСТ

И театарската дејност на Македонците во Грција во текот на Народно-ослободителната борба, претставуваше форма на борба за културна афирмација, иницирана од условите на времето кога се нудеа големи надежи за извојувања на национални права.

Митинзите, собирите, состаноците и сл. обично им претходоа на театарските претстави во текот на НОБ, кога по одржаните говори за воено-политичката ситуација, секогаш следеше песна, оро, рецитација, а во повеќе случаи не изостануваше и скечот што го давале борците или младинците од селата на ослободената територија.

Од пролетта 1944 до истиот период во 1945 година, низ селата од Костурско и Леринско преку драмските групи, младината разви богата театарска активност.

Најчест мотив во пиеските што ги изведуваа младинците или борците, беше некоја трагична или комична ситуација, црпена од самиот живот. Најголем потфат во театарската дејност на групите значеше поставувањето на сцена драмата "Крвава македонска свадба" од Војдан Чернодрински. Тоа значеше своевиден триумф и победа во културните манифестации на Македонците од Егејска Македонија, бидејќи по многу години на забранет јазик, сега, токму на тој јазик, се приредуваа и театарски претстави.

Подготовките за драмски претстави на групите, во некои села почнаа уште во 1943 година. Така во почетокот на декември

1943 година, во село Долени-Костурско, каде беше и седиштето на Одделението за агитација и пропаганда на КПГ за Костурско, младинската организација си постави за цел да се претстави со нешто оригинално и автентично. Затоа побара од Алексо Ивановски - студент по право, да напише драмска творба. Ивановски тоа и го сторил. Напишал пиеса на грчки јазик под наслов "Народот се бори". Младинците од селото го прифатија текстот и во декември, спроти Новата година, во училиштето, пред населението на селото беше изведена.

Откако оваа пиеса беше поставена на сцена на грчки јазик, младинците заедно со авторот, бараа начин како да се претстават со македонска пиеса. Затоа авторот се нафатил да ја преведе истата пиеса на македонски јазик-костурски дијалект. На 10 април 1944 година, драмската група на село Долени, во истата училишна сала, ја прикажа истата пиеса на македонски јазик, пред жителите на селото и пред повеќе партиски функционери и делегати на I-та конференција на организацијата Национална солидарност што се одржа во Долени. "Публиката бурно аплаудираше и ги поздравуваше актерите" ¹⁰⁹⁾ вели авторот на пиесата, доказ дека саканиот успех беше постигнат.

Во пиесата "Народот се бори", авторот ја изнесува тешката положба на македонскиот народ, во услови на окупација, кога цело едно семејство е вклучено во борба. Таткото кој бил

---

109) Алеко Ивановски, Костурско во работничкото народно-ослободително движење во Ег. Македонија, 1913/49, мемоари (во ракопис). ИНИ, с. 115.

уапсен поради својата антифашистичка дејност, успева да избега од затворот и да се приклучи во редовите на народно ослободителната војска каде се бореа и двата негови синови. Мајката ги испраќа своите синови во борба, бодрейќи ги да бидат храбри и достоинствени на идеалите за слобода на својот народ и дека останува со надеж дека еден ден целото семејство ќе се најде во ослободеното село. 110)

Пред жителите на село Емборе-Кајларско, есента 1944 година, драмската група од село Мокрени-Костурско, ја изведе едночинката "Риби". Изнесена е една комична ситуација од периодот на диктатурата на Метаксас, кога македонскиот јазик со закон беше забранет да се употребува јавно или приватно. Рибарот влегува во селото и по навика, заборавајќи го законот на Метаксас, почнал да вика "риби, риби"! Требало да вика "псарја, псарја", но навиката го издаде. И заради тој збор "риби" морало да биде казнет. Паричната казна била толку голема што и парите добиени од продадените риби не му стигнале да ја плати казната пред судските власти. 111)

Во повеќе села од Костурско, како што е Нестрам, Езерец, Чифлик и други, во текот на НОБ, драмските групи од овие села ја изведоа пиесата "Јани Калапутов", во која се зборува за херојското држење на Јани во затворот кој бил мачен и убиен од Гестапо. 112)

---

110) Алеко Ивановски, цитиран труд, с. 116.

111) "Групата од Мокрени ја прикажа пиесата "Риби" во село Емборе, а истата група прикажуваше и други пиеси"

Во село Герман-Преспанско, драмската група од селото ја изведе пиесата "Четири Руси" и "Горе Магаревски". 113)

Овие пиеси во преспанските села ги изведуваа и борците од партизанските одреди на Вардарска Македонија кои повремено престојуваа на овој терен. Младината ги прифаќаше таквите пиеси и продолжуваше, преку драмските групи, да ги изведува самостојно.

Изведбата на драмата "Крвава македонска свадба" зазема посебно место во културните манифестации на Македонците од Егејска Македонија во текот на НОБ, особено во 1944 година, кога, скоро во сите села од Костурско и Леринско (особено преспанските села), беше ставена на сцена.

Во една ситуација на воени услови, делото "Крвава македонска свадба", од Војдан Чернодрински, беше најприфатливо не само заради тоа што драмата претставуваше вистински исечок од животот на Македонецот под османското господство, и што имаше пораки за непокор и за вооружен отпор, туку и заради тоа што е напишана и изведувана на чист народен македонски јазик. Освен тоа, прикажувањето на ова драма имаше и своја подолга

112) Фани Буцкова: драмското творештво и театарската активност - израз на борба за национална еманципација на Македонците од Ег. Македонија во текот на НОБ и периодот на емиграцијата, "Современост", бр. 10, 1982 година.

113) Зборник докумената и података о Народно-ослободилачком рату југословенских народа, (Извештај на политкомесарот на II оперативна зона на ГШ за врски на одредот Вичо и

традиција, таа беше позната не само во поголемите градови од Македонија, туку и пошироко, така, што во 1909 година допре и до костурското село Косинец.¹¹⁴⁾ На 1 јануари 1909 година, група актери од селото, Косинец заедно со учителот Михо Лазаров, организирале изведба на оваа драма. На претставата беа присутни, покрај жителите на селото, и турските првенци од Костур и Билишта и од други села за кои оваа приредба претставуваше ретко доживуваше.¹¹⁵⁾

114-115)

Александар Алексиев, Основоположниците на македонската драмска литература, II дополнително издаде, Култура, 1976, с.111. Податокот дека "Крвава македонска свадба" е изведена 1909 год.и во село Косинец, Алексиев го црпи од веникот "Ден" во кој е објавена една дописка во која се вели: "... Тоа беше еден културен настан во нашиот крај...кој оддалечен од центрите на политиката не се занимава со големи политички прашања туку влага ревност и усилби на културно-просветното поле... На претставата беа присутни и турските првенци од Костур и Билишта и од други села за кои оваа приредба претставувала ретко доживување, па брзале кој понапред ќе обезбеди билети".

За прикажувањето на "Крвава македонска свадба" во село Косинец, се присетува и Крстана Жегрова од истото село, родена 1892 година, која вели дека улогата на Спасе ја толкувал Ристо Руката, а на Цвета Стојан Попставрев. Актерите беа само машки и затоа и женските улоги ги играа машки. Сите актери беа млади од селото.

Пристигнувајќи во Солун, Чернодрински, заедно со охриданиецот Куртелов, се зафатија со организирањето на театарски групи во Македонија, особено во поголемите градови, во кои се вклучуваа, пред се, учители.

Преку стилските оформени ситуации и карактери директно земени од суровото секојдневје, се изнесуваат социјални неправди, економска експлоатација, национално ропство и обидите на поединци да се противстават на злото, настојувајќи индивидуалниот чин на бунт да се претвори во вооружена национално ослободителна револуција. Одликувајќи се и со други позитивни особини како што се македонскиот јазик познат и разбирлив на широк круг гледачи, едноставен и секојдневен дијалог; богатството на народни обичаи и верувања, јасно издеференцирани односи меѓу ликовите и сл. драмскиот текст станува аргумент за во одушевен и еуфоричен прием на претставата.

Имајќи ги предвид сите овие елементи, не е чудно што и во текот на НОБ, оваа драма ќе биде прифатена и прикажувана со голем ентузијазам од страна на драмските групи во селата од Костурско и Леринско. Со една ваква уметничка изведба како да се врати оној предлинденски и полинденски период кога драмата на Чернодрински играше значајна улога во мобилизирањето на македонските снаги во борбата против османлиското ропство.

114-115) Според податоците што ги изнесува проф. д-р Воислав Илиќ, во 1909 година во Солун, кога престојувал со својот ансамбал Чернодрински, имало околу 300-350 фамилии од Дебар и околу 1.000-1.500 печалбари. Затоа беше покрената иницијатива за формирање на "Дебарска просветна дружба".

116) Атанас Лилифанов, од село Герман-Преспанско, сега жител на Скопје, вели: "Во 1944 година ја игравме драмата, јас ја толкував улогата на Осман-бег, а Олга Кимбиљова ликот на

Изведбата на "Крвава македонска свадба" од страна на младинските драмски групи беше на аматерска основа. Прифаќањето на било која улога во драмата беше сфатена како национален долг. Иако патријархалноста не беше искоренета, сепак улогата на Цвета ја играле млади, убави и природно надарени девојки, чии мајки не се двсумеа да речат: "И мојата ќерка работи за доброто на Македонија".¹¹⁶

Преставите се изведуваа во училишните простории, во селските кафеани, под ведро небо, на сред село или на некоја лединка каде се поставувале инпровизирани сцени.

Драмската група од село Вишени-Костурско, е прва група која во текот на НОБ ја постави на сцена драмата "Крвава македонска свадба". Поттикнати од организацијата СНОФ, младинците од Вишени, со задоволство го прифатија предлогот на СНОФ од селото, да се прикаже оваа драма. Во декември, спроти Нова година, беше закажана премиерна претстава, на која дојдоа голем број жители од селото.

Восхитот и гордоста што на отворена сцена прозвучи македонски збор, од што солзи радосници протекоа, беа прекинати од неочекувана експлозија на бомба, фрлена пред сцената, од што беа ранети двајца од публиката (Ана Гогова и Мељо).¹¹⁷⁾ Тоа беше дело на некои од заведените Македонци од село Черешница и Блаца, кои се ставиле во служба на бугарската пропаганда. Целта на овие контрачетници им била да ја растураат претставата

---

¹¹⁷⁾ Усни искажувања на Панајот и Викторија Индриови членови

и да ги ограбат парите што беа собрани од влезниците и наменети за потребите на борците на ЕЛАС и за помагање на лица кои биле затворени од окупаторот.

Контрачетниците со овој нивен терористички чин изгубија многу во угледот и покрај тоа што и дотогаш не беа многу омилени меѓу македонското население, но со еден таков чекор тие самите на себе си удрија печат дека не се борци за правата на македонскиот народ и немаат никаква врска со интересите на тој народ.

Иако првиот обид во село Вишени не успеа, сепак младината од ова село нема така лесно да се откаже од своите намери и кога ќе се создадат позрели услови тие пак ќе ја постават на сцена ова драма. Така, зимата 1944 година, по втор пат ќе се обидат да се претстават со драмата во што и успеваат. Окуражени од големиот успех што го постигнале пред публиката во селото Вишени, оваа драма тие ќе ја прикажат и во повеќе соседни села: Бапчор, Тиолишта, Кондороби, Маврово и Личишта. Насекаде посетите беа масовни, а населението поттикнато од основната побуда да види македонска драма, изведена на македонски јазик, несеквично го нудеше својот прилог кој и овој пат беше наменет за потребите на народно ослободителната борба. 118)

---

118) Улогата на Спасе во драмската група од село Вишени, ја играл Панајот Индриов, а на Цвета Векторија Индриова. Во другите улоги настапија: Гиро Шолев-таткото, Томија Рашајкова-мајката, Коста Бакрачев-Осман-бег, а Дота Прасинова-анамка. Настапија и Никола Прстенаров, Гиро Пресинов, Јото Каљков, Јорге Пљакон, Лимитар Прстенаров, Доне Лекин, Милка Тошкова.

И Драмската група од село Д'мбени - Костурско, под раководство на Ристо Поптрајанов, пролетта 1944 година, во училишната сала ја постави на сцена оваа драма. Постигнатиот успех на првата претстава ги поттикна да одат и во други села од околицата: Жупаништа, Изглибе, Габреш, Поздивишта, Дреновени. Групата се подготвуваше да настапи и во градот Костур, но до тоа не дојде поради се поголемото влошување на воено-политичката ситуација во земјата и поради зацврстувањето позициите на реакцијата, која се повеќе се нафрлуваше врз Македонците.

Драмската група од село Мокрени - Костурско, исто така, по прикажувањето на драмата во селото, настапи и во неколку околни села од Кајларска околица.

И драмските групи о Жупаништа, од Прекопана, Арменско, Герман, Кономлати и други села се вклучија во театарските игри со драмата на Чернодрински, постигнувајќи невидени дотогаш успеси на тоа поле.

Драмата на Чернодрински, одигра значајна улога во буђењето на македонската национална свест и во револуционизирањето на широките народни маси. Честа на Цвета е чест македонска и тоа стана борбен повик за македонските маси. Поистоветувањето меѓу хероите на сцената и гледачите просто ги мамело да ја видат оваа тргедија која истовремено зборува и за нивните сопствени страдања. Во ликовите на главните јунаци се гледат самите себе, својот ропски живот, но во еден друг период, во периодот на османлиското ропство и не е чудно што Цвета, главната личност на драмата, ќе стане симбол на непокор, гор-

дост и морална чистота. Многу девојки, членови на споменатите драмски групи, толкувајќи ја улогата на Цвета, во повеќе случаи ќе го "изгубат" своето вистинско име, поистоветувајќи се со ликот што го толкуват, за да бидат запомнети од публиката само како Цвети.

Некои од тие Цвети, тоа име ќе го носат долго и заветот на Цвета дека умира ама вера не менува, ќе биде нов завет, во едно друго време, дека ќе умре за македонското име да не загине.

Таков е случајот со младата Македонка од село Мокрени, која во 1944 година, ја толкувала улогата на Цвета. Со својот природен талент со глума, горда и смела, брзо ја засака публиката. Само нејзините соселани знаеја дека таа е Тина Андреева, внуката на Никола Андреев, прославен костурски војвода, но и тие постепено ќе ја поистоветуваат со улогата во драмата и за сите едноставно таа ќе биде само Цвета. По тоа име ќе биде позната и покасно од сите партизани на борбениот Вичо и Грамос кои ќе зборуваат со восхит за хероината Цвета.

Цвета беше од оние младинки која не се помируваше со ропската судбина. Прифаќањето на ропството, особено она духовно, за неа значеше откажување од своето име, од своето потекло. Затоа Цвета ќе биде меѓу првите младинки која ќе стапи во борбените редови на Демократската армија. Како партизанка на ДАГ таа ќе покаже посебен хероизам во борбите против владините војски во Грција.

Цвета загина борејќи се за слободата и националните права на својот народ и до последниот здив не згасна нејзиниот голем сон за слобода, сон што длабоко се всади во нејзиното срце уште од деновите кога таа го толкувала ликот на непокорната и достоинствената Цвета од драмата на Војдан Чернодрински. 119)

Борците од 18-та бригада во која Цвета се бореше, во чест на нивната соборка и другарка, издадоа весник со наслов "Ц В Е Т А". На насловната страница од весникот е фотографијата на Цвета, со шмајзерот в раце и заклетвата на борците: "Ти се колниме другарко наша дека ќе се одмаздиме за тебе. Ти се уште си наш пример што не учи и води во борбата. Те сакаме и ќе те помниме вечно. Твојот народ е горд што израсна и воспита таква хероинџа како што си ти". 120)

Изведбата на "Крвава македонска свадба" беше овозможена и од тоа што таа беше издадена повеќе пати. 121)

119) Фани Буцкова: Хероинџата на Вичо и Грамос, Тина Андреева-Цвета, "Историја", бр. 2, 1975.

За Цвета пишува и грчкиот публицист А.Пинду во в-кот "Махитрица" - (Боркинка), орган на Сегрчкиот демократски сојуз на жените - ПДЕГ, 20 мај 1949.

120) Весник "Цвета", орган на боркинките на 18-та бригада на ДАГ, февруари 1949.

121) Александар Алексиев: Основоположниците на македонската драмска литература, Скопје, 1976, с.111 (По првата премиера, Чернодрински ја издава за прв пат својата драма, а потоа доживуваа уште неколку изданија. Во 1900 год. е издадена по втор пат, во 1928 излегува третото издание, во 1936 ја издават македонските иселеници во САА,

Во 1952 година е издадена и во Букурешт од "македонскиот оддел" при издателство "Неа Елада" а во 1969 година ја издаде и издавачкото претпријатие "Просвета" од Скопје.

ИЛИНДЕНСКИ МАНИФЕСТАЦИИ

Илинденското востание од 1903 година е еден од нај-крупните настани во историјата на национално-ослободителните борби на македонскиот народ против султанско-беговскиот угнетувачки систем.

Поимот Илинден во македонската политичка, култура и општествена историја, има повеќекратно значење. Тоа е поим на револуционерен отпор, на свесна борба, поим на сплотени македонски општонародни настојувања за одделна држава, поим на непокор, на прижелкувана победа и горчлив пораз. Илинден е продолжен настан, растегнат пред и по денот 2 август. Почетоците на тоа време ги осгледуваме некаде кон крајот на 1893 година, кога се формира ВМРО, како организирана политичка сила што го поведува македонскиот народ во пресудна борба против тиранот.

Во периодот меѓу двете светски војни, застапувајќи ги националните права на Македонците, КПГ во своите документи, а особено преку својот орган "Ризоспастис", често пати се повикува на Илинденското востание, земајќи го како симбол на непокор на македонскиот народ и го експонира како врвна точка во борбата на Македонците за национална самобитност, потенцирајќи дека тие стремежи, Македонците практично ги изразија во ова

востание, кога се дигнале против турскиот експлоататор. Вави-
 од став спрема борбената револуционерна традиција на Македон-
 ците, КПГ ќе го задржи и за време на НОВ.

Во овој период и органите на македонските организа-
 ции: "Црвена ѕвезда", "Слобода" и "Славјаномакедонски глас",
 беа популаризатори на илинденските традиции, истакнувајќи во
 своите написи дека Илинденското востание претставува патоказ
 во новите борби што му претстојат на македонскиот народ.

Идеалите на Илинден за слобода и независност, кои во
 илинденскиот период беа олицетворени преку организацијата
 ВМРО, сега во новата ситуација, тие во овој дел на Македонија
 се изразуваат преку СНОФ, или како што нагласува в-кот "Славја-
 номмакедонски глас": "СНОФ е единствената народно-ослободител-
 на организација, таа што ќе ги доврши националните и општестве-
 ните саканија на народо славјаномакедонски. СНОФ е новиот ВМРО
 на Славјаномакедонците шо ќе (ја) извади до крај работата на
 илинденците... и затоа задржите високо големите продолженија
 на Илинден. Зачестите одреди на СНОФ, на единичната патриотска
 и народна-ослободителна организација која што ќе ве опати кон
 пато за слобода и народни права". 122)

И во ред други написи, македонскиот печат од периодот
 на НОВ, настојува да ја разобличи бугарската пропаганда која
 се обидуваше да ги привлече Македонците. Особено по повод 2
 август, македонските весници му беа посветени на тој ден со

---

122) В-кот "Славјаномакедонски глас", ВМРО-СНОФ, бр. 6, од
 април 1944 година.

повеќе историски написи за подготовките, текот и крајот на востанието, за илинденските идеолози и др. Истакнување значењето на Илинденското востание преку страниците на македонскиот печат ќе стане традиција, а особено во текот на Граѓанската војна, изнесувањето на илинденските настани ќе попримат пошироки димензии. Истото тоа Македонците ќе го прават и во источноевропските земји кои Илинден го задржаа како еден од високите дострели на борбената епопеја на македонскиот народ.

Покрај македонскиот печат, во популаризацијата на Илинденското востание се зазедоа и некои грчки весници. Органите на окружните комитети на КПГ и ЕАМ за Леринско " ΑΓΩΝΑΣ" (Борба) и " ΔΑΟΚΡΑΤΙΑ" по повод 2 август, голем простор му посветија токму на овој ден.

Значењето на Илинден ќе биде одбележено и на други начини. На окружната конференција на КПГ за Леринско, одржана во ноември 1943 година, во почесното претседателство беше избран Гоце Делчев, а во поднесениот реферат значајно место му беше посветено и на Илинденското востание. Истото тоа беше и на конференциите на СНОФ за Костурско и Леринско одржани во април 1944 година. 123)

---

123) Егејска Македонија во НОБ 1941/45, Архив на Македонија, том I, Скопје, 1974, с. 81. (Извештај за одржувањето на околинската конференција на СНОФ во Костурско).

На 2 август 1943 година, по повод 40-годишнината од Илинденското востание, пред единиците на ЕЛАС се одржаа пригодни говори за значењето на Илинден, а истовремено се истакнуваа и стремежите на Македонците за отварање училишта на македонски јазик, за формирање на македонски одделни партизански единици, народни судови и општо за правото на македонскиот народ на самостоен национален живот. 124)

---

124) АМ, фонд "Ег.Македонија во НОБ, Кутија Мемоари (Изјава на Димитар Калиманов и фоти Керамитчиев за револуционерната дејност на Лазо Поплазаров):

"На 25 јули 1943 година во Нестрам се одржа состанок со партизанската група која делуваше во реонот" Поле-Костурско, со командант Никола Качела, а се раководеше од ОК на КПГ за Костурско. На овој состанок Лазо Поплазаров предложи да се формират македонски антифашистички единици, народни судови, составени само од македонски комунисти кои би им суделе на оние Македонци кои соработуваат со окупаторот, во слободните македонски села да се отворат основни училишта со наставен јазик-македонскиот и раководството на антифашистичката борба на Грција официјално да го прогласи правото на македонскиот народ за слободен национален живот... Предлозите беа прифатени и секретарот на ОК на КПГ за Костурско-Периклис, изнесе дека ќе ги постави пред повисоките форуми на КПГ. На крајот од состанокот се реши Поплазаров и Митровски да настапат пред некои единици на ЕЛАС и да зборуваат за значењето на Илинден... Поплазаров зборувал пред партизанската единица стационарирана кај месноста "Уши" близу Нестрам, а П. Митровски кај другиот дел од единица која била кај месноста "Горица" близу Галишта".

Во наредната 1944 година, 41-годишнината од Илинденското востание празнично се одбележуваше во повеќе македонски села и градови. Тоа се должи на разорот на народно ослободителните движења на Балканот и Европа, кога окупаторот почна да трпи поголеми порази и да се повелкува од боиштата.

На тој ден повеќе цркви во македонските села своите служби ќе ги одржат на славјански.¹²⁵⁾ Традиционалното празнување на Св. Илија сега ќе добие и друг карактер. На 2 август, ден Илинден 1944 година, во село Поздивишта-Костурско беше формиран Леринско-костурскиот македонски партизански баталјон. По тој повод, во селските ливади беше одржан митинг на кој се одржаа свечени говори, а потоа хорот на Баталјонот исполни неколку македонски борбени песни, придружени на хармоника од Атанас Низамов - борец на овој Баталјон. Во општата прослава што следеше потоа се приклучи и селското население како од село Поздивишта така и од околните неколку села. Некои деца од Поздивишта изведоа и рецитации за Гоце Делчев и други илинденски војводи.

И слободна Преспа беше целата обземена од празничната атмосфера. Во село Попли се одржа служба во црквата на

---

¹²⁵⁾ Во село Поздивишта селскиот поп - Поп Димитри одржа служба на црковен старословенски јазик. Поради ваквата постапка, во 1946 година тој свирепо беше малтретиран од органите на новата грчка реакционерна власт. Хармониката беше донесена од манастирот во Тиолишта каде го чувала една калугерка (Изјавата на Евдокија Белева-Вера, од 5.6.1984 е кај авторот).

славјански јазик. Потоа пред насобраното население, се одржаа поздравни говори од страна на партиските претставници и претставниците на ЕЛАС и Народната милиција. Попладне до доцна навечер почна општонародна веселба со македонски песни и ора. На веселбата се приклучи и грчкото население од селото. 126)

Во село Дреново-Преспа, за значењето на Илинден и задачите на македонските борци во ослободителната борба, зборуваа претставници на ЕЛАС и Народната милиција, а собирот беше поздравен и од претставниците на југословенска и албанска делегација. 127)

Илинден свечено беше празнуван и во другите преспански села: во Граждано, Бесфина, Л'к, Буковиќ, Рудари, Штрково, Медово, Нивици, Орово, Трново, Добритишта. 128)

На 2 август, Македонци и Грци од повеќе села од Леринско, се собраа на падините на планината Радош. Местото каде се одржуваше собирот беше украсено со борбени пароли на македонски и грчки јазик, со портрети на Гоце Делчев и други илинденски револуционери. На местото на прославата дојдоа и Власи од блиските колиби, носејќи 20 јагниња како подарок за

---

126) Списание "Македонски живот" Празнувањето на 41-годишнината на Илинденското востание во Преспа (периодично списание на Македонците во странство) Букурешт, бр.2, од 1963, с. 70.

127) На истото место.

празникот. Свечениот собир симболично го отвори еден стар Илинденец, а потоа беше испеана песната "Изгреј зора на слободата". Поздравни говори и тука одржаа претставниците на воено-политичките организации. Еден Илинденец евоцираше спомени од Илинденското востание. Повеќе младинци рецитираа патриотски песни, меѓу кои и песната од Коста Рацин - "Јане Сандански". Следеше општонародна веселба, се до касно навечер. Свиреше групата музичари од село Баница. 129)

41-годишнината од Илинден свечено беше прославена и во Лерин, Костур и Воден. 130)

На сличен начин македонскиот празник се празнуваше и во повеќе села во Костенаријата и Корештата-Костурско.

Масовното и слободно празнување на годишнината од Илинденското востание, претставуваше политичка и културна придобивка на Македонците од Егејска Македонија, бидејќи за прв пат така слободно се празнуваше овој ден. Ова беше резултат на борбениот придонес на македонскиот народ во општата борба против окупаторот и фашизмот, од една страна, а од друга стра-

128) Михали Попспиров: "Во село Граждано зборував на македонски јазик за значајето на Илинден. Посебно зборував за храброста на Митре Влаот".

(Изјавата од усните искажувања од 6.12.82 е кај авторот)

129) Сп. "ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ" (Народен отпор), Ставро Кочопуλος: Прославата на Илинден во Радош, август, 1962.

130) Пак таму.

на тоа беше поттикнато и од одлуките на АСНОМ со кои Македонците од Вардарска Македонија градеа своја држава-македонска држава, но која беше и општомакедонска победа - како за Македонците од Вардарска Македонија така и за Македонците кои се наоѓаа во другите делови од Македонија или раселени по светот, кои во својата патриотска свест и совест се почувствуваа како победници.

ЧЕТВРТА ГЛАВА

ПЕЧАТ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Македонскиот јазик толку негиран и оспоруван дури и со закон забранет од страна на диктаторот Метаксас, веќе во периодот на НОБ се повеќе се пробива во јавното и усно комуницирање.

Активноста на партиски и други активности и инструктори претставуваше пионерска работа, затоа што нивното непосредно пренесување, и залагање, на секое место и во секоја ситуација, значеше движечка сила која ги усмеруваше народните маси не само во вооружената борба туку и на полето на културата. "Треба да се слуша насекаде мајчиниот јазик, да ја будиме националната свест кај нашиот народ", зборувал Лазо Трповски - инструктор и член на Македонското биро на КПГ за Западна Македонија, уште во првите денови на окупацијата, на партиските и други состаноци. А тоа стана директива и платформа за работа кај македонските активности, кои отворено покасно го поставија проблемот за отварање на македонски училишта, издавачка дејност на македонски јазик и др.

Првите чекори за издавање печатен материјал на македонски јазик беа сторени уште летото 1941 година во а г и т а ц и о н и т е п у н к т о в и, формирани од страна на реонските, окружните и градските партиски организации во повеќе села и градови. Работејќи во строга илегалност, тие издаваа

разни летоци, пароли, информативни билтени и др. преку кое уште во првите денови на окупацијата се трасираше патот за борба против окупаторот.

Агитационите пунктови располагаа со радиоапарат, со машина за пишување и шапилограф.¹³¹⁾ Добиените радиовести веднаш се отчукуваа и умножуваа на ливчиња кои натаму, на најбрз начин, се доставуваа до партиските организации кои ги објавуваа во своите гласила.

Од 1942 година, некои реонски комитети на КПГ во рамките на реонските органи кои излегуваа на грчки јазик, почнаа да издават такви и на македонски јазик. Кон крајот на 1942 година, веќе Реонскиот комитет на КПГ за Преспа, почна по-времено, да го издава весникот "ПРЕСПАНСКИ ГЛАС", кој се печатеше во село Буковик.¹³²⁾

---

¹³¹⁾ Во село Неволени-Леринско, во една куќа на крај село, постоеше агитационен пункт, од јуни 1941-јули 1943, во кој со илегалната работа беше ангажиран Пандо Дурдуловски. Ист таков пункт постоеше и во село Рудари, сместен во една напуштена куќа. Вестите добиени од Радио-Москва, Радио-Лондон и Радио-Берлин, веднаш се умножуваа и се доставуваа до реонските партиски организации. Врската меѓу агитационите пунктови и партиските организации беше само преку курирот. (Сеќавања на Пандо Дурдуловски, во ракопис се наоѓаат во личната архива на Дурдуловски).

¹³²⁾ Сп. "Македонски живот", орган на Македонците во странство, бр. 2, 1963 год. Предлогот на насловот на "Преспански глас" го даде Наум Стерјовски, кој повеќе години бил на печалба во Америка и соодветно на весникот што го издаваа таму (Народен глас), го именуваа место народен "Преспански глас".

Од март 1943 година, исто така Преспанскиот реонски комитет издава друг весник со наслов "СТРАЖАР". 133) Весникот се печатеше во село Рудари, во куќата на Петко Фотев. Излезе вкупно 4-5 пати во тираж од 70 броја. Главен уредник на в-кот бил Михали Попспиров, а во издавањето на в-кот биле ангажирани и Спиро Гелин од Рудари, Киро Гржњов од с. Герман и Васили Кацис од Попли.

Реонскиот комитет на КПГ за Караџова од септември 1943 година почна да го издава весникот "ИСКРА", кој се печатеше во печатницата во Воден. Го уредуваше Блаже Атанасовски, со непосредна помош и на Нушев Митко. "Искра" излезе седум пати на 2 страници. Престана да излегува кон крајот на октомври 1943 година, односно истовремено со расформирањето на организацијата МАФ и со престанокот на нејзиниот орган "Црвена ѕвезда". 134)

Во рамките на органот на Окружниот комитет на КПГ за Костурско " ИСКРА" (Искра), излегуваше под ист наслов

133)

Инспирација за името на в-кот "Стражар" бил Стојан од село Бесфина кој со пушка на рамо и со неговата смелост станал страв и трепет за соработниците на окупаторот. Тој каде ќе застанел давал впечаток дека е прав стражар-чувар на слободата на народот (Усни искажувања на уредникот на весникот, Михали Попспиров, забележани од авторот на 6.1.82.

134)

Весникот " ИСКРА" ("Искра") во Караџова донесуваше вести добиени од агитациониот пункт што се наоѓаше во Караџова и пренесуваше вести од грчкиот реонски партиски весник (сеќавања на уредникот на весникот-Блаже Атанасов-

("ИСКРА") и македонска страница која ја уредуваше Андон Сикавица. Весникот "Спита" престана да излегува во февруари 1945 година, со што престана и македонската страница. 135)

Весниците кои се издаваа во рамките на реонските односно окружните партиски органи на КПГ, се печатеа на македонски јазик, но со грчки букви. Се умножуваа на шапилограф, во мал формат. Тие воглавно донесуваа вести од фронтите што ги добиваа од радиовестите, дистрибуирани преку агитационите пунктови и други извори, за теророт на окупаторите и неговите соработници, за бугарската пропаганда која се инфилтрира меѓу Македонците, врбувајќи ги против народно-ослободителното движење. Некои од овие весници носат и напис за илинденските денови. "Стражар", на 2 август 1943 излезе како свечен број посветен на Илинден. "Искра" во Костурско, донесува вести и за културните манифестации во Округот, особено за прикажувањето на драмата "Крвава македонска свадба". 136)

На оснивачкото собрание на македонската антифашистичка организација-МАО во Воденско, свикано пролетта 1942 година, на кое реферираше Вангел Ајановски-Оче, се прифати предлогот за оснивање на една таква организација, а исто така со ентузијазам беше прифатен и предлогот организацијата да издава

135-136) Изјава на Андон Сикавица уредник на "Искра" - Костурско, дадени на 16.6.84 година на авторот).

свој весник под наслов "ЦРВЕНА СВЕЗДА", да има петокрака, а поради нерасполагање машина со македонски букви, беше решено весникот да излегува на македонски јазик но со грчки букви.¹³⁷⁾

Весникот го уредуваше Вангел Ајановски, а соработници беа Дини Кузев од Воден, Пандо Џиков од село Чеган, техничката редакција и печатењето го вршеше Андреас Андонакис по народност Грк, за растурањето на в-кот бил задолжен Ангел Гацев, но посебен придонес во тоа има неговиот татко.¹³⁸⁾

Во уводната статија на весникот, се изнесени целта и задачите на организацијата, објавен е и апел до македонското население за вклучување во редовите на организацијата МАО и во редовите на народно-ослободителната војска. Исто така, објавени се и написи за борбата против окупаторот, а доста простор заземат и написите за Илинденското востание, за поделбата на Македонија и општо од историското минато на македонскиот народ.¹³⁹⁾

---

¹³⁷⁾ Лидија Симовска, Македонската периодична публикација во Егејска Македонија во НОБ 1942/44, Гласник, 1975, бр. 2.

¹³⁸⁾ АМ, Збирка "Егејска Македонија во НОБ и Граѓанската војна, Кутија-мемоари на Ајановски Вангел-Оче.

¹³⁹⁾ Вангел Ајановски-Оче, Егејски бури, 1975, Скопје, с. 94.

До октомври 1943 година, односно се до неговото укинување, весникот излезе повеќе од 20 пати, на 4-5 страници со тираж од 150 броеви.

Од весникот "Црвена ѕвезда" до денес не е пронајдени ниту еден број, а за неговото постоење дознаваме од исказите на неговите автори, на неговите читатели, и од билтенот "Неделни новини ут Царвената ѕвезда", ¹⁴⁰⁾ во кој се објавуваа информации, вести и др. црпиени од весникот "Црвена ѕвезда".

"Црвена ѕвезда" е укинат во октомври 1943 година, заедно со расформирањето на организацијата МАО, од страна на Окружниот комитет на КПГ за Воденско. И покрај краткиот век, овој весник беше прифатен со задоволство од Македонците во Воденско, зашто преку него гледаа и одредена национална придобивка. Преку него организацијата МАО вршеше мобилизаторска улога за вклучување во борбените редови истовремено и културно-просветна преку написите со историска културна и друга содржина.

---

140) Билтенот "Неделни новини ут Царвената ѕвезда" во еден свој број (сочуван како уникат којшто се чува во Архивот на Македонија К-11/3/71), пишува: "МОСХА, 17-9-43, Рускуту аскер у суту фронт имаја ногу лошу Германците и му права гулеми зијани и на суту фронт германцкуту аскер бега разделен"...

ЛОНДОН, 18-9-43, У Салерно му фтасаја нови помозјачи на енглескуту аскер, гу истераја германцкуту аскер и му расипага две мерархиес (дивизии) и тегнат за да ја призеват Роми. На сита мистијна се прават гулеми кавги италијанску су германску аскер".

"Црвена ѕвезда" е значаен весник и заради тоа што тој е и прв весник што излезе на македонски јазик во текот на НОБ.

Еволуција во однос на јазикот има во органите на македонските народно-ослободителни организации СОФ во Леринско и СНОФ во Костурско кои покрај македонскиот јазик го воведуваат и кирилското писмо. На истиот начин се издаде и весникот на СОВ-Славомакедонска ослободителна војска, "Победа".

По конституирањето на организацијата СНОФ, во декември 1943 година, веднаш потоа, во јануари 1944 година, излезе и првиот број на весникот "СЛАВЈАНОМАКЕДОНСКИ ГЛАС". Органот на Славомакедонскиот ослободителен фронт-СОФ, во Леринско беше "СЛОБОДА".

Печатењето на овие два весници на кирилица беше овозможено благодареејќи на помошта на младинската организација од Битола, која успеа да ја обезбеди потребната техника.

Од весникот "СЛОБОДА" е сочуван само еден број, број 3 од јули 1944 година.¹⁴¹ Главен уредник на весникот бил

---

141) АМ, Фонд Егејска Македонија во НОБ, К-11/6/3, весник "Слобода", од 1.7.44 (Во овој број се објавени: Поздравна телеграма на Маршал Тито до ПЕЕА, Одговор на Вакарџис врз телеграмата на Тито, статијата -"Тревога за македонскиот народ, сега или никогаш".

Ставро Кочев, а негови соработници Киро Пилаев и Ѓорги Турунцев. Весникот, во главно донесува вести и информации од фронтот, написи со историска содржина и др. ¹⁴²⁾

Во издавањето на "СЛАВЈАНОМАКЕДОНСКИ ГЛАС", непосредно беа ангажирани членовите на Окружниот одбор на СНОФ: Лазо Поплазаров, Паскал Митревски и Лазо Ошенски, кои во главно се и автори на поголемиот дел од написите. Со уредувањето на весникот бил ангажиран Васко Караџа, а со техничките проблеми биле задолжени Живко Поптрајанов и Панајот Ралев. ¹⁴³⁾

¹⁴²⁾ Во сочуваниот број, весникот "Слобода", донесува и една стихотворба под наслов - Народно соединение.

Македонци и Албанци

Грци, Срби и бежанци
кои ви лесно туи забра
срешту врагат на едно
да му трошите глава
да му копата гроба.

Цел свет туи разбра
дружни ни ка се борим
врагу глава му скршим
стига гнасни пропаганди
ни раздават наште маки

Ни помогна за борба
Атландичката згодба
Техеранската лозунка
напред цели во борбата
ДА ЖИВЕЕ СЛОБОТАТА!

¹⁴³⁾ Усни кажувања на Васко Караџа, од 1984 година, кои се чуваат кај авторот.

Редакцијата располагала со техника (машина за пишување на кирилица и со шапилограф), сместена во куќата на Филиповци, село Крчишта-Костурско, каде се подготвуваше весникот. "Славјаномакедонски глас" излезе седум пати во тираж од 500 примероци, но за жал се сочувани само мал број од весникот. ¹⁴⁴⁾

Преку весникот "Славјаномакедонски глас", организацијата СНОФ, како народно-ослободителна и антифашистичка организација, го трасираше патот кој бил и пат на ЕАМ-борба против окупаторот, агитација за создавање на коалициона влада и др. Но како организација која ги преставуваше стремежите на македонскиот народ, во овој смисол, весникот донесува повеќе написи од илинденската епопеја, поврзувајќи ги стремежите на илинденските борци со борбата што ја водеше македонскиот народ против трајниот окупатор. Во статијата "ВМРО-СНОФ", објавена во бр. 6 од 3 април 1944, е потенцирана токму таа поврзана алка на овие две организации што се инкарнира преку основните стремежи за национална слобода. "СНОФ е новиот ВМРО на Славјаномакедонците што ќе извади до крај работата на илинденците... СНОФ е чист наследник на ВМРО, роден и нараснат од саканието на народо за слобода...".

Во статијата "Народ и Спротивноста", објавена во истиот број, весникот ги наведува причините за што востана

---

¹⁴⁴⁾ АМ, Егејска Македонија во НОБ, К-11/4/86 (Славјаномакедонски глас, бр. 5, од 25 март 1944 и К-11/5/10 (Истиот весник, бр. 6, од 3.4.44).

македонскиот народ, за неговите стремежи за национална слобода: "Славјаномакедонците, един многу изм'чен и изваден вн'тре од пламено на вечната борба, к'шчо националната му песна теку патриотизам пее, неможеше да не се разволнува и темното срце пред големото в'лнување на денешното световно револуционерно затресение. Слобода и народна власт се лафовите којто станаја сакание и гигантска борба..." 145)

Весникот посебно се зафати и со разобличувањето на бугарската пропаганда, како што илустрира и статијата објавена во бр. 5, од 25 март 1944 година: "... Славјаномакедонци запазите се од таја отровна змија... и нека знае Калчев и темните чираци шо сега не може да го измаме, по никаков начин, народо да го превлече со неми којто се м'чители, крвопијци, предатели и нови поробители и врагови на целио народ..." 146)

Со расформирањето на организацијата СНОФ, престана да излегува и нејзиниот орган "Славјаномакедонски глас".

Значи за еден период од 6 месеци, СНОФ преку својот печат одигра мобилизаторска и просветна улога во општата борба за национална слобода.

---

145) АМ, фонд: "Егејска Македонија во НОБ", К-11/5/10, весникот "Славјаномакедонски глас", Народо и спротивата.

146) АМ, Истиот фонд, К-11/4/86, весникот "Славјаномакедонски глас" (Калчев и пљачкашите), бр. 5, од 25.3.44.

Како што македонските народно-ослободителни организации настојуваа и преку печатот да го сплотат и мобилизираат македонскиот народ во борбата, истото тоа го правеа и македонските одделни партизански единици. Така, Леринско-костурскиот македонски партизански баталјон, на 1 октомври 1944 година, издаде весник под наслов "ПОБЕДА". Весникот излезе само еднаш, на македонски јазик, со кирилско писмо, во мал формат.

Сложената улога на борбата против окупаторот и во развојот на културата и просветата беше истакната и во уводната статија на весникот "Победа", во која меѓудругото се вели и ова: "Историјата на нашата бригада не е ограничена само во војничкиот живот, ама паралелно работи и за политиката, културата во револуционерната форма, за да издигне нашиот народ, да го кладе на повисока скала, знајќи оти заедно со тешката борба треба наука, душевно издигајне на партизаните од нашата бригада..."¹⁴⁷⁾

Издавањето на весникот беше прекинато бидејќи и постоењето на Баталјонот беше доведено во прашање, односно беше донесена одлука од страна на грчкото раководство на движењето, Баталјонот да се повлече во внатрешноста на Грција и да се расформира.

Агитацијата за борба на македонскиот народ за национална и социјална слобода самоизразување и афирмирање, се вршеше и преку други средства за агитација, спроведена од страна на

---

¹⁴⁷⁾ АМ, Истиот фонд, К-11/7/31, весник Победа, бр. 1, од 1.10.44.

воено-политичките и народно-ослободителните македонски организации.

Л е т о ц и т е се всушност меѓу првите пишани документи што се издаваа уште во првите денови на окупацијата, во агитационите пунктови, а покасно и од страна на Комисиите за агитација и пропаганда. Тие упатуваа на вооружена борба против окупаторот, а истовремено го трасираа и патот за културно-просветна дејност, како составен дел на револуцијата. Во тој дух карактеристичен е Летокот на Воденскиот македонски партизански баталјон, со кој воденските партизани бараат отварање на македонски училишта, богослужбата во црквите да биде на славјански јазик. Летокот донесува и привремена македонска азбука од 24 букви, за да ја научат Македонците и да можат да ги читат весниците и другите напишани документи на македонски јазик. 148)

П о в и ц и т е, како пишано средство за агитација, ќе одиграт и тие значајна улога во идеолошката и политичката ориентација на народот за вооружена борба против окупаторот. Повикот за таква борба преставуваше светол долг за секој Ма-

---

148) АМ, Истиот фонд, К-11/6/39, Леток на Воденскиот баталјон од 5 септември 1944 година.

кедонец. ¹⁴⁹⁾ П р о г л а с и т е ¹⁵⁰⁾ се исто така драгоцен документација низ која може да се види непокорот и борбата на Македонците за своите национални права. Имало и такви ситуации кога преку прогласи, Македонците мораа да образложат некои настани, кои грчко раководство на отпорот ги оценуваше, за непри-

¹⁴⁹⁾ Егејска Македонија во НОБ, том I, с. 108, (Повик на Окружниот комитет на СНОФ за Костурско, од април 1944 година): "... Славјаномакедонски народе, стани гордо простум, види си историјата и не ја обрквај, види си твојте бдешта и не го т'пчи... грабни ја пушката и излези на планината. Таму ќе напишиш твојата славна историја со крв. Тамо ќе клаеш темел на твојата чиста истинска слобода..."

Во наведениот том I на издадени документи, се објавени и други такви и слични повици на македонската организација до македонскиот народ за вооружена борба.

Интересен е и Повикот на СНОФ за стапување на Македонците во Леринско-костурскиот баталјон, во кој меѓу другото се вели: "Македонски народе, Македонци и Македонки!

Спасот на македонскиот народ е во следното: сите Македонци, млади и стари, илинденци кои можат да носат пушка, влезете масовно во редовите на Народно-ослободителната војска, во македонската Леринско-костурска бригада. Само нашата војска може да гарантира живот, дом, чест и слобода на македонскиот народ..." (Цит. збирка, К-11/5/95).

¹⁵⁰⁾ Повеќе прогласи види во Зборникот: Егејска Македонија во НОБ, том I.

јателски. Таков е случајот со преминувањето на македонските баталјони во Вардарска Македонија. Таквиот чекор македонските борци го направија поради донесената одлука, тие да бидат префрлени во внатрешноста на Грција. Со тоа се оневозможуваше да се врши агитација на македонски јазик. ¹⁵¹⁾

Покрај гореспоменатата документација која дава податоци за стремезите на Македонците за национална самобитност, драгоцен извори во таа смисла се и други документи создадени во тој период: и з в е ш т а и т е, б и л т е н и т е и др. кои преку пишаниот збор, ја усмеруваат борбата на Македонците против окупаторот.

---

¹⁵¹⁾ АМ, Збирка: Егејска Македонија во НОБ, К-11/7/86, Проглас на Политичката комисија на Македонците во Грција, од 12.11.44 ("Браќа... голема лага и измислица е оти ние подло оставивме нашето место. Ние зедевме мерки против намеренијата шо имаше земено ЕЛАС против нас. Сите знаете оти се фати и се обезоружи наша чета од грчки андарты на ЕЛАС. Знаете оти тргнаја воени единици на ЕЛАС за Костурско и Преспа да не заобиколат и да не обезоружат зашто ние зедевме мерки за да избегниме братоубиството и да осигуриме спокојство на сите наши браќа. Посакаја да не префрлат во Стара Грција и само и само за да растурат македонското партизанско движење... Не можиме да трпиме појке да не мамат. Сакаме наша правда, сакаме и ние да живиме слободно како што саке и сиот грчки народ. Не сакаме да се повторат нови диктатури. Не сакаме да има чужди господари и управници...").

Кадарот ¹⁵²⁾ бил ангажиран во издавањето на весници

152) АЈАНОВСКИ ВАНГЕЛ-ОЧЕ, уредник на в-кот "Црвена ѕвезда", работник, роден 1909 година, комунист од пред војната, основач на организацијата МАО, помошник комесар на Првата егејска ударна бригада, Во јануари 1945 година ја формира организацијата ТОМО, а од пролетта 1946 г. е секретар на Окружниот одбор на НОФ за Воденско, потоа е член на Извршниот одбор и организационен секретар на ГО на НОФ (Ег. Мак. во НОБ, том V, с. 389).

АТАНАСОВСКИ БЛАЖЕ, учител, уредник на в-кот "Искра" во Караџова, борец на Воденскиот македонски партизански баталјон и член на Комисијата за агит-проп на истиот баталјон. Во 1944 година, во месец ноември, заедно со другите борци на Баталјонот преминува во Вардарска Македонија и се вклучува во Првата егејска ударна бригада.

КАРАЏА ВАСКО, член на ОКНЕ и на КПГ од пред војната. Во НОБ се вклучува 1941 година и работи во Агит-проп на СНОФ, во уредувањето на в-кот "Славјаномакедонски глас". За време на Граѓанската војна работи во радиопредавателната служба на ГШ на ДАГ, капетан на Даг, член на ЦС на НОМС за Ег. Македонија. Автор на првата стихотворба на Македонците политемигранти во источноевропските земји издадена 1960 година. (Ег. Македонија во НОБ, том VI, с. 487).

КОЧЕВ СТАВРО, правник. Активно се вклучи во НОБ и е еден од оснивачите и раководителите на СОФ во Леринско. Уредник на в-кот "Слобода". За време Граѓанската војна зазема разни политички и воени функции. Бил претседател на Окружниот одбор на народната власт во Леринско, секретар на партиската група на НОФ, член на Главното раководство на НОФ. Кочев (Кочопулос) од секогаш бил "слепо покорен"

на КПГ и доследно ја спроведува нејзината политика по македонското национално прашање. По Граѓанската војна бил член на ЦС на Орг. Илинден (Ег. Мак. во НОБ, т. V, 394).

ПОПЛАЗАРОВ ЛАЗО, учител, член на КПГ од пред војната. Од 1941-1943 апсен од бугарските власти. Летото 1943 година е поставен за командир на една вооружена единица на ЕЛАС составена во главно од Македонци од Костурско. Од 1945 е инструктор на НОФ, а од 1947 година е секретар на Главното раководство на НОФ. Во в-кот "Славјаномакедонски глас", објавува повеќе свои информации, написи и др. со историска и политичка содржина. (Ег. Македонија во НОБ, том VI, с. 492).

ПОПСИРОВ МИХАЛИ, учител, роден 1913 во село Желево. Основно образование и учителска школа завршува во Лерин, а виша педагошка во Атина. Учесник во грчко-италијанската војна, а до 1942 учесник во НОБ. Член на КПГ од 1941, Член на Окружниот комитет на КПГ за Леринско, инструктор на КПГ за Преспа и Соровичкиот реон, секретар на Окружниот одбор на ЕАМ, одговорен за агитација и пропаганда на ОО на ЕАМ, уредник на в-кот "Лаократија" и на "Стражар" кој излегувал на македонски јазик. Во редовите на ДАГ стапува 1948, (аѓутант на Баталјонот, помошник пол. комесар на бригада, дописник на "Непкорен").

СИКАВИЦА АНДОН, учител од село Жужелци-Костурско. Член на КПГ од пред војната. Член на Окружниот комитет на ЕАМ за Костурско. Уредник на в-кот "Искра" во Костурско. За време Граѓанската војна бил избран за член на Главното раководство на НОФ и на ЕВОП (Комитет за помош на детето) поставен за одговорен на Македончињата евакуирани во источно европските земји.

на македонски јазик во текот на НОБ, во своето мнозинство биле учители, чии познавања, во однос на македонскиот јазик, биле скромни. Своето образование го стекнувале на грчки јазик, во грчки училишта и познавањето на македонскиот јазик се сведувал на домашниот народен говор. Затоа застапеноста на локалните дијалекти: костурскиот, леринскиот, воденскиот и др. докажува дека и покрај ригорозните мерки за забрана на македонскиот јазик, применети преку просветата и културата, тој јазик, таков каков бил, непријателот не успеал да го згасне и кога се јавија поволни услови, тој јазик се јави со сета своја убавина и изворност. Голема заслуга во тоа има кадарот кој директно бил ангажиран во издавањето на весниците што се појавија во текот на НОБ.

Во усилбите за совладување на јазичните бариери е и преведувачката работа што ја вршеле редакциите на весниците од преземени статии, информации, вести и др. од грчки весници или написи од разни автори напишани на грчки, а потоа преведени на македонски јазик. Преведувачката работа на некои членови од редакциите на македонските весници, освен преводите на новинарски написи, одат и пошироко, навлегувајќи и во сферата на литературата. Во тој контекст е и преводот на грчки јазик на поемата од Лазо Поптрајков "Локвата и Вињари", извршен од Васко Караџа. По совет и барање на Лазо Дамовски-Ошенски¹⁵³⁾ В.Караџа исто така изврши превод и на еден пообеман труд со историска содржина, за Илинденското востание и Крушевската

република. Истиот тој преведувач го изврши и првиот превод од грчки на македонски на песната од грчкиот поет - Никос Папапериклис, посветена на македонскиот учител-револуционер, Павле Ставриди. ¹⁵⁴⁾

М а т е р и ј а л н и т е можности на редакциите, потребни за обавување на нормална и континуирана работа, исто така беа повеќе од скромни. ¹⁵⁵⁾ Често пати се доаѓало до

153) ДОМОВСКИ ЛАЗО-ОШЕНСКИ (1879-1970). Работник. Активист е на синдикалното и комунистичко движење од пред војната, поради што многу пати е затворан и интерниран. За време на НОБ беше секретар на Окружниот комитет на КПГ за Лариса, потоа во Епир, а кон крајот на 1943 стана втор секретар на Окружниот комитет на СНОФ за Костурско. Со КПГ не се согласуваше по македонското национално прашање поради што е уапсен и деградиран од истата партија. По Варкиза, пробегна во НРМ каде ја продолжува политичката активност до својата смрт. (Ег. М, том V, 391)

154) Првиот превод на песната за Павле Ставриди е извршен 1944 година во редакцијата на весникот "Славјаномакедонски глас" (Усни искажувања на Васко Караџа, забележани од авторот 1984 година). Друг превод на истата песна е извршен подоцна, од страна на Паскал Паскалевски под наслов- Плак јунакот нејке, (Читанка за V одд. Варшава, 1959, с. 147).

155) Зборник - Ег. Македонија во НОБ, том I, Извештај на Окружниот комитет на СНОФ за Костурско, од 15.4.1944, с. 93.

тешки ситуации кога немало основно средство за обавување на таквата дејност-хартија и сл. А машини за пишување понекогаш се обезбедувале и по цена на живот. ¹⁵⁶⁾

У с л о в и т е за работа каде се издавале весниците и другиот агитационен материјал, биле непогодни за таа намена. Најчесто се употребувале подрумски простории, скривници и сл. каде пристап имале само лица задолжени за таа работа кои се до создавањето на слободни територии тие биле во строга илегалност, а контактите со одделенијата за агитација и пропаганда на КПГ и ЕАМ и на други народноослободителни организации се вршеле по утврдени канали.

Настојувањата на Македонците од Егејска Македонија, за сопствен печат и неговата појава, е резултат на признавањето на македонската посебност од страна на КПГ, а и резултат на избраното право за тоа. Иако беа краткотрајни овие весници, а паралелно со нив и појавата на разни други документи напишани на македонски јазик, имаат крупно значење за кревање на националната свест и дух, за афирмирање на борбените и културни традиции на македонскиот народ. Значи печатот и другиот пишан материјал на македонски јазик иако не може да стане

---

¹⁵⁶⁾ Михали Попспиров во врска со овој случај кажува: "За да се обезбеди машина за пишување, проваливме една адвокатска канцеларија во Лерин. На сличен начин се доаѓало и до обезбедување на радио-апарати и на друг потребен материјал". (Изјавата дадена на 6.12.1982 год. се наоѓа кај авторот).

збор за некаква обемна продукција, сепак и во тој обем што се јави во услови на творечка слобода, ги потврдува творечките потенцијали и ја изразува националната мисла на Македонецот. Појавата на печат на македонски јазик, докажува, дека на тој простор, освен грчкиот етникум, постои и македонски, со свои национални традиции во сите сфери на живеење.

ПЕТТА ГЛАВА

ЛИТЕРАТУРНО ТВОРЕШТВО

П О Е З И Ј А

За време на НОБ во Грција, престанаа да важат законските мерки за забрана на македонскиот јазик што беа во сила до војната, а со тоа беше овозможено и неговата слободна употреба како приватно така и јавно. Македонскиот збор, во овој период, иако скромно, се пробива дури и во литературното изразување.

Според досегашните сознанија, прва стихотворба на македонски јазик е напишана од Васко Караџа, тогаш член на Одделот за Агитпроп на СНОФ за Костурско, Песната под наслов "Н е с т р а м", авторот ја напишал зимата од 25-28 декември 1943 година во село Крчишта, каде бил и седиштето на СНОФ.

Место мото, авторот дава посвета на песната која гласи: "Песна подарена на нестрамскиот народ шо се бори героички против окупаторот и внатрешните темни тирани", ¹⁵⁷⁾ сакажки со тоа, да го истакне Масовното учество на ова село во редовите на НОБ.¹⁵⁸⁾

---

157) Фани Буцкова: Борбениот дух на нестрамарките, сп. "Македонија", Скопје, февруари, 1976,

158) Васко Караџа, "Иселенички календар", Скопје, 1972, с. 86.

Песната за село Нестрам, беше брзо прифатена од младината во Костурско и се пееше како народна песна од страна на борците на ЕЛАС и од страна на населението на селата околу Нестрам.¹⁵⁹⁾ Песната од пет строфи зборува за теророт на окупаторот и за борбеноста на Нестрам, кое над рушевините на селото високо го издигнува знамето на слободата, готово да ја продолжи борбата за слобода.

"За слобода ќе се бори
изгорено упуштено
над гурмади знаме дига
знамето на слободата".¹⁶⁰⁾

Во февруари 1944 година, исто така во седиштето на СНОФ, во село Крчишта, В.Караџа ја напишал и втората своја песна, посветена на Комунистичката партија на Грција, под наслов "З о ш т о т е м и л в а м", во која авторот во КПГ гледа како во авангардна партија на работничката класа и како на партија на националните малцинства:

"Те милвам што си наша! Ти ми покажа
класовио враг ка да го мраза
и брато од целио голем наш свет
ме научи ка се цени на век.

Те милва цел наш народ македонски
те призна заштитник, единствен,
велик, во тешки години-надежда тој лик".¹⁶¹⁾

Во април 1944 година, Караџа, ја напишал и третата песна, "Борбена дружба", создадена непосредно пред одржувањето на Окружната конференција на СНОФ, во чиј програмски цели, се зацртуваше и потребата од зацврстување на братството и единството меѓу грчкиот и македонскиот народ, како во борбените редови така и во редовите на народно ослободителните организации. Токму во тој дух е и горенаведената песна:

"Рамо до рамо по борбениот п'т
за нашио се бориме милио к'т
свештеното братство пазејки навек
к'м јаснио наш кораб ќе излезе брег" 162)

Во август, 1944 година, исто така во село Крчишта, ја напишал и четвртата песна, под наслов "Наше знаме". Инспирација за оваа песна, веројатно авторот црпи, од црвеното знаме кое се виорело пред долгите партизански колонии како на Македонците од Егејска Македонија така и на оние од Вардарска. Таквото знаме ја симболизираше заедничката борба на македонскиот народ за своја национална слобода.

---

159) Забелешките од усните искажувања на Минчо Фотев, од 5.6.84, се кај авторот на овој труд (Борците на ЕЛАС од 28-ма бригада, често ја пееле песната за Нестрам).

160) Блаже Ристевски, Македонски стих, книга II, 1980, Мисла, Скопје.

161) Пак таму

162) Блаже Ристевски, цит. труд. (стихотворба од четири строфи).

"Црвеното знаме, прославно знаме
 символ на устремот окрилен наш,
 сакано, носено, воено знаме,
 секогаш високо во нерамен бој" 163)

Атанас Низамов, 164) инспириран од создавањето на одделни македонски партизански баталјони, во чии редови и самиот се борел и од животот и делото на истакнати македонски борци, летото 1944 година, во стих овековечи некои настани, значајни за македонскиот народ.

За Низамов, борбен идол претставуваше Лазо Трповски, чија смрт го погоди не само него туку и целиот македонски народ, особено Македонците од западниот дел на Егејска Македонија, каде бил и најпознат. Потребата од неговиот збор, Низамов сакал да ја изрази преку песната "П е с н а   з а   Л а з о
 Т р п о в с к и". 165)

---

163) Пак таму (стихотворба од четири строфи).

164) АТАНАС НИЗАМОВ, од село Бапчор-Костурско, Во текот на НОБ бил борец во редовите на одредот "Лазо Трповски", а покасно и во Леринско-костурскиот баталјон. Со префрлувањето на Одредот во Вардарска Македонија и со формирањето на Првата егејска ударна бригада, Низамов станува нејзин борец. Во Лерино-костурскиот баталјон бил раководител на хорот на баталјонот, природно музички надарен, свирел на хармоника и своите стихови сам и ги мелографирал.

165) Сокол ми лета високо, збирка на изворни и револуционерни песни од Егејска Македонија, Скопје, 1978, с. 58.
 (Песната за Лазо Трповски и други песни на Низамов, се на-

"Денес Трповски се проштава
со планини и долини.

Стани Трповски, од гроба
ај стани, стани другар ти!

Песната посветена на Лазо Трповски, беше прифатена веднаш од младината во Костурско и стана општонародна песна.

Истоветната судбина како Трповски има и Васил Алексовски од село Дреновени Костурско, истакнат активист на организацијата на СНОФ, загинал и тој од непријателски куршум. Во песната "Стани Стани Алексовски", ја изнесува горчината кон оние кои го прекинаа животот на овој револуционер, но и готовноста на младината од друга страна да го продолжи делото за кое тој паднал:

"Стани, стани другар Алексовски,
Да видиш, да видиш твои другари
твои другари по планини оде.
По планини оде, по планини,
Васил да намере, а Васил го нема." 166)

---

165) пишани, според неговите кажувања во село Поздивишта, во август 1944 година, за време подготовките за формирање на Леринско-костурски баталјон кој што се формира во ова село.

166) Сокол ми лета високо, цит. збирка, с. 57.

Масовното прифаќање и пеење на овие две песни во селата од Костурско, значеше и идејна определба на Македонците, истовремено и борбен повик за борба против окупаторот.

Низамов, воодушевен од формирањето на Леринско-костурскиот баталјон, на 2 август 1944 година во село Поздивишта, овој историски настан ќе го забележи и овековечи со песната "На Вичо, Еј Вичо Планина". 167)

"На Вичо, еј Вичо Планина
и во Поздивската рамнина.
Еј еј моми и момчина,
моми и момчина кренаа пушка на рамо
да се боре за слобода, за Македонија.
Таму е Гочева бригада
И фашисти од неа страдаја".

И оваа песна, како и двете претходни на Низамов, се мелографирани од самиот тој и најмногу беше застапена во репертоарот на Леринско-костурскиот баталјон, особено во репертоарот на малдинскиот одред на баталјонот, кој беше задолжен да врши агитација на македонски јазик низ селата од Костурско и Леринско. И ова песна беше брзо прифатена од младината и подеднакво се пееше како од борците на Баталјонот така и од народот.

---

167) На истото место, с. 62. (Леринско-костурски баталјон, од народот беше наречена и бригада-Гочева бригада, а и по бројот на борците баталјонот одговараше на бригада.).

ТОМЕ КАЧАРОВ, ¹⁶⁸⁾ оставил зад себе неколку стихови кои сведочат за стремезите на Македонците за изборување на своја национална самобитност. Качаров бил човек со природен дар за стихотворение, кој во секој момент, можел усно да состави и да изрецитира повеќе стихови. Во напишана форма оставил само 7 песни, создадени во ноември-декември 1944 година, инспириран од борците на македонските баталјони кои ја формирале во Битола Првата егејска ударна бригада. Своите песни, Качаров ги потпишувал со псевдонимот Егејски ("Партизанска", "Македонска", "Мицев инат", "Границите на Македонија", "Воденски партизани", "Нови македонски патила", "Партизански живот-команданство во база Бач").

Основна тема во песните на Т.Качаров е постоењето на македонските баталјони создадени во текот на НОБ, настан што кај Македонците ги распламти старите борбени традиции:

---

168) Томе Качаров-Егејски, роден 1901 год. во село Пателе-Леринско. До 1912 год, учи егзархиско училиште, а потоа грчко. Во 1921 година учествува во Грчко-турската војна. Пред војната работи на повеќе места како службеник, а непосредно пред војната е поставен за заменик директор на филијалата на Земјоделската банка на Грција во Кајљари. Качаров не учествува во НОБ и поголемиот дел на окупацијата го помина во Битола, каде уживал авторитет на чесен граѓанин. Во очи на новата година 1945 година се враќа во Пателе, а во мај истата година, заедно со една поголема група од селото е уапсен од монархофашистите. Умира 1954 година во затворската болница во Керкира.

"Стани Самоиле, царе македонски
 Ти да видиш твојте славни питомци
 Как се бијат за слобода и права
 За да си направат нивната држава".

Влегувањето на македонските баталјони во ослободена Битола, ¹⁶⁹⁾ кај Качаров предизвика восхит и национална гордост, за што ќе рече:

"Ајде браќа Македонци
 И славни воденци
 Да накичиме јунаци
 Со зелени венци
 Да посрешнем нашата слава
 И боина младина" ¹⁷⁰⁾

Во песната "Воденски партизани", авторот дава галерија на ликови-борци на Воденскиот баталјон (Џоџо, Павле, Ичо, Манче, Крсте Чеко, Туши Керамиџиев). ¹⁷¹⁾

---

¹⁶⁹⁾ Во ноември 1944 година, македонските партизански баталјони се отцепуват од ЕЛАС, поради неправилната политика на КПГ спрема македонското национално прашање и преминуват на територијата на Вардарска Македонија и во декември 1944 во ослободена Битола формираат Прва егејска ударна партизанска бригада.

¹⁷⁰⁾ Ам, збирка "Ег.Македонија во НОБ", К-11/8/58 (Сите песни на Качаров се чуват во Архивот на Македонија под наведената сигнатура. Блаже Ристевски ги има сите објавено во книгата - "Македонски стих 1900-1944, во издание на Мисла, 1980).

Качоров беше понесен од желбата Македонија да ја види во својата географска целина и во песната "Границите на Македонија" тоа свое чувство вака го изразува:

"От река Места до двет езера
 От Шар Планина до Бело Море,
 Слободна е славјанската вера
 Македонски език ќе се говори" 172)

По војната и ослободувањето на земјата од окупаторот, на власт, со помош на англиска интервенција, дојде десницата, која за да ја зацврсти својата власт, настојувала да ги ослабне демократските сили во земјата, а како најсигурно средство за постигнување на таквата цел, беше теророт. Со терор особено се нафрли врз Македонците за да ги прогони од тој дел на Македонија, стремејќи се да создаде чисто етничка територија со грчко население. За Македонците значи, иако масовно беа вклучени во народно ослободителното движење, по војната надојдоа нови "патила", како што вели и Качоров во песната "Нови македонски патила во Суровичка околија":

---

171) Џоџо-Џоџо Урдов-комесар на Баталјонот; Павле-Павле Раковски, одговорен по агит-проп на Баталјонот; Ичо-Христо Кордалов, командант на Баталјонот; Манче-Ѓорѓи Манчев, интендант на Баталјонот; Крсте Чеков, борец на Баталјонот; Туши Керамиџиев, активист во самоодбраната во Воден.

172) АМ, Цит. збирка, К-111/8/58 (песната "Границите на Македонија").

"Горки Македонци пак се раскрилија
 На четири страни ни се поделија
 Они си чекаја новата слобода
 Но пак му остана у срце избода.
 Сати завалиите редом наредени
 За горе ми тегнат бегат потресени. 173)

Македонците бегајќи од теророт на десницата, засолниште ќе побарат во Југославија од чија страна беше прифатен голем број на бегалци.

Појавата на првите стихови напишани во текот на НОБ, во Ег. Македонија, на македонски јазик, ги изразуваат стремите на Македонците за аформација на својата национална посебност и преку литературното, односно поетското творештво. Содржината на стиховите создадени во овој период, ја отсликуваат духовната состојба на Македонецот, во едно историско време, во кое беше вткаена и неговата судбина. Од нив извираат чувства и мисли за историски личности и настани кон кои поетите изразуваат восхит и почит, како кон борци кои го дадоа својот живот за слободата на Македонија.

---

173) АМ, збирка "Ег. Македонија во НОБ", К-11/8/58 (песната "Нови македонски аптила во Суровичка околија). Теророт на десницата, предизвија масовна емиграција кон Југославија. Бегалците беа прифатени во повеќе центри во Војводина меѓу кои во Булкес, Гаково и др. Од 1945, па се до 1949 година, во Југославија беа прифатени над 45-50.000 бегалци од Грција, во своето мнозинство Македонци. Југославија прифати и еден број деца кои беа со родители или без, а бројката на таквите деца изнесува над 10.000.

15.

Посебен восхит предизвика постоењето на македонските одделни партизански единици. Тоа им влеваше надеж на Македонците дека борбата што ја водат не е залудна. Од тука почитта и благодарноста, што јасно се одразува во стиховите на Васко Караџа, кон Комунистичката партија на Грција, која Македонците и во овој период, ја сметаат како единствена партија во Грција која ги заштитува нивните права.

Некои од генерацијата кои првите чекори во литературата ги направија во текот на НОБ, продолжија да творат и потоа, црпејќи мотиви од борбите на Македонците што долги години ја водеа за своја слобода. Таков е случајот и со авторот на првата стихотворба создадена во НОБ-Васко Караџа кој зад себе сега има неколку стихозбирки.

Творештвото на Македонците од Ег. Македонија, од периодот на НОБ беа и први чекори во напорите за творење на македонски литературен јазик, иако во тоа треба да се биде скромни, имајќи ги во вид времето и околностите кога тоа се јавува.

ШЕСТА ГЛАВА

УЧИЛИШТА НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Наставата на училиштата во текот на војната, речиси, насекаде во Грција замрела. Една од основните причини за таквата состојба беше ангажираноста на наставниот кадар, која во своето мнозинство, бил вклучен во Народно ослободителната борба или во работата на Партијата, на народно ослободителните организации и др. Освен тоа и голем број училишни згради беа онеспособени за работа, односно целосно или делумно оштетени или претворени во простории за други намени. Сево ова значи дека пред просветните работници искрснуваа сериозни проблеми за организирање и нормално одвивање на наставата.

Летото 1944 година, во ослободените територии, широм целата земја, почнаа подготовки за функционирање на народните училишта. Се одржуваа конференции со просветните работници и со органите на народната власт и на народно ослободителните организации, на кои се дава насоки за преобразба на школството во Грција. ¹⁷⁴⁾ Од просветните работници се бара да бидат пристрасни сојузници на народно ослободителните организации: ЕАМ.

---

174) Сп. "ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ" (Национален отпор), М.Папамавру: Просветата во Слободна Грција за време окупацијата, август 1962, с. 163.

ЕЛАС, ЕПОН, ЕА, гледајќи во нив како на единствени организации кои се борат за слободата и интересите на народот.

Отварањето и функционирањето на училиштата и беше доверено на народната власт, почнувајќи од месните народно ослободителни одбори па нагоре.

Во рамките на општите напори и подготовки за нормална работа на училиштата на Грција се и напорите за отварање и на македонски училишта, за што посебни усилби чинат македонските активисти кои ја имаа подршката и од воено-политичките фактори на народно ослободителното движење на Грција.

Подготовките за отварање на училишта, на македонски јазик започнаа во август 1944 година. Окружниот народен одбор за Костурско, на една од своите седници, одржана во август, го разгледа прашањето за изучување на македонскиот јазик, потребата од наставен кадар и наставни средства. За извршување на овие задачи беше формирана Комисија составена од претставници на партијата, на народната власт, на ЕАМ, младинската организација и др. ¹⁷⁵⁾

---

¹⁷⁵⁾ Во состав на Комисијата влегоа: Периклис-секретар на Окружниот комитет на КПГ за Костурско, Никос Пуптис-претставник на Окружниот одбор на ЕАМ, Васил-по професија лекар Македонец од село Дреновени-претставник на Окружниот одбор на Народната власт, Прокакис-претставник на Окружниот политички комитет на ПЕЕА, претставник на младинската организација-ЕПОН, а за секретар на оваа Комисија беше избран Андон Сикавица-одговорен за просветата и културата при Окружниот народен одбор во Костурско. (Прибелешките од усните искажувања на А.Сикавица дадени на 16.6.1984 година се наоѓат кај авторот).

Во септември, Комисијата одржа состанок, на кој покрај општите ставови кои беа прифатени за правото на Македонците особено да го употребуват својот јазик, да ја развиваат културата на тој јазик итн., беа донесени и конкретни решенија, односно да се изготви буквар и читанка на македонски јазик, да се одржат курсеви за подготовка на македонски учители. На овој состанок исто така беше изнесено дека овој курс би требало да значи појдовна точка за отварање на педагошка академија која во иднина би требало да подготвува наставен кадар за македонските училишта кои се предвидувало да бидат отворени во селата со компактно македонско население. Комисијата формира и работна група за изработка на буквар и читанка. За членови на групата беа избрани: Алеко Ивановски, студент на правни науки, Васко Караџа, Ристо Поптрајанов и попот од Загоричени. 176)

Врз основа на решенијата донесени на состанокот, се премина на нивното реализирање. Беа испратени писма до месните, окружните народни одбори во Костурско, Леринско и Воденско за да испратат кандидати за курсот. Во писмата се нагласуваше дека во градот Рупишта ќе почне да функционира македонска педагошка академија која ќе подготвува кадар за македонски училишта.

---

176) Попот од село Загоричани бил предложен за член во работната група, но не бил вклучен директно во изработката на букварот и читанката.

Откако беа извршени сите организациони подготовки, "во октомври 1944 година, веќе во Рупишта, започна да работи курсот за македонски учители кој го посетуваа над 20 Македонци-активисти од Костурско и Леринско. Курсот траеше околу три недели. Со работата на курсот раководеше Алеко Ивановски. За идните македонски учители беа одржани повеќе часови по македонски јазик, за употреба на азбуката, за историјата на македонскиот народ, за борбата против окупаторот и др...." 177)

Курсистите истовремено го посетуваа и семинарот за партиски активисти, организиран од Окружниот комитет КПГ за Костурско што исто така се одржуваше во Рупишта. 178)

По завршувањето на курсот, кандидатите беа испратени по селата за да ги отворат македонските училишта. Во Костурско, такви училишта беа отворени во село Шештево, во Д'мбени (со учител Коста), во Жупаништа (учител Јани), и во село Езерец. 179)

---

177) Алеко Ивановски, Костурско во работничкото и народно ослободително движење во Ег. Македонија, 1913-1949, Мемоари во ракопис, ИНИ, с. 112.

178) Семинарот го посетуваа повеќе младински активисти од Костурско, а предавачи беа: Андон Сикавица, Панајот Индриов и Аги. Се предаваа лекции од брошурата "6 апла матимата" (6 едноставни лекции) за друштвениот поредок, класните противречности, националното прашање и др. (прибелешките од усните искажувања на Ристо Индриов забележани на 28.6 1984 година се кај авторот.)

Во Леринскиот округ, македонски училишта беа отворени во селата: Буф, наставата ја одржуваше Ѓорѓи Дрзановски, во Битуша - Алеко Љочески, во Герман - Јани Миндушев, во Котори - Петре Шулев. Такви училишта беа отворени и во Нерет и Забрдени. 180)

Лицата кои требаше да обавуваат настава по македонски јазик се назначуваа од околинските совети. 181)

Во врска со подготовките за отварање на македонски училишта, се произнесе и секретарот на Окружниот комитет на КПГ за Костурско, во еден извештај од октомври 1944 година во кој вели: "... Букварот и читанката веќе се готови и еден примерок му испративме на Папаниколау. Истовремено е извршена и агитација од наша страна, како меѓу Славомакедонците така и меѓу грчкиот елемент..." 182)

Како прирачници во отворените училишта служеа букварот и читанката издадени во Костур, а каде немало такви, учителите се служеа со грчки буквари кои директно преведуваа на македонски јазик разни четива. Исто така, се употребуваа и

179-180)

Имињата на учителите од село Шештево, Езерец, Нерет и Забрдени не успеавме да ги идентификуваме.

181)

АМ, Фонд Ег.Македонија во НОБ, К-11/7/40, Решение за назначување на македонски учител во Долно Котори (Со решение бр. 2, од 14 септември 1944 година на Околинскиот совет, сте назначени за славјаномакедонски учител во основното училиште во Долно Котори. Се молите да одете на вашето работно место и да ја преземете службата...).

разни летоци, повици и сл. од каде се црпеа податоци за борбата на македонскиот народ против окупаторот за извојување на национална слобода. Во оваа смисла најчесто се употребуваа и весниците кои се издаваа на македонски јазик, особено спомениот весник "Славјаномакедонски глас".

Се изучуваше македонската азбука, читање и прераскажување на четива, се предаваа моменти од македонската историја особено од периодот на Илинден, лекции по географија со акцент на Македонија за нејзините планини, реки, местоположба и др.

За атмосферата што владееше во отворените училишта, не информира Петре Шулевски, учител во село Горно Котори, кој во своите мемоари, меѓу другото пишува: "... Сите родители настојуваа по секоја цена да ги запишат своите деца за да учат. Во моето село, во кое порано немаше никогаш над 40 ученици, кога го отворив училиштето со настава на македонски јазик, редовно идеа, без изостанок над 90 ученици, мали и големи, од 6-15 годишна возраст, со желба да научат да пишуваат и да читаат на мајчин, македонски јазик. Слична беше состојбата и во село Буф, каде по исказите на Ѓорѓи Дрзовски, имало преку 200 ученици..." 183)

---

182) АМ, необработен фонд, К-69/75.

183) Петре Шулевски, Хроника за Горно Котори (во ракопис), ИНИ, Скопје.

Наставата во село Горно Котори, според спомените на П.Шулевски, почна на 13 ноември 1944 година, и се одржуваше до првата половина на месец април 1945 година.

Настаните што уследија во Грција како воен така и на политички план, ја оневозможија натамошната работа на овие училишта. Пролетта 1945 година, односно во април, истата година, тие престанаа да работат, а со доаѓањето на десницата на власт, први на удар беа македонските учители и активисти кои свирепо се прогонуваа.

Отварањето на училиштата со македонски наставен јазик, значеше голема сатисфакција за Македонците кои и во тоа гледаа плод на својата долгогодишна борба, иако бројот на таквите училишта беше мал. Ограничениот број на отворените училишта се должи не само на општата ситуација во земјата кога се повеќе се поларизираа политичките сили, туку и од ставот на КПГ кон македонското прашање, спрема кое, во повеќе ситуации водеше компромисна политика. 184)

---

184) АМ Фонд, Ег. Македонија во НОБ, К-11/7/4 (Писмо од Одделот за основно образование во Леринско, до Одделот за основно образование во Костурско, од октомври 1944 година, со кое се бараат совети и стручни мислења за тоа како да постапат со отварањето на македонските училишта во Округот, во случај некои од жителите да побараат да имаат грчки училишта место македонски).

Буквар на македонски јазик

Од првите денови на октомври, во градот Костур, во работните простории на Одделот за просвета и агитација на КПГ, почна засилено да се работи врз изработката на Букварот и читанката на македонски јазик. Со изготвувањето на текстот се зафатија Алеко Ивановски и Васко Караџа. Како помошни средства послужија неколку буквари од балканските земји и печатени материјали на македонски јазик што се издаваа во Вардарска Македонија.

Во изработката на текстот се тргна од становиште да се примени костурскиот дијалект, а да се земат примеси од леринскиот, воденскиот и битолскиот дијалект. Во Букварот е употребена кирилицата со 31 буква: а б в г д е ж з и ј к л м н о п р с т ќ у ф х ц ч ш или место ѕ (дз), џ (дж), љ (лј), њ (њ).

Е употребена членуваната форма, пр. вол-волкот, сон-сонот, човек-човекот, а место прашалната форма што, карактеристична за костурскиот дијалект, да се применува - што.

Букварот се состоел од два дела, односно Буквар и читанка... Првата страница почнува со буквата М - мама, мајка, Македонија, потоа следат други букви со соодветни текстови за разни животни, предмети и др.

Букварот броеше повеќе од 50 страници, а на кориците пишуваше БУКВАР НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК. До денес букварот не

е пронајден а за неговото издавање и проблемите околу тоа опширно ги изнесува авторот на Букварот. 185)

Културните дејности и постигање на Македонците од Егејска Македонија во периодот на НОБ, претставуват дел од нивната борба за национална слобода, во рамките на една демократска Грција, зашто се бореа во тој период.

Создавање на македонски народно ослободителни организации и одделни партизански единици, издавање печат на македонски јазик, отварање училишта на тој јазик, појава на културно уметнички групи по селата од ослободената територија и нивната богата дејност преку изведби на драмски пиеси, ора и песни, претставуваше и борба на Македонците за културна автономија. Сето тоа истовремено претставуваше и потврда дека Македонците во Грција постојат и натаму и покрај ригорозните мерки на

---

185) Алеко Ивановски, Костурско во работничкото и народно ослободителното движење во Егејска Македонија 1913-1949 година, мемоари (во ракопис), ИНИ, Скопје.
(Според изнесувањата на авторот, тежината за изработка на Букварот падна врз грбот на Алеко Ивановски бидејќи двајцата други членови на Работната група биле испратени во Битола. Букварот беше умножен на циклостил во 150 примероци. Бидејќи не се располагаше со печатарски букви на кирилица, сите текстови се пишуваани со обичен молив на матрица, а потоа напишани^{те} букви се дупчеле со игла).

предвоените буржоаски грчки режими, за асимилација и денационализација на Македонците, со крајна намера на тие режими за создавање на етнички чиста Грција.

Македонците со нивното сестрано ангажирање во народно ослободителната борба против окупаторот, се изборија за таквите придобивки на културно просветен план, надевајќи се дека по војната ќе продолжат да ги негуваат и обогатуваат таквите придобивки, но нивниот тек беше прекинат пореди военополитичката ситуација што настана во земјата, кога на власт, со помош на туѓа интервенција, беше воспоставена рефакцијата. Нејзиниот однос кон Македонците беше оној исти што го имаа буржоаските власти во предвоениот период, кога Македонецот се прогонува за секоја национална манифестација, а пред се заради употреба на мајчиниот јазик.

Таквиот однос на новата власт во Грција, ги натера Македонците отворено да се противстават и пак да ја продолжат борбата за национална слобода.

В Т О Р И Д Е Л

КУЛТУРНИ ДЕЈНОСТИ И ПОСТИГАЊА КАЈ МАКЕДОНЦИТЕ
ОД ЕГЕЈСКА МАКЕДОНИЈА ЗА ВРЕМЕ ГРАЃАНСКАТА ВОЈНА
1946-1948

ПРВА ГЛАВА

УЧЕСТВОТО НА МАКЕДОНЦИТЕ ВО ГРАЃАНСКАТА ВОЈНА

Со Договорот во Варкиза, од 12.2.1945 год. на десницата во Грција и се овозможуваше да ги зацврсти своите политички позиции. Имајќи ја пред себе таквата цел, таа настојуваше да го ослабне влијанието на народно ослободителните организации со кое се здобија сред широките народни маси во текот на НОБ. За да успее во тоа, десницата почна да спроведува масовен терор, прогонувајќи ги пред се борците и припадниците на тие организации. Палезите, убиствата, интернациите и сл. станаа секојдневје. Само за една година, односно од февруари 1945 година до февруари 1946 година од владините вооружени формации чиј број стигна до 166, беа убиени 1.192 грчки и македонски родољуби, 6.413 биле ранети, 75.000 притворени од кои 16.000 останале во затвор за подолго време, 6.564 куќи на припадници на отпорот биле опљачкани или уништени, над 100.000 антифашисти прогонувани.¹⁸⁶⁾

---

¹⁸⁶⁾ Хронологија на Народно ослободителната борба во Ег.Македонија, Архив на Македонија, с.64. (без година на издавање).

Десницата посебно се нафрли врз Македонците со цел да ги истреби од нивната земја. Тоа го бараше бидејќи стремежите на македонското малцинство, кое по Втората светска војна броело околу 250.000, не им одеше во прилог на грчките владеачки кругови, кои по секоја цена тежнееја да создадат етнички чиста национална држава.

"Славомакедонци... треба да исчезнат оттука, пишува републиканскиот неделен весник "Елефтерос", бр. 28 од јануари 1946 година... Славомакедонците треба да се истерат веднаш и задолжително во која сакаат соседна земја нека одат... Тесна им е, тесна ќе им биде грчката земја." 187)

Политиката на истребување доследно почнале да ја спроведуваат монархистите кои патролирајќи низ македонските села фрлаа пароли дека "некои ќе убијат, некои ќе истерат, така што кога ќе дојде кралот да не најде ниту еден Словен во земјата". Таквите пароли тие ги спроведувале и во дело. Од февруари 1945 до мај 1947 година, Во Костурско, Леринско, Воденско и Ениџе-Вардарско, беа убиени без судење 278 Македонци, 297 силувани жени, 6.456 затворени, 4.200 судени, 3.215 осудени на повеќегодишен затвор, 1.449 интернирани, 13.449 малтретирани, 1.191 изгорени куќи, 13.938 протерани селани и 45 иселени села. 188)

---

187) Тошо Поповски, цит. труд, с. 195.

188) АМ, Фонд "Егејска Македонија во Граѓанската војна", (на-таму ЕМГВ) извештај на Михаил Керамитчиев од 20 мај, 1947

За реализирање на своите намери во однос на македонското национално малцинство, грчките националисти ги повикуваа и грчките комунисти преку в-кот "Елефтерос" од 16 април 1946 година, да им се придружат во акцијата за протерување на Македонците од Грција. По тој повод секретарот на ЦК на КПГ Никос Захаријадис, во извештајот поднесен на Пленумот на ЦК одржан во Атина од 17-18 април 1946 година наведува дека: "Овој весник зборува за Судетите и ги повикува грчките комунисти да бидат патриоти како Чесите за да бегат од Грција нашите македонски Словени. Тука фалсификатот ја достигнува својата кулминациона точка. Судетите од Чешка беа носители на хитлеризмот и срам за Чехословачка... Со Славوماкедонците положбата кај нас е сосема поинаква. Македонските Словени, заедно со сите антифашисти, беа авангарда во борбата против Метаксас и Глизбург. Се бореа како херои на албанскиот фронт. Одиграа и прва улога и во националниот отпор против хитлерофашиската окупација и домашните предавници... Затоа наполно се противиме на една таква политика што ќе има цел да ги истера Македонците". 189)

КПГ, сметаше дека ќе успее да и наметне на десницата мирољубиво и демократско решение на грчкото прашање. Штом се увери дека таквите очекувања се илузорни поради непопусливоста на десницата, се определи за вооружена форма на борба. Таквата ориентација на Партијата, отворено беше изнесена на

---

189) Тошо Поповски, цит. труд. с. 196.

Пленумот на ЦК на КПГ за Македонија и Тракија, одржан на 26 декември 1945 година. На овој Пленум Никос Захаријадис, во своето излагање изнесе: ¹⁹⁰⁾ "... Славомакедонците наоѓаат пријатели, заштитници и другари само кај нас - грчките комунисти и еамовци, кај работниот народ на Грција, кои им се признават неприкосновеното човечко и демократско право да живеат со традициите обичаите и наравите на своите татковци како неделив дел од грчката демократска заедница". ¹⁹¹⁾

Една таква подршка од страна на КПГ, ги храбреше Македонците да веруваат и овој пат во Партијата под чие знаме се бореа.

На Вториот пленум на ЦК на КПГ од февруари 1946 година беше донесена одлука за вооружена борба на демократските сили против монархистите од Грција. Во ноември истата година, беше постигната согласност меѓу КПГ и македонската организација НОФ за обединување на воените сили и за водење заедничка борба. Пред тоа, во октомври 1946 година е формиран Главниот штаб на Демократската армија која ја сочинуваа бројни партизански единици, кои од пролетта веќе пререснуваат во чети, баталјони, а есента и во бригади. Во наредната 1948 година се создадоа и повеќе дивизии. Демократската армија, до

---

190) КПГ и македонското национално прашање... ц.т. с. 339.

191) КПГ и македонското национално прашање... ц. труд. с. 339.

крајот на војната ја достигна бројката од 35.000 борци од кои 14.000 биле Македонци. 192)

Од пролетта 1947 година беа создадени слободни територии на планинскиот масив од Вичо до Грамос и планинскиот пасив на Кајмакчалан, Цена, Пајак и Каракамен. Слободни територии беа создадени и во Источна Македонија и Тракија како и некои делови од централниот и јужниот дел на Македонија. Во компактните слободни територии во Егејска Македонија, беа создадени и воени работилници во кои Македонците и тука го даваа својот придонес за потребите на ДАГ.

Со формирањето на Демократската влада, во декември 1947 година, од нејзина страна беа донесени исто така повеќе законодавни акти за организирање и функционирање на органите на анродната власт и судските органи. Преку органите на народната власт се вршеше широка мобилизација на македонските народни маси за вклучување во борбените редови и во помошните служби во ДАГ, ангажирајќи се исцело за спроведување на дело трасираната парола: "Сите на оружје се за победата". За резултатите од спроведувањето на таквата парола во дело, повеќе пати военополитичките фактори, на разни форуми изнесуваа дека: "Тие-Славомакедонците, речиси, сите учествуваат во борбата... и преставуваат 3/4 од вооружените сили во Централна и Западна

---

192) Ристо Киријазовски, НОФ и други народноослободителни организации на Македонците во Ег. Македонија, 1945-1949, Скопје, 1985, с. 78.

193) КПГ и македонското национално прашање... ц. труд, с. 418.

Македонија и секое нивно потценување претставува злосторство..."¹⁹³⁾ И на V-от пленум на ЦК од јули 1948 година, за придонесот на Македонците во борбата подвлекува: "Со оваа своја борба Славомакедонскиот народ цврсто ја гради својата слобода, својот рамноправен живот, со крвта на своите синови и ќерки ја зацврстува и обезбедува својата народнодемократска иднина".¹⁹⁴⁾ Официјални признанија за борбениот придонес на Македонците во редовите на ДАГ, Партијата ќе истакнува и по други поводи. Исто и на V-от пленум на ЦК на КПГ од јануари 1949 година ќе биде подвлечено: "Славомакедонскиот народ даде се за борбата и се бори со нечуен хероизам и самопожртвуваност што предизвикува восхит. Не треба да има никакво сомневање дека со победата на ДАГ и Народната револуција, македонскиот народ ќе најде целосно национално решение онака како што сака самиот доколку повеќе што денеска ја лее својата крв за таквото остварување".¹⁹⁵⁾

Кога се зборува за придонесот на македонскиот народ во борбата за национална слобода, не треба да се заборави и делот во тој придонес на македонската жена која во текот на оваа борба се борела на повеќе фронтови. Околу 3.000 Македонки

---

194) КПГ и македонското национално прашање...

(Резолуција на ЦК на КПГ донесена на V-от пленум од јули 1948 год., с. 427)

195) Пак таму, (Резолуција на V-от пленум од јануари 1949 година стр. 437-438.

се бореле во првите борбени линии како обични борци, како офицери, командири и политички комесари, и во заднинските служби на ДАГ како раненосачки, како градители на одбрамбени објекти, како интенданти и др. Исто така Македонката својот придонес го даваше и во редовите на народно ослободителниот фронт на жената - АФЖ во чиј редови беа вклучени над 10.000 Македонки. "Масовна е борбата на Славомакедонката. Со издржливост, упорност и трпеливост тие го понесоа големиот товар што го наметнуваше борбата", ¹⁹⁶⁾, ќе истакне Рула Кукулу - секретар на Сегрчкиот сојуз на демократските жени, на Првата конференција на овој сојуз, одржана во февруари 1949.

Значи Македонците од Егејска Македонија во текот на Граѓанската војна претставуваа значаен воен и политички фактор и со својот придонес во општата борба со грчкиот демократски народ извојуваа ред придобивки: да имаат свои политички организации (НОФ-АФЖ, НОМС, КОЕМ), да има органи на народната власт, потоа разни форми изградени од КПГ за остварување на национални права како што беше назначувањето на претставници на НОФ и НОМС во Македонското биро на КПГ и во Обласниот совет на ЕПОН за Македонија, претставник на НОФ во Штабот на ДАГ и во ПДВ, одговорни на Македонците во единиците на ДАГ и др.

---

196) КПГ и македонското национално прашање... цит. труд, (Реферат на Рула Кукулу, поднесен на Првата конференција на ССДЖ, с. 448.

Во периодот на Граѓанската војна беа формирани и повеќе образовни и културни институции: Во рамките на НОФ делува Оддел за агитација и пропаганда, кој ја водеше и координираше севкупната културно-просветна работа на македонски јазик.

Од посебно значење за Македонците се статутарните акти, на Главниот штаб на ДАГ, донесени на 10 август 1947 година, со што се регулираше организацијата на народната власт, просветата и културата. Во актот бр. 5 на ГШ на ДАГ се вели: "Националните малцинства имаат право да ја изучуваат и развиваат својата национална култура, јазикот националната просвета, вероисповеќта".¹⁹⁷⁾ Во чл. 5 од овој акт се нагласува: "За децата кои припаѓаат на националните малцинства се отвараат посебни училишта од страна на народните одбори, а наставата ќе се одвива на јазикот на малцинствата."¹⁹⁸⁾ Таквите статутарни одредби, македонците настојуваа да ги применат најцелосно.

---

197)

АМ. Фонд: "ЕМГВ, К-111/24.

198)

Пак таму.

ВТОРА ГЛАВА

КУЛТУРНО ПРОСВЕТНА ДЕЈНОСТ НА ОРГАНИЗАЦИЈАТА
НОФ, 1946-1949Појава и дејност на НОФ

Појавата на Народно ослободителниот фронт на 23 април 1945 година, во чии рамки делуваше и Антифашистичкиот фронт на жените и Народно ослободителниот младински сојуз, претставуваше континуитет на општата борба на македонскиот народ за афирмацијата на националната самобитност. Уште при своето основање, а и покасно, во својата програма донесена на I-от конгрес, одржан во јануари 1948 година, беа прецизирани причините целите и задачите на оваа македонска организација за нејзината појава, дека: "НОФ се појави како сенародно антифашистичко движење на отпорот, во услови на отворена интервенција на англоамериканскиот имепријализам во внатрешните работи на земјата и варварскиот напад на монархофашизмот против демократските сили во земјата и особено против македонскиот народ. Движењето на НОФ претставува продолжение на народно ослободителната борба што ја водеше македонскиот народ во последните години заедно со прогресивните антифашистички сили на грчкиот народ против политиката на националното угретување и уништување што ја спроведуваше владеачката капиталистичка олигархија на товар на македонскиот народ" 199) се вели во Програмата на НОФ.

Борба за независност и демократија во борбен сојуз со грчкиот народ, борба за извојување на национална слобода, братство и единство меѓу македонскиот и грчкиот народ се наметнуваше како императив на времето и затоа НОФ ќе ги вгради во својата Програма како основни цели за водење на борба и сестрано помагање силите на ДАГ.

Во посебните свои програмски определби НОФ даде свој акцент на македонскиот јазик, нагласувајќи дека ќе се бори истиот да се развива и усовршува како и националното училиште зашто одлуките на ГШ на ДАГ и на Привремената демократска влада ги гарантираа правата на националните малцинства. 200)

Правото за развој на националниот јазик утврдено со статутарни акти, беше применето и во пракса. Во Слободната територија, тоа најмногу дојде до израз со отварање на учителски курсеви и македонски училишта во повеќе села, со издавањето печат и други публикации, со појава на повеќе поетски и прозни творби, со организирање на разни културни манифестации и др.

Организацијата НОФ и АФЖ, своите програмски определби ги спроведува преку Главните одбори, окружните, реонските и месните одбори. Га-вен орган претставуваше Конгресот, окружните, реонските и месните конференции од каде се избраа раководни тела. НОФ одржа и два конгреса, во јануари 1948 и

---

199) Егејска Македонија во НОБ 1948, том V, избор и редакција на Ристо Кирјазовски и Фани Буцкова, Архив на Македонија, 1981, Скопје, 34.

200) ...

март 1949 година, а организацијата АФЖ, свој конгрес одржа во април 1948 година.

Конгресните и други документи, донесени на окружните конференции и активи, претставуваа основни начела за акции во борбата и во напорите за развојот на националната култура и просвета.

Македонските организации во периодот на своето постоење успеа да организираат повеќе села од слободната и полуслободната територија,²⁰¹⁾ постигнувајќи завидни резултати во повеќе сектори од нивното делување. Посебен придонес имаат и

---

201) Поставувањето на организационата мрежа на македонските антифашистички организации по селата и градовите, во голема мера беше обусловена од присуството на монархофашистичките сили и затоа тоа некаде се одвивало побрзо, а некаде побавно. Создавањето на слободни територии овозможува омасовување на овие организации. Од нивното формирање - април 1945 до јануари 1948 година беа организирани 208 села во кои биле опфатени 5.708 мажи и 7.471 жени. До крајот на војната бројот на организираниите во НОФ-АФЖ се зголемува. Така бројот на организираниите жени стигна до 10.402. До Првиот конгрес на НОФ беа одржани 2.253 месни состаноци, 3 окружни конференции, 8 реонски, 12 окружни активи и др. Професионално беа ангажирани 21 активисти на НОФ, 12 на АФЖ, 69 реонски активисти на НОФ и 23 на АФЖ. (Ег. Македонија во НОБ, Извештај на ГП на НОФ поднесен на I-от Конгрес на НОФ, објавен во том V-ти, с. 43.). НОМС, е расформиран во ноември 1946 год. неговите членови делуваа во редовите на ЕПОН. Обновена е во мај 1949 година а во 1952 година и формално расформирана.

на културно-просветен план, со отварање на македонски училишта, издавање печат и разни публикации на македонски јазик, формирање на културно-просветна група со амбиции да прерасне во национален македонски ансамбал и др.

ОДДЕЛИ ЗА АГИТАЦИЈА И ПРОПАГАНДА НА НОФ И АФЖ

Целокупната културно-просветна работа на национална основа, во текот на Граѓанската војна, им беше доверена на одделите за агитација и пропаганда, кои беа формирани во рамките на Главниот и окружните одбори на НОФ, кон крајот на 1946 година.²⁰²⁾ Во окружните одбори на НОФ и АФЖ со проблемите за агитација и пропаганда беа ангажирани едно до два лица, додека во околинските одбори, ваквите задачи ги вршел одговорниот по финансии, а во месните одбори (во селата како и во градовите), постоел одговорен за агитпроп кој истовремено бил член на Месниот односно Градскиот одбор.

---

²⁰²⁾ Павле Раковски, Длабоко во ноќта зората се раѓа, мемоари во ракопис, ИНИ, Сл. IV.686, с. 168-170.

"На 21 ноември 1946 година, се одржа состанок во село Турје и Кикицас-претставник на КПГ ни ги соопшти директивите за понатамошна работа. Јас добив задача да одам во Скопје за да добијам средства (машини, индиго, хартија, мастило и др.). Тргнавме преку Албанија со Гоце Димовски за Скопје. Останавме таму цел декември. По нова година, со еден цип заминав за долу. Добив помош што барав. На 4 јануари 1947 стигнав во Преспа. Заедно со мене дојде Паскал Паскалевски. Наско Гитовски, Фоти Илковски. Наредниот

Во Одделот за агитација и пропаганда на Главниот одбор на НОФ и АФЖ беа ангажирани повеќе лица. За одговорен беше поставен Павле Раковски, а за членови: Паскал Паскалевски, Фоти Илковски, Христо Андоновски, Наско Гитовски, а по-касно, од летото 1948 година се приклучи и Коле Симитчиев.

Главниот Оддел на Агитпроп имаше повеќестрана и сложена дејност на културно-просветен план. Главно ги подготвуваше и издаваше централните органи на НОФ и АФЖ (Непокорен, Нова Македонка, Билтен), а исто така подготвуваше и издаваше брошури и разен пропаганден материјал (летоци, повици, меморандуми, прогласи, предавања и др.). Покрај издавачката дејност, Одделот при Главниот одбор, беше ангажиран и околу организирањето на учителските курсеви и училишната мрежа во селата од слободната територија. Исто така овој Оддел се зафати и ја формира културно-просветната група на НОФ која стана вистински носител и пропагатор на македонскиот народен мелос сред единиците на ДАГ и сред населението.

Главниот Оддел за агитација и пропаганда престојувал таму каде престојувал и Главниот одбор на НОФ. Најмногу се

---

202) ден отидовме во село Бесфина и чекавме врска и задачи. Чекавме доста. Потоа Ѓорѓис Еритријадис ни соопшти дека треба да одиме во Котили каде бил Агит-Проп на КПГ. И тука чекавме директиви. Кон средината на февруари замивме за Ликорахи-Епир. И тука конкретна работа немавме. Во март стигнавме во Костурско, потоа на Кајмакчалан и на 1 мај 1947 го издадовме првиот број на весникот "Непокорен".

задржа во село Брезница, Костурско, а извесно време престојувал и во селата Бесфина, Прекопана и Раби-Преспанско.

Слична дејност како на Одделот на Главниот одбор развиваа и одделите на агитација и пропаганда при окружните одбори на НОФ и АФЖ, кои покрај разни прогласи, меморандуми, повици, предавања и друг пропаганден материјал, ги издаваа и окружните весници на НОФ и АФЖ.

Одделите за агитација и пропаганда водеа перманентна битка за реализирање на задачите трасирани на културен и просветен план и на инструкциите за работа што се дава од раководството на организацијата.

Во тој контекст е и барањето на секретарот на НОФ да му се достават податоци за работата на теренот (колку ведници и прогласи на НОФ и ЕАМ се растурени, колку просветни предавања и колку усни агитациони собири се одржани, дали се доставуваат дописки од базата, дали народот сака да го чита печатот на НОФ, какви напори се прават од кадрите за изучување на македонската азбука и отварањето на македонски училишта, што направи Агитпроп за собирање на народни песни, дали печатот на НОФ го развива националното чувство. 203)

---

203) Егејска Македонија во НОБ, 1947, том IV, редакција и избор на Ристо Кирјазовски и Тодор Симовски, Циркуларно писмо на секретарот на НОФ до активистите на НОФ и АФЖ, во кое се дават инструкции за работата на Одделите за агитпроп. Архив на Македонија, Скопје, 1980, с. 242.

И покрај огромните напори што се правеа од страна на раководството на македонските организации за нормална работа на агитпроп одделите, искрснуваа и такви тешкотии што пречеа за нормално одвивање на работата, а особено се чувствуваше потреба и недостиг од основни средства како што беше хартијата, машини за пишување со кирилско писмо, индиго и сл. ²⁰⁴⁾

Покрај ваквите проблеми кои произлегувале од техничка природа, посебна тешкотија настана и со Одлуката на ГШ на ДАГ за мобилизација според која требаше да биде мобилизиран и кадарот на НОФ и АФЖ, односно и кадарот на агитпроп одделенијата. ²⁰⁵⁾ Со таквата постапка беше ослабена организацијата за натамошно делување како на организационен така и на културно просветен план. Со одлуката за мобилизација, од Костурскиот и Леринскиот округ стапија во редовите на ДАГ 52 кадри на НОФ и АФЖ, а од Воденскиот 39 лица. ²⁰⁶⁾

---

204) Егејска Македонија во НОБ, 1948, т. V, (Писмо на Паскал Митровски до М.Порфириогенис, од 20 мај 1948 година, бара восочна хартија, мастило, циклостил, ленти за машина, хартија за пишување и др.), с. 243.

205) Егејска Македонија во НОБ, 1948, том V, с. 222 (Извештај на Паскал Митревски до ПБ на ЦК на КПГ за активноста на НОФ во април 1948).

206)

На истото место.

ПЕЧАТНИЦА НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Покрај сите субјективни и објективни тешкотии во работата на одделенијата за агитација и пропаганда на НОФ и АФЖ, олеснителни околности се јави со отварањето на македонската печатница, во јануари 1949 година, наречена "Непокорен". Дотогаш весниците и другите изданија на македонски јазик се умножуваа на шапилограф или се печатеа во печатницата на ГШ на ДАГ.

Во новоотворената современа печатница почнаа да се печатат сите весници што излегуваа дотогаш (Непокорен, Билтен, Зора, Победа, Ослободител, Единство, разни брошури, прогласи, летоци и др.). Печатницата работеше до август 1949 година. По повод отварањето на печатницата в-кот "Непокорен" пишува: "... За прв пат во нашата историја видовме наше писмо, весници и списанија, а сега си имаме и наша одделна македонска печатница... За да одговориме наполно на своите историски задачи, првата македонска печатница има нужда од ваша поткрепа". 207)

---

207) В-кот "Непокорен", Во нашиот крај се основа првата македонска печатница, бр. 36, 5 февруари, 1949 година.

ТРЕТА ГЛАВА

ВЕСНИЦИ И ДРУГИ ИЗДАНИЈА НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Македонските народно ослободителни организации НОФ и АФЖ, преку одделените за агитација и пропаганда, издаваа централни и окружни весници, разни брошури и друг печатен материјал кој претставуваше не само информативно средство за воено-политичката ситуација во земјата туку и средство низ кое Македонците ја реализираа својата културно-просветна активност.

По основањето на македонските народно-ослободителни организации, веќе од јули 1945 година, почнаа да излегуваат весници на македонски јазик како органи на Главниот и на оружните одбори на НОФ и АФЖ. Прв официјален орган на ГО на НОФ и АФЖ, почна да излегува на 17 јули 1945, под наслов "Билетин", Под овој наслов излегувал до октомври 1946 година, а од 3 октомври 1946 год. го менува насловот во "Билтен". Овие два весника, се печатеа во Скопје, двојазично, на македонски и грчки јазик. Билтенот излегувал еднаш месечно, по потреба и вонредно обично по повод годишнината на Илинден. Главен и одговорен уредник бил Лазо Ошенски, а во редакцијата биле вклучени Џоџо Урдов, Павле Раковски, а за соработници - Христо Андоновски, Коле Симитчиев, Стево Гешковски и Блаже Атанасовски. 208)

---

208) "Билетин" и "Билтен", се печатеа на шапилограф, во мал формат во Скопје под редакција на горенаведените лица (Изјавата на Христо Андоновски, од 1986, е кај авторот).

Под истиот наслов "Билтен", од 1 септември 1948 до август 1949 во Слободната територија, во рамките на весникот "Непокорен" се печати, како негов информативен билтен.

"Билетин" и "Билтен", донесуваа статии, информации и други написи за политичката ситуација во земјата, за теророт на десницата врз Македонците, за клеветите фрлени врз македонските народно-ослободителни организации што доаѓаа од страна на десницата, а до октомври 1946 година и од страна на КПГ. Се донесуваат вести за настаните во Грција, Балканот и светот.

По постигнатата спогодба меѓу КПГ и НОФ за обединување на нивните сили за борба против десницата во Грција и англоамериканскиот империјализам, престана да излегува "Билтен", а печатењето на весниците на македонски јазик се префрли на теренот на Егејска Македонија и непосредно по постигнатата согласност за заедничко војување, во октомври 1946 година излезе и првиот број на весникот "Зора" - орган на Окружниот одбор на НОФ и АФЖ за Леринско.²⁰⁹⁾ Нешто покасно, на 1 јануари 1947 година, почна да излегува и в-кот "Победа" - орган на ОО на НОФ и АФЖ за Воденско.²¹⁰⁾ Во почетокот на

---

209) В-кот "Зора", го уредува редакциска комисија. Главен и одговорен уредник бил М.Велаки.

210) В-кот "Победа", главен и одговорен уредник Вангел Ајановски-Оче. Во редакцијата биле ангажирани Гого Петричевски, Христо Андоновски и Христо Николов.

1947 година на ОО на НОФ и АФЖ за Костурско, исто така почна да го издава својот орган под наслов "Единство".²¹¹⁾ Под наслов "Единство", излегува и органот на Секцијата на НОФ во Булкес-Војводина. Во рамките на овој весник, од мај 1949 година, излегува и 15-то дневен информативен билтен под наслов "Вести".

Со разорот на борбата и со созревање на поповолни услови, а особено со обезбедување средства, започна издавањето на централни весници. На 1 мај 1947 година излезе првиот број на в-кот "Непокорен" - орган на Главниот одбор на НОФ, а од 1 март 1948 до јули 1949 излегуваше и списанието "Нова Македонка" - орган на Главниот одбор на АФЖ за Ег. Македонија.

Издавањето на овие два органа, како и на окружните, претставуваше крупна придобивка на македонските организации бидејќи тие вршеа повеќекратна улога за развојот на националната култура кај Македонците во тој период.

"Непокорен", како што наведовме, излегува од 1 мај 1947 се до август 1949 година. Го уредуваше редакција во состав: Павле Раковски главен и одговорен уредник и Христо Андоновски, Паскал Паскалевски, Фоти Илковски, Наско Гитовски и Коле Симитчиев - членови на редакцијата истовремено и соработни-

---

211) В-кот "Единство", Го уредува редакциска комисија со главен уредник во првите неколку години - Мичо Губиденев. Окружните весници на НОФ и АФЖ, излегуват еднаш месечно, двојазично - на македонски и грчки јазик, мал формат умножени на шапилограф. (Изјавите на горенаведените лица се кај авторот).

ци на в-кот. Во издавањето на в-кот помагаше и широката мрежа на дописници што постоеја во единиците на ДАГ и во месните организации на НОФ и АФЖ. Уранија Алиломова беше главен и одговорен уредник на сп. "Нова Македонка". Во издавањето на ова списание беше ангажирана и редакцијата на "Непокорен".

Седиштето на редакцијата на "Непокорен" и "Нова Македонка" беше таму каде се движеше и Главниот одбор на НОФ и АФЖ. Членовите на овие одбори идеолошки ја насочуваа работата на редакциите, а истовремено и самите тие често пати, со свои прилози, учествуваа во работата за издавањето на весниците и списанието.

За целта на издавањето на главните органи на НОФ и АФЖ е изнесено и во уводните статии, објавени во нивните први броеви. Така, за издавањето на "Нова Македонка" се нагласува дека: "... излегува во период кога борбата влегува во решителна фаза... кога АФЖ преставува сила. Во нејзината 3-годишна сурова борба се засили. Прерасна и го шири својот авторитет. Затоа го издаваме нашето списание за да и помогне на Македонката во секој сектор од нејзината дејност, во нејзината борба за побрза слобода".²¹²⁾

Општо земено, како окружните така и централните весници на НОФ и АФЖ, донесуват разни статии, информации, вести и др. написи за теророт на десницата врз Македонците, за дејноста

---

²¹²⁾ Сп. "Нова Македонка", бр. 1, од 1 март 1948 година.

на ДАГ и на народно-ослободителните организации, за учеството на Македонката во редовите на ДАГ и во нејзините помошни служби за што посебно се осврнува списанието "Нова Македонка". Низ нејзините страници може да се проследи сестраното учество на Македонката во борбата, било како борец, градител на одбрамбени објекти, како раненосачка и во другите сектори на борбата какви што беа интендатурата, санитетската служба и др. Преку списанието се изнесени податоци и за активноста на жената на меѓународен план, за нејзиното учество на меѓународни конференции, конгреси и сл. Исто така списанието, а и весниците даваат податоци и за учеството на жените во органите на народната власт, за конгресната и претконгресната активност на македонските организации и др.

Македонските весници како окружните така и централните, а особено в-кот "Непокорен", масовно беа прифатени од Македонците и се читаа со големо задоволство. Во селата од слободната територија тие се читале групно на разни состаноци и конференции. Освен тоа доставените примероци минувале од еден на друг за да се запознае секој од членовите одблизу со содржината. Во единиците на ДАГ за растурањето и читањето на "Непокорен" и другите весници на македонски јазик, бил задолжен одговорниот за Македонците, поставен во секоја единица во која служеле и Македонци. И на таков начин, таквото лице му помагаше на политичкиот комесар во идеолошко-политичкото издигнување на борците.

Поради нерасполагање со сите броеви на весниците, тешко може да се даде целосна слика за содржината и проблемите на македонскиот печат од периодот на Граѓанската војна. Но и од овие броеви што се сочувани може донекаде да се долови тежиштето и акцентот во содржината, односно целта на печатот, неговиот одраз и постигнатите резултати. Кај Македонците кај кои се инфилтрираше туѓа идеологија и култура се наметнуваше сериозен проблем за отклонување талогот на пропагандата што ја ширеле грчките и другите националисти со цел да го асимилират македонскиот народ. Затоа печатот на НОФ, како и претходниот на СНОФ како првостепена задача си постави да биде просветител сред македонскиот народ за да осознае дека е тој народ со корени, со борбени и културни традиции. Оттука во централните весници на НОФ и во окружните, а и во одделни повици, прогласи и сл. Илинденската епопеја зазема доста простор. По повод годишнината од востанието се опишува за текот на востанието, за крајот и последиците, за неговите идеолози и водачи. 213)

---

213) В-кот Непокорен бр. 11, од 2 август 1948 "Востанието во Смилево", од манифестот 1903, "Крушевската република", "Гоце Делчев во Демир Хисар", Илинденските борби во Костурско", (Леринско, Охридско, Кичевско, Преспа); "Неpokорен", бр. 10, 2 август 1949; ("Илинден 1903 - КОЕМ 1949"); "Победа", од 2 август 1947, "Илинден 1903-1947"; "Единство", 1.1.1948: "повеќе написи за животот и делото на Л.Поптрајков"; "Зора", 20 мај 1947

Покрај историските написи на Илинденското востание, весниците одреден простор ќе му посветат и на празнувањето на тој ден во селата од слободната територија и во единиците на ДАГ. Низ илинденските манифестации, Македонците ја покажуваа својата национална свест решеност и готовност да дадат се од себе за да ги остварат идеалите на Илинден.

За да се проследи развојот на македонскиот литературен јазик Одделот на агитпроп на Главниот одбор на НОФ, односно редакцијата на в-кот "Непокорен", отвори посебна рубрика - "Историја на јазикот и литературата" - во која, во неколку продолженија се објавуваа извадоци од книгата на Блаже Конески, "Македонската литература и македонскиот литературен јазик". Всушност читателот се запознаваше со делото на словенските просветители Кирил и Методиј, со славјанската писменост сочувана по манастирите и црквите, со четиријазичникот на москополскиот калуѓер Данал, со првите македонски предбеници од XIX-от век (Јоаким Крчовски, Кирил Пејчиновиќ и др. Со борбата против Цариградската патријаршија, за големата преселба на Славјаните во Европа и на Балканот, односно за нивното распространување за нивниот славјански јазик, за

---

213) (повеќе написи за животот и делото на Г.Делчев);
 "Нова Македонка", бр. 5, 2 август 1948: "Новите илинденки"; "Непокорен", бр. 12, август 1948: "Во сите слободни села нашиот народ масовно и свечено го прослави Илинден". (Од вкупно 36 броја колку што излегоа од в-кот "Непокорен", се сочувани само 11 броја).

припадноста на Македонците во таа фамилија на словенските, односно јужнословенските народи, за промените на јазикот и создавањето на повеќе словенски јазици од кои еден е и македонскиот. ²¹⁴⁾

Македонскиот печат претставуваше и прво средство за афирмирање на литературното творештво, преку кое Македонецот прави напори да ги изрази своите мисли и чувства на јазикот за кој, само пред неколку години, бил понижуван и малтретиран ако се осмели за да каже збор или два на тој јазик. Во рубриката "Наша поезија", отворена во в-кот "Непокорен" и во окружните весници на НОФ, ќе бидат објавени и со сета своја убавина ќе прозвучат песните на Паскал Паскалевски. Исто така, преку оваа рубрика Македонецот од егејскиот дел на Македонија за прв пат ќе прочита за поетското творештво на Коста Рацин, Коле Неделковски, Мите Богоевски, Венко Марковски, Ацо Шопов и др.

Печатот на НОФ од посебен интерес е и затоа што низ неговите страници се јавуваат и повеќе прозни творби од македонски автори, борци на ДАГ или активисти на НОФ. Мотивите се црпат од борбата и животот на македонскиот човек ²¹⁵⁾ за

---

²¹⁴⁾ В-кот "Непокорен", бр. 4, 1.9.1947, бр. 6 од 20.2.1948, бр. 7, од 20.3.48; В-кот "Победа", бр. 13 од 7.3.1948 (Праславјаните).

²¹⁵⁾ В-кот "Непокорен", март, 1949, бр. 5 од 16.7.49, бр. 7. од 10.12.48; В-кот "Единство" (орган на Сек. на НОФ во

што ќе се осврнеме поопширно на ова тема, во главата за литературно творештво во периодот на Граѓанската војна.

Печатот на македонските народно-ослободителни организации НОФ и АФЖ одиграа значајна улога во развојот на националната свест и мисла и во културното издигнување на Македонците од тој дел на Македонија. Во тој правец, централно место има органот на Главниот одбор на НОФ и АФЖ, в-кот "Непокорен", кој, покрај горенаведената функција, во еден период, претставуваше и учебник по историја и литература, за македонските деца опфатени во училиштата, отворени во слободната територија во текот на 1947-1948 и покасно во детските домови во источно-европските земји каде тие беа евакуирани. Заради повеќестраната улога во националната културна преродба на Македонците, поетот Паскал Паскалевски ќе ги овековечи во прекрасен стих (стихотворба за весникот "Непокорен", за "Нова Македонка" и за в-кот "Победа").

ВОЕНИ ВЕСНИЦИ

Покрај весниците на Главниот и на окружните одбори на НОФ и АФЖ, во текот на Граѓанската војна излегоа и неколку воени весници на македонски јазик. Весникот "Борец", бил орган на 18-та бригада на ДАГ, во која служеа повеќе Македонци. В-кот

---

215) Булкес), од 2.8.1949; Списание "Нова Македонка", бр. 2, 2.4.1948, бр. 5, 8.49, бр. 9, од фев. 1949, бр. 11, од јуни 1949, бр. 12, од јули 1949.

излезе три пати. Во него беа објавени написи за животот и дејноста на Бригадата, разни вести за воените операции на партизанските единици, за владините војски и др. В-кот "Ослободител" е македонска верзија на органот на Главниот штаб на ДАГ за Паджак-Кајмакчалан ("Α ΠΕΛΕΟΥΣ ΠΡΟΤΗΓΗ"). На македонски јазик почна да излегува од 29 февруари 1949 година. И овој весник донесува написи за дејноста на ДАГ и на народно-ослободителните организации, за народната власт и објавил разни наредби, комуникаеа, одлуки и др. на ГШ на ДАГ. В-кот "Цвета" е издание на боркините на ДАГ од 18-та бригада. Излезе само еднаш, по повод смртта на Тина Андреева-Цвета, борец на истата бригада, прогласена за херој на ДАГ која загина во февруари 1949 година на врвот Кулкултурје, близу Лерин, во борба со владините сили. Името на Цвета стана симбол за борбеност и хероизам сред борците на Вичо и Грамос. Партизанките на 18-та бригада, со издавањето на в-кот и давајќи му наслов "Цвета", сакаа да го прикажат големиот придонес на Македонката во борбата, а истовремено да го овековечат името на Цвета, како симбол на борбата на македонската жена за национална слобода.

БРОШУРИ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ²¹⁶⁾

Преку брошурите што беа издадени од Одделот за агитација и пропаганда на Главниот одбор на НОФ, може да се просле-

---

216) Брошурите издадени преку Агит-проп на НОФ во текот на 1947-1949 г. се чуваат во збирката "Раритети" во библиотеката на Архивот на Македонија.

дат задачите и проблемите со кои беа преокупирани македонските активисти и македонското раководство и општо земено македонските фактори во текот на Граѓанската војна.

Прва брошура издадена преку Агит-про на НОФ и АФЖ во 1947 година е трудот на Павле Раковски од 42 страници под наслов "Ноф - еден поглед врз Народно ослободителното движење на Слатомакедонците". Ова брошура послужи како прво помагало во идеолошко-политичката работа на активистите на НОФ и АФЖ.

Во брошурата, авторот се осврнува на положбата на Македонците во Грција по поделбата на Македонија, на асимилаторската политика на грчката буржоазија, и на политиката на грчката комунистичка партија во однос на националните малцинства и признавањето на националните права на Македонците. Се осврнува и на периодот на НОБ и учеството на Македонците во таа борба.

Посебен акцент авторот дава за борбата на Македонците во редовите на ДАГ, за појавата на организацијата НОФ како продолжувач и толкувач на идеите на Илинден.

Во јануари 1948, беше отпечатена во вид на брошура и "Програмата на НОФ", во која се изнесени основните цели за појавата и дејноста на НОФ, зацртувајќи ги основните начела за борба за независност и демократија, за национална рамноправност, за негување и зацврстување братството и единството меѓу грчкиот и македонскиот народ, за сестрана помош на силите на ДАГ и воспоставување народна власт, за развојот на националната култура, просветата и јазикот.

Во брошурите "ДАГ и Македонците" и "Славомакедонката во борбата", се зборува за учеството на Македонците во редовите на ДАГ. Првата од Пандо Вајна излезе од печат во февруари 1948, а втората од Михаил Керамитчиев во мај 1948, во која, на 15 страници, сижетно ја изнесува борбата на Македонката во ДАГ, во чиј редови беа вклучени 3.000 Македонки. Исто така се осврнува и на дејноста на Македонката, организирана во Антифашистичкиот фронт на жените, - каде над 10.000 Македонки го даваа својот борбен придонес во заднинските служби на ДАГ.

Павле Раковски, во брошурата "КПГ - организатор воодушевител и раководител на народната борба за социјална и национална слобода", ја глорифицира КПГ како партија на обесправените, угнетените, како партија од "принципи", ставајќи го на висок пиедестал нејзиниот водач - Никос Захаријадис.

Во вид на брошури се издадени и некои реферати поднесени на конгреси и конференции: така, "Идеолошките основи на НОФ", е реферат од Павле Раковски поднесен на II-от конгрес на НОФ. Во вид на брошура е објавен и говорот на М.Малио - секретар на Комисијата за формирање Комунистичка организација во Егејска Македонија - КОЕМ и говорот на Никос Захаријадис изнесен исто така на состанокот на 168 мина комунисти, делегати на II-от конгрес на НОФ кои едногласно одлучија за формирање на КОЕМ. Овие две брошури се издадени во март 1949 година.

За значењето, формирањето и целите на КОЕМ, во мај 1949 година е издадена одделна брошура, на 26 страници под

наслов "Комунистичка организација на Егејска Македонија - КОЕМ". Брошурата е издадена во мал формат, двојазично.

Во вид на мала брошура е издадена и стихозбирката "Пролет над Егеј", од Паскал Паскалевски, посветена на борците на Вичо и Грамос, на македонските народно ослободителни организации и општо на борбата на Македонците за национална слобода.

ДРУГ ПЕЧАТЕН МАТЕРИЈАЛ

(Прогласи, повици, пароли, резолуции) 217)

Одделите за агитација и пропаганда на НОФ, покрај весниците и брошурите издаваа и друг печатен материјал низ кој може да се проследи политичката и воената ситуација во земјата, теророт на десницата, односот на македонскиот народ кон народно ослободителното движење, кон своето историско минато особено кон Илинден, кон своите национални организации итн.

---

217) АМ, Фонд: "ЕМГВ", К-III/1 до К-III/39 (во наведените кутии се опфатени повеќе повици, летоци, резолуции, пароли и др. документација на македонски јазик, издадена од Главниот и окружните одбори на НОФ и АФЖ).

Во рефератот на Михаил Керамитчиев, поднесен на I-от конгрес на НОФ во јануари 1948, е наведено дека во вид на брошури излегоа 11 политички-просветни предавања од кои 5 се однесуваат на дејноста на АФЖ, 5 повици на ГО на НОФ и 5 на окружните одбори.

(Види Егејска Македонија во НОБ, том V, с. 16).

Паролите на ГО и на окружните одбори на НОФ и АфЖ²¹⁸⁾ кои се истакнуваа низ повеќе форми и начини (во печатот, на отворен простор и сл.), беа силен одраз на времето, зашто преку нив Македонците ги изразуваа своите чувства и совест, својата определба да не отстапат од илинденските традиции и од целите за што македонските народно ослободителни организации се стремее да ги реализираат. Паролите како средство за агитација и пропаганда особено беа актуелни при одбележувањето годишнините од Илинденското востание, или по повод одржување на конгреси, конференции, или пред и во текот на офанзивни на ДАГ и др.

---

218) Егејска Македонија во НОБ (1948), том V, с. 294-295,

Пароли на Главниот одбор: "НОФ е организатор и раководител на македонскиот народ за слобода и независност". НОФ е наследник и продолжител на најдобрите традиции на организацијата на Гоце Делчев, во денешни услови".

Пароли на ОО на НОФ за Воденско: "Да живее ИЛИНДЕН, национален празник на македонскиот народ". "Слава на Гоце Делчев, првоборец на македонскиот народ за слобода". "Овогодишниот ИЛИНДЕН ни остава завет да ја зацврстиме уште повеќе братската борба со грчкиот народ и да го претвориме Грамос во гроб за американизмо".

Пароли на ОО на НОФ за Костурско: "Македонци! Дигнете го повисоко знамето на заедничката борба со грчкиот народ..." "Напред, масовно порешително во народната борба за извојување на победа". "Сите на оружје во борба за целосно ослободување на нашата земја." "За независност, демократија, рамноправност" (В-кот "Единство", 1 јануари, 1948).

Општо земено паролите како и другиот печатен материјал на македонски јазик ја одразуваат борбата што ја водеа македонските организации, тие имаа и мобилизаторска улога за тотално вклучување во редовите на ДАГ и за сестрана помош на борбата, а исто така тие укажуваат и на определбата на македонците за борба за извојување национални права во рамките на демократска Грција.

ЧЕТВРТА ГЛАВА

РАЗНИ КУЛТУРНИ МАНИФЕСТАЦИИ И ДЕЈНОСТИ

Илинденски манифестации

Македонците од Егејска Македонија и во текот на Граѓанската војна, Илинден го прифатија како симбол на национално достоинство, симбол на непокор и стремез за национална слобода. Во виорот на војната Илинден и идејниот водач на востанието - Гоце Делчев, стана пак повик за нови борбени јуриши. Илинден, како и во периодот на НОБ, така и за време на Граѓанската војна претставуваше распламтен факел што ги водеше Македонците кон патот за извојување на национална самобитност и права за национално живеење.

Со самиот факт што воено-политичкото раководство на народно-ослободителната борба, официјално го призна Илинден како национален празник на македонскиот народ, илинденските манифестации попримија пошироки димензии. Неговото историско значење беше изнесувано и манифестирано на повеќе начини; било преку печатот на организацијата НОФ и АФЖ, во нивните документи, преку литературното творештво и во масовните манифестации на македонското население.

Имајќи го предвид споменатиот став на највисоките партиски фактори за празнувањето на Илинден, раководството на НОФ настојуваше тој став најопфатно да го примени. Така, Главниот одбор веднаш доставил писма и упатства до окружните ра-

ководства на НОФ, за начинот како да се одбележува и празнува македонскиот национален празник, а за тоа ни укажува и овој пример: "Празникот Илинден ќе го прославите официјално. Ќе го соберите населението од слободните села, ќе подготвите соодветен говор, така што празникот да се прослави како треба".²¹⁹⁾

Паскал Митревски, во својство на член на Бирото на КПГ за Македонија, му се обраќа на раководството на НОФ, изнесувајќи ред директиви за празнувањето на Илинден наведувајќи: "Прославата на Илинден треба да добие свечен карактер. На секој начин треба да ја совладате ситуацијата и да го проширете пулсот на националниот празник на македонскиот народ како кај Македонците така и кај Грците... Ќе го издадете весникот "Победа" со уводна статија во која ќе се анализира значењето на Илинден. Ќе издадете еден проглас, пак со истата содржина што ќе треба да се раздели на секаде. Ќе напишете летоци, плакати и пароли за местата на собирите... Во содржината на целокупниот печатен и пропаганден материјал што ќе го издадете (весникот, прогласот, циркуларното писмо), ќе го поврзете значењето на Илинден со денешните конкретни задачи... Нашата основна цел треба да биде: Национален ентузијазам, борбен ентузијазам и ентузијазам за единство".²²⁰⁾

---

²¹⁹⁾ Егејска Македонија во НОБ, 1947, том IV, с. 228 (Писмо на Михаил Керамитчиев-секретар на ГО на НОФ до Вангел Ајановски-Оче-секретар на Окружниот одбор на НОФ за Воденско).

²²⁰⁾ Егејска Македонија во НОБ, 1947, том IV, с. 228, (Писмо од Паскал Митревски до Вангел Ајановски-Оче, од јули 1947)

По изнесените директиви на партиските фактори и на Главното раководство на НОФ, окружните одбори веднаш ги прифатија и ги применија во пракса. Во тој дух, Окружниот одбор на НОФ за Воденско, по повод 44-годишнината од Илинденското востание, испрати поздравно писмо до кадрите и членовите на НОФ и до целиот македонски народ од Округот, во кое, меѓу другото се вели: "... Вдахновени од величествената борба на хероите на Илинден, од херојскиот отпор на грчкиот народ, да продолжиме неуморно за зацврстување на народноослободителното движење, за помирување и единство и да сме сигурни дека борбата ќе не доведе до една слободна и демократска Грција - желба на нашиот народ ²²¹⁾

Годината 1948 беше година на победи и порази и на големи исчекувања. Борбата што се водеше на Грамос наметнуваше нови борбени задачи врз македонскиот народ. Во тие историски мигови на неизвесноста, од него се бараше да даде се за борбата, не жалејќи жртви. Тоа е изразено и во повеќе документи на организацијата НОФ, во кои Илинден стои како факел за нови борбени походи: "... Вие потомците на дедовците и татковците на Илинден, на великиот ни Гоце Делчев, соединете ги повеќе вашите сили во општата борба со грчкиот народ, зацврстете уште повеќе братството и единството, помогнете и на нашата војска во титанската и надчовечна борба со сите сили и сите

---

²²¹⁾ В-кот "Победа", 2 август 1947. (Илинден 1903-1947).

средства што имате и застанете порешителни до неа. Борци Македонци, подофицери и офицери на ДАГ, застанете чесно и непобедиво на вашите позиции како и досега..."²²²⁾ се вели во Повикот на ГО на НОФ.

Жената како борбен и политички фактор беше ставена на исто рамниште со мажот и доветбата за нејзиниот придонес во борбата се повеќе растеше, како што укажува и овој повик за нејзиното што помасовно вклучување во борбата: "За да го прославиме слободно нашиот национален празник е потребно да помогнеме повеќе за нашата борба - помасовно да стапиме во редовите на ДАГ. Поголема помош на заедничките служби на ДАГ, а особено сега кога се водат борбите на Грамос... Денес годишнината на нашиот национален празник ни остава тешки задачи. Да ја исполниме паролата - Сите на оружје, се за победата!"²²³⁾

Илинден им влевал сили и верба и на ранетите борци на ДАГ, кои сакајќи да се вклучат во прославата на 45 годишнината од востанието, своите желби и стремежи ги изразуваат и во поздравното писмо до НОФ: "Денес на Грамос, во решителна борба за демократија, ние ранетите Македонци ја празнуваме 45-та историска годишнина од Илинденското востание. Праќајќи го на-

---

222) В-кот "Непокорен", 2 август 1948, Повик на Централниот одбор на НОФ.

223) Списание "Нова Македонка", бр. 5, август 1948, Повик на ГО на АФЖ до Македонката.

шиот поздрав до нашата борбена организација - НОФ, ве уверуваме дека ќе ги продолжиме геројските традиции од Илинден... " 224)

Од 1947-1949 година, како централните така и окружните весници на НОФ, издадени по повод втори август, му беа посветени на македонското востание со повеќе написи, осврти и др. ("Илинденското востание во Леринско, Костурско, Демир-Хисарско, Преспанско, Охридско, Кичевско", "Последниот ден на Крушевската република", "Востанието во Смилево", "Пред Илинден", "Великиот син на македонскиот народ", "Смртта на Гоце Делчев", "Илинден 1903 - КОЕМ 1949" и др.). 225)

Во 1947 година, Окружниот одбор на НОФ за Воденско, подготвил свечено издание на в-кот "Победа", по повод годишнината на Илинден. На насловната страница е поместена статијата "Илинден 1903-1947". Во неа е даден краток историјат на Илинденското востание, подготовките, и избувнувањето, на востанието на Крушевската република, причините за неговиот пораз како и задачите во новите борбени услови.

---

224) "Непокорен", бр. 12, агв. 1948, Поздрав на ранетите борци во болницата на Грамос до организацијата НОФ.

225) "Непокорен", бр. 11, август 1948, читаме "... Елате браќа Муслимани да тргнете против вашите и наши душмани. Македонија е заедничка наша и ваша мајка... Елате да ги скршиме синџирите на ропството, да се куртулиσαμε од маки и страдаанија... Слобода или смрт е напишано на нашите чела и на нашиот крвав бајрак...".

Паролата за братството и единството меѓу грчкиот и македонскиот народ што се декларираше како гаранција за победата на Демократската армија, беше поврзана со начелата опфатени во Манифестот на Крушевската република, за што весникот "Непокорен" објавува извадоци од Манифестот.

Името на Гоце Делчев, идеологот на македонското револуционерно движење, беше земено како симбол во стремезите за национална слобода. Како маркантна историска личност, од нашето мината се идентификува со националната свест кај Македонецот. Скоро секој напис во македонскиот печат за Илинденското востание е поврзано и со името на Делчев. Или не можело да има собир, митинг, конференција и сл. на кои да не се споменувало за Илинден, а со тоа да не се спомне и името на Делчев.

Низ написите за Делчев, се настојувало да се запознае читателот со неговиот живот и дело. "Великиот син на македонскиот народ" е токму таков напис во кој се зборува за животот на Делчев од неговите најмлади години па се до периодот кога тој се наредува меѓу лидерите на македонското национално ослободително движење.²²⁶⁾ Во написот "Пред Илинден" се зборува за Конгресот на ВМРО, одржан во јануари 1903 година во Солун на кој се донесе решение за дигање на востание и за ставот на Делчев во врска со таквата одлука. Тој беше за борба против турската тиранија, но сметал дека условите за едно широко вооружено востание во Македонија биле преуранети.²²⁷⁾

---

226) Сп. "Нова Македонка", бр. 2, од август 1948.

227) Исто што и (2)

Низ македонскиот печат беа објавени и повеќе народни песни, испеани за Гоце Делчев.²²⁸⁾ Но името на Делчев стана инспирација и за младите македонски поети, за кој пееја со восхит.²²⁹⁾

Анегдотите²³⁰⁾ за Гоце Делчев, беа привлечни написи бидејќи во нив се прикажуваше за снаодливоста на Делчев да навлезе многу пати меѓу непријателот, преправен во трговец, селанец, кумурџија или да стапи во контакт со народот и да разбере за неговото расположение и подготвеност за борба, да го поттикне, усмери и да му ја предочи неправдата сторена од непријателот.

Прославата на Илинден, посебен белег остави во селата²³¹⁾ од Слободната територија каде населението, преку различни собири, митинзи и сл. го изразуваше својот слободарски дух и готовност, во дадените историски моменти, да даде се за борбата. На собирите и митинзите се зборувало за значењето на македонското востание и за аманетот што го остави тоа востание за да не згаснат идеалите за слобода.

---

228) Исто што и (3), Црна се чума зададе.

229) В-кот "Зора", мај, 1947, "Гоце Делчев" - стихотворба од Струшки. (Поетот Паскал Паскалевски, во својата стихозбирка "Пролет над Егеј", името на Делчев и на Илинден ќе ги слее во еден симбол на борба за национална слобода).

230) Сп. "Нова Македонка", бр. 5, август 1948 (Чудниот селанец).

231) В-к "Непокорен", бр. 12, од 23 август 1948.

Голем масовен митинг беше организиран 1947 година во Пожарските бањи на кој масовно учествуваше народот од повеќе воденски села. Со музика, ора и македонски песни, втори август, за прв пат беше прославен на таков свечен традиционален начин. Насобраниот народ можел да се послужи од таканаречениот "манастирски ручек", зготвен поради денот Свети Илија и поради годишнината од Илинденското востание.

Свечени митинзи беа одржани и во повеќе преспански села: Лак, Буковик, Герман, Раби, Медово, Штрково, Попли, Руља и насекаде избликаше национална гордост на денот на македонското востание.

Селаните од село Брезница, Смрдеш, В'мбел, Лабаница, Косинец и Габреш, на 2 август 1948 година се собраа на месноста "Локвата" на Малимади Планина и заедно со борците од 18-та бригада на ДАГ, свечено го одбележија овој ден, со пригодна програма изведена од Културно-просветната група на НОФ. На митингот присуствуваа и илинденски борци од костурскиот крај кои евоцираа свои спомени. 232)

Насекаде во помошните служби на ДАГ беше раздвижено и владееше натпреварувачки карактер, која екипа ќе собере повеќе реколта, 233) која ќе изгради повеќе одбрамбени објекти, која ќе даде поефикасна и навремена помош на ранетите борци, кое село ќе даде поголема материјална помош за борците на ДАГ, 234) која група ќе изгради повеќе порушени мостови, оште-

---

232)

Пак таму.

тени патишта и др. Со еден збор речено се се одвиваше во духот на паролата "Сите на оружје, се за победата".

Од повеќе собири и митинзи беа испратени поздравни писма или телеграми до военото и политичкото раководство на ДАГ и до македонските народно ослободителни организации НОФ и АФЖ, ²³⁵⁾ во кои се изразуваше целосна поддршка на борците на ДАГ за вложување максимални сили за нејзината победа.

Митинзите или собирите организирани по повод прославата на Илинден даваа празничен и свечен белег и со тоа што тие почнуваа и завршуваа со борбени и народни македонски песни. Таквите манифестации не само што поттикнуваа на борбен

---

233) В-к "Непокорен", бр. 12, од 23 август 1948 читаме:
 "... Една екипа од 52 белобрадци, 46 жени и 50 волски коли, на чело со претседателот на Окружниот одбор на Народната власт за Костурско, само за една ноќ пожнеа 5.200 оки жито за борците на ДАГ од чифликот на Манекидис и Елми Беј во Костурско").

"Во леринските села Сетина, Крушоради и Попадија, во чест на 2 август дадоа 970 надници, иако од овие села на располагање беа само 200 раце слободни и способни за работа".

"Во село Бапчор-Костурско, на општиот митинг, едногласно селаните решија дека по добро ќе биде прославен празникот ако секој даде по нешто за борбата. За половина час се собраа 68 овци, 1 јунче, 10 кокошки, 9 оки сирење, 33 оки грав, 66.000 драхми".

234) Сп. "Нова Македонка", во бр. 5, август 1948: наведува дека: во село Раби-Преспа, стариот Трајко даде една крава, едно теле, две јагниња, 5 оку сирење..."

ентусијазам туку претставуваа и богати културни манифестации особено таму каде настапуваше Културно-просветната група на НОФ, Дувачкиот оркестар на ДАГ и партизанските хорови во единиците на ДАГ.

КУЛТУРНО ПРОСВЕТНА ГРУПА НА НОФ - ПОЈАВА И ДЕЈНОСТ

Народно ослободителниот фронт (НОФ), преку Одделот за агитација и пропаганда, презеде сериозни чекори, уште пролетта 1947 година, за формирање културно-просветна група со цел да ја шири и обогатува македонската народна култура и да го поттикнува националниот дух кај Македонците.²³⁶⁾ Групата

---

235) В-к "Непокорен", бр. 12, 23 август 1948 (писма на бегалците од Костенаријата и Нестрамско до наведените организации).

236) АМ, Фонд: Егејска Македонија во Граѓанската војна, К-111/17, Писмо од Фоти Илковски до Фани Буцкова за дејноста на Културно-просветната група на НОФ, во кое вели: "... Сигурно е дека групата на НОФ се оснива по иницијатива на Михаил Керамитчиев. Бевме во селото Папли. Јас тогаш работев во Агитпроп на НОФ заедно со Маскалевски, Раковски, Андоновски, Гитовски, Симитчиев и некои други деца и чупи како технички персонал. Ме повика Михали и ми рече оти треба да организираме една група со која ќе даваме претстави по ослободените села и партизанските единици со цел да го крениме духот на борците и на народот и да ги запознаеме луѓето со македонските песни и ора... Собравме неколку чупи и деца од ослободените села. Направивме селекција и се собравме во село Герман каде се приготвувавме.

беше составена од околу 20 членови. Повеќето од нив беа млади, талентирани девојки од костурските, леринските и воденските села. 237)

---

236) Научивме македонски и грчки борбени и народни песни и ора и тргнавме на турнеа..."

237) Во составот на Културно просветната група на НОФ беа: Лефтера Пејова, Фана Тенекиева и Мито Шундов од село (Габреш), Пенка Г. Аџиева, Дафина Г. Аџиева и Пена С. Аџиева (с. Дреновени), Гена Мусманова и Коста Мусманов од (с. Д'мбени), Хрисула Вангелова и Тасула (с. Добролишта), Томанија (од Буф), Софија Стефовска и Јане Ралевски (Медово), Софија Дукетовска, Ангелина и Витура (Рудари), Флоринка (Ошцима), Катина Чемчева-Искра, Гица и Димитра (од воденските села, Вангел Јанкуловски (с. Герман), Јоти, Ставре (с. Жупаништа), Наско Гитовски-конферансие и раководител на групата и Фоти Илковски, диригент и уметнички раководител.

Презимињата на некои од членовите од Групата не успеавме да ги идентификуваме бидејќи и во тоа време се именуваа само со името и во свеста на нивните современици останаа да се помнат само со името. (Податоците за членовите на Групата се земени од лица кои и тие биле членови на оваа Група, а сега се жители на Скопје: Гена Мусманова, Дафина Аџиева, Катина Чемчева, Вангел Јанкуловски).

(Забелешките се наоѓаат кај авторот).

Девојките од групата секогаш настапувале во македонска народна носија која се носела во преспанските села, особено рекарските (село Руља). 238)

Групата настапувала пред населението во селата од слободната територија, пред партизанските единици и по повод разни манифестации како што беа конгресите на НОФ и АФЖ, окружните конференции на овие организации, по повод прославите на Илинден, на 8 март, 1 мај, 25-и март - националниот празник на грчкиот народ, и други пригоди.

Претставите се одржувале на импровизирани сцени пред црквите, во селските училишта, на слободен простор било на сред село, крај село на некоја ледина, ливада и сл. "Секогаш кога требало да се настапи во некое село, задолжително се известувале органите на народната власт кои од своја страна го известуваа населението и го мобилизирале да учествува на претставата". 239)

---

238) Носијата се состоела од црн шајак, бела долга кошула, шарена марама, црни чорапи (волнени) со шарче во средината, чевлите не биле стилски туку групата се снаоѓала според можностите. Најчесто се носеле кондури какви што носеле и партизаните, понекогаш опинци или онакви чевли какви девојките некогаш носеле на велигден или други празнични денови, црни, со мала потпетица со машничка одспреди.

239) АМ, Фонд Ег. Македонија во Граѓанската војна 1947, К-III/17, Писмо на Фоти Илковски за дејноста на Групата.

Репертоарот се состоел од борбени и народни македонски грчки и руски песни и ора. На секој настап на Групата, програмата почнувала со песната "Изгреј зора на слободата". Од борбените најмногу беа исполнувани: "А бре, Македонче, Маршот на НОФ, Маршот на АФЖ, Маршот на НОМС, маршот на 1-та македонска бригада, Денес над Македонија се раѓа, песната за Захаријадис, Кантата за Сталин песната за Лазо Трповски и др.

Од народните: Извор вода, Три години ле Кате, Ти Сенче ти Марјонче, Борјано Борјанке, Калино моме и др., а од руските најпопуларна беше песната Вихадила на брег Катјуша.

Освен со хорски, соло изведби и дуети, Групата настапуваше и со ора меѓу кои: Старското, Преспанско петле, Машкото и др.

Во својот репертоар Групата даваше и драмски престапи. Често ја изведуваше пиесата "Мајка", со тема од животот и борбата на македонскиот народ, односно за храбрата мајка која го испраќа својот син во борба бодрејќи го да се бори за слободата на својот народ. 240)

240-241) Улогата на мајката ја играла Гена Мусманова или Димитра, на детето - Вангел Јанкуловски, на борецот на ДАГ (синот) - Атанас Гитовски, а улогата на предател ја играл Јане. Солисти на групата беа Катина Чемчева-Искра, Димитра и Флоринка. Рецитатор беше Вангел Јанкуловски, кој најчесто ја рецитирал стихотворбата "Што е НОФ" (на грчки јазик). Како рецитатор настапувала и Уранија Алиломова, иако не била член на Групата.

Покрај хорските, играорните и драмските изведби, Групата се претставуваше и со рецитации. Најчесто се рецитираа песни од Паскал Паскалевски, Од Коста Рацин (Денови), од Ацо Шопов (Очи), од Венко Марковски (Посмртно писмо на еден борец). 241)

Прв настап на Групата бил во село Герман-Преспанско, пред слушателите на курсот за македонски учители "Гоце Делчев" ноември 1947, а потоа следеа претстави во селата: Руља, Габреш, Дреновени, Црновишта, Поздивишта, Кономлади, Смрдеш, Вмбел (на I-от конгрес на НОФ), Бапчор, Турје, Вишени, Лобаница, Косинец, Крчишта и Тиолишта. Покрај преспанските и селата во Корештата и други села од слободната територија, Групата се пробила дури до реонот Јановени - Костурско близу Грамос. Посебно треба да се одбележи настапот во село Јановени, пред жителите на селото кај кои грчката пропаганда длабоко имала навлезено во нивната свест. Групата исто така дала претстави и пред партизанските единици на ДАГ кои биле стационирани во Јановени, чии командант бил Пандо Шиперков од село Смрдеш-Костурско. Тој ги бодрел младите македонски уметници да ја продолжат својата работа со поголем ентузијазам, да ја шират македонската култура и да бидат претставници на желбите и стремежите на својот народ за национална слобода. "Треба да

240-241)

Изјавите од искажувањата на Вангел Јанкуловски и Гена Мусманова, дадени на 20.2.1986, се наоѓаат кај авторот).

истраете и да бидете достојни претставници на македонската култура...", ²⁴²⁾ им зборуваше Шиперков.

Зборовите на македонскиот командант длабоко се врежаа во срцата на македонските уметници и ги понесоа како скапа порака.

Групата свој настап имала и во партизанската болница на Грамос, каде по барање на партизаните останале 4 дена, нудејќи им дел од нивната порција само и само да останат што повеќе меѓу нив. Но на пат од јановенските села, на една лединка, Групата забележа свеж гроб. Се доближува и чита: Пандо Шиперков. Не им се верувало дека толку брзо можел да замине омилениот командант, тој, кој толку ги бодрел и којшто со членовите на Групата повеќе квечерини, пеел заедно македонски песни. Застанувајќи мирно пред гробот, Групата со едно минотно молчење му одадоа почит, колнејќи се дека неговите зборови што им ги кажа само пред неколку денови, ќе ги понесат како скап завет. ²⁴³⁾

На I-от конгрес на НОФ, одржан во јануари 1948 година, во село В'мбел, Групата даде богата културно-уметничка програма, одржана во црквата на селото. Еден краток напис објавен во весникот "Непокорен" ни ја доловува донекаде атмосферата и амбиентот во кој се одржа Конгресот и настапила Група-

---

242-243) Изјавите од искажувањата на Катина Чемчева-Искра, Фоти Илковски, Гена Мусманова и Вангел Јанкуловски, дадени 1986 година се наоѓаат кај авторот.

та: "... Во црквата се прават потребните подготовки. Сите интензивно работат. Иконите се покриени со пароли за нашата борба - "Да живее братството и единството", "Да живее КПГ", "Да живее Демократската влада и Демократската армија", "Да живеат сите братски партии и организации". Над паролите портретите на Сталин, Захаријадис и Тито, Пред сите пароли е портретот на Гоце Делчев. Пред олтарот голема маса, покриена со шарено македонско веленце, над неа китка зимски цвеќиња, чаша и бокал вода. Конгресот заврши со приредба организирана од Групата на НОФ". 244)

Токму кога Групата постигнувала најголеми успеси, сеела култура и го кривала борбениот и националниот дух, а можела да прересне и во национален ансамбл, токму тогаш и се кратат можностите за нејзиниот натамошен развој. Кон крајот на пролетта 1948 година, Групата била префрлена во една заднинска чета која работела на изградбата на одбрамбени објекти. При секое одење на акција, Групата се престојувала на чело на колоната пеејќи. Со тоа всушност престанала да биде дел од НОФ. Тоа претставуваше разочарување на членовите на Групата. Летото истата година, членовите беа мобилизирани и распоредени во редовите на партизанските единици или во други служби на ДАГ.

Членовите на Групата носеле и амблем-симболот на Групата. Се состоел од круг од црвено платно во чија средина беа иницијалите на КПГ и НОФ и Културно-просветна група на НОФ.

244-245) Весник "Непокорен", бр. 6, од 20.2.1948, с. 1.

Појавата и дејноста на ова Група преставува значајна културна придобивка на Македонците во времето на Граѓанската војна. Со тоа се потврдуваше не само постоењето на Македонците во Грција, туку и нивната културна традиција што доаѓаше до израз во услови на национална слобода. Групата со своите настапи пред партизанските единици и пред населението од селата во ослободената територија одигра мобилизаторска и културно просветна улога. Таа ги мобилизираше моралните сили на кај веќе мобилизираниот македонски народ и каде настапуваше ширеше национална култура. За таквата улога на Групата, пишува и македонскиот печат од тој период, каде читаеме: "... Несекаде каде што минала Групата, е разбудено националното чувство кај нашиот народ. Нејзините песни внесувале ентузијазам, дух и гордост. Тој се чувствува и живее како слободен народ, се зацврстува самоувереноста дека и тој може да создаде нешто свое и расте неговата доберба во победата. Работата што ја врши Групата, јасно ја покажува динамичноста на нашиот народ - неговите способности, неговите душевни дарби, неговата енергичност за се што може да создаде кога ги крши ропските окрви и тргнува слободен". 245)

ДУВАЧКИОТ ОРКЕСТАР НА ДАГ - ПОЈАВА И ДЕЈНОСТ

Носител на културно-забавниот живот меѓу единиците на Демократската армија, а исто така и меѓу населението од

Слободната територија беше и Дувачкиот оркестар на ДАГ на чело со популарниот Каратимјо.

Оркестарот е формиран 1947 и делуваше до мај 1949 година. Во почетокот броел околу 5-мина, но за кратко време прерасна во група од 25 членови самоуки и талентирани македонски народни музичари од леринските и костурските села кои зад себе имале едно музичко искуство, здобиено присвирење на разни празници, свадби, слави и сл. Затоа на Аминдас-командант на ГШ на ДАГ за Вичо, не му било тешко да формира добра музичка група од повеќе пријавени музичари.

Оркестарот броел околу 20 членови и располагал со повеќе музички инструменти: кларинет, труба, хорна, тромбон, тапан и барабанче.²⁴⁶⁾ Во почетокот оркестарот припаѓаше на 18-та бригада на ДАГ, која дејствуваше на подрачјето на Вичо, подоцна е ставен под команда на Главниот штаб на ДАГ и настапува таму за каде ќе добие наредба. Со своите настапи тој вршел културна и просветна улога. Таму каде се појавувал де-

---

²⁴⁶⁾ Во составот на Дувачкиот оркестар на ДАГ свиреа: Каратимјо Илија-прв кларинет, Каратимјо Васил (син на Илија)-кларинет, Ѓамовски Кире-тромбон, Дукетовски Стефо-труба, Кеткаровски Стојан-прва труба, Томовски Томе-кларинет, Панде-Барабанче-Божин-резервен тапанџија, сите од село Трнаа-Леринско. Филев Пандо-труба и Козаровски Панде-тромбон од село Ошчима, Николовски Васил-кларинет (с. Оровник), Апостол-хорна (с. Желево), Санде-тромбон (с. Руља), Сократ-флаута, Глигор-кларинет и Чами Илија и тројцата од (Псодери), Марковски Пецо-тромбон и Наневски Јане-труба (с. Загоричени), Лелифанов Ристо-тапан (с. Герман), Пандо-труба и Чаката-кларинет (Вишени), Враникас-диригент и Костас-кларинет и двајцата по народност Грци.

лувал, во редовите на ДАГ стапувале нови борци. Ја ширел насекаде народната музичка култура и новата која се создаваше во борбени услови и преставувале одраз на едно време. Придружувајќи ја партизанската единица до самата борбена линија, било пред почетокот на битката или за време на починката, акордите на музиката, допирале понекогаш и до спротивната страна, до борбената позиција на непријателот, кај кого, иако за кратко, предизвикуваше чувство на задоволство и восхит и во еден краток миг на заборав дека е војна, се слушаа зборовите: "Ајде да играме, зошто да се убиваме браќа".²⁴⁷⁾

Репертоарот на Оркестарот се состоел од народни и борбени македонски и грчки песни, ора и маршеви. Неговата содржина зависела и од ситуацијата и местото на настапот. Кога се настапувало на пр. на конгреси, конференции и сл. се почнувало со химната за паднатите жртви со што се давало почит на паднати борци, додека пред населението во селата од Слободната територија, се почнувало со македонска химна: "Денес над Македонија се раѓа, ново сонце на слободата". Репертоарот

---

246) (Изјавата од искажувањата на Васил Николовски од 1985 се кај авторот. Николовски, заедно со другите преживевани членови на Оркестарот, својата музичка дејност ја продолжиле во Скопје).

247) Наце Гудов, борец на 18-та бригада на ДАГ, наведува: "Имавме повеќе верба и сила кога со нас беше оркестарот. Неговата музика не бодреше и јачеше". (Изјавата од искажувањата на Гудов од 1985 се кај авторот).

особено беше богат со борбени македонски, грчки и руски маршеви и со разни народни и партизански ора: 248)

Придружувајќи ја партизанската единица која влегувала во бој, членовите на Оркестарот, често пати го оставале својот инструмент и со пушка в рака, се спуштале и тие во борба со непријателот. Не бил редок случајот да пренесуват ранети партизани или оружје, така што опасноста од смрт постојано лебдела над нивните глави било од авионските бомбардирања, непријателски заседи, напади и сл. Значи, музичарите на Оркестарот истовремено беа и борци на ДАГ.

Жртва на честите бомбардирање од непријателската авијација е Стојан Кеткаровски, кој загина за време бомбардирањето на село Руља, во мај 1949 година. Членовите на Оркестарот, и покрај тешките услови, на својот другар и соборец, му оддадоа почит, пренесувајќи ги неговите посмртни останки во Трнаа-неговото родно место, со воена музика.

---

248) Во репертоарот на Дувачкиот оркестар беа застапени: Маршот на НОФ, маршот на АФЖ, Маршот на НОМС, Маршот на Првата македонска бригада. Во борба, во борба македонски народе, А бре, Македонче борба те чека, Маршот на ЕЛАС, Маршот на ЕПОН, Маршот на руската коњаница.

Од ората најмногу се изведуваа: Елено моме, Пајдушка, Женил се Петре војвода, Ете го дедо кај иде. Од грчките ора: Чамико, Сирто, Критико, Ајде ґурґа ґурґа - оро од Источна Македонија и Тракија и др.

Голема загуба не само за Оркестарот, туку општо и за македонскиот народ, е убиството на омилиот и популарен народен уметник Каратимјо Илија (Иљо)-срцето и душата на Оркестарот и еден од неговите основоположници. Разочаран од односот на грчкото партиско и воено раководство спрема Македонците, над кои почнаа да се фрлат клевети и исковани обвиненија за предавство решил да се префрли во слободниот дел на Македонија, во НРМ. Всушност таквиот однос беше во склопот на општата кампања која се водела против Југославија, анатемисана од Варшавскиот блок за предавство и преминување во капиталистичкиот блок. Во вителот на информбировската политика се најдоа и многу чесни Македонци, Прекалени борци и потврдени како и во редовите на ЕЛАС така и во ДАГ. Еден од таквите е и Каратимјо, кој не сакајќи да се оддели од својот кларинет, сакал да премине во слободниот дел на Македонија. При неговиот обид за бегство е заробен недалеку од границата, вратен назад и затворен во село Дреново-Преспанско, каде еден ден, наводно "случајно", по грешка бил убиен од една партизанка.

Со неговата смрт, македонскиот народ изгуби врвен народен уметник, кој во леринските села и пошироко ширел народна музика и по неговиот пат тргнаа нови млади таленти, создавајќи се на тој начин повеќе музички групи во леринските села, особено во периодот пред Втората светска војна. 249)

По поразот на Демократската армија, еден дел од членовите на Оркестарот успеал да се префрли во НР Македонија

(Васил Николовски, Кире Ѓамовски, Кузман Нановски, Јани Нановски, Томе Томовски), вклучувајќи се веднаш во веќе формираното Културно-уметничко друштво "Егеј" - друштво на бегалците од Егејска Македонија во Скопје. По расформирањето на Друштвото, неуморните музичари, продолжиле да свират и натаму, на свадби, разни средби на бегалците, продолжувајќи ја на тој начин старата традиција за ширење на народната музика, незаборавајќи го аманетот на Каратимјо. Полесна е смртта кога се умира за песна или со песна во уста".

Благодарејќи на овие народни музичари е сочуван народниот мелос од Леринско и Костурско и некако веќе во НРМ се одомакини изразот "егејска музика".

249) Каратимјо Илија, е роден во село Трнаа-Леринско. Музички природно надарен, својот талент го усовршувал и покрај својот татко кој свирел на кларинет. Како дете, работел како момок во преспанските села. Пасејќи кози, добар другар наоѓал во кавалот, а кога пораснал го оставил кавалот и се фатил за кларинетот за никогаш да не се оддели од него. Набрзо низ преспанските села се расчу за него и насекаде бил баран за свадби, слави и сл. Така од село в село, од град до град стигнал до престолнината на Грција, до Атина. И таму бил забележан заедно со неговиот придружник и соселанец Стојан Кеткаровски и повикани да снимат дури и грамофонска плоча.

Во текот на Граѓанската војна, потикнат од идеалите за слобода, Каратимјо заедно со својот кларинет и се придружил на народноослободителната борба.

Постоењето на Дувачкиот оркестар, неговиот богат репертоар со народни и борбени македонски песни и ора сведочи дека духот и народната култура опстанале дури и под тешките услови на предвоените буржоаски режими во Грција, во услови на систематска асимилација и денационализација на македонскиот народ. Оркестарот, во периодот на ДАГ значи и симбол на заедништвото и единството во борбата на македонскиот и грчкиот народ против заедничкиот непријател. Песната и орото испеана и на двата јазици, стана поврзана алка во духовниот живот на борците на ДАГ и затоа расформирањето на Оркестарот претставуваше удар и загуба како за македонските така и за грчките борци.

Културните манифестации и дејности во текот на Граѓанската војна, покажаа висок степен на национална свест и тие придонесоа за афирмација и еманципација на културен план, а со тоа се потврдуваше дека Македонците во Грција се одделна националност со свој јазик; обичаи, култура и своја историја.

ПЕТТА ГЛАВА

ЛИТЕРАТУРНИ ПОСТИГАЊА

ПОЕЗИЈАТА НИЗ ТВОРЕШТВОТО НА ПАСКАЛ ПАСКАЛЕВСКИ

Борбата за национална слобода на Македонците од Егејска Македонија за време на Граѓанската војна, се рефлектира и во литературата, што значи, македонскиот јазик и покрај ригорозните забрани и оспорувања од страна на буржуаските влади на Грција, што се правеше во минатото, во овој период, иако станува збор за краткотрајна творечка слобода, почна да се пробива во поетското и прозно кажување. Всушност, во специфичните околности, борбата за еманципација на јазикот и литературата, беше и основа на борбата за афирмација на националната индивидуалност.

За повеќе литературни пројави на македонски јазик во периодот на Граѓанската војна, придонесоа и ред предуслови за нивното јавување. Ако тргнеме од времето во кое тие се создаваа, тоа беше време на револуционерни и национални стремежи, борбено време, кога за идеалите на слободата и демократијата, се гинело на боиштата. Едно такво време создаваше и отвараше нови историски страници што даваа инспирација и за литературни преокупации.

Издавањето на македонските весници исто така придонесе да се појават ред поетски и прозни трудови. Во централните

весници на НОФ и АФЖ ("Непокорен" и "Нова Македонка") беше отворена и посебна рубрика под наслов "Наша поезија" во која се објавуваа стихотворби од македонски поети (К.РАцин, К.Неделковски, Мите Богоевски, В.Марковски, Ацо Шопов). Доста простор во оваа рубрика заземат и стиховите на Паскал Паскалевски, поет од егејскиот дел на Македонија. Преку ова рубрика, македонскиот читател имал можност да се запознае со литературните постигања во НР Македонија каде слободно се развивала националната култура и македонскиот литературен јазик.

Покрај спознањата што се стекнувале преку централните и окружните весници за литературните остварувања, факт е и тоа дека повеќето од авторите кои се појавиле со едно или повеќе поетски или прозни дела, имале можност времено или за подолг период да престојуват во НР Македонија, а на тој начин им се овозможувало одблизу да се запознаат со културните текови во македонската република, посебно на литературно поле. Односно самото постоење на Републиката, создавањето на национална култура на македонскиот литературен јазик, појавата на повеќе имиња во литературата, постоењето на Друштвото на писателите на НР Македонија и зафатите на книгоиздателството "Култура", или накратко речено, создавање на духовни и материјални вредности во НР Македонија, ²⁵⁰⁾ за Македонците од егејскиот дел на Македонија, значеше силна духовна поткрепа во нивните национални стремежи.

Од досегашните истражувања, иако не станува збор за некакво комплетно истражување, бидејќи не се сочувани сите

броеви на македонските весници за да може да се согледа во целост создаденото литературно творештво на македонски јазик во периодот на Граѓанската војна, сепак со сигурност може да се одбележи дека најкрупно поетско остварување, во овој период, е стихозбирката на Паскал Паскалевски ²⁵¹⁾ под наслов "Пролет над Егеј".

---

250) Миодраг Друговац, Повоени македонски писатели, I дел, Наша книга, Скопје 1986, с. 19-21 (Кон крајот на 1944 година и текот на 1945, а и натаму се јавуваат литературни дела од повеќе македонски автори: "Песни" од Ацо Шопов, "Мостот" од Блаже Конески, "Крвава низа" од Славко Јаневски, "Тиквешка легенда" - поема од Лазо Каровски (1948), "Земјата и љубовта (1948) од Блаже Конески, "Песни" (1948) од Славко Јаневски, "Растрел" (1947) раскажувачка проза од Јован Бошковски. На 5 мај 1945 беше усвоена македонската азбука и правопис (7 јуни 1945). Во 1945 година е формирано и Друштво на писателите на Македонија, а книгоиздателството "Култура", планираше значајни зафати во својата издавачка дејност.

251) Паскал Паскалевски, е од село Долени - Костурско. Кон крајот на 1946 година, заминува од Југославија и се вклучува во народно ослободителното движење во Ег. Македонија Работи во АГИТПРОП на организацијата НОФ и е член на редакцијата на весникот "Непокорен". Зимата 1947 година е поставен за директор на курсот за македонски учители што се одржа од 1-20 ноември во село Герман - Преспанско. По поразот на ДАГ емигрира во Полска каде продолжил со своето поетско творештво.

Стихозбирката содржи 19 стихотворби од кои поголемиот дел се однесува на епопејата на Грамос ("Грамос", "Нов Грамос", "Три штурмовци", "Нова Македонка", "Кита мома", "Боркинката Јана", "Ковача", "Актив") - посветени на борците на ДАГ кои во името на слободата демократијата и независноста јуначки се бореа по врвовите на планините Грамос и Вичо. Во стихотворбите "Пролет над Егеј" и "Кат мој роден", поетот се восхићува од природните убавини на својата татковина, од нејзиниот вековен немир и стремеж за национална слобода. Со гордост тој пишува за македонските народно-ослободителни организации ("Марш на НОФ", "Марш на АФЦ") во кои гледа двигатели и носители на борбата за социјална правда и национални права. Исто такво чувство поетот носи и за весниците кои излегувале на македонски јазик: "Песна за в-кот Непокорен", "Победа", кои не биле само информативни средства туку и просветители, бидејќи преку сето она што го објавувале придонесувале да се зајакне националното чувство кај Македонецот.

Имајќи ги предвид околностите, времето и условите кога се појавува стихозбирката на Паскалевски, се наметнува веднаш и прашањето за насловот на стихозбирката што кај читателот асоцира победа, слобода, ново време за Македонија. Во еден краток историски интервал, поетот и тоа го почувствува зашто од страна на раководството на КПГ беше иницирано да се измени дотогашниот став по македонското национално прашање, односно ставот - полна рамноправност на националните малцинства во рамките на грчката држава, да се напушти и да се при-

фати ставот: "Создавање обединета Македонија во една единствена независна рамноправна македонска држава во рамките на народна демократска федерација на балканските народи".²⁵²⁾ Сето ова беше во духот на политиката на Информативното биро на комунистичките партии во источноевропските земји и ставот на Сталин спрема КП на Југославија и нејзиниот водач Ј.Б.Тито.

---

252)

АМ, Фонд: "Егејска Македонија во Граѓанската војна, К-III/31/29, Соопштение од 3 февруари 1949 год. за одржниот II пленум на Централниот совет на НОФ (На овој пленум на кој присуствуваше и Никос Захаријадис, се донесе решение за свикување на II-от конгрес на НОФ на кој ќе се прокламира Обединувањето на Македонија во една единствена македонска држава во рамките на народно демократска федерација на балканските народи. Претходно овој став, Н.Захаријадис го постави на V-от пленум на ЦК на КПГ, одржан од 30-31 јануари 1949 година. По поразот на ДАГ, овој проблем беше покренат и на VII-от пленум на ЦК на КПГ, одржан од 14-18 мај 1950 година, кога Захаријадис се обидува да го оправда овој став дека тоа беше тактичен потег за да и се противстави на Југославија која ја обвини за поразот на ДАГ дека наводно движењето во Грција го удри зад грб и центарот за обединување на Македонија сметал дека треба да биде Егејска Македонија а не Вардарска. (Стенографски белешки од V-от пленум на ЦК на КПФ, Изданија на ЦК на КПГ, одлуки и реферати, септември 1950).

Незнаејќи ги задкулисните намери на Сталин и ИБ, односно на КПГ, која се стремела преку македонските народно-ослободителни организации да ја обвини Југославија, за наводно, удар од грб, на ДАГ, таквата парола го поттикна и го инспирира поетот да ја напише песната "Пролет над Егеј", давајќи и и таков наслов на стихозбирката. Ова песна поетот ја става на челно место, како основна поента на стихозбирката-борбата на македонскиот народ за своја национална независност. Иако ова парола беше фрлена вон време и простор,²⁵³⁾ поетот го поттикна бидејќи во својата свест Македонија не можел да ја замисли поделена, таа земја што е /славен кат на Самоил/ што богмилство роди/земја каде/Вардар гордо и бујно шуми/Пирин пее в бујни шуми/ а/Егеј само в црно-жал/ Таа земја во која/зрее алтан жито/тутун, афјон, грозје за таа земја поетот ќе каже:

"Се раѓа Република денес

...

Македонија-држава веќе

ќе зацути в братски свет"

Паскалевски, во тоа време не можел да ја свати играта на Никос Захаријадис²⁵⁴⁾ кој иницира обединување на македонскиот народ во услови кога тие најмалу дават надеж за реализирање на таквата парола, зашто се назираше поразот на силите на ДАГ. Затоа Паскалевски во еден романтичен занес, го става Захаријадис на висок пиедестал.

Тој го идентификува Захаријадис со Партијата, со народот, со борбата, со сонцето или како што вели во "Про-

253) Паролата за обединета Македонија иако беше прифатена на II пленум на Централниот свет на НОФ кој се одржа на 25. март 1949, тоа не беше сторено. Паролата беше брзо напуштена. За таквата парола реагираше и ЦК на КПЈ кој во една радиограма до ЦК на КПГ меѓу другото наведува:
 "... Како може некој во името на еден дел на Македонскиот народ да сака да го реши македонското прашање во целост немајќи односи ниту Договор со НРМ во која е веќе собрано мнозинството на македонската нација. Сметаме дека таквата политика е насочена против ФНРЈ. Еден таков став ги вооружува монархофашистите и Англо-Американците против ослободителната борба на грчкиот народ и создава разновидни раздори меѓу балканските народи". "Егејска Македонија во НОБ, 1949, том VI, Архив на Македонија, Скопје, 1983, с. 106).

254) НИКОС ЗАХАРИЈАДИС (1903-1973). Во Грција доаѓа од Цариград во 1923 година каде бил синдикален функционер и бргу со доаѓањето се истакнува како младински функционер и функционер на КПГ. Во 1929 година заминува за СССР каде останува две години. По интервенција на Коминтерната во 1931 година е поставен во раководството на КПГ. 1936 година е уапсен од грчката служба за државна безбедност, а 1941 година е предаден на Германските окупаторски власти кои го интернираа во логорот Дахау. Во 1945 година, на 31 мај, се враќа во земјата и повторно застанува на чело на КПГ. Во март 1956 година (V-от пленум) е суспендиран од редовите на КПГ. Почина 1973 година прогонет во Сибир. (Егејска Македонија во НОБ, 1949", том V, Архив на Македонија, Скопје, с. 302).

летен ответ": / Се што в Грција денес диши / Сонцето што свети јарко / Нашата сила-нашата власт / тој е наш Захаријадис /. 255)

Поголемиот дел од стиховите во збирката се однесуваат на учеството на Македонците во редовите на ДАГ, причините за појавата на таа армија, нејзините почетоци и растеж, така што од мали илегални групи во 1945 година, кон крајот на војната-1949, тие израснаа во бригади и дивизии. Причините за избувнувањето на Граѓанската војна, Паскалевски ги гледа во поларизацијата на политичките сили во Грција, на странското мешање во политичкиот живот на земјата, особено на Велика Британија, при што беше доведена и зацврстена на власт десницата која отворено, почна да спроведува масовен терор и да се пресметува со лево ориентираните сили. Се полнеа затворите и логорите кои беа отворени во Грција, од оние кои не го прифаќаа режимот на десницата и оружјето само што не беше оладено тие пак го грабнаа и заскитаа пак по планините, по ветрои и снег. Во стихотворбата "ДАГ", од 10 строфи, Паскалевски не само што

---

255)

Стихотворбата "Паролен ответ" најмногу беше застапена во културните манифестации на децата-бегалци во детските домови каде тие беа збринети. Се изведуваше во вид на рецитал од четири деца или младинци. Едното лице беше на бина, а трите други меѓу публиката. Се изведуваше до 1955 година кога Захаријадис беше сменет од генерален секретар на ЦК на КПГ и обвинет како еден од главните виновници за поразот на ДАГ.

ги изнесува причините, појавата и растежот на Демократската армија, туку ја изнесува и нејзината идеолошка определба да се бори за демократија, независност на земјата и за рамноправност на малцинствата.

Голем дел во стихозбирката Паскалевски и посветува на епопејата на Грамос, кога во јули-август 1948 година цели 72 дена се водеа жестоки борби и борците на ДАГ ги одбиваа нападите на владината артилерија и авијација, на подрачјето на планината Грамос. По долготрајните битки на Грамос силите на ДАГ беа принудени да се повлечат на подрачјето на Вичо Планина од каде требало да се подготват за нови офанзиви.

Паскалевски имајќи во вид токму таквите нови борбени задачи и директивите на воено-политичкото раководство на ДАГ дека на "Вичо непријателот нема да помине", во својата стихозбирка изнесува низа ликови на имени и безимени борци-херои кои на Грамос покажаа невиден хероизам и самопожртвуваност, а тоа требало да значи поттик и нова порака за нови борбени потфати. Во овој циклус на песни, Паскалевски посебно се осврнува на Македонката која била вклучена во сите сектори на борбата. ("Нова Македонка", "Кита мома", "Боркинката Јана", "Ковачка", Марш на АФЖ, Во стихотворбата "Нов Грамос", Паскалевски во 6 строфи, ја изнесува токму онаа атмосфера кога силите на ДАГ преминуваат на Вичо, за кои, Македонците вклучени во заднишките сили, денонојно работеа врз изградбата на одбрамбени објекти. Во повеќе одреди беа вклучени мажи и жени,

од селата на слободната територија кои се натпреваруваа за што поцврста и побрза изградба на одбрамбени позиции.

Во стихозбирката "Пролет над Егеј", авторот заслужено место им посветува и на македонските народно ослободителни организации НОФ и АФЖ и на нивните главни гласила, в-кот "Непокорен", сп. "Нова Македонка" и "Победа". Во периодот 1945-1949, организацијата АФЖ прераснува во воен и политички фактор, способна сама да решава за повеќе проблеми што ги наметнуваше борбата. Во нејзините редови беа организирани над 10.000 Македонци кои ја помагаа борбата во повеќе сектори. Гледајќи во оваа организација идеен водач-наследник на илинденските идеали, Паскалевски восхитот кон Македонката како жена-борец ќе го преточи во прекрасни стихови во песната "Марш на АФЖ" 256)

Појавата на в-кот "Непокорен" како главен орган на НОФ, го поттикна поетот да го овековечи овој настан укажувајќи на многустраната улога на овој в-к не само како информативно средство туку и како крупна придобивка на Македонците од егејскиот дел на Македонијана културно-просветен план. Идејата за насловот на в-кот е земена од историската судбина на Маке-

---

256) Паскал Паскалевски, "Пролет над Егеј" "Марш на АФЖ", стихотворба во 6 строфи, с. 53.

Еден примерок од стихозбирката "Пролет над Егеј" се наоѓа во Архивот на Македонија, во збирката "Литературно творештво на Македонците во источноевропските земји.

донецот, да непотклекне на бурите што времето ги носело или како поетот ќе каже: "Непокорен нашиот весник / е одраз на нашата крв / Непокорен едно заглавје / На народот наш маченик/.

"Победа" ²⁵⁷⁾ е насловот на в-кот на Окружниот одбор на НОФ за Воденско, а во тој збор беше вткаен и идеалот на борбата што ја водела ДАГ. В-кот ја презел таа улога за да укаже дека до победа се доаѓа тешко, макотрпно, самопожртвувано, но за тој збор се тргнало в бој и чест е, вели поетот, за тој што ќе падне прв.

Стихотворбата "Марш на НОМС" ²⁵⁸⁾ е израз на восхит на поетот за обновата на македонската младинска организација - НОМС, а истовремено и задоволство на македонската младина за тој настан.

Во стихотворбата "Разделба", Паскалевски навратува на една постојана тема што е присутна во животот на Македонец-

257) Паскал Паскалевски, Цитирана стихозбирка "Победа", 6 строфи, с. 57.

258)

АМ, Збирка: Литературно творештво на Македонците во Источно европските земји .

Фоти Илковски, Македонски народни песни и маршеви, Букурешт, 1949. (стихотворбата "Марш на НОМС" е мелографирана и често пати изведувана од пионерските и младинските хорони во источно европските земји). Организацијата НОМС е формирана на 23 април 1945, во ноември 1946 година расформирана и нејзините членови беа организирано во грчката младинска организација ЕПОН. Во мај 1949 г. е обновена

цот, а тоа е разделбата која настанува било од економски или политички причини. Овој пат, тој зборува за една разделба која сама во себе носи трагика, бидејќи станува збор за една специфична разделба, невидена дотогаш, разделбата со децата во 1948 година кога над 28.000 Македончиња и Грчиња беа евакуирани во источно европските земји и Југославија. Мајката, место да ја држи во прегратки својата рожба таа ја грабнала пушката и заминува во борба. Таа се разделува и со мажот и таа разделба и двајцата ја чувствуваат како последно видување. Мислата за топол семеен дом останува да биде далечен сон. Синот, вели поетот "Кој одвај се провика мајко и татко / во странство го пуштивме слаб, жолт ко смиљ / За слободен живот за синот - за него / ти в борба днес тргаш, а исто и јас /". 259)

---

258)

а формално расформирана 1952 година, на Конгресот на организацијата Илинден, одржан во Полска 1952 година.

259)

Евакуацијата на децата која почна да се одвива пролетта 1948, а траеше повеќе месеци, беше обусловена од воено-политичката ситуација во земјата и се наметнуваше потребата да се спасат децата. Од друга страна беше присутен и проблемот на резервите на ДАГ којшто не беше решен, а со евакуацијата на децата, се ослободуваа родителите од родителските обврски кон децата и сите оние кои беа способни за борба, како мажите така и жените, беа мобилизирани во редовите на ДАГ. А настаните што уследија укажаа дека и од редовите на децата се мобилизираше еден дел, што значи дека и тие беа потенцијална резерва на ДАГ.

Стихозбирката "П р о л е т н а д Е г е ј" и другите стихови на Паскалевски, објавени на македонски литературен јазик, е добро сведоштво за стремежите на Македонците од егејскиот дел на Македонија да создадат литература на свој јазик и кога тоа беше овозможено, иако во краткотрајна творечка слобода, Македонецот покажал дека во себе носи креативни способности. "Пролет над Егеј" е и прва стихозбирка на македонски литературен јазик, што се појави за време Граѓанската војна. Од содржинска гледна точка, стихозбирката претставува и еден вид регистратор на настаните и за учеството на Македонците во редовите на ДАГ, за нивниот придонес во таа борба и за придобивките што беа резултат на тој придонес.

Натамошните истражувања можеби ќе укажат и на други поетски имиња во наведениот период, но од она што досега е искажано и утврдено, констатираме дека Паскалевски со својата стихозбирка "Пролет над Егеј" и другите стихови објавени вон ова збирка, останува за сега осамен поет во периодот на Граѓанската војна негово најголемо остварување, како што наведовме, е стихозбирката "Пролет над Егеј".

ПРОЗНО ТВОРЕШТВО

Во текот на Граѓанската војна, покрај поетските, се појавија и ред прозни остварувања на македонски јазик, објавени низ страниците на македонскиот печат, преку кои Македонецот правеше усилби иако скромно но смело да се искаже и

во овој литературен жанр. Сето тоа претставува и верна хроника за тешкиот и борбен пат на Македонецот, кој постојано негиран и прогонуван, бил принуден да се бори жилаво за својот опстанок, на оваа балканска ветрометина. Воглавно мотивите се црпени од самиот живот, за макотрпната судбина на тамошниот македонски човек, за неговите стремежи и борба за национални права и слобода, за придонесот во таа борба, за вербата во победата и др.

И авторите на прозните творби всушност беа дел од борбата што ја водеше македонецот заедно со прогресивните сили во Грција, беа дел од настаните што ги опишуваа, дел од судбината за која тие зборуваа во своите написи. Така, Коле Симитчиев се јавува со расказите "Битката на Арменоро", "Легалното курирче" Јане Сапожников односно Паскал Паскалевски, "Непокорени", "Крводарителката"; Фоти Илковски: "Василевата мајка"; Христо Коленцев: "Македонска душа"; Христо Андоновски-Ицко "На ветер"; Михали Попспиров: "Вечерна прошетка"; Поповски: "Регистарот"; Васко Караџа: "Во планините на Аграфа"; Уранија Алиломова: "Новите героинки илинденки - Тина Андреева Цвета"; Ташко Белчев: "Хитроста на една боркинка"; Алексис Парнис: "Орото на бај Трајко".

Покрај авторизираните творби се објавени и повеќе анонимни кои исто така се одликуват со реално прикажување на настани од борбата или од дејноста на заднинските служби на ДАГ. "Пиши ме и мене", "Покретот не ме плаши", "Русокосата

извиѓачка Хрисанти", "Свонеше телефонот", "Карајан", "Коле Иванов" и др.

Ако се имаат предвид последиците од воено-политичките настани што настанаа по Договорот во Варкиза (12.февруари 1945), ќе констатираме дека тие наидоа одраз и во некои од расказите појавени во текот на Граѓанската војна. Конфронтацијата меѓу лево ориентираните сили од и десните од друга страна, се повеќе доаѓаше до израз. Десницата која дојде на власт со помош на англиската интервенција, по секоја цена, сакаше да се пресмета со левите сили во земјата со цел да го воспостави предвоениот режим и да го врати кралот во земјата. За да го постигне тоа таа почна да спроведува масовен терор врз борците на ЕЛАС и врз припадниците на народно ослободителните организации, а Македонците освен за ова, се прогонуваа и заради нивната национална припадност. При тоа особено се обвинуваа и прогонуваа просветните работници и организаторите на македонските училишта кои наставата ја одржуваа на македонски јазик. Токму една таква тема ја зема за мотив Паскал Паскалевски во расказот "Непокорени"²⁶⁰⁾

---

260)

Сп. "Нова Македонка", Паскал Паскалевски (Јане Сапожников): "Непокорени", бр. 2, април 1948.

(Главната личност во расказот е Симе, чиј татко го убиле во 1913 година грчките андарты, а пред тоа и дедому бил убиен од страна на Турците. Сега и самиот тој е во иста таква ситуација. Во 1945 година е затворен од монархофа-

со псевдонимот Јане Сапожников. Во овој расказ Паскалевски укажува на коренот на злото, односно трагиката на Македонецот, која се вгнездила во неговиот живот, особено по поделбата на Македонија.

Идентична тема обработува и Коле Симитчиев во расказите: "Битката на Арменоро" ²⁶¹⁾ и "Легалното курирче" ²⁶²⁾

---

260) шистите и обвинет затоа што за време на НОБ во Грција сакал да отвори и во Костур македонско училиште. На судот не се откажува од својата дејност и од своето име. Затоа Симе, заедно со неколку негови другари е осуден на смрт. Кога групата осуденици со камиони ги носат на егзекуција, една група илегалци, ги ослободува осудениците, а Симе заедно со другите од групата се упатува кон планината.

261) Коле Симитчиев: "Битката кај Арменоро".
(Една група активисти на НОФ и на АФЖ од Леринско, летото 1946 година, за да го избегнат апсењето, бегаат од селото, но на пат, близу до Арменоро, е пресретната од една потерна единица. Четворица од групата за да не паднат живи во рацете на монархофашистите се самоубиваат, а тешко ранетата Софка - секретар на АФЖ на месната организација во село Баница, е заробена и одведена во затвор. Осудена е на 20 години тешка робја. Судирот на групата активисти со моторизираната потерна единица, претставуваше повик за борба за изборување национални права, а пред се одбрана од теророт на десницата).

262) Коле Симитчиев: "Легалното курирче"
(Пред очите на Трајко, едно дванаесет годишно дете од село Горничево-Леринско, често пати пред неговите очи излегува-

Во првиот расказ случајот се одигрува летото 1946 година близу селото Арменоро - Леринско, кога активистите на НОФ и АФЖ дејствуваа за организирање на месни организации по македонските села. За една таква дејност, грчките монархистички власти пуштаа потерни единици за да ја спречат работата на активистите на НОФ и АФЖ.

Во "Легалното курирче", Симитчиев ги изнесува причините зошто во народно ослободителната борба учествувале и деца.

Со разорот на Граѓанската војна, во редовите на ДАГ стапија многу Македонци меѓу кои имаше и знатен број млади Македонки. Уранија Алиломова во расказот "Новите героинки илинденки", зборува за борбениот пат на Тина Андреева-Цвета, а тоа е и пат на борбената македонска жена, која во текот на

---

262) ше болната глетка, кога во малото одајче, една ноќ, тројца монархофашисти ја силуваа мајка му. Тој случај го носел во себе како болна и длабока рана. Сакал на некаков начин да се одмазди за таквата нанесена болка. Помислил да оди кај партизаните и да грабне пушка, но бил мал, му рекоа. Трајко работел како дрварче. Собирал дрва и ги продавал во Лерин за да го прехрани семејството зашто било и сираче од татко. Еден ден партизаните му дават да однесе во градот едно писмо. Трајко го однесува на одреденото место со успех. Од тој ден младиот Трајко, задоволен дека може да биде и тој од корист за партизаните, бара и натаму да ја врши таа работа. Тој го положил првиот испит. Партизаните му доверуваат да врши курирска работа.).

Граѓанската војна масовно учествува во сите сектори на борбата што ја водеше ДАГ. 263)

На тема Македонката во борбата, ни зборуваат и други раскази низ кои се изнесува храброста, снаодливоста во борбата и самопожртвуваноста и општо за сестраното вклучување на Македонката во борбата. Расказот "Покретот не ме плаши" 264) од непознат автор, е кратка историја за борбениот живот на Менка од Дурутово-Кајљарско, борец на 18-та бригада на ДАГ. По битката за градот Негуш, одела без прекин три дена и три ноќи по трнливи патеки, боса со окрвавени нозе, без да офне и без да го остави пушкомитралезот од свои раце.

Учеството и придонесот на Македонката во заднинските служби на ДАГ, исто така беше преокупација на Македонците во прозното творештво. Македонката, освен во првата борбена линија таа беше ангажирана во пренесувањето на ранетите партиза-

263)

Од животот и делото на Тина Андреева-Цвета беа инспирирани и грчки писатели-борци на ДАГ. Алексис Парнис, во повеќе продолженија во весникот "Прос ти ники" (Кон поведата), ја објавува романизираната биографија на Цвета.

За ова борбена Македонка, пишува и А. Пинду, кој во расказот "Катина", објавен во в-кот "Махитрија" - орган на ГШ на ДАГ за женски прашања, 20 мај 1949 година, го изнесува борбениот живот на Цвета.

За Цвета види: Фани Буцкова: "Хероинџата на Вичо и Грамос Тина Андреева-Цвета", сп. Историја, год. IX, бр. 2, 1975.

264)

В-к "Непокорен", бр. 5, 16 јули 1949 година.

ни, во грижата за нивното лекување, обезбедување храна и облека за што работела неколку работилници во некои села од Слободната територија. Беше ангажирана во изградбата на одбрамбени објекти на подрачјето на Вичо, во пренесување на оружје до борбената линија и ред други ангажирања што ги наметнуваше самата борба.

На таква една тема се осврнува Фоти Илковски во расказот "Василевата мајка",²⁶⁵⁾ во кој ја изнесува поврзаноста на Македонката со демократската војска, па дури и во најтешки моменти таквата поврзаност останува нераскинлива зашто долгот кон општата борба го сметала како долг што треба да се изврши кон својот син. Расказот "Пишине и мене" од непознат автор обработува идентична содржина. Во акциите на органите на народната власт или на народно ослободителните организации, за собирање храна, облека и сл. за борците на ДАГ, Македонците се одзиваа без резерва и колебање. Тие го делеа залакот од уста со борците, ја делеа покривката, мајките го даваа чејзот на своите керки, се даваа стада овци и сл. за потребите на борците на ДАГ. Во горенаведениот расказ, дава исечок токму од една таква ситуација кога во едно преспанско село, и покрај истоштеноста и сиромаштијата, на македонскиот селанец, се чувствува натпреварувачки карактер кој од селото ќе даде повеќе од она што го има.

---

265)

Сп. "Нова Македонка", Фоти Илковски: "Василевата мајка", бр. 9, февруари 1949.

Темата за братството и единството меѓу македонските и грчките борци, како во поезијата така и во прозата, ќе најде свој одраз. Во "Регистарот" ²⁶⁶⁾ од П. Поповски се изнесени мотиви на ова тема, кога братството и единството се зацврстуваа со пролеаната заедничка крв на многу боишта на Вичо и Грамос. "Во планините на Аграфа", ²⁶⁷⁾ расказ од Васко Караџа, зборува за борбата на македонските борци што ја водеа на грчки терен, во внатрешноста на Грција заедно со Грците-борци

265)

(Василевата мајка, е ангажирана во пренесување на ранети партизани и муниција на линијата од Слободната територија до Грамос. Таа ја премолчува големата болка за убиениот син, ги крие солзите за да не ја забележат присутните и од сожалување да и речат да остане и да не оди со колоната жени што се спремаше за Грамос. Насетувајќи ја нивната намера, таа се исправи велејќи: Ќе одам на Грамос другари. Борбата што ја започна мојот син ќе ја продолжам".

266)

Сп. "Нова Македонка", П. Поповски: "Регистарот", бр. 11, јуни 1949 год.

(Уништувајќи еден бункер при усвојувањето на планината Алевица, на подрачјето Грамос, паднаа заедно, еден до друг двајца борци, едниот Грк другиот Македонец, прегрнати во заедничка смрт. Нивните имиња беа запишани со големи букви во Регистарот, во ки беа забележани и други такви примери на братство и единство во борбата).

267)

В-к "Непокорен" Васко Караџа: "Во планините на Аграфа", март, 1949 година.

(Чудно беше но и вистинито, македонскиот збор и македонската песна да се слушне дури во Тесалија. Се одбиваше

на ДАГ. Таков мотив се обработува и во расказот "Коле Иванов" 268) од непознат автор, кога грчки борци му го спасуваат животот на еден македонски борец од Костурско кој 18 дена лутал по беспаката на планината Хасја.

Заедништвото меѓу македонските и грчките борци на ДАГ се манифестираше и на разни други начини и форми и во другите сектори на борбата. Во расказот "Крводарителка" 269) Паскал Паскалевски зборува за братството на борците, манифестирано преку санитетската служба на ДАГ.

267)

ехото од гребените на Аграфа на македонската песна "Во борба во борба македонски народе").

268)

В-к "Единство", непознат автор: "Коле Иванов", август, 1949, с. 3.

(Во мај 1947 година, во една битка со противникот на планината Хасја, ја изгуби врската со својата единица и 18 дена лутал по беспак, гладен и жедеен, барајќи ги своите соборци. Од измор паѓа во несвест. Го наоѓат грчки борци. Од една белешка што ја имал во џебот дознават дека е Македонец од Костурско. Го освестија и закрепнаа. Прво со малу шербет, потоа со друга лесна храна. По неколку дена успеал тој да стане.

269)

Сп. "Нова Македонка", Паскал Паскалевски: "Крводарителка" бр. 12, јули 1949.

(Ленче е од костурските села. Работи како болничарка во една партизанска болница. Среќна е што нејзината крв спаси еден живот на борец-Грк.).

На теми за македонски борби или настани од борбата на македонскиот народ, се осврнуват и грчки писатели, ²⁷⁰⁾ меѓу кои е и Алексис Парнис, борец на ДАГ и автор на романизираната биографија на Тина Андреева-Цвета. Парнис се јавува и со расказот "Орото на бај Трајко". ²⁷¹⁾ Тоа е кратка историја за судбината на македонскиот човек по поделбата на Македонија, неговото малтретирање и тероризирање од буржоаските грчки режими, но и за неговата борба за слобода и правда.

---

270)

Некои од грчките прогресивни поети и писатели се осврнуваа и на македонска тема: Никос Папапериклис е автор на песната "Смртта на геројо", посветена на македонскиот учител Павле Ставрев, кој бил убиен во затворот Акронавлија од страна на затворските власти, обвинет за комунистичка дејност во периодот меѓу двете светски војни. Истиот автор напишал песна и за Хриса Калиманова, која достоинствено го бранела своето име и своето национално потекло во атинскиот затвор Аверов. Софија Мавроиди-Пападаки, ја овековечи Мирка Финова во убав стих. А.Пинду, е автор на расказот "Катина", посветен на Тина Андреева-Цвета.

271)

В-к "Единство" (Булкес), 2 август 1949.

(За бај Кољо дојде ново време. Ја гледа партизанската колона која влегува во селото пеејќи партизански песни. Се завива и македонско оро и заедно Македонци и Грци пеат и играат. Гледа стариот бај Кољо и мислите му залутуваат во периодот на дикатурата на Метаксас кого не може да се прозбори ни еден македонски збор. Си спомнува

Прозното творештво, иако по обем скромно, според досегашните истражувања, тоа е одраз на едно време, борбено време, кога Македонците со својот многустран придонес во борба се изборија за ред национални придобивки. Тоа, како мал регистар на настани ни доловува едно време, во кое Македонците како борци имаа значајна улога во народно ослободителното движење.

ДРАМСКО ТВОРЕШТВО

Непосредни носители на културните манифестации како во селата од слободната територија, така и во единиците на ДАГ, беа самите борци, кои освен преку песна и ора и преку драмски настапи, ширеа народна култура. Богатиот репертоар на борбени партизански и народни песни и ора, најдоа широка примена во овој период, зашто при секоја можна ситуација, се настојувало да се создаде културно-забавна атмосфера. Како што е и наведено во овој труд, носители на културните манифестации во слободната територија беа културно-просветната група на НОФ и Дувачкиот оркестар на ДАГ.

Од драмското творештво создадено во текот на Граѓанската војна, е сочуван мал дел. Некои од текстовите на пиеси-

---

271)

на темната затворска келија во која со години морал да остане бидејќи бил Македонец. Сега градител на стариот Македонец се полнат со оптимизам, верувајќи дека и за него ќе блесне сонцето...).

те по изведбата се заборавени, а некои само фрагментарно сочувани. За драмското творештво или за драмските манифестации, дознаваме повеќе од сеќавањата на организаторите или самите актери во тие манифестации.

Споменатата група на НОФ, покрај широкиот репертоар од песни и ора, се зафати со прикажување и на драмски пиеси, како што е пиесата "Мајка" и мелодрамата "Македонска свадба"²⁷²⁾ и двете досега од непознат автор. Фрагментарно сочувани се пронајдени три пиеси од Иван Венов, напишани 1946 година. Двете од нив се без наслов, а едната носи наслов "Ајдутство".

И во драмското творештво доминираат теми за социјалната и националната неправда на Македонците и нивната определба за изборување на такви права. Во мелодрамата "Македонска свадба" е даден еден фрагмент токму за националната неправда, кога на Македонецот му се одземаше и најелементарното човечко право - употреба на мајчиниот јазик. Така, на една свадба, во моментот кога се обавува еден обред и кога се пеат разни песни поврзани со обредот, една грчка џандармериска единица ја растура свадбата бидејќи се пееле македонски песни, а голем дел од помладите свадбари се притворени и одведени во затвор. Ваквата практика на грчките полициски власти често беше приме-

---

272)

Мелодрамата "Македонска свадба", претставуваше прв чекор на Групата на НОФ, за создавање на македонска опера. Таа најчесто се изведуваше во селските цркви. (Изјавите од усните искажувања на Фоти Илковски, раководител на Групата на НОФ, сега жител на град Клуж-Романија, од 20.7.86 се кај авторот).

нувана во периодот на двете светски војни, кога и со закон беше забранет јазикот. Но тоа се случуваше и покасно, во 1945 година кога во Грција на власт дојде десницата и почна да спроведува терор врз Македонците, прогонувајќи ги и овој пат за употребата на македонскиот јазик.

За деновите, непосредно пред почетокот на Граѓанската војна, Иван Венов, зборува во двете негови пиеси без насловот.²⁷³⁾ Во едната (во два чина) дејствието се одвива во 1946 година, кога затворите на Грција се полнат со демократи и антифашисти, меѓу кои и многу Македонци. Повеќето затвори од тој период преставуваат марксистички школи од каде многу затвореници, кои дотогаш биле без идеолошка определба, од таму излегуваа како нови личности. Така, под влијание на Лазо - млад работник и синдикален активист, Арсо ја прифаќа комунистичката идеологија и од аполитичен станува фанатичен комунист.

Додека во затворите се челичат карактери и се создаваат нови луѓе, готови да покренат нови револуционерни измени во друштвото, од друга страна, е власта-преставена преку полицискиот началник и управникот на затворот, кои сонуват само за власт и сладок живот. Тој нивен сон е пореметен од неизвесноста за иднината пред која искрснува работничката класа. Бранот на народните маси, на дојдува и се доближува до затвор-

---

273)

АМ, Збирка: Литературно творештво на Македонците во источноевропските земји, К-1, Пиеса на Иван Венов.

ските врати. Од тој бран полицискиот началник и судскиот иследник на затворот, се собираат, неможејќи да се ослободат од грчот предизвикан од страв. Од тој грч ги олабавува само помислата дека зад нив стои Англија која ги штити интересите на владеачката класа во Грција, а со народот, според нивната логика, треба само строго да се постапува.

Во втората пиеса на И.Венов, исто така без наслов, се зборува за почетоците на Граѓанската војна кога македонската младина, во своето мнозинство, беше антифашистички ориентирана. Во пиесата (во два чина) се прикажани две антагонистички страни: десницата олицетворени преку ликовите на Калешов и Аџи Јосиф и демократската, прикажана преку ликот на младиот селски учител. Тој е ставен под сомневање дека нешто лошо подготвува во селото бидејќи секој ден, до доцна навечер, кај него свети ламбата. Освен тоа, чудно им е и се плаши од тоа Калешов и Аџи Јосиф што по селските сокаци, младите од селото, пеат чудни песни, оние како што вели Калешов - бунтовнички, "Кревајте се браќа, со пушка в рака". 274)

Ова пиеса на Венов, го отсликува времето кога македонската младина се наоѓа пред ново искушение - пред граѓанска војна. Изневерена во идеалите за кои се борела во времето на

---

274)

АМ, Збирка: Литературното творештво на македонците во источно европските земји, К-1, пиеса од И.Венов "Ај-дутство".

НОБ, таа за тие идеали беше готова да влезе пак во бој, а песната што ја пеела по селските сокаци навестуваше за нејзината определба.

Илинден и во периодот на Граѓанската војна, претставуваше инспирација и поттик за разни културни манифестации, а тој историски настан ќе најде одраз и во драмското творештво. И.Венов, во пиесата "Ајдутство" (едночинка), обработува тема од предилинденскиот период, односно времето кога македонскиот народ се подготвуваше за востание против османлиското тиранство. Всушност темата е временски лоцирана во друг историски период, а идеата останува универзална за било кое време: борба против угнетувачот за национална и социјална слобода.

Главниот лик на пиесата - Дедо Иљо, некогашен прочуен ајдук, се поврзува со селскиот учител Никола и му помага во организирањето на дружина во селото која отворено треба да му се противстави на османлиското ропство. Тој ги советува младите ајдуци дека дојде време да се борат за да го истерат поробувачот, а со тоа ќе дојде и слободата.

Драмското творештво создадено во времето на Граѓанската војна, иако по обем скромно, тоа е одраз на едно време, кога од културата се бараше да се стави во функција на борбениите потреби. Од друга страна, во тоа време се создаваа специфични ситуации кои беа вдохновение за културата од каде се црпеа многубројни мотиви за литературно творештво.

Пиесите на И.Венов, создадени и тие во едно специфично време, носат пораки за борба, пред која македонскиот народ се наоѓаше. Таквите пораки се изразени преку непокорот на главните личности во пиесите (Лазо, Арсо, даскалот, Дедо Иљо) кои во судбоносните денови, по цена на живот, тие се определуваа за борба против угнетувачот, независно од времето на настанот. Во било кое време покарата е иста - борба за национална и социјална слобода на народот.

ШЕСТА ГЛАВА

МАКЕДОНСКИ УЧИЛИШТА 1947-1948

Положбата на просветата непосредно по војната

Војната остави длабоки траги и во просветата. Голем дел од училишните порстории биле оштетени или сосема порушени. Само во Леринскиот округ на пр. од 55 училишни згради, употребливи биле само 10 додека другите 35 биле тешко оштетени.²⁷⁵⁾ Слична беше ситуацијата и во Костурскиот округ и другите окрузи каде за воведување на нормална настава биле потребни големи инвестициони вложувања не само за санација или изградба на училишни згради туку и за набавка на инвентар кој во текот на војната, било од бомбардирања, палежи и др. бил уништен.

Покрај ваквиот материјален проблем и политичката ситуација лошо се одрази во просветата. Некои училишта останале не отворени поради немање на наставен кадар. Органите на власта почнале да преземат ригорозни мерки против оние просветни работници кои во текот на НОБ биле вклучени во редовите на ЕЛАС или во редовите на народноослободителните организации. Во текот на 1945 година, Владата донела дури и таква одлука

---

275) АМ, ЕМГВ, К-III/2, Извештај за материјалната штета на училиштата од Леринскиот округ, доставен до Кожанската управа, од 27 јули 1945 година.

за протерување на 1.200 ²⁷⁶⁾ просветни работници од процесот на наставата поради горенаведената причина. Од школските инспектори, властите барале детални извештаи со карактеристики одделно за секој учител со цел да се види неговата определба за време на НОБ. ²⁷⁷⁾ Детални податоци особено се барале за оние просветни работници кои по потекло биле Македонци. За оние кои соработувале со Славомакедонскиот народноослободителен фронт-СНОФ, се предвидувале казнени мерки: преместување од матичното училиште во друго, прогонување од селото или затворот. ²⁷⁸⁾ Во тој дух е Одлуката на Главната управа за Западна Македонија за прогонување на сите оние просветни работници кои одржувале настава по македонски јазик. За таквите лица се барало прогонување не само од матичното училиште туку и од цела Западна Македонија. ²⁷⁹⁾

---

276) АМ, Фонд ЕМ, НОБ, К-11/16/115, Информација од 17 јуни 1945 дека Владата донесе одлука за отпуштање на 1.200 учители од основните училишта.

277) АМ, Фонд ЕМГВ К-111/1, Извештај од Советот за просвета во Костурско за состојбата на учителскиот кадар во Округот, 20 јуни, 1945 година.

278) АМ, Фонд ЕМГВ, К-111/1, Извештај на школскиот инспектор Леринско, од 27 јуни 1945, за превземените мерки против учителите-учесници во НОБ (Димитрис Пулос од Крушераци е обвинет бидејќи предавал на македонски јазик).

279) АМ, Цит. фонд, К-111/1, Циркуларно писмо од Советот за просвета од Атина, во врска со Одлуката на Гл. Дирекција за прогонување на учителите кои за време на НОБ отвориле македонско училиште.

Се казнувале учители чие потекло било грчко само затоа што дозволувале во нивното училиште децата, по навика, да прозборат и на друг јазик, на македонски, било во игра или во обична конверзација вон или во училиштето. 280)

Поради засилениот терор врз оние учители кои биле демократски настроени, поради ненавремено санирање на училишните згради и поради општата ситуација во земјата која нагостувала на нова војна, многу од училиштата на Западна Македонија останале неотворени во учебната 1945 година. Другите останале затворени поради немање на наставен кадар. 281)

Ситуацијата во просветата беше идентична и во другите делови од Егејска Македонија, како и она во Западна Македонија, со повлекување голем број на учители и наставници од подрачјата кои биле контролирани од силите на Демократската армија. На ваквата одлука остро реагираше младинската организација - ЕПОН од Воденско, која на 5 ноември 1947 година издаде проглас до народот на Округот, во кој меѓудругото се вели: "Родољуби Грци и Славомакедонци! Октомври помина и 90 % од училиштата на нашиот Округ останаа затворени... Со илјадници учители се интернирани, затворени и прогонувани. Вашите деца, иднината на нацијата, се наоѓа во опасност да остане неписмена...".

---

280) АМ, Цит. фонд, К-111/1, Жалба на дир. од с. Биралци-Кожанско, обвинет дека им дозволувал на учениците да зборуваат македонски (2.10.40).

Младинската организација од Воденско, ги повикува родителите да се активират во масовни комисии и да побарат од школските инспектори да интервенират за обезбедување на учителски кадар во селата, да побарат ослободување на интернираните и затворените учители и да бидат вратени на своите работни места, а училишните згради зафатени со владина војска, да се ослободат и да бидат прилагодени за одржување на настава. 282)

Отварање на македонски училишта

Во селата од Слободната територија кои биле контролирани од силите на Демократската армија, вложувани се натчовечки напори за да се воспостави мрежата на народните училишта, да се поправи порушеното, да се обезбеди најосновниот инвентар, а пред сè да се подготви наставен кадар. Ваквите напори често биле спречувани од авионските бомбардирања на владината авијација која често ги погодувала училишните згради со цел да го спречи нормалниот тек на наставата во народните училишта. Карактеристичен пример е бомбардирањето

---

281) АМ, Цит. фонд, К-III/1, Извештај на Анастас Далипигувернер за Зап. Македонија по потекло Македонец од село Габреш, за состојбата на школите.

282) Егејска Македонија во НОБ, (1947) том IV, Скопје, 1980, с. 361.

на училиштето во село Герман-Преспанско, во кое се одржуваше курсот за македонски учители.

Покрај пречките и тешкотиите, во Слободната територија, отварањето на македонски училишта е поставено на законски основи, во актите на Главниот штаб на ДАГ и на Привремената демократска влада.

Имено, Главниот штаб на ДАГ, во август 1947 година, донесува ред законодавни акти, меѓу кои и актот бр. 5, во кој се вели: "Главниот штаб на Демократската армија на Грција, имајќи ја во вид потребата во слободните територии да се постават основите на народната просвета, достапна за сите деца на народот решава:

Чл. 1.

Елементарното образование е шестогодишно и бесплатно, а задолжително за сите деца.

Чл. 2

Секој Народен одбор е задолжен да организира во селото барем едно училиште...

Чл. 3

Официјален јазик е народниот. Наставата во сите одделенија се изведува на народен јазик.

Чл. 4

За децата кои им припаѓат на националните малцинства се отвараат посебни училишта од Народниот одбор. Наставата ќе се изведува на јазикот на малцинството". 283)

Со отварањето и оспособувањето на училиштата беше задолжена народната власт преку нејзините одбори. Тоа беше одредено и законски со Одлука бр. 8 на Главниот штаб на ДАГ, донесена во септември 1947 година. Според ова одлука народните одбори или комисиите за помирување и решавање на споровите врз основа на актот бр. 5, се обврзуваа да извршат поправка на оштетените училишни згради со доброволна работа на жителите. Градежниот материјал и другите потребни материјали да се земаат од залихите на бегалците - велетрговци на дрвена граѓа како и од општинските шуми со сечење и бичење. Што се однесува до наставните средства се сметаше да се почне со постојните книги и со издадените списанија и весници на народноослободителните организации. Народните одбори би ја презеле и организацијата на детските кујни и обезбедување на книги и друг наставен материјал" 284)

Законодавните акти на ГШ на ДАГ за отварање на македонски училишта со голем ентузијазам ги прифати македонскиот народ. Организацијата НОФ, соодветно на таквите законодавни акти, ја сообрази и својата програма, во која, под точка 6, наведува:

"НОФ ќе се бори за реализирање правото што го имат националните малцинства да го развиват и усовршуват слободно

---

283) Егејска Македонија во НОБ (1947), Одлука на ГШ на ДАГ за отварање на Сл.територија народни училишта, Том IV, Скопје, 1980, с. 234-235.

284) На истото место.

училиштето и јазикот на националното малцинство. Одлуките на ГШ и на Привремената демократската влада им го гарантират тоа право на малцинствата. На тој начин, во Слободните територии, се дава таа можност, нашиот народ, за прв пат во својата историја, да го развива слободно својот јазик, своето училиште, својата национална култура". 285)

Задоволството од донесените законодавни акти на ГШ во врска со проблемот на јазикот и отварањето на националното училиште, незапирливо расте кај Македонците и тие не се воздржуваат и отворено да го искажат. По тој повод весникот "Победа" - орган на Окружниот одбор на НОФ за Воденско, од 10 октомври 1947 година пишува:

"Нашиот народ со ентузијазам ги поздравува законодавните одредби на ГШ на ДАГ, специјално членот кој се однесува на отварањето на македонските училишта... Национална и патриотска, а и човечка потреба е да се отворат училиштата и тие мора да се отворат=.

И весникот "Нелокорен" - орган на ГП на НОФ, пишувајќи за значењето на законодавните акти на ГШ изнесува:

"ДАГ му ги признава правата на македонскиот народ и со статутарни акти ја прокламира националната рамноправност на македонскиот народ од Слободната територија, нешто што значи

---

285) Егејска Македонија во НОБ (1948), Програма на организацијата НОФ, том V, Скопје, 1980, с. 38.

практично признавање на жртвите во заедничката борба за слобода и независност". 286)

Вака поставени и со Закон втемелени права, овозможуваа македонските народно ослободителни организации и одборите на народната власт да преземат конкретни чекори за примена во пракса на донесените законодавни акти за отварање на македонски училишта.

Буквар и читанка на македонски јазик

Отварањето на македонските училишта го наметна проблемот за изготвување буквар и читанка за нормално одвивање на наставата. За реализација на ова цел беше задолжено Одделението за Агитација и пропаганда на НОФ, во чиј рамки беше формирана комисија специјално задолжена за изработка на букварот. Покрај Павле Раковски, за членови на Комисијата беа назначени Фоти Илковски, Паскал Паскалевски и Танас Гитовски. Освен нив, за член на Комисијата беше поставен и Коста Сјаперас, по народност Грк.

Букварот и читанката беа подготвени на македонски литературен јазик на јазикот кој се применуваше во НР Македонија, за разлика од оној од 1944 година, кој беше на костурски дијалект. Илустрациите на букварот и читанката ги изработија бугарски уметници од Софија. 287)

---

286) В-к "Непокорен", 20 февруари 1948.

Букварот и читанката не беа применети во наставата на отворените училишта од Слободната територија, затоа што беа печатени подоцна, дури во 1949 година, а служеа како прво помагало во наставата на македончињата во источноевропските земји. 288)

И овој Буквар како и оној од 1944 година, не се пронајдени до ден денеска, а за нивното издавање повеќе дознаваме од авторите.

Курсеви за македонски учители

Еден од сериозните проблеми што искрснуваше пред македонските организации беше и организирањето курсеви за подготовка на учителски кадар за македонските училишта што требаше да бидат отворени во селата на Слободната територија.

Во изборот на кандидатите се одело во прв ред на лица кои во Битола или други места во НР Македонија посетувале македонски училишта и имале извесни познавања од македонскиот литературен јазик, но таквите биле малку. Потоа ориентацијата во изборот беше свртена кон лица инвалиди кои неможеле да бидат вклучени во борбените редови. Во предвид беа земени и средношколци кои доброволно го напуштија грчкото училиште и сакале да се посветат на македонското учебно дело. Меѓу пријавите кандидати имало и знатен број девојки.

---

287) Павле Раковски, Од длабока ноќ зората се раѓа (мемоари), Буквар и читанка на македонски јазик, ИНИ, Сл. 686, с.171.

288) Пак таму.

Кога проблемот со изборот на кандидатите беше решен, училиштето во село Герман-Преспанско, беше готово да ги прими курсистите за идни македонски учители. Така од 1-20 ноември 1947 година се одржа курсот наречен "Курс за македонски учители - Гоце Делчев". Курсот го посетуваа 97 млади Македонци и Македонки. Курсистите слушаа предавања за македонскиот литературен јазик (читање, пишување), историја на македонскиот народ со акцент за Илинденското востание, географија, аритметика, пеење и анализа на вести за ситуацијата во земјата и светот.

Персоналот на курсот го сочинуваа: Паскал Паскалевски-директор на курсот и предавач по македонски јазик, Фоти Илковски-предавач по географија, историја и пеење и Лазо Ангеловски кој покрај работата на курсот како предавач по аритметика, посебно бил ангажиран и како инспектор за македонските училишта и одговорен за поставување и функционирање на училишната мрежа во селата од Слободната територија. Во наставата, по потреба се вклучуваа Павле Раковски и Коле Ситчиев.

Посетителите на курсот на крајот полагаа писмен испит и добивале уверение за завршен курс. 289)

Во јануари 1948 година, во село Желево - Леринско, почна со работа вториот учителски курс кој го посетуваа 120 Македонци и 40 Грци.

Во склопот на овој курс постоеја два оддела: оддел за грчки и оддел за македонски учители. Со македонскиот оддел раководел Лазо Ангеловски. 290)

289)

АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/67, Уверение на Милка Џамбазова
за завршен учителски курс во село Герман.

(КУРС

ОДДЕЛ АГИТ-ПРОП

ЗА МАКЕДОНСКИ

НАРОДНИ УЧИТЕЛИ

(ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ)

ОД 1-ХI- 20-ХI-1947 ГОД.

У В Е Р Е Н И Е

Увериаваме дека другарката МИЛКА ЏАМБАЗОВА
од с. Чарновишта, околия Костурска, со образование
VI одд. грчко, кое претставуе уверение под бр. 4,
го посетуваше редовно првиот 20 дневен курс за ма-
кедонски народни учители и ги одржа успешно сите
испити.

С-Ф-С-Н

(мп)

ДИРЕКТОР

ЦЕНТРАЛНА

НАСТАВНИЦИ-УЧИТЕЛИ

(П.ПАСКАЛЕВСКИ)

АГИТАЦИЈА-ПРОПАГАНДА

1. Ф.ИЛКОВСКИ

2. Л.АНГЕЛОВ

290)

ЛАЗО АНГЕЛОВСКИ, роден 1925 година во с. Граждано-Пре-
спанско, по професија учител. Во НОБ учествува од крајот
на 1942 год. а во Граѓанската војна од 1947. Е член на
Комисијата за просвета при ГО на НОФ, предавач на курсот
за македонски учители во село Герман и директор на маке-

По завршувањето и на двата курса, курсистите изведоа приредби на кои настапија со македонски и грчки народни и борбени песни. На свеченоста во село Жалево, присуствуваше и Петрос Кокалис - министер за просвета во Привремената демократска влада, кој ги поздравил курсистите и наставничкиот персонал. Во својот говор, Кокалис нагласил дека Грци и Македонци заедно, со помошта на ДАГ, ги поставуваат темелите на народните училишта. Нивната заедничка борба е фактор што доведе до ова етапа која значи и почеток за ставање крај на страшната драма што се одигруваше против овој народ, во оваа земја. Овој курс, неговата работа и оваа прослава, го потврдуваат нашето уважување кон македонското малцинство, на кое за прв пат во неговиот живот му се даваат сите можности да го развива мајчиниот јазик и својата национална култура. Сето ова не е резултат на некаков хуманизам, туку е резултат на длабока идеологија и заедничка борба на Грците и Македонците.

Со исполнувањето на еден од основните проблеми-подготовки на учителски кадар, беше овозможено да се отпочне и со практична настава. За поставување на училишната мрежа и отварање на македонски училишта во селата од слободната територија, беше ангажиран Одделот за агитација и пропаганда на НОФ

---

290) донскиот оддел на вториот курс одржан во село Желево. Инспектор за просвета за сите македонски училишта отворени во текот на војната, секретар на Окружниот одбор на народната власт за Леринско. Во август 1948 година е заробен од монархофашистите и истиот месец е убиен во Лерин. (Жив е влечен по улиците на Лерин со џип).

при што беше формирана комисија за просвета на чело со Лазо Ангеловски.

Оваа Комисија, со помош на народната власт, за релативно кратко време, во Костурско и Леринско, успеа да воспостави разгранета училишна мрежа. Освен во овие два округа, македонски училишта беа отворени и во некои села од Воденскиот округ (Тресино, Чега, Долно Пожарско и Тушин). Така од ноември 1947 год. до април 1948 год. беа отворени 87 македонски училишта во кои беа опфатени околу 10.000 деца.

Во наведениот период беа отворени и вечерни училишта на македонски јазик за возрасни каде тие можеле да го научат македонското писмо и да слушат за историското минато на македонскиот народ, особено за Илинденското востание, во кое повеќето од нив биле и самите учесници.

Како дидактичен материјал служеше македонскиот печат, особено весникот "Непокорен" и други изданија на НОФ прогласи, апели и сл. Исто така во наставата се применуваше и дидактичкиот материјал подарен од НР Македонија ²⁹¹⁾ и некои грчки читанки од кои учителите преведуваа одделни четива.

За еден краток период, македонските деца научија да пишуваат и читаат на свој мајчин јазик, се запознаа со најосновните моменти од македонската историја, особено за некои по-

---

291) Павле Раковски, Од длабока ној зората се раѓа, мемоари во ракопис, ИНИ, с. 169).

важни настани од Илинденското востание, слушаа за името и делото на Гоце Делчев и други илинденски дејци, а тоа кај нив раѓаше чувство на гордост, научија нешто сметање и повеќе партизански и други македонски песни, македонски стихотворби и др.

Местото на грчката стихотворба "То фенгараки" (Месечко), која децата ја учеа во првите одделенија, местото и го заведе Македонската песничка "Чиста Дана", која децата брзо ја научија и ја рецитираа.

Отварањето на македонските училишта одигра значајна улога во воспитувањето и образованието на најмладата македонска генерација. Тоа придонесе и во буењето на националното чувство, осознавајќи дека тие се припадници на еден словенски народ, кој има своја посебна историја, своја култура, свој јазик, свои обичаи, народ кој даде голем број жртви за извојување на свои национални права.

Покрај позитивните страни што ги имаше македонското училиште со своето отварање, треба да се наведат и некои појави кои беа спротивни на донесените законодавни акти на ГШ и на Привремената влада. Имено, раководството на КПГ, застапа на становиште дека во македонските села, покрај отварање на македонски училишта треба да се отворат и грчки, за оние кои ќе изразат желба своите деца да ги праќат на грчки училишта. На овој став се противстави организацијата НОФ, која сметаше дека во македонските села, со компактно македонско население, треба

да бидат отворени само македонски училишта. За овој проблем се поведе дискусија и на Активот на партиските кадри на политичките организации, одржан на 24 октомври 1947 година во седиштето на ДАГ за Западна Македонија. Претставниците на НОФ -Паскал Митревски и Михаил Керамитчиев, застапаа на становиште дека постоењето на двојни училишта во македонските села е неправилно.²⁹²⁾ Но и покрај ваквите ставови и реагирање на македонските кадри, грчкото раководство остана на својот став и во неколку села од Костурско иПреспанско беа отворени и училишта во кои наставен јазик беше грчкиот.

Училиштата на македонски јазик отворени во Слободната територија зимата 1947-до пролетта 1948 година, беа затворени штом децата беа евакуирани во источно европските земји, и Југославија каде ја продолжија наставата но во сосема други услови.

Во борбата што ја водеа Македонците во текот на Граѓанската војна, беа испреплетени и стремезите за културни и просветни права. Така благодареејќи на нивното масовно учество во таа борба тие се изборија за ред национални придобивки.

Појавата на македонски печат, односно на окружни и централни весници на организациите НОФ и АФЖ, како и на разни други изданија (брошури, статут, програми, повеќе повици, ле-

---

²⁹²⁾ Егејска Македонија во НОБ, (1947), Извештај на Михаил Керамитчиев за општата ситуација на организацијата НОФ и односите со КПГ, том IV, Скопје, 1980, с. 356.

тоци, резолуции и др.), одиграа значајна улога не само во зголемувањето на националното чувство и свест кај Македонецот, туку и за афирмација на националната култура, историја, јазик, литература и др.

Во афирмацијата на народната култура голем придонес имаат и Културно-просветната група на НОФ и Дувачкиот оркестар на ГШ на ДАГ, составени од надарени македонски народни уметници од костурските и леринските села. Со нивниот богат репертоар од македонски народни песни и ора тие ширеа народна култура како сред населението од Слободната територија така и сред партизанските единици. Со една таква широка и богатата културна дејност, Културно-просветната група на НОФ, би можела да израсне во национален ансамбал.

Македонците во наведениот период, покажаа посебен интерес и кон литературното творештво. Во февруари 1949 година се појави и првата стихозбирка напишана на македонски литературен јазик "Пролет над Егеј". Исто така, низ страниците на македонскиот печат се појавија и повеќе прозни творби од повеќе автори-борци на ДАГ во кои се обработени мотиви од борбата на Македонците во Граѓанската војна, односно за нивното учество, за причините да се влезе во таа борба, примери на херојства и сл.

Од големо национално значење е и отварањето на македонски училишта во селата од Слободната територија. Така, за прв пат врз законодавни акти, донесени во август од страна на ГШ на ДАГ, беа отворени училишта во кои македонските деца учеа на својот мајчин јазик.

За нивното успешно функционирање беа организирани и учителски курсеви, беше изработен буквар и читанка, беа санирани повеќе оштетени училишни згради во селата од Слободната територија во кои беа опфатени околу 10.000 деца.

Македонските народно ослободителни организации НОФ и АФЖ, како иницијатори, организатори и носители на културно просветната дејност на Македонците што се одвиваше во текот на Граѓанската војна, имаа голем придонес не само за нејзиното спроведување туку и обогатување, што го вршеа преку организите за агитација и пропаганда.

На крај да кажеме дека сето она што Македонците од егејскиот дел на Македонија го постигнаа на културен и просветен план е потврда дека на тоа тло и натаму останаа да живеат Македонци, а и да се борат за своите национални права, осведочувајќи го на тој начин својот национален индивидуалитет сред една грчка реалност.

ТРЕТИ ДЕЛ

КУЛТУРНО ПРОСВЕТНА ДЕЈНОСТ НА МАКЕДОНСКАТА ЕМИГРАЦИЈА

ВО ИСТОЧНО ЕВРОПСКИТЕ ЗЕМЈИ, 1948-1968

П Р В А Г Л А В А

БРОЈНОСТ И ПРИФАЌАЊЕ НА ЕМИГРАЦИЈАТА

ОПШТИ ПОДАТОЦИ

По поразот на Демократската армија на Грција, во август 1949 година, еден дел од нејзините сили се префрли во Југославија, а друг дел во Албанија и оттука се врши распоред за префрлување во источно европските земји и Сов.Сојуз. Според официјалните податоци на ЦК на КПГ, дадени во октомври 1950 година, вкупниот број на емиграција прифатени во источно европските земји и Сов. Сојуз изнесува 55.881 од кои 20.000 Македонци. 292)* За емиграцијата која во текот на Граѓанската војна - непосредно по нејзиното окончување преминала во Југославија е изнесена бројката од 45.000-50.000 лица. 293)

Разгледано по земји состојбата била ваква:

Во Советскиот Сојуз, во октомври 1949 година од Албанија беа префрлени 11.997 борци на ДАГ од кои 8.571 мажи,

---

292)*

АМ, Стенографски белешки од III конференција на ЦК на КПГ, октомври 1950 (брошура без место на издавање).

293)

АМ, фонд: Македонска емиграција во источно европските земји (натаму - МЕИЕЗ), Табеларен преглед за бројноста на емиграцијата, К-IV/3/324.

3.403 жени и 25 деца кои во 1949 година биле мобилизирани од детските домови на Романија. Сите овие лица биле сместени во градовите Ташкент и Чирчик, република Узбекистан. До мај 1959 година, односно за еден период од 10 години бројот на емиграцијата во Сов. сојуз стигна до 20.818 лица бидејќи во текот на овој период, по направените напори за обединување на семејствата дојдоа уште 3.556 лица претежно деца и младинци од источно европските земји и Југославија и 163 од Грција, а во тој период се родија 5.100 деца на емигранти. Меѓувреме во истиот тој период за Југославија се отселија 1.150 лица, а за Грција 1.062, за народните републики 641 и умреле во тој период 685 лица. Така на 20 мај 1959 година вкупниот број на емиграција во Сов. сојуз изнесува 17.278 лица, од кои 8.402 мажи, 3.714 жени 1.100 ученици и 1.022 ученички вклучени во десетлетки и 3.040 деца од предшколска возраст. Од вкупниот број 11.997 емигранти се наведува дека 9.007 биле Грци, а 2.957 Македонци. ²⁹⁴⁾

Во Чехословачка, според податоците дадени во декември 1951 година, бројната состојба на емиграцијата во оваа земја изнесува 12.415 лица, сместена во 62 општини, 27 професионални школи и 15 детски домови, односно вкупно во 104 центри. ²⁹⁵⁾

---

²⁹⁴⁾ АМ, Фонд: МЕИЕЗ К-IV/5/1, Извештај со статистички податоци за емиграцијата на Советскиот сојуз.

²⁹⁵⁾ АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/3/15, Извештај за работата на Партиската организација на КПГ во Чехословачка, декември 1951 година.

Од наведената општа бројка, 5.389 биле деца од кои 2.541 сместени во детски домови, 1.255 во професионални школи, 380 во забавишта и 1.213 деца биле кај родители од кои 500 биле доенчиња. Од вкупниот број деца, над 2.000 биле Македончиња од кои 1.696 биле сместени во детските домови и професионалните училишта.

Во 1958 година се дават податоци дека во Полска имало 11.000 бегалци од кои 6.500 Грци и над 4.000 Македонци. Деца до 17 годишна возраст биле околу 3.000. Според податоците што ги изнесе д-р Кажимиеш Пудло - професор на Вроцлавскиот универзитет, на своето предавање одржано во октомври 1986 година во Скопје, вкупниот број на грчка и македонска емиграција прифатена во Полска изнесува 14.000 лица од кои 1.600 биле воени инвалиди и 1.500 лица над 55 годишна возраст.

На 1 јануари 1956 година во Унгарија бројот на македонската и грчката емиграција изнесувал 5.936, а во март наредната година 4.709 лица.²⁹⁶⁾

За Романија, во март 1963 година се дават податоци дека имало 7.000 емигранти, во 15 центри.²⁹⁷⁾

Ако се изврши една рекапитулација за севкупноста на македонската и грчката емиграција во Советскиот сојуз и источно европските земји, согласно податоците изнесени во 1965 година,

---

²⁹⁶⁾ АМ, Необработен фонд, К-7/16/45, Извештај од 1 јануари 1956 година за состојбата на емиграцијата во Унгарија.

²⁹⁷⁾ АМ Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/3/2, Извештај за емиграцијата во Романија.

земајќи го во предвид и податокот дека во периодот 1950-1965 година околу 12.000 бегалци репатрирале, еден дел во НР Македонија, друг дел во Грција, а исто така во структурата на бројноста по земји имало промени по извршеното обединување на фамилиите односно на брачните другари, а покасно и на децата со родителите, тогаш состојбата во 1965 година е следната:²⁹⁸⁾

Бугарија	6.000 лица
Источна Германија	2.000 лица
Полска	12.000 лица
Романија.....	8.000 лица
Сов. Сојуз	13.000 лица
Унгарија.....	5.000 лица
Чехословачка.....	14.000 лица
<hr/>	
ВКУПНО:	60.000 лица

298)

АМ, Фонд: МЕИЕЗ К-IV/3/21, извештај за репатријацијата на емиграцијата.

ЕВАКУАЦИЈА ПРИФАЌАЊЕ И СМЕСТУВАЊЕ
НА ДЕЦАТА-БЕГАЛЦИ

Организирана евакуација на децата од Слободната и полуслободната територија, започна пролетта 1948 година и траеше до крајот на истата година кога грчката граница ја премина и последната група деца. Еден таков настан, полн со трагизам, беше предизвикан од условите што ги создаде војната, зашто животот на децата станувал неподнослив од честите бомбардирања од страна на владината авијација и артилерија кои ги прекопуваа селата, поради што децата биле принудени денот да го поминуваат во скривниците. Освен тоа, десницата на својата политика на геноцид врз македонското население, со настаните во Граѓанската војна најде оправдување да уништи повеќе македонски села кои со нивното палење се збришани до темел, а населението протерано преку граница, во Југославија и Албанија. Значи проблемот за заштитата на децата, искрсна како сериозен проблем, а со решавање на таквиот проблем, воено-политичкото раководство на народно ослободителната борба, гледаше и решавање, до извесна мера и на проблемот на резервните сили на ДАГ, бидејќи на тој начин се обезбедуваа нови потенцијални сили, зашто со ослободувањето од родителските обврски се изврши целосна мобилизација на Македонците, било директно за фронтот или во помошните служби на ДАГ. Освен тоа, военополитичкото раководство на ДАГ, како што покажаа и самите настани што уследија, во зависност од времетраењето на војната, се надевало да црпи резервни сили и од редовите на младината и децата

кои биле евакуирани во источно европските земји.²⁹⁹⁾

Проблемот на евакуацијата на децата им беше доверен на органите на народната власт со непосредна помош на НОФ-АФЖ и на другите фактори на народно ослободителното движење.

Одборите на Народната власт во селата од Слободната територија, повеќе пати на своите состаноци и собранија со жителите на селата, дискутираа да се обратат до хуманитарните организации на народните републики, барајќи да ги прифатат децата од загрозените подрачја и да ги згрижат за еден одреден период се додека трае војната, давајќи им соодветна нега и помош. На состаноците исто така се барало заедно со децата да бидат испратени и жени или девојки од селото, како одговорна на група од 20-25 деца, задолжена да се грижи за децата, да држи контакти со родителите и да ги известува за состојбата на децата. Ваквите лица, жени или девојки-раководителки на групите или "омадархиси" како се викаа тогаш, се избираа на родителско собрание во селото.³⁰⁰⁾

Со официјални барања доставени до владите на овие земји, се обрати и Привремената демократска влада. Во писмото до албанската влада, доставено во февруари 1948 година, меѓу другото се вели: "... Со цел да им се спаси животот на тие

---

299) АМ, необработен фонд, К-29/1, писмо на Паскал Митревски од мај 1949 година до В.Барџотас, за реагирањата на родителите, особено на мајките од село Кономлади-Костурско, за мобилизацијата на нивните деца, за борци на ДАГ.

300) Списание " Δελτίο Ενημέρωσιν" (информативен билтен), орган на ПДВ, од 3 март 1948 (без место на издавање).

невини лица, Привремената демократска влада, во рамките на вашите можности, бара да дозволите, да бидат примени на ваша територија, извесен број деца, старци, болни и инвалиди".³⁰¹⁾

Проблемот на евакуацијата на децата беше поставен и на Балканскиот конгрес на младината што се одржа во Белград на 3 март 1948 година. Во врска со донесената одлука на овој висок младински форум, Привремената демократска влада, го дава следното соопштение: "... По предлог на грчкиот претставник, едногласно се донесе решение од страна на сите претставници на демократските земји, за прифаќање и давање помош на 12.000 деца од Грција, на возраст од 3-15 години. Децата ќе се испратат во соседните демократски земји каде што ќе им се даде секаква помош, грижа и воспитание".³⁰²⁾

Слично соопштение во врска со овој проблем, донесува и Министерството за внатрешни работи на Привремената демократска влада, во кое, покрај другото, се вели: "Хуманитарните и други организации за воспитување и грижа за деца, како и младинските организации од овие земји, со задоволство и необична радост ги прифатија апелите и презедоа обврска да ги прифатат и згрижат децата за еден период колку што ќе е потребно".³⁰³⁾

---

301) Егејска Македонија во НОБ, том V, 1948, документи за учеството на македонскиот народ во Граѓанската војна, Редакција и избор на д-р Р.Кирјазовски и Фани Буцкова. Архив на Македонија, Скопје, 1981, с. 116.

302) Сп. " Δελτίο ειδησεων" (Информативен билтен), од 8 март 1948 година.

303) Егејска Македонија во НОБ, том V, Архив на Македонија, Скопје, 1981 година, с. 116

Заминувањето на децата од родните села како што наведовме, беше спроведено од органите на народната власт и на другите народно ослободителни организации, со непосредна контрола и заштита на припадниците на Демократската армија. Од селото до граничниот премин се одело ноќе со цел да се избегнат нападина на монархофашистичката авијација. Се пешачело со ноќи, а дење се престојувало во некое од попатните села или во шума. Само за најмалите можело да се обезбеди по некоја селска кола, додека другите мораа да издржат одејќи пеш по дожд и кал во детската долга колона.

Гранични премини за децата-бегалци беа одреди на грчко-југословенска, грчко-албанска и грчко-бугарска граница. Најголем број на деца-бегалци премина на грчко-југословенската граница кои откако ќе престојат ден-два во пограничните села кај Преспанското езеро (село Дупени, Љубојно) и други погранични места и откако ќе се одморат од долгото одење и многубројните непреспјани ноќи, на товарни камиони беа

префрлени до железничката станица во Битола. Тука возовите чекаа со правец за Војводина, за Романија, Унгарија, Чехословачка, Бугарија...

БРОЈНОСТ НА ДЕЦАТА-БЕГАЛЦИ

Изворите од кои може да се црпат податоци за бројот на децата бегалци од Егејска Македонија и Грција, се разни, па според тоа и податоците што се нудат исто така се различни. Прв податок за бројот на децата кои организирано беа евакуира-

ни, е од 1948 година, изнесен во еден извештај на Петрос Русос - висок партиски функционер на КПГ, во кој тој наведува: "Поради потребата да се спасат од опасностите на војната, повеќе деца се прифатени и збринети во Југославија, Албанија, Бугарија, Романија, Унгарија, Чехословачка. Вкупниот број на овие деца ближи до 20.000 од кои мнозинството се Славомакедонци".³⁰⁴⁾

Во бројката од 20.000 деца се опфатени само оние деца кои заминале организирано и биле сместени во детските домови и биле под заштита на Црвениот крст и не се однесува на оние деца кои биле исто така евакуирани во текот на Граѓанската војна но биле заедно со своите роднини или родители, а и таквиот број е знатен. Во овој извештај од Петрос Русос не се споменува Полска и Источна Германија, тоа е затоа што овие земји прифатиле покасно, кон крајот на 1948 година и почетокот на 1949 година. Во еден извештај, на ЕВОП* од 25 јуни 1949 година се наведува бројката од 27.000 деца-бегалци. Изнесено по земји состојбата изгледа вака:³⁰⁵⁾

Југославија	11.000 деца
Романија	5.000 деца
Чехословачка.....	3.000 деца
Полска	2.500 деца
Унгарија	2.500 деца
Бугарија	2.500 деца
Источна Германија	700 деца
<hr/>	
ВКУПНО:	27.000 деца

³⁰⁴⁾ АМ, необработен ф-нд, К-7/43/128, Информација на Петрос Русос за меѓународните односи на Грција во 1948 година.

Бројот од 11.000 деца, прифатени во Југославија, се однесува на вкупниот број деца, од кои едни беа сместени во детските домови на Црвениот крст, а другите, поголемиот дел, биле со родителите или роднините.

На III-та конференција на ЦК на КПГ, одржана во октомври 1950 година во Букурешт беше изнесен податокот дека во источноевропските земји биле прифатени 17.529 деца³⁰⁶⁾ и тоа во:

Романија.....	5.132 деца
Чехословачка.....	4.148 деца
Полска.....	3.590 деца
Унгарија.....	2.859 деца
Источна Германија.....	1.128 деца
Бугарија.....	672 деца

Танасис Мицопулос во книгата "Минаме Елинес" (Останавме Грци), во која го обработува проблемот на образованието и воспитанието на грчките деца-бегалци, ја наведува бројката од 25.000 деца. Тој конкретно вели: "Мнозинството на ови деца по-

---

* ЕВОП - Επιτροπή Βοήθεια οργάνωση παιδιών.
(Комитет за помош на детето)

305) АМ, Фонд: "Мак. емиграција во источноевропските земји", К-IV/1/76, Табеларен преглед на децата-бегалци по земји.

306) АМ, Стенографски белешки од III-та конференција на ЦК на КПГ, октомври 1950 година, (издадена во вид на брошура).

текнува од северните краишта на земјата, каде воените судири имаа земено широки размери... " 307)

Мицопулос исто така ја изнесува и бројката од 28.000 деца, земена како податок од извори на десницата во Грција според кои се тврди дека од Грција во текот на Граѓанската војна избегале околу 28.000 деца. Ова бројка може да се земе и како најточна ако ги анализираме и горенаведените податоци.

Прифаќањето и грижата за сместување на децата-бегалци, ја презедоа врз себе органите на Црвениот крст, младинските организации, женски друштва и разни хуманитарни асоцијации на земјите домакини. Во првите денови децата се прифаќаа во привремени центри каде им се даваше најопходната медицинска помош и беа извршени сите хигиенски интервенции, па потоа се испраќаа во постојаните детски домови кои беа прилагодени со сите услови за нивниот сестран развој. За децата-бегалци, деца на борците на ДАГ, беа ослободени најубавите синдикални одмаралишта и отстапени некогашни феудални дворци или вили на богати семејства. Тоа беше и доказ за грижата и љубовта на овие земји кон децата и младината иако тоа беа туѓи деца.

Југославија беше првата земја која прифати бегалци од Грција уште во 1945 година, која поради теророт на десницата им укажа гостопримство на сите оние кои бегајќи од вандализмот на грчките вооружени банди, побараа прибежиште во соседна Југо-

---

307) Танасис Мицопулос, "Μεταφε Βλληνες" (останавме Грци) Атина, 1979, с. 16. (Северни краишта се мисли на Костурско, Леринско, Воденско).

славија. Првата маса на бегалци која беше сместена во Булгес-Војводина достигна бројка до 5.000 лица, а до крајот на Граѓанската војна, бројката стигна 45-50.000 бегалци, во своето мнозинство Македонци, од кои 10.000 биле деца според едни податоци, а според други 11.000 деца.³⁰⁸⁾

Во 1948 година во детските домови кои беа отворени во Војводина, Словенија и Хрватска и беа под заштита на Црвениот крст на Југославија беа сместени околу 3.000 деца од македонско и грчко национално потекло.³⁰⁹⁾

Поради антијугословенската политика која КПГ ја спроведуваше во духот на информбировската политика и која навлезе дури и во овие детски домови, еден дел од децата, во 1949 година, по инсистирање на КПГ, беа префрлени во Чехословачка. Македонските деца кои останале во детските домови, за завршување на последните години од основното училиште се испраќаа во НР Македонија, во детскиот дом Валандово, кои понатаму, во Македонија го продолжуваа своето образование во средните и високите школи на македонски јазик, вклучувајќи се во општиот образовен систем на Републиката, и во општите културни национални токови на македонскиот народ. Затоа ова група на македонска емиграција прифатена во Југославија, односно во НР Македонија

---

³⁰⁸⁾ АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/1/76, Дневник на Донка Каљкова, од посетата на детските домови во Народните републики 1949, с. 183.

³⁰⁹⁾ Децата-бегалци од Ег.Македонија и Грција, прифатени во Југославија беа сместени во повеќе домови од кои подолго функционираа домот во Бела Црква, во Црквеница, Стара Загора, Дутувье, Шантфит, а во НР Македонија домот во Валандово.

нема да биде предмет на обработка во овој труд, затоа што таа исцело се вклучи и интегрира во националниот развој во сите сфери на живеење во македонскиот народ од Вардарска Македонија.

Албанија исто така била меѓу првите земји која прифатила околу 3.000 деца-бегалци, но нивниот престој бил од привремен карактер, се задржале од 1948-1949 година кога биле префрлени во други земји, односно во Романија од каде еден дел потоа беше префрлен во Полска.

Бугарија, прифати деца, претежно од Источна Македонија. Меѓувреме еден дел од тие деца беа префрлени во Унгарија, така што според податоците од 1950 година, бројот на децата кои останале во оваа земја изнесувал 672 деца.

Прифаќањето на децата во Романија воглавно се одвиваше во текот на 1948 година, почнувајќи од пролетта па се до декември истата година. Последната група од 1.700 деца дојде од детскиот дом Шкодра-Албанија, кои во наредната 1949 година беа префрлени во Полска. Децата во Романија беа сместени во повеќе детски домови. Некои функционираа подолготрајно, а некои по краткотрајно во зависност од возраста на детата или од бројноста што убословуваше да бидат префрлени во други детски домови, така што прегрупирањето на домовите беше и честа појава. Детскиот дом Тулгеш беше еден од најголемите детски домови со капацитет од 1.500 деца. До 1950 година во домот биле сместени само деца од македонско потекло, претежно деца од костурските и преспанските села. Друг дом со поголем капацитет на деца беше детскиот дом во Синаја, познато излетничко место

во Карпатите. Капацитетот на овој дом стигна и до 1.400 деца - Македончиња и Грчиња. Во Романија, подолго или пократко работеа и домовите во Орадија, Блаж, Роман, Калиманешти, Арад, Паклиштани.³¹⁰⁾

Во Полска, во почетокот децата беа сместени во три детски домови - Лондек Здруј, Душники Здруј и Солице Здруј. Од почетокот на 1950 година беше формиран нов воспитен центар во Згожелец, каде децата од горенаведените домови беа групирани

310)

Детскиот дом Тулгеш функционираше од 1948-1957. Домот го сочинуваа повеќе двоспратни дрвени павиљони. Денес овој центар е санаториум. СИНАЈА, претставуваше еден од најубавите комплекси што го сочинуваа прекрасни хотели што предходно, пред војната ги користеа богатите слоеви на романското општество и членовите на кралското семејство (хотелот Палас, Карајман, Бучешти и Руаѓал). Недалеку од овој комплекс се издигаше кралскиот дворец-Пелеш. Во Орадеа, во некогашната зграда на Духовната богословија, беа сместени околу 800 деца. Домот функционираше до 1956 година. Блаж со 420 деца постоел до 1950 година, месец ноември. Децата беа префрлени во Тулгеш. Детскиот дом во Роман работел до 1948-1949 каде биле збринети 700 деца. Калиманешти преставува прво прифатилиште на децата во Романија и работи од пролетта 1948 до летото истата година. Децата од овде се пренесуваа во други домови. Арад, со околу 300 деца, од поголема возраст, работи до 1949 година бидејќи децата беа испратени на разни професионални училишта. Паклиштани, беше отворен 1957 година по расформирањето на детскиот дом Тулгеш. Домот во Паклиштани работи до 1959 година.

(Види Танасис Мицопулос, цит. труд, с. 35-38.).

во овој центар, а исто така и една друга група деца која беше претходно прифатена во Албанија и Романија. По расформирањето на детскиот центар во Згожелец, децата беа прифатени во други домови - во Полице, Шчечин, Плаковице и Оборник Шлонце.³¹¹⁾

Карактеристично за некои детски домови во Унгарија е тоа што покрај името на местото, односно градот или селото, тие носеа имиња и на македонски или грчки борци-револуционери. Пр. детскиот дом Чурго го носеше името "Глинос", домот ДИГ - "Гоце Делчев", Балатон Алмади - "Пандо Шиперков", Балатон-Кенеш - "Н.Белојанис".

Во Будимпешта беа формирани воспитно-образовни центри, во кои беа опфатени млади кои го завршувале основното образование во детските домови, и го продолжувале своето образование на разни професионални, технички школи или гимназии. Овие центри беа наречени КОЛЕГИУМИ.³¹²⁾

Во Чехословачка, во фазата на прифаќање и давање прва помош, децата беа сместени во 38 домови³¹³⁾, а по нивното преместување и прегрупирање, бројот на домовите се намали, водејќи сметка при прегрупирањето да се запазат родбински врски и возраста на децата. Така, по временото престојување во прифатилиштата во Микулов, Вшеборжице и Брно - Маломјержице, децата

---

311) Детскиот центар во Згожелец постоел до 1952 година. Во детскиот дом во Полице беа збринети деца од пред школска возраст, а во Шчечин средношколци. Детскиот дом во Полице имал капацитет од околу 1.500 деца. Во Згожелец некои од павиљоните носеле двојни имиња. Еден од тие го носел името на Лазо Трповски, каде биле сместени повозрасни деца и по бројност повеќе Македонци.

беа префрлени и сместени во 21 детски дом во Чешка, Моравија и Словачка. Овие детски домови се наоѓаа во местата Бјествина, Била Вода, Будишов, Храстава, Клокочов, Кохановци, Кисибл Киселка, Лешне, Либјехов, Либјешице, Лоучна, Нове Хради, Улчин, Велихов, Веселичко и др.³¹⁴⁾

---

312) Такви колегиуми беа: Колегим "Илектра" со 470 младинки од кои 50 учеа гимназија, а другите разни професионални школи. Колегиум "Мирка" - тригодишна професионална школа со 250 младинки. Колегиум "Никос Захаријадис" - професионална школа со 300 младинци и Колегиум "Папаригас" - професионална школа со 200 младинци. Во воспитно-образовниот центар во Будимпешта беа опфатени и учениците кои го посетуваа медицинското средно училиште и училиштето за негователки. Такви образовни центри каде се испраќаа децата од детските домови постоеа и во други градови на Унгарија, во Печ, Мишколц, во селото "Никос Белојанис".

313) AM, Стенографски белешки (брошура), од III-та конференција на ЦК на КПГ, одржана во Букурешт 1950 година.

314) Никифор Робовски, Македонците од егејскиот дел на Македонија во Чехословачка, Наша книга, Скопје, 1988, с. 17.

Во Источна Германија македонски деца имало сосема малку, околу 14 деца и таму немаше никаква активност на македонска основа каква што се разви во другите земји каде имало помногубројна македонска емиграција.

Советскиот Сојуз, во 1948 година не прифати деца-бегалци. Дури по 1954 година, со обединувањето на семејствата, доаѓат деца и младинци од источно европските, од Југославија, а и еден мал дел од Грција, кои требаше да бидат вклучени во основните и средните училишта.

По сместувањето на децата и нивното сестрано згрижување во детските домови, во сите земји каде биле прифатени искрсна проблемот за општото и националното образование на децата, развојот на нивното национално чувство, развојот на културата и историските револуционерни традиции на својот народ, за што ќе стане збор натаму.

СТАТУСОТ И ОРГАНИЗИРАЊЕ НА МАКЕДОНСКАТА ЕМИГРАЦИЈА

Емиграцијата која настана во текот и по Граѓанската војна во Грција, претставува најбројна политичка емиграција во Европа по II-та светска војна, која просторно и политички беше детерминирана за социјалистичките земји. Престојот требаше да биде краткотраен но поради политичките околности во Грција, тоа се продолжи. Политичките бегалци беа лишени од грчкото државјанство, а за грчката држава тоа беше прилика да се ослободи од комунистите и Македонците, зашто репресалиите врз нив продолжија и по Граѓанската војна. Во земјите каде тие беа прифатени добија статус на политички емигранти, регулирано со устав.

Општо земено, емиграцијата околу 95 % била од селско потекло и од мали градови. Во однос на нејзиниот етнички состав, таа била од грчко и македонско потекло. Разлики постоеја и во однос на територијалното потекло, а тоа само посебе носеше и разлики што најмногу се одразуваа на културен план, односно во животните навики, обичаите, фолклорот и др. Македонците потекнуваа од разни области: од Костурско, Леринско, Воденско, Драмско и др. Исто така и грчката емиграција се разликуваше по своето територијално потекло, едни биле од Тракија, други од Епир, Тесалија, Пелопонез, од Македонија, а имало дури и од островите.

Заедничка црта на македонската и грчката емиграција што меѓусебно ги поврзуваше беше идеологијата за која таа беше определена и во границите на земјата таа претставуваше една

целина и беше позната како грчка политичка емиграција. Македонската емиграција, во рамките на оваа групација, претставуваше посебна етничка целина, која ги задржуваше своите права на национално малцинство. Како што наведовме македонската емиграција потекнуваше воглавно од подрачја со компактно македонско население, па од тука е разбирливо да ги понесе сосебе и белезите на својот етнос. Имајќи го правото на национален развој, македонската емиграција ќе покаже многубројни самоиницијативи за негување и развојот на националната култура, далеку од својата национална изворност. Македонецот всушност морал национално да опстане во една мултикултурна средина. Да ја прифати културата на земјата домакин, да се збратими со грчката емиграција со која ја врзуваше идеолошкиот и политичкиот фактор и да се бори за да го сочува својот национален идентитет.

Македонската емиграција живееше и дејствуваше во сите организирани форми кои беа формирани од Комунистичката партија на Грција, чие раководство и мнозинството од своето членство, по поразот на ДАГ беше принудено да емигрира. Партијата и на тоау сред емиграцијата претставуваше главна политичка раководна и идеолошка сила. За сплотување на емиграцијата околу себе и за реализирање на своите програмски цели, формира разни политички и масовни организации како и стручни служби со централни раководства и нивни дисперзирани тела во секоја земја одделно каде имаше емиграција. Така партискиот живот, членовите на Партијата го продолжија и во новите средини каде што тие

беа прифатени. Во секоја земја беше формиран Партиски комитет кој ја спроведуваше идеолошко-политичката работа не само во основните партиски организации туку и сред емиграцијата воопшто. Партиските комитети за својата работа одговараа пред ЦК на КПГ, чие седиште беше во Букурешт, за што редовно ги известуваа.

Прв орган што го формира Партијата и требаше да се грижи за проблемите на детската емиграција е Комитетот за помош на детето-ЕВОН, формиран уште во мај 1948 година. Овој Комитет ја презеде целокупната грижа за децата, евакуирани во источноевропските земји, односно за нивното смстување, исхрана, воспитување, школување, оспособување учителски кадар и др. Во рамките на Централниот совет на ЕВОН до 1956 година, постоеше и македонски оддел кој се грижеше за културните и просветни проблеми на македонските деца, што ги реализираше преку македонските претставници на ЕВОН што постојеја во секоја земја.

Младинската организација ЕПОН и женската ПДЕГ (Сегрчи сојуз на демократските жени во Грција) претставуваа масовни организации низ кои Партијата ги реализираше своите програми. Младинската организација најмногу се зафати со организирањето и реализирањето на културно-просветниот живот сред младата емиграција, а ПДЕГ претставуваше исто така сериозен фактор во решавањето на повеќе проблеми што ги преокупираа жените, особено проблемот на вработувањето, за политичкото и идеолошкото издигнување на жената, проблемот околу воспитувањето на децата и др.

Кон средината на 1950 година е формиран Централен комитет на бегалците од Грција - КЕПЕ (Кентрики епитропи про-сфигон Еладос). Негови извршни тела беа комитетите формирани во секоја земја одделно. Посебна задача на КЕПЕ претставуваше водењето грижа и евиденција за демографските проблеми, за згрижување и решавање разни животни проблеми на емиграцијата и др.

Друга форма на организационо здружување на грчката и македонската емиграција беа Сојузите (Силогоси) на политемигрантите. Тие претставуваа масовни организации чија основна цел беше развојот и негување на културните традиции, да го сочува и развие морално-политичкото единство на своите членови, да ги популаризира борбите за слобода и демократија, да развива патриотски дух и низ разни организирани форми да ја развива националната култура.

Сојузите по својата организациона структура, функционираа на истиот принцип како и другите емигрантски организации, со свое централно раководство и со секции во центрите на емиграцијата.³¹⁵⁾

Во текот на 1948 година по евакуацијата на децата КПГ формира Комитет за агитација и пропаганда, со седиште во Букурешт, кој ја водеше целкупната издавачка политика на Партијата која се реализираше преку издавачката куќа "Неа Елада". Ова

---

315) АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/3/1^a, Статут на Сојузот на политемигрантите во Романија, донесен на III конференција на Сојузот, декември 1957 година.

издавачка куќа набрзо се разви и стана работна организација со сложена организациона структура, со повеќе оддели, одделенија, работни групи, секции и општи служби. Пр. во октомври 1951 година беа формирани следните организациони единици:

Оддел за издавање делата на класиците на марксизмот;

Оддел за марксистичко-ленинистички изданија;

Оддел за партиски изданија;

Оддел за македонски изданија;

Оддел за школски изданија;

Оддел за литературни изданија;

Оддел за издавање дела за масовна агитација;

Редакција на списанието "Неос Космос".

Комитетот за агитација и пропаганда работи врз годишни програми за работа коишто се разгледувале и усвојувале од ЦК на КПГ. 316)

Покрај овие институции, КПГ формирала и други тела-комисии, одбори и сл. кои постојано или времено се ангажираа со одредени задачи, тесно поврзани со идеолошко-политичката работа или со организациони проблеми на Партијата.

Заедничките проблеми на македонската и грчката емиграција како што беше проблемот за вработување, стамбениот, здравствениот, особено проблемот на воените инвалиди, подеднакво ги

---

316) АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/2/1, Одлука на Комитетот за агитација и пропаганда, донесена на 31.10.1951 година за формирање на оддели во рамките на издавачката куќа "Неа Елада".

притискаше како Македонците така и Грците. Затоа тие беа принудени здружено и заеднички да делуваат пред органите на земјите домакини за решавање на овие проблеми.

Покрај ваквите практични проблеми коишто можеле да бидат реализирани преку организирани институции и тела, КПГ од друга страна, на тој начин можела да ја има и да ја контролира целокупната дејност на емиграцијата, со цел и натаму да ја држи емиграцијата сплотена околу себе.

Македонската емиграција, како посебна етничка групација, продолжи да ги негува и развива своите национални придобивки изборени со многубројни жртви низ долгогодишните борби што ги водеше заедно со грчкиот демократскиот народ. Затоа македонските народно-ослободителни организации НОФ-АФЖ-НОМС и во источноевропските земји каде имаше македонска емиграција претставуваа продолжен дел на организациите кои останале да работат на теренот од Слободната територија. Македонката, организирана во АФЖ, иако далеку од првата борбена линија, таа својот долг кон својот народ го изразуваше преку нејзината сестрана ангажираност околу грижата за здравјето и воспитувањето на македонските деца, збринети во повеќе детски домови. Таа беше цврстата нишка со татковината, со родителите на децата, а таткватанишка таа ја држеше во свои раце и настојуваше на децата да им всади сигурност во животот и љубов кон својот народ.

Донесената Одлука на V-от пленум на ЦК на КПГ, во јануари 1949 година, за обнова на НОМС, македонската младина ја прифати со воодушевување, зашто на тој начин најдобро можела

да ги изрази своите национални стремежи.³¹⁷⁾ НОМС, во источноевропските земји разви богата културна дејност. Младинците беа први кои застанале во строј со борбена македонска песна. Беа организатори и иницијатори на културно забавниот живот во детските домови, во професионалните и во средните технички училишта и гимназии, а и натаму во високите школи. Тие беа кои формираа хорови, играорни групи, рецитаторски, драмски секции и др. Тие беа и организатори и носители на целокупната културна дејност сред македонската младина, афирмирајќи го на тој начин македонскиот мелос, македонската културна традиција. НОМС беше гордост на македонската младина и затоа Одлуката за нејзиното расформирање беше примена со голема огорченост од страна на македонската младина, израснувајќи до револт и анти-грчко расположение.³¹⁸⁾

Расформирањето на македонските организации НОФ-АФЖ-НОМС, формално беше на оснивачкиот конгрес на новата македонска организација ИЛИНДЕН, одржан во април 1952 година. Всушност нивното расформирање беше резултат на политиката на КПГ кон македонското национално прашање, која во тој период беше исцело

---

317) НОМС-Народно ослободителен младински сојуз, е формиран 1945 година на 23 април, истовремено со формирањето на организациите НОФ-АФЖ. Во ноември 1946 година е расформиран и се вклопува во грчката младинска организација ЕПОН, е обновен во мај 1949, а на оснивачкиот конгрес на организацијата ИЛИНДЕН, во 1952 година е расформиран.

318) АМ, Необработен фонд, К-29/1/10, информација за револтот на една група македонски младинци (Близнаков, Косев,

вградена во политиката на Информбирото на комунистичките партии на земјите членки на Варшавскиот пакт, што уследи по донесената Резолуција со што се обвинуваше раководството на КП на Југославија за наводно скршнување од патот на социјализмот и преминување во блокот на капиталистичките земји. Во тој контекст, раководството на КПГ, вината за поразот на ослободителното движење во Грција, го префрли на Југославија, а преку неа на македонските народно ослободителни организации НОФ-АФЖ-НОМС, дека биле агентури на Југославија, која се обвинуваше за удар од грб на народно ослободителното движење во Грција.

Со расформирањето на македонските народно ослободителни организации НОФ-АФЖ-НОМС, Македонците во источно европските земји, добија нова организација, организацијата ИЛИНДЕН, формирана на нејзиниот оснивачки конгрес, одржан во април 1952 година во село Кросциенко-Полска.

Организацијата се раководеше од Централен совет, чие седиште беше во Букурешт и дисперзирани совети во секоја земја кои формираа основни организации во оние центри каде имаше помногубројна македонска емиграција. Од формирањето па до расформирањето на организацијата, претседател на нејзиниот Централен совет беше Пандо Вајна.

Илинден, иако беше формирана како антитеза на НОФ, продолжи да ја негува и развива културно просветната традиција кај Македонците. Во Прокламацијата, донесена на оснивачкиот

конгрес, ги вгради своите програмски цели, декларирајќи дека ќе се бори за политички, економски, културно-просветни права на македонскиот народ, односно дека ќе ја популаризира и развива националната култура, обогатувајќи ја со нови содржини од социјалистичката култура на Советскиот Сојуз и народните републики.³¹⁹⁾

Политиката на културно-просветен план, организацијата Илинден ја спроведуваше и изразуваше преку Македонскиот оддел формиран во рамките на книгоиздателството "Неа Елада" и преку својот орган-списанието "Илинден". Таа, иако на ова поле постигна значајни резултати, меѓу македонската емиграција не беше омилена, зашто стана продолжена рака на Захаријадис, односно КПГ, во бесконечните обвинувања дека и Македонците се виновни за поразот на ДАГ.

Одлуките на VI-от пленум на ЦК на КПГ, одржан во март 1956 година ги окуражи Македонците бидејќи тие не само што очекуваа да престане прогонот против нив засновано врз стереотипното обвинување "титов агент", туку и поголеми права на национална основа. Желбата за одделна организација која би била способна да ги реализира националните стремежи на македонската емиграција, се повеќе се експонираше сред Македонците. Таквите стремежи на Македонците не само што не беа прифа-

---

319) Сп. "Илинден", орган на Централниот совет на орг. Илинден, бр. 1, од мај 1952 (Прокламација на Конгресот на Илинден до Славомакедонскиот народ од Егејска Македонија).

тени од новото раководство на КПГ туку и напаѓани. Посебно го потенцираше ставот дека постоењето на одделни македонски организации сред емиграцијата не помага во политиката на КПГ која настојуваше кон сплотување со другите политички партии во Грција, кои македонското малцинство во Грција го негираа. Со еден таков став, новото партиско раководство сакало да се претстави дека е попатриотско од претходното, а со тоа да го покаже и својот грчки национален патриотизам.

Македонците неможеа да се согласат со една таква политика на КПГ и своето организирање тие повеќе пати ќе го актуализираат отворено на повеќе собири или состаноци.

Така, политемигрантите од Костурско, во Згожелец-Полска, се обидоа да формираат свое друштво, нарекувајќи го "Братство и единство, меѓу Македонците, Грците и Власите, за да ја развива националната култура, да организира клубови, библиотеки, театарски, хорски, музички, спортски и други секции, да организира национални културни претстави, да организира екскурзии, да издава свој орган на македонски, грчки и влашки јазик, да воспоставува и одржува врски со своите сонародници во странство итн.

Меѓутоа ваквите настојувања од страна на Костурчани во Полска беа окарактеризирани од Партиската организација како сомнителни и затоа беа спречени. И натаму македонците не се откажуваат од своите намери за формирање на своја одделна организација. Македонците политемигранти во Вроцлав-Полска, во 1956 година, на состанокот на македонските кадри,

го поставија прашањето за оснивање на нова македонска организација, независна од здружението "Никос Белојанис".³²⁰⁾

На таквите тенденции и барања од страна на Македонците, раководството на КПГ енергично се противстави, наведувајќи дека тоа е сепаратистичко движење и е во спротивност со линијата на КПГ бидејќи и носи штета во нејзината работа во Грција.

На партиската конференција на КПГ во Полска на која се избираат делегати за VII-от пленум на КПГ, одржана во февруари 1957 година, Македонците побараа пак да им се даде правото да формират своја организација. На тој истиот Пленум А.Грозос-секретар на ЦК на КПГ во врска со барањата на Македонците за формирање на своја организација изнесе: "Ненормалниот внатрешен партиски режим, ги наруши, до еден степен, односите меѓу Грците и Македонците... Еден одреден број другари Македонци, разочарани од старото раководство на Захаријадис, се поведе со мисла да формира засебна организација на Македонците, нешто што не е правилно. Другарите од таа организација (се мисли на Полска), а сите оние кои се присутни на Пленумот, треба да внимаваат".³²¹⁾ На ваквиот став за барањата на Македонците, изнесен од А.Грозос му се придружи и Пандо Вајна (Македонец), член на ЦК на КПГ и дотогашен претседател на организацијата Илинден, кој на споменатиот пленум меѓудругото рече: "Славомакедонците-политички бегалци, треба да работат во

---

320) АМ, необработен фонд, К-29/8/47, Предлог-Статут на Друштвото на политемигрантите од Костурско во Згожелец-Полска, наречено "Братство-единство", од 21.1.1951 год. Предлог-Статутот содржи 10 чл.

организаците на нашата емиграција, таму каде постојат, во здруженијата на политичките бегалци од Грција и во месните организации каде живеат. На пр. во НР Полска постои една тенденција за создавање на посебна организација и мислам дека тоа е неправилно, не помага во единството на двата народа".³²²⁾

Значи откако се обидоа сите можни начини за формирање на легална македонска организација, а во тоа Македонците беа спречени, една група млади Македонци во Полска, решија да формираат тајна македонска организација, нарекувајќи ја "ЕГЕЈСКА ЗОРА". На оснивачкиот состанок одржан на 3 декември 1960 година, беа изнесени целите на организација и причините за нејзиното формирање, а тоа добро се гледа и во Програмата на Организацијата, опфатена во 7 точки, во која меѓудругото се вели: "Организацијата ќе се бори за воспитување на македонската младина во духот на работничкиот и социјалистичкиот интернационализам, ќе се бори за македонското национално сознание на младите и општо на Македонците во Полска, ќе се бори за подигнување авторитетот на НР Македонија кај Македонците, ќе води неуморна и бесмилосна борба против шовинистите кои ги има огушено "големата идеја" и предавниците на македонската нација, ќе се бори за создавање на македонско културно друштво кое

---

321) АМ, Стенографски белешки од VII-от Пленум на ЦК на КПГ, с. 558.

322) Пак таму, с. 467

ќе ја раководи и развива македонската култура меѓу Македонците кои живеат во Полска...".³²³⁾

"Ег.Зора" постоеше и делуваше кратко време, од 1960 до 1961 година. Нејзините членови беа откриени и подложени на напади и критики од страна на грчката партија. Повеќето од нив се преселија во НР Македонија.³²⁴⁾

"Ег.Зора", често пати доаѓаше во конфликт со Сојузот "Никос Белојанис"³²⁵⁾, поради слободата што ја дозволи КПГ за ширење на бугарската пропаганда сред македонската емиграција. Се допушташе ширење на печатен бугарски пропаганден материјал. Таквиот материјал се доставуваше дури до куќите или претпријатијата каде живееле и работеле Македонци. На една таква отворена пропаганда при што се негираше македонскиот јазик и македонската историја, организацијата "Ег.Зора" јавно протестира при што на 5 март 1961 година во градот Згоржелец, на седум места беа залепени протести со потпис "Е.З". Во протестот меѓу другото се вели: "Го прашуваме сојузот "Н.Белојанис"

---

323) АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/4/32, Програма на Ег. Зора.

324) По дадената заклетва, на 3.12.1960 год. во Одборот на орг. влегоа: Лаки Папатолевски, Вангел Белчев, Вангел Димаков и Васил Фотиновски. На 27 декември се примени уште 3 членови: Карафиловски Ламбро, Карафиловски Мичо и Сотировски Борис.

325) АМ, Фонд: ЕМИЕЗ, К-IV/4.

дали ние Македонците сме Бугари што ни испраќа бугарски материјали? И дали некој политемигрант-Макецонец, ви побара такви материјали?...³²⁶⁾

Заради бугарската пропаганда што ја ширеше Славјанскиот комитет сред македонската емиграција со испраќање на разна историска белетристичка и друга литература, преку која се негираше македонската историја и јазик, организацијата Ег.Зора¹¹, со неколку протестни писма се обраќа до КП на Бугарија барајќи да се прекине таквата пракса од страна на Славјанскиот комитет. Во писмото од 5 мај 1961 година, организацијата меѓудругото наведува: "... Тука во НР Полска се испраќат од Бугарија весници и разни списанија на бугарски јазик до нашата македонска емиграција. Ја прашавме БКП и владата на НР Бугарија: Кој ви ги побара тие ваши материјали? Дали имате барања од нашите политемигранти за тие ваши материјали? Дали имате барања од нашите политемигранти за тие ваши материјали? Дали БКП и владата на Бугарија мислат дека Македонците се Бугари? Или дека македонскиот јазик е бугарски?... И еве, ви ги испраќаме назад вашите весници што се испратени од вас за нас, тука во Полска, со испраќањето назад протестираме и ви кажуваме дека ние не сме Бугари, нити ни се потребни вашите материјали..."³²⁷⁾

---

³²⁶⁾ АМ, Фонд: ЕМИЕЗ, К-IV/4.

³²⁷⁾ АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/4/41, Протест на Ег. Зора до ЦК на БКП, испратено на 5 мај 1961 година.

Емисарите на Славјански комитет, служејќи се со разни ветувања за животни благодети, успеа да пресели во Бугарија еден извесен број македонски политемигранти од источноевропските земји. Една таква појава ги револтира Македонците зашто желбата на Македонците беше да се репатрират во Социјалистичка република Македонија каде непречено се развива националната култура на македонскиот народ. Заради таквиот гест на Бугарија, сакајќи да ги прикаже Македонците како Бугари зашто се јави и во улога на добродетел, "Ег. Зора", на 10.6 61 година испраќа друго протестно писмо до владата на НР Бугарија, во кое го изнесува ставот на Македонците во врска со акциите на Бугарија за преселување на Македонците во Бугарија. Во писмото, меѓу другото се вели: "... Добро ќе беше ако бугарската влада на ЦК на БКП се зафатат за внатрешното македонско прашање, за националното прашање на Пиринска Македонија, а после да се зафатат за едно вакво "доброволно" префрлување на Македонците-бегалци од Полска во Бугарија... Добро ќе беше ако се раководевите од принципите на великиот Ѓорѓи Димитров кој велеше: Не поделба на Македонија, не борба за власт над неа, туку почитување војата на Македонија".³²⁸⁾

"Ег.Зора", делува кратко, но и тоа е доказ дека младата македонска генерација, напоена со револуционерните традиции на својот народ, бара начин и патишта организирано да и се противстави на туѓата пропаганда која корени почна да пушта и сред емиграцијата.

---

³²⁸⁾ АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/4/46. Протест на "Ег.Зора" до владата на Бугарија, 10.6.1961 год.

Постоењето на Социјалистичка република Македонија, како единствен национално слободен дел од Македонија, им даваше поттик на Македонците во странство да го чуваат и развиваат својот национален идентитет барајќи при тоа да имаат што поцврста врска со македонската република зашто добро знаеја дека само во слобода се изградува национална мисла и се создава национално културно богатство. Затоа тие млади Македонци, фрлени од виорот на војната далеку од својата земја, бараа да имаат врски со Социјалистичка Македонија за да можат што посигурно да ја зацврстат македонската национална свест надвор од границите на Македонија.

Напорите на Македонците по 1956 година да создадат своја одделна организација која легално би делувала вон здруженијата на бегалците, не успеаја поради причините што погоре ги наведовме. Дејноста на културно-просветно поле тие ја продолжија во рамките на здруженијата во заедништво со грчката емиграција но обемот на дејствување во такви услови се лимитираше. Компромисната политика на КПГ што почна да ја спроведува со другите партии во Грција и овој пат негативно се одрази врз македонското национално прашање, од што беа спречени барањата на Македонците за самоорганизирање.

ВТОРА ГЛАВА
 ОБРАЗОВНА ДЕЈНОСТ СРЕД МАКЕДОНСКАТА
 ЕМИГРАЦИЈА

1. СТРУЧНО ОСПОСОБУВАЊЕ НА ЕМИГРАЦИЈАТА ЗА ВКЛУЧУВАЊЕ ВО
 ПРОЦЕСОТ НА ПРОИЗВОДСТВО

Уште од првите денови на емигрантски живот, како грчката така и македонската емиграција, наидоа на заеднички проблеми и тешкотии што требаше здружено да се решаваат со непосредна помош на надлежните фактори од земјите домаќини. Покрај проблемите што потекнуваа од субјективна природа како што беше климатското прилагодување, исто така и психичкото прилагодување бидејќи војната создаде трауми и разделби, општествено и културно прилагодување, односно прифаќање на политичките норми на системот и на материјалните духовни добра на секоја земја одделно, се појавија и ред други проблеми што бараа преземање на конкретни и итни мерки за започнување нов живот во новата средина.

Еден од таквите основни проблеми беше и проблемот на вработувањето. Но ако се има во предвид фактот дека 95 % од емиграцијата била од селско потекло, тогаш ќе се сфати и тежината на проблемот околу нејзиното вклопување во индустриското производство. Сконцентрирана во големите индустриски центри ³²⁹⁾

---

³²⁹⁾ Во Ромија емиграцијата воглавно беше сконцентрирана во Букурешт, Браила, Хунедоара, Галац, Крајова, Ботошани, Фалтичени, Брашов и др. места. Во Чехословачка: Прага, Брно, Крнов, Острава, Јесеник, Шумберг, Јаблонец; Унгарија: Бу-

на земјите домаќини, таа беше ориентирана за вработување во тешката индустрија, во градежништвото, текстилната индустрија, сообраќајот и други индустриски гранки и еден дел во земјоделството.

За еден релативно краток период, до октомври 1950 година, преку разни курсеви за квалификување беа оспособени 29.937 лица, и вклучени во процесот на производство во разни гранки од тешката и лесната индустрија. Значи со дисциплина, упорност и систематска работа, некогашните земјоделци кои дотогаш биле далеку од фабриките заводите и сл. стигнале до степен на квалификувани и висококвалификувани работници, мајстори на својот занает, иноватори, некои ударници во работата и др. За еден таков скок на емиграцијата, преобразувајќи се брзо од земјоделски во индустриски работници зборуваат и повеќе архивски извори. Податоците укажуваат дека од 12.415 емигранци во Чехословачка веќе до декември 1951 година во оваа земја беа вработени 4.833 од кои 1.873 во текстилната индустрија, 656 во тешката и 758 во градежништвото. 1.129 во земјоделското стопанство, 417 во разни сектори на емигрантските организации (просвета, култура), а 1.747 лица беа пензионирани по инвалидска или старосна основа. Вработените брзо се вклопија во процесот на индустриското производство. Од оние 4.833 вработени во Чехословачка, над 1.161 се истакнаа во работата, а 1.125

---

329) димпешта, Печ, Мишколц, Табања, село Белојанис: Во Полска: Вроцлав, Шчечин, Згожелец, Варшава, Лигница, Крошченко, Познањ, Гдинија. Сов. Сојуз: Ташкент и Чирчик.

беа прогласени за ударници на социјалистичкиот труд. 3.928 ја исполнуваа нормата, а еден голем дел од нив ја надминуваа.³³⁰⁾

Во 1959 година, од 7.395 вработени во Советскиот Узбекистан, околу 1.620 беа индустриски работници веќе со богато и работно искуство. Во претпријатијата во разни служби беа вработени 2.015, во сообраќајот 192, во земјоделското стопанство 74, а останатите во градежништвото. Уште во почетокот на 1953 година, 92 % од емиграцијата во Узбекистан која била вклучена во производството, имала изучено најмалку по еден занает било торнадор, дреар, заварувач, електричар, металостругар, леар или др. Така за еден период од 10 години, во Сов. Узбекистан, 2.600 лица од емиграцијата беа прогласени за ударници во работата, 920 се истакнаа како кадри во производството, а неколку беа наградени и со високи признанија доделени од Врховниот совет на ССР и Узбекистан за посебни резултати во работата.³³¹⁾

Од 3.400 жени-борци на ДАГ кои емигрирале во Ташкент, 2.050 имале завршено основно училиште, мнозинството од нив до III-то основно одделение, а беа млади од 18-25 години. Многу од нив брзо се вклопуваат во образовниот систем, претходно со

---

330) Ам. необработен фонд, К-7/54/11, Информација за дејноста и состојбата на македонската и грчката емиграција во Чехословачка, од декември 1951 година.

331) Брошура: "Η ζωή και η δράση των Ελλήνων προσφύγων"- (Животот и дејноста на грчките политемигранти), 1974, с.85 (Нема назначено место и име на издавачот).

332) На истото место, с. 85

изучување на рускиот јазик преку разни семинари и курсеви или вечерни школи. Така веќе во 1952 година еден број од нив успеваат да завршат средно училиште и да се запишат на разни високи школи. Во 1957 година, 98 жени се здобиваат со титула на лекар, инженер, економист, професор и др. Во 1974 година, бројот на високообразованите жени стига до 850.³³²⁾

Во однос на вработувањето и оспособувањето на емиграцијата и во другите земји каде имало македонска и грчка емиграција, е сличен случајот како во гореприкажаниот пример за Чехословачка и Сов. Сојуз.

Покрај стручно оспособување, преку семинари и курсеви, истовремено со илјадици поединци следеа и разни професионални, средни технички училишта, кои по две, три или четири години беа оспособени да се вклучат директно во процесот на производство, во соодветната струка за која се здобиваа не само со теоретски туку и практични познавања. Исто така, по завршувањето на средното образование оние кои сакаа и имаа афинитети, го продолжија образованието на разни високи школи.

НАЦИОНАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ НА МАКЕДОНСКИТЕ ДЕЦА

Македонските училишта кои од есента 1947 до пролетта 1948 беа отворени во селата од Слободната територија, својата работа ја прекинаа поради евакуацијата на децата. Тие продолжија да работат и натаму но во друга средина и под други услови. Грижата за нивното натамошно образование и воспитание ја презедоа надлежните органи во прв ред Министерствата за просвета на земјите домакини, кои обезбедија стручен кадар по сите предмети кои се предаваа во основните училишта. Во надлежност на органите на емиграцијата остануваше грижата за подготвување наставен материјал за изучување на националниот јазик (за грчките деца-грчкиот, а за македонските-македонскиот), предметот национална историја и географија на Грција. Така пред грчката и македонската емиграција искрснуваа сериозни проблеми околу националното воспитување на децата и младината во детските домови и во средните училишта.

Потребата од едно тело кое би ја координирало работата на воспитно-образовен и културен план, се наметна веднаш со евакуацијата на децата во источно европските земји. Затоа Привремената демократска влада, уште во мај 1948 година формира такво тело, ЕВОП-Епитропи воитија сто педи (Комитет за помош на детето).³³³⁾

---

³³³⁾ Комитетот за помош на детето (ЕВОП) делуваше се до 1956 година кога беше расформиран, а натаму обврските на воспитно-образовен план ги презеде новоформирираниот Централен комитет за образование - КЕЕ (Κεντρική επιτροπή εκπαίδευσης)

Прво седиште на ова тело беше Будимпешта, а од 1950 година Букурешт, каде беше седиштето и на ЦК на КПГ и на другите централни органи на емигрантските организации (ЕПОН, КЕПЕ, ИЛИН-ДЕН и др.)

ЕВОН, уште од своето формирање ја следеше евакуацијата на децата, нивното сместување и организација на животот во детските домови, ги донесуваше наставните програми за настава по мајчин јазик, историја и географија, водеше политика за издавање на школска и воншколска литература, за организирање на учителските курсеви и ред други дејности што беа од доменот на националното образование и воспитание на децата-бегалци.

Централниот орган на ЕВОП претставуваше тричлен секретаријат, со претставник за грчките деца,³³⁴⁾ претставник за македонските и претставник на младината. Тричлени секретаријати постоеја и во секоја земја, а исто така и во секој детски дом со истоветна организациона структура како и Централниот секретаријат.

Од страна на органите на народната власт и организацијата НОФ-АФЖ, во Централниот секретаријат на ЕВОП, за одговорен за проблемите на македонските деца, беше делегиран Андон Сикавица, по професија учител, од село Жужелци-Костурско. Тој за извршената работа и постигнатите резултати во работата, свој

---

³³⁴⁾ Претседател на Главниот секретаријат на ЕВОП бил Петрос Кокалис, како членови се јавуваат: Горгис Атанасијадис, Ели Алексиу, Танаси Мицопулос, Марика Минеми, Михалис Минеми, Михалис Иконому и др. (Види кај Танасис Мицопулос, цит. дело, с. 51)

отчет доставуваше и до овие органи. Андон Сикавица, заедно со делегираните Македонци во секретаријатите на ЕВОН при секоја земја, го сочинуваа МАКЕДОНСКИОТ ОДДЕЛ при ЕВОН. Сикавица постојано одржува врска со овие лица, им дава насоки за работа со македонските деца и ги обврзува да го информират два пати месечно за проблемите и постигнатите резултати во работата со децата. Освен тоа, тој врши и обиколка во детските домови каде од близу се запознава со нивните проблеми. Во почетокот на јануари 1949 година, од Централниот совет на ЕВОН се изготвени програмски насоки за идна работа со македонските деца во детските домови и средните училишта кои беа доставени до одговорните на ЕВОН во секоја земја одделно. Воглавно насоките се однесуваат на брзото и ефикасно организирање на наставата по македонски јазик, за патриотско воспитување на децата и младината, за негување духот на братството и единството меѓу Грците и Македонците, за развојот на националната култура и др. 335)

---

335) Ам, фонд: МЕИЕЗ, К-IV/1/30, Програмски насоки на ЕВОН, за работа на македонските училишта во источно европските земји, јануари 1949. Во Програмата меѓу другото се вели: "Во секоја земја, Секретаријатот е одговорно тело за целокупната работа кое треба да проучува, следи и раководи со проблемите на децата во духот на единството, соработката и рамноправноста... ќе создавате постојано и се повеќе добри врски со другарите од земјата домакин и со младината незаборавајќи никогаш за грижата што им ја дават на нашите деца... Таму каде има детски јасли и забавишта, без друго да има наши жени или млади девојки кои ќе ги учат децата преку разни игри, песни и др. да зборуваат на мајчин јазик.

Програмските насоки на Централниот секретаријат на ЕВОН за работата со македонските деца, добро илустрира една состојба во просветата кога се удираше посебен акцент за национално и патриотско воспитување. Настава на националниот јазик по сите предмети се предвидуваше во првите одделенија, а во наредните одделенија се продолжуваше со изучувањето на мајчиниот јазик и предметите историја и географија и музичко воспитување но само анализа на песните. Другите предмети се предаваа на јазикот на земјата домаќин.

---

335)

Сите настојувања да бидат кон изучување на мајчиниот јазик. Предметите географија и историја ќе се предаваат од наша страна како и пеење, односно само анализа на песната. Другите предмети ќе се предават од страна на учителите на земјата домаќин, освен во I-во одделение каде сите предмети ќе се предават од наша страна... Предметите историја во II-то и IV-то одделение ќе се предаваат од читанката, од печатот и списанието. Ќе се опфати Илинден, Гоце Делчев, настаните од востанието и сегашните борби. Херојства, жртви - Тповски, Мирка Гинова и др. за кои се пишува во печатот. Предметот географија ќе биде исто како кај Грчињата само кога се предава за Македонија да им се објасни на децата каде живеат Македонците по поделбата на Македонија на три дела, за да создадат слика за целината на Македонија, без да се оди во шовинизам... Ќе се грижите за перманентно оспособување на учителите да се здобијат со навика на самообразование. За неписмените жени да се отворат вечерни училишта. Ќе ја следите работата на организациите. Ќе анализирате статии од печатот, брошури, информации, билтени и др."

И самиот факт дека во градинките и забавиштата каде биле збринети најмладите бегалци-, песните и игрите се изведуваа на македонски јазик - за Македончињата, а на грчки - за Грчињата, докажува на напорите што се правеа така што уште од најмалите години да се всади кај детето националното чувство и сознанието за националната припадност.

Македонците во ЕВОП, задолжени со организирањето на наставата на македонски јазик, вложуваа огромни напори за да одговорат на поставените задачи зацртани во програмските наски. Во едно писмо Пандо Шапкарев - претставник во ЕВОП за Македончињата во Полска, му пишува на Сикавица: "... Вашето писмо претставува напатствие, полно со задачи и ќе ни служи како такво".³³⁶⁾ И Ристо Поптрајанов - одговорен за македончињата во Романија, го информира Сикавица дека по добивањето на неговото писмо со повеќе напатствија, за работа со децата, е сторено онака како е наведено во писмото.³³⁷⁾

Веќе во учебната 1948/49 година организирано се одвива настава на мајчин јазик и се успеало да се издадат и неколку прирачници за таа намена: Буквар и прва читанка, Читанка за IV одделение, Сметанка за I, II, III-то одделение, Граматика-јазикови упражненија за II- одделение, Народни песни,

---

336) АМ, Истиот фонд, К-IV/1/51, Писмо на Пандо Шапкарев до Сикавица, од 29 јуни 1949 година.

337) АМ, Истиот фонд, К-IV/1/52, Писмо од Р.Поптрајанов до А.Сикавица за постигнатите резултати околу печатењето на македонски учебници, од 23 март 1949 година.

подготвени од Фоти Илковски, Педагошки уроци и списанието "Македонче". 338)

Овие први прирачници беа подготвени од Комисијата за просвета чиј претседател бил Ристо Поптрајанов, а членови: Атанас Малинов, Фоти Илковски и Павле Каљков. Седиштето на Комисијата било во Букурешт. По овие прирачници македонските деца во детските домови учеле до 1950 година. Тие беа подготвени на македонски современ јазик и со правописот на македонскиот литературен јазик. Беа изработени по узорот на прирачниците по кои се предавало во НР Македонија само прилагодени на потребите на македонската емиграција.

Од постигнатите резултати, членовите на Македонскиот оддел при ЕВОП, беа задоволни и во едни такви моменти на задоволство, Андон Сикавица до раководството на НОФ, пишува: "Нашата работа добро се одвива. Тргнуваме со смели чекори. Правиме повеќе од она што предвидував. Имаме еден динамичен, достоинствен, благороден, жив и чист материјал. Да бидете сигурни дека нашите деца ќе станат нови луѓе и ќе помогнат во борбата на нашиот многуизмачен народ. Имаме тешкотии, слабости, како и во сите работи, но тргнавме, нашата работа се канализира. Но ако сакаме да имаме македонски училишта, ќе треба да помогниме како треба, зашто имаме голема одговорност како пред народот така и пред историјата". 339)

---

338) АМ, Фонд: МЕИЕЗ, IV/1/51, Писмо од Ристо Поптрајанов до А.Сикавица, од 21 авг. 1949 година околу македонските изданија и нивната дистрибуција.

Од 1950 година, проблемите на образованието на македонските деца, ги презеде МАКЕДОНСКИОТ ОДДЕЛ, формиран истата година, како едделна организациона единица во рамките на издавачката куќа "Неа Елада" во Букурешт. На чело на овој Оддел, од неговото формирање и се до неговото постоење, бил Ставро Кочупулос-Македонец од село Баница-Леринско, кој работел по директива на КПГ и исцело бил под нејзиното влијание. Овој оддел до 1956 година ги издаде сите школски и вон школски прирачници за потребните на македонските деца. По 1956 година таквата дејност ја презеде една специјална комисија формирана при Министерството за просвета на Полска, за што ќе стане збор понатаму, која имаше друг курс во однос на македонскиот литературен јазик.

По расформирањето на ЕВОП, одговорноста за образованието и воспитанието на децата-бегалци, ја презеде Централниот комитет за образование-КЕЕ (Кентрики емитропи екпедевсис), со седиште во Букурешт, а во секоја земја имаше исто така такви соодветни комитети. Комитетите соработуваа со Министерствата за просвета при секоја земја-домаќин кои ја имаа целокупната грижа и одговорност за децата, за нивното вклопување во основниот, средниот и високиот образовен систем. Но кога станува збор за изучување на предметите по мајчин јазик (македонски и грчки), историја и географија, Министерствата за просвета

---

339) АМ, Фонд. МЕИЕЗ, К-IV/1, Писмо на Андон Сикавица до Стерјо Дачо, за постигнатите резултати околу отварањето на мак. училишта во детските домови.

секогаш бараа консултации од емигрантските фактори за образование.

Овие комитети организираа на 2-3 години и општоемигрантски конференции, а во секоја земја таква конференција се организираше секоја година. Првата општоемигрантска конференција, на која се дискутираше и за воведување и примена на македонскиот литературен јазик во наставата и учебниците, се одржа 1957 година во Полска. Втората таква конференција во 1962 исто така во Полска, третата 1965 во Романија.³⁴⁰⁾

Следеа и други такви конференции на просветните работници на емиграцијата. Учителите кои ги предаваа предметите: мајчин јазик со литература, историја и географија, беа членови на колективот каде ја одвиваа својата настава и беа должни да ги почитуваат сите правила од Правилникот за работа на дотичното училиште.

УЧИТЕЛСКИ КУРСЕВИ

Заедно со евакуацијата на децата во 1948 година, замина и еден број учители кои го имале завршено курсот на македонски учители, одржан во село Герман-октомври 1947 година и во село Желево - јануари 1948 година. Тој број не беше доволен да одговори на потребите што ги наметнуваше новата ситуација бидејќи децата беа сместени во повеќе земји, а во нив и во повеќе детски домови. Освен моментот на квантитетот проблем преставуваше и квалитетот

340)

Танасис Мицопулос, цит. дело, с. 84

на наставничкиот кадар бидејќи курсевите завршени во Слободната територија не беа доволни за да се одговори на задачите што се поставуваа. Со недостиг на учителски кадар уште во првите денови на емиграција се судрува ЕВOP и бара модуси да го реши овој проблем. ЕВOP овој проблем го изнесува и пред Привремената демократска влада, каде во еден извештај до оваа високо тело се вели: "Поради немање доволно професионални учители за настава по грчки и македонски јазик, ќе треба што поитно да се пронајдат соодветни лица кои ќе можат успешно да ја обавуваат учителската дејност било тоа да се инвалиди од борбата, или лица со интелектуални способности и развиен политички критериуми".³⁴¹⁾

Вториот момент беше оспособувањето за вршење учителска дејност на лица кои беа одредени за тоа, Затоа потребата од одржување на учителски курсеви беше повеќе од неопходна. Прв општоемигрантски учителски курс се одржа во јули-август 1948 година во детскиот дом Тулгеш-Романија, кој го посетуваа околу 100 курсисти од Романија, Унгарија, Чехословачка и Југославија. Од Полска немало кандидати бидејќи таму сеуште немало прифатено деца.

Во наредната 1949 година и натаму се организираа и други учителски курсеви, но во секоја земја одделно. И работата на курсевите беше поставена на друг принцип, за разлика

---

³⁴¹⁾ АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/1/21, Извештај од Секретаријатот на ЕВOP до Привремената демократска влада, од 12. мај 1949 година.

од оној одржан во Тулгеш, каде наставата се одржуваше само на грчки јазик и се предаваа општи педагошки насоки. Веќе наредните учителски курсеви работат во две секции: една грчка и една македонска. Заедничко на двете секции беа предметите што се предаваа од персоналот на земјата-домакин. Односно:

Јазикот на земјата.....	6 часа неделно
математика.....	2 часа неделно
физика.....	2 часа неделно
техничко образование.....	4 часа неделно
музично образование	2 часа неделно
физичко воспитување.....	2 часа неделно

Вториот дел од работата на курсевите беше наставата изведена на мајчин јазик, односно на грчки за грчките учители и на македонски за Македонците. Во вториот дел од работата на курсевите беа опфатени следните предмети:

Мајчин јазик (граматика и литература)..	7 часа неделно
Историја.....	2 часа неделно
Географија.....	2 часа неделно
Педагогија (практични и теренски вежби),	
	6 часа неделно
Политичко образование.....	2 часа неделно
(и секоја недела се организираа и други политички предавања).	342)

---

342) АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/1/21, Извештај на ЕВОП до ПДВ, 12.5. 1949 година.

Во јули 1949 година, во Романија, детскиот дом Тулгаш, се одржа вториот учителски курс, коу го посетуваа околу 87 курсисти, македонски и грчки учители по детските домови во оваа земја. Третиот курс во Романија беше одржан 1950 година во Синаја, четвртиот 1951-во Питешти. Предавачи на македонска секција на учителските курсеви во Романија беа Атанас Малинов, Ристо Попотрајанов, Фоти Илковски, а покасно се вклучи и Петре Галабов.³⁴³⁾

Со грчката секција раководеше Ѓорѓи Атанасијадис и Пластис Тимјос.³⁴⁴⁾

Македонците кои го посетуваа вториот учителски курс во Тулгеш, за своите напори да го постигнат максималното за да можат да одговорат на поставените задачи, во едно писмо до Андон Сикавица, дават ветување дека ќе сторат се за да бидат на висина на поставените задачи, достоини за професијата која им ја довери народот. Меѓу другото во писмото тие изнесуваат: "... се фрламе со поголем елан во учењето за да го искористеме времето до максимум со самообразование, со педагошки дискусии како и преку редовните предавања се обогатуваат нашите сознанија... Ви ветуваме дека ќе ги вложиме сите наши сили за да станеме способни за да воспитуваме и градиме од нашите деца нови луѓе, луѓе од нов тип кои ќе бидат готови да дадат се од себе во интерес на нашиот народ."³⁴⁵⁾

---

³⁴³⁾ АМ, Фонд: МЕНЕЗ, К-IV/1/5, Извештај за работата на учителските курсеви.

³⁴⁴⁾ Танаси Мицопулос, цит. труд, с. 168.

Летото 1949 година започна да функционира и првиот курс во Полска. Македонската секција од 32 пријавени го посетуваа 27 курсисти. Предавач по предметите на македонски јазик бил Пандо Шапкарев кој предава македонски јазик (читање и граматика), географија (основни појмови и познавања за постанокот на земјата, за нејзиниот рељеф) Историја (за населувањето на старите Славјани на Балканот) за што беа одржани 7 предавања, исто така беше застапен илинденскиот период и поновите борби на македонскиот народ од периодот на НОБ и Граѓанската војна (за Гоце Делчев и другите илинденски дејци, за Лазо Трповски, Мирка Гинова, Пандо Шиперков и др. борци од народноослободителната борба)³⁴⁶⁾ Како прирачници, во овој прв период, по предметот историја најмногу служеа весниците на македонските организации "Непокорен", "Нова Македонка" и др. печатен материјал, а од август 1949 година за таква намена служеше и списанието "Македонче", а со појавата на македонските читанки се олесни работата како за изведување на наставата на учителските курсеви така и во самите училишта.

За постигнатите резултати на овој прв курс во Полска, Пандо Шапкарев го известува Андон Сикавица, кој во писмото упатено до него, меѓу другото наведува: "Завчера имавме свеченост по повод завршувањето курсот во Полска. Празнувањето беше свечено и остави силен впечаток кај поканетите гости (полски директори, наставници, учители, лекари и претставници на народната власт)... Од страна на курсистите беа изведени хорски маршеви,

---

³⁴⁶⁾ АМ, фонд: МЕИЕЗ, К-IV/1/43, Писмо од Пандо Шапкарев до Андон Сикавица, од 3.8.1949 год. за одржување на курсот во Полска.

народни песни, рецитации и народни ора. Пред да започне програмата беа разделени наградите на двајца ударници на курсот и пофалници на други четворица. Беа разделени сведетелства на сите кои го завршиле курсот".³⁴⁷⁾

Летото 1949 година исто така во Полска беше одржан и друг курс кои го посетуваа 20 младинки за работа во забавиштата каде имаше Македончиња од предшколска возраст. А за зимата се подготвуваше и друг таков курс со поопширена програма.³⁴⁸⁾

Летото 1956 година, во Полска беше организиран едномесечен курс за македонски и грчки учители. Курсот го посетуваа 80 мина и се одвиваше во три секции, односно секција за професионални учители, секција за новоориентирани лица кон учителската професија и третата секција беа ученици кои завршиле средно педагошка школа.

Наставата на македонски јазик ја изведуваа Коле Симитчиев, Ташко Белчев, Паскал Пандилов и Димитар Атанасов.³⁴⁹⁾

Во продолжение, во Полска, секоја година се одржуваа едномесечни курсеви така што до 1977 година беа одржани вкупно 21 курсеви за оспособување и доградување на македонски и грчки учители, на кои учествуваа секоја година над 50 курсисти. Во 1958 година беше одржан дури шестомесечен курс кои го посетуваа ученици со завршено средно учителска школа, а сите беа негогашни деца од детските домови, кои се определија за учителски позиви.

---

³⁴⁷⁾ АМ, фонд: МЕИЕЗ, К-IV/1/44, Писмо од П.Шапкарев до Сикавица, за резултатите на учителскиот курс одржан во Солице-Здруј, од 3.9.1949 година.

За првиот учителски курс за македонски учители, одржан летото 1949 година во Чехословачка, детално пишува Наум Шуперков (Леон) - предавач на курсот, во едно писмо упатено до Андон Сикавица, во кое наведува: "... Курсот започна на 1 јули и заврши на 28 август. Заедно со Филип предаваме 5 предмети: македонски (граматика), географија, историја, педагогија и политички предавања. Сето друго го изведуват Чесите..."³⁵⁰⁾

И во наредните години во Чехословачка се одржуваа и други учителски курсеви. Во 1951 година беше одржан тримесечен курс во градот Техонин, кој започна таму, а продолжи во Прага. И наредната година, исто така во Прага беше организиран друг двомесечен курс. Следи исто така двомесечен курс во Прага одржан 1956 година. Освен преку курсевите, усовршувањето и оспособувањето на учителски кадар се изведуваше и преку разни кружоци, семинари, нагледни предавања што се организираа заеднички со чешките учители.

Слична беше состојбата и во Унгарија. Летото 1949 година и тука беше одржан првиот курс кој се изведуваше на истиот принцип како и во другите земји. По завршувањето на курсот учителите се распоредуваа по детските домови во кои требаше да се одржуваат настава по македонски јазик. Во писмото од Јани до А. Сикавица, меѓудругото се вели "... Курсот заврши на 7.9.1949 год. Успехот беше добар. Последните денови настојувавме преку практични

---

348) АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/1/48, писмо од Шапкарев до Сикавица, од 17.12.1949 година.

349) Танасис Мицопулос, цит. труд, с. 167.

методски единици да постигнеме подобри успеси во што и успеавме. Секој посетител на курсот доби и уверение... Пред да се започне со редовна настава, учителите им одржуваа на учениците разни предавања од брошури и списанието "МАкедонче". 351)

Во наредната 1950 година се одржа и друг курс во гратчето Сикесфехирвар, а во 1951 година, во Будимпешта се одржа шестомесечен учителски курс кои го посетуваа учители со пракса, без претходни школски професионални подготовки. Програмата на курсот претставуваше скратена настава од средните педагошки училишта, а поради обемноста на градивото, посетителите на овој курс даваа испити пред стручна комисија. По завршувањето на овој курс, оние кои постигнале добар успех стекнувале право наупис на повисоките школи, а исто така добивале и дипломи за правото на професионална учителска работа.

Во Советскиот сојуз, односно во Ташкент, наставата по мајчин јазик во десетлетките почна од 1954 година, односно од кога почнале да доаѓат децата од социјалистичките земји кај своите родители, кои таму емигрирале по поразот на ДАГ. Меѓу овие деца имало и средношколци со завршена средна учителска школа во земјата од каде дојдоа па според тоа и проблемот со кадар не беше така усложнат како во првите неколку години кога

---

350) АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/1/63, Писмо на Наум Шуперков-Леон до Андон Сикавица, за првиот учителски курс одржан во Чехословачка

351) АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/1/60, Писмо од Јани до А.Сикавица, за одржаниот прв учителски курс во Унгарија.

се водеше упорна работа за оспособување на учителски кадар. Но и тука не значи дека не се чувствуваше потреба од стручна ориентација во учителскиот позив за што се организираа исто така како и во другите земји учителски курсеви. Во оваа земја чести беа стручните состаноци и конференции на просветните работници на кои се дискутираше за теми од областа на образованието и воспитанието на децата, засновани на научна база.

Општо земено, македонските учители како во источно европските земји така и во Советскиот сојуз, одиграа грандиозна улога во патриотското и националното воспитување на децата - бегалци, а и покасно кај децата кои таму се родиле, за да го сочуват своето национално сознание, да го негуват и развијат, далеку од својата земја. Првите чувства за национална припадност и национална гордост, учителите беа тие кои им ги всадуваа на младите емигранти. Благодареејќи на учителскиот кадар кои уште во домовите им влеваа љубов за националната култура, за историјата, јазикот и револуционерните борбени традиции, македонците и покасно, во средните и високите школи или во фабриките и заводите, продолжија да делуваат и да развиваат култура на национална основа. Благодареејќи на таквата дејност, народите од земјите каде емиграцијата беше прифатена, разбра дека во Грција живее македонско малцинство кое по своите обичаи, култура и јазик се разликува од грчкиот народ.

СТАТУСОТ И ИЗУЧУВАЊЕТО НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

За време на Граѓанската војна, Главниот штаб на ДАГ, донесе повеќе законодавни акти, меѓу кој и актот бр. 5, од 10 август 1947 година со што се регулираа проблемите на просветата и културата на малцинствата во Грција, односно правото да отворат училишта на мајчин јазик. Резултат на тоа беше што во учебната 1947/48 година во 87 села од Слободната територија беа отворени македонски училишта во кои слушаа настава на македонски официјален јазик околу 10.000 деца. Таквиот процес на изучување на македонскиот литературен јазик се одвиваше до учебната 1949/50 година, кога беше прекинат, односно воведен пак од учебната 1957/58 и практично применет во сите македонски читанки и во наставата по македонски јазик во источно европските земји.

Всушност, примената на македонскиот литературен јазик од страна на Македонците во овие земји, зависеше од политичкиот став на КПГ спрема македонското национално прашање, односно нејзиниот став спрема Југославија, а во тој контекст и спрема СР Македонија, со која на Македонците им беа прекинати секакви духовни врски при што тоа најмногу се почувствува во примената на македонскиот литературен јазик. Во духот на инфобировската политика, КПГ го пласираше и ставот дека се што доаѓа од Југославија е "заразено со опасни микроби", а тоа значеше тотална изолација со оваа земја од сите аспекти.

Во периодот 1947/1950 година, македонските деца сфатија дека јазикот што го учат во училиштата е јазикот на сите Маке-

донци било каде да се наоѓат тие, а тој јазик слободно се учи и предава и говори во сите училишта и институции на НР Македонија. Затоа суспендирањето на официјалниот македонски јазик, Македонците тешко можеа да го прифатат, а уште понесфатливи и туѓи за нив беа новите правописни и јазични правила што беа воведени од 1950 година.

Колку политичката клима делуваше и врз судбината на македонскиот литературен јазик, ни зборува и еден напис, на еден од носителите на културно-просветната работа во овој период, сред македонската емиграција, Ставро Кочопулос, кој изнесува дека "Книгите што се издадени во текот на 1950 година, се ослободени од влијанието на српскохрватскиот јазик, врз што кликата на Тито перманентно делуваше... Во новите изданија, наведува Кочопулос, е употребена македонската азбука и се исфрлени српскохрватските букви - ј, г, љ, њ, џ., и други што титовистите ги имаа метнато внатре. Значи, продолжува тој, од 1950 година за прв пат се внесуваат буквите (и и-кратко, ю-ју, я-ја, Ъ - тврди знак, Ы - меки знак, и щ-шт).²⁵²⁾ Кочопулос и препорачува на македонската емиграција да го збогатува јазичниот фонд со нови зборови од другите славјански јазици, особено од рускиот, и бугарскиот. Таквиот новосоздаден јазик и навистина беше оптеретен со многу зборови кои за Македонците беа тешко разбирливи (торжество, стражение, јарост, бојци шчастие) и многу други зборови за кои и самите учители не беа понекогаш во состојба да

---

³⁵²⁾ Ставро Кочопулос, Македонски изданија, Неос космос (Нов свет), бр. 2, февруари 1951.

им објаснат на учениците што значи тој збор. Во 1952 година, Македонскиот оддел при книгоиздателството "Неа Елада" - Букурешт, ја издаде граматиката на Атанас Пејков, наречена "Грамматика по македонски език". Атанас Пејков, за изработка на оваа граамтика се послужил со бугарската граматика на д-р Љубомир Андреичин, Ник Костов, Енјо Николов, издадена во Софија 1947 година и со граматиката на рускиот јазик од А.С.Матијченко.

За целта на издавањето на оваа граматика и самиот автор наведува: "Составјането на таја граматика за Славјаномакедонците од Егеј, е законен резултат и плот на тој бурен напредок на нашио народ... Македонскио оддел на издателството "Неа Елада" е уверен оти таа прва македонска граматика за Славомакедонците од Егеј ќе потпоможи многу нашата младина и преподавателите по македонски език за правилното изучување на новио литературен език и за оформјаването на општонароден македонски език во ЕГЕЈ." 353)

Имало негодувања за таквата создадена состојба во однос на македонскиот литературен јазик, особено негодуваа учителите кои и самите тешко се снаогаа во накалемените бугаризми. Но секое такво негодување се сметаше за непријателска дејност зашто можело да се налепи и епитетот "титовист", а последиците од тоа се знаеа.

---

353) Атанас Пејков, Грамматика на македонски език, 1952, Букурешт.

354) АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/4/4, Писмо од В.Мартиновски и Вангел Аџиев до весникот "Демократ", за примена на македонскиот литературен јазик. - Васил Мартиновски, студент на Вроцлавскиот универзитет во Полска, роден во село Поздивишта - Костурско, бил еден од првите и најмлади македонски учители,

Поволна клима беше создадена по VI-от пленум на ЦК на КПГ одржан во март 1956 година, на кој беше осудена политиката на Захарјадис, а односите со КП на Југославија нормализирани, а тоа значеше и воспоставување врски со Југославија и НР Македонија. Окуражени од пленумските одлуки на КПГ, македонската емиграција, посебно младината покрај барањата за формирање на одделна македонска организација и одделни македонски културни друштва, упорно бараше и примена на македонскиот литературен јазик во сите македонски изданија, а и воспоставување што поблиски контакти со НР Македонија. Такво инсистирање има од македонската младина во Полска. Во едно отворено писмо до редакцијата на весникот "Демократ", студентот Васил Мартиновски, заедно со неколку истомисленици млади Македонци во Вроцлав, барат македонската страница на "Демократ" да престане да се базира на граматиката издадена од издателството "Неа Елада", бидејќи таа граматика не е македонска, и се против создавањето дуализми во јазикот. Натаму тие барат македонската страница да се базира на граматиката на Блаже Конески, издадена во Скопје, нагласувајќи дека таа граматика е единствената граматика на македонскиот литературен јазик на кој се говори во школите, театрите, оперите и универзитетот на НР Македонија. 354)

И натаму проблемот на македонскиот литературен јазик ќе биде предмет на дискусија на повеќе состаноци и собранија на

---

354) за време граѓанската војна во Грција. Во 1948, заминува заедно со децата во источно европските земји. Извесно време, работи натаму како македонски учител во Полска, но станува

на македонската емиграција во Полска, која во овој однос покажа најголемо раздвижување. Во октомври 1956 година, повеќе македонски средношколци и студенти од Вроцлав, на одржаниот собир, донесоа Резолуција³⁵⁵⁾ во која меѓудругото бараат да се издава нов македонски весник во кој би се употребувал македонскиот литературен јазик. И македонската младина од градот Шчечин, исто така Полска, на 18.11.1956 година донесоа Резолуција бараат и тие воведување на македонскиот литературен јазик, а за поуспешно спроведување тие предлагат да се испратат млади луѓе во НР Македонија за да се оспособат по овој проблем.³⁵⁶⁾

Борбата за примена на македонскиот литературен јазик што ја поведоа младите Македонци во Полска, продолжи и натаму и проблемот добива пошироки и подлабоки димензии. Пресвртница за делумно решавање на проблемот со македонскиот јазик, е Советувањето на просветните работници на македонската и грчката емиграција што се одржа во Полска, од 3-5 август 1957 година. Покрај просветните работници, на Советувањето зедеа учество и претставници на ЦК на КПГ меѓу кои и некогашниот командант на ДАГ-генерал Маркос, претставници од науката, културата и општествениот живот на емиграцијата.

На советувањето беше поставен на дневен ред примената на македонскиот литературен јазик. По поднесените реферати и

---

355) Петре Наковски, Македонските деца во Полска, 1948-1968, Млад Борец, Скопје, 1987, с. 212.

356) На истото место, с. 213.

и излагања од страна на македонските претставници, во кои најмногу се изнесуваше проблемот на јазикот, Советувањето донесе заклучоци во кои се вели: "Се одредува за единствен пишан македонски јазик, официјалниот јазик на НР Македонија. За совладување и примена на овој јазик треба да се преземат соодветни мерки. Односно во секоја земја да се организираат курсеви за учителите и уредниците на македонските страници... да се проучи и изготви единствена аналитичка програма за изучување на македонскиот јазик, да се формира комисија за македонски изданија која ќе се занимава со издавање на школска и воншколска литература..." 357)

Во заклучоците на Советувањето се предвидуваше и издавање учебник по македонска историја, месечно културно-филолошко списание, да се зголеми бројот на македонската страница, во секоја земја да се организираат културно-уметнички друштва или групи за ширење на македонската култура и др.

Врз основа на усвоените заклучоци ЦК на КПГ, испраќа директиви до Сојузите на емиграцијата, за примена на донесените заклучоци, така што за наредната учебна 1957-1958, бараше да се достават предлог-програми до надлежните органи на земјата домакин, за реализирање на ставовите односно да се зголемат часовите по мајчин јазик на 9 часови за I-III одделение, а од IV-то нагоре по 6 часа. За Македончињата во I-во одделение да се

---

357)

АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/2/14, Заклучоци од Советувањето на просветните работници, одржано во Полска од 3-5 август 1957 година.

предава исто така 9 часа македонски јазик за да им се развие јазичното чувство. Во погорните одделенија, кај Македончињата да се предава и по 2 часа неделно грчкиот јазик. Да се воведе мајчиниот јазик во гимназиите, професионалните и среднотехничките училишта, барем таму каде бројот на учениците стига до 20... Мајчиниот јазик да се смета како задолжителен предмет, да се испитува и оценува. 358)

Заклучоците за Советувањето на просветните работници, во однос на македонскиот литературен јазик, беа делумно променети. Всушност македонскиот литературен јазик и правопис беа применети сами во школските читанки што од 1957 година почнаа да излегуваат во Варшава-Полска, подготвени од Комисија која беше формирана во рамките на Министерството за просвета на Полска. Во изданијата на Македонскиот оддел што излегуваа преку едицијата "Политички и литературни изданија" на книгоиздателството на ЦК на КПГ, во македонските страници на весниците и др. се применуваше правописот според граматиката на Атанас Пејков, односно остана истиот систем што важеше во периодот 1950-1956 година. Ваквиот дуализам во примената на македонскиот литературен јазик и правопис, предизвика незадоволство кај повеќе македонски интелектуалци и тие отворено почнаа пак да се противставуваат на ваквата нелогичност и апсурд што се правеше со македонскиот јазик.

---

358) АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/2/18, директивно писмо на ЦК на КПГ до Сојузот на политемигрантите во Полска, за примена на македонскиот литературен јазик.

За апсурдите и нелогичностите во примената на македонскиот литературен јазик, своја одговорност носи и Македонскиот оддел при книгоиздателството на ЦК на КПГ во Букурешт, чиј членови постојано тактизираа и спроведуваа политика-спротивна на интересите на македонската емиграција. Околу работата на Македонскиот оддел ќе наведиме само неколку моменти што ќе го потврдат гореизнесениот наш став. Имено, иако подготовката и издавањето на читанките за македонските деца во источно европските земји, беа доверени на одделна Комисија, чиј членови беа докажани стручни лица како што беше Коле Симитчиев и Пандо Шапкарев, сепак рецензирањето на читанките му беше доверена на Македонскиот оддел во Букурешт за што посебно бил задолжен Ставро Кочопулос. А колку тој бил стручно лице за јазични проблеми, може да се констатира по неговата рецензија на читанките за II и III-то одделение, во која, меѓу другото вели: "Најосновниот недостаток и во двете читанки е од јазичен карактер (двојазичност и употреба на странски зборови.³⁵⁹⁾ За странски зборови тој ги смета: школо место сколје, звучник место високоговорител, вчас место веднаш, потем место после и др.

Колку се бореле за чистотата на македонскиот јазик, некои членови на Македонскиот оддел, се гледа и од долунаведениот пример:

---

359) АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/2/20, Записник од седницата на Македонскиот оддел, одржана на 7.7. 1958 година.

360) АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/2/23, Извештај од 27.12.1959 година за работата на Македонскиот оддел.

... ќе треба да се избегнуваат српските и латинските зборови што ги упстребува печатот и општо официјалниот јазик од Вардарска Македонија. Паралелно да се настојува обогатување на јазикот со дијалекти од Леринско, Костурско и други области од Македонија. Оние зборови кои ги нема во македонскиот јазик да се позајмуват од слични славјански јазици, од бугарскиот и рускиот. 360)

Значи Македонскиот оддел, своите ставови во однос на македонскиот литературен јазик што ги имаше во 1950 година не ги измени до 1963 година. Мнозинството од членовите 361) на Македонскиот оддел водеа компромисна и непринципиелна политика во однос на примената на македонскиот литературен јазик и правопис. Одговориот на Одделот-Ставро Кочопулос како да ги заборавил донесените заклучоци на Советувањето на просветните работници во Полска и тој бара да се свикат активи во секоја земја одделно за да се изјаснат Македонците кој јазик би бил поприфатлив. 362) Зарем не му било јасно на Кочопулос дека една нација има само еден официјален јазик? Спиро Цуваров - член на овој Оддел, со своите размислувања отишол подалеку од својот претходник. Тој на еден од состаноците на Одделот барал за проблемот на примената на македонскиот литературен јазик, да се има и мислењето на бугарската комунистичка партија. 363)

---

361) Македонскиот оддел беше конституиран на 30.10.1951 година. За одговорен на Одделот бил поставен Ставро Кочопулос, а за членови Ташо Гушев, Танас Пејков, Јани Петров, покасно

Македонската интелигенција и натаму реагира против дуализмот во употребата на македонскиот јазик, и во тој однос бара целосно решение на проблемот, а не делумно. Во тој дух е и писмото на Васко Караџа, по професија инженер, кој во името на македонската емиграција во Советскиот сојуз - Ташкент, испраќа писмо до Комитетот за агитација и пропаганда на КПГ, барајќи проблемот на македонскиот јазик да биде најреално решен. Во писмото В.Караџа, испратено во јануари 1961 година наведува:

"Сакам да изнесам пред Книгоиздателството, мислења и ставови на неколку другари во врска со книгите кои се издават на македонски јазик од страна на Книгоиздателството. Додека школските читанки се печатени со македонски букви и на современ македонски јазик, тоа не сеслучува со книгите што ги печати книгоиздателството од едицијата-Политички и литературни изданија. Овој случај остава лош впечаток и претставува спротивен став на напорите што се вложуваат во училиштата, а значи натамошно продолжување на разидувањата што беа создадени порано... Книгоиздателството треба да стори напори за изнаоѓање неколку букви што недостасуваат и да се почне со печатењето на современ јазик како што се чини во читанките".³⁶⁴⁾

---

361) се вклучија и Павле Куфев, Ѓорѓи Неделков, Тодор Карамешов Петре Галабов и Спирос Џуваров.

362) АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/2/52, Извештај за работата на Мак. оддел.

363) На истото место.

364) АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/2/34, Писмо на Васко Караџа од јануари 1961, до Комитетот за агитација и пропаганда на ЦК на КПГ во Букурешт.

Предлогот на македонските политемигранти од Советскиот сојуз, Македонскиот оддел го разгледа на повеќе свои седници но без да донеси конкретен и дефинитивен став. Дури на седницата одржана на 13 март 1961 година,³⁶⁵⁾ членовите на Одделот донесоа став за примена на македонскиот литературен јазик во сите изда- нија што се издават на македонски јазик во источно европските земји, но во однос на правописот го задржаа оној истиот став прифатен 1950 година, значи употреба и натаму на буквите од бу- гарската азбука (Ѣ, ю, я, ъ, ѣ щ).

По две години, во 1963 година, дојде до усогласување на правописот и македонскиот литературен јазик, што беше, потвр- дено и со издавањето на новото македонско списание - "Македонски живот".

Независно од политичките состојби и административни мерки кои беа спроведени од политичките фактори на КПГ во врска со статусот на македонскиот јазик, тој за целиот период се доде- ка имало компактни групи на македонска емиграција во повеќе цен- три, бил застапен како прво во образованието, а и во другите сфери на живеење, особено во разните културни манифестации и пројави. Како што наведовме и досега, во детските домови, веднаш по нивното организирање започна наставата и по мајчин јазик, за македонските деца - на македонски, за грчките на грчки јазик. Се одржуваа курсеви за оспособување на учителски кадар во основ- ните училишта и за претшколските установи. Претшколските установи

---

³⁶⁵⁾ ДМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/2/56, Записник од состанокот на Македонскиот оддел.

ги спомнуваме бидејќи во скопот на домовите мораа да се збринат над 5.000 деца³⁶⁶⁾ кои биле од претшколска возраст. Во овие установи, воспитниот кадар, низ песна и игра им го пренесуваа на децата мајчиниот јазик и на тој начин уште во најмладите години се развиваше националното чувство.

Наставата по мајчин јазик продолжуваше и во основните училишта каде беше воведен како задолжителен предмет и се оценуваше. За мајчиниот јазик како задолжителен предмет, зборува и долунаведениот преглед кој се однесува на децата во Полска³⁶⁷⁾ за периодот 1951-1957, но и во другите земји каде имало прифатено македонски деца, состојбата е иста бидејќи бројот на часовите за предметите по мајчин јазик се одредуваше од Комитетот за помош на детето - ЕВОП, а по неговото расформирање од Комитетот за образование - (ЕЕ).

<u>Учебна година</u>	<u>О д д е л е н и е</u>						
	I	II	III	IV	V	VI	VII
1951-1952	9	7	5	4	4	4	4
1952-1953	8	5	4	4	4	3	3
1953-1954	8	5	4	4	4	3	3
1954-1955	10	6	4	5	5	4	4
1955-1956	7	5	3	3	4	4	4

366) Танасис Мицопулос, цит. труд. с. 65

367) Петре Наковски, Цит. труд. с. 196.

368) Петре Наковски, Цит. труд, с. 196.

Во учебната 1956/57 во детскиот дом Полице-Полска, во прво основно одделение беше предвидено да се предават 11-8 часа мајчин јазик, во второ и трето по 5 часа, а во наредните одделенија по 4 часа. Во истата учебна година, за средното образование, односно од VIII-XI клас предметот - мајчин јазик, беше застапен со 2 часа неделно.³⁶⁸⁾

По 1956 година, надлежностите на ЕВОП ги презеде Комитетот за образование (Епитропи екпедевсис). Овој Комитет застапа на становиште дека часовите за националните предмети (мајчин јазик, литература, историја, географија) во системот на основно образование треба да бидат 1/5 од вкупниот број часови што неделно се опфатени во соодветното училиште.³⁶⁹⁾ За бројот на часовите и за содржината на наставата по мајчин јазик, Министерството за просвета на земјата домакин секогаш ги консултираше соодветните одговорни фактори на емиграцијата.

Наставата по мајчин јазик се состоеше од јазични вежби по разновидни фонетски, правописни, морфолошки, синтактички и лексички прашања, засновани врз граматиката на Крум Кепески во периодот од 1948-1950, а од 1950-1957 по граматиката на Атанас Пејков и по 1957 по граматиката на Блаже Конески. Се читале и анализирале четива од читанките објавени во Букурешт за периодот до 1957 година и потоа од оние објавени во Варшава. Често пати учителите се служеле и со четива објавени во македонскиот печат:

---

369) Ако во едно десетгодишно задолжително основно училиште, вкупниот број на часови неделно би бил 265, тогаш $265:5=53$ часови би биле определени за часовите по мајчин јазик, односно за јазик, литература, историја, географија).

"Билтен", "Непокорен", "Нова Македонка", списанието "Македонче" и македонската страница на весниците. Предметите историја, географија и литература, беа опфатени во вкупниот број на часови определени за мајчин јазик и соодветно на наставната програма се изведуваа и предметите историја, географија и литература. По историја се изучуваа моменти, од доселувањето на слобените на Балканот, за турскиот период за настани и личности од илинденскиот период, особено за животот и делото на Гоце Делчев, Јане Сандански, Никола Карев и други војводи од тој период. Од поновата историја се изучуваа настани од периодот на НОБ и Граѓанската војна, за истакнати борци и личности од тој период како што е Лазо Трповски, Мирка Гинова, и др. Часовите изведени на мајчин јазик за историски настани и личности, одиграа значајна улога за патриотското воспитување на младата македонска емиграција во странство зашто преку тоа им се всадуваше чувство на национална гордост. Таква гордост се стекнуваше и преку изучувањето на животот и делото на македонски литерати од преродбенскиот и поновиот период. Далеку од својата татковина, Македончињата слушнале за делото на браќата Миладиновци, за Глигор Прличев, Рајко Жинзифов, за Коста Рацин, Коле Неделковски, за Војдан Чернодрински, Никола Вапцаров и за повеќе имиња од современата македонска литературна историја. Часовите по географија ги надополнуваа сознанијата за Македонија кај децата со изучување за повеќе македонски градови, планини и реки, за богатствата и природните убавини на тие градови како што е Воден, Кукуш, Костур, Охрид, Скопје, за Пирин Планина, Шар Планина, Кајмакчалан, Вичо Планина и др. На

часот кога се изнесуваше за некој град, планина или река, секогаш се потенцираше локацијата со цел да сфатат децата дека Македонија е поделена на три дела, на егејски, вардарски и пирински дел.

Посебни учебници по географија и историја за наставата по македонски јазик немало. Како помагала за изведување на ваквите содржини служеа читанките и написите од весниците и списанијата, во кои имаше и материјал со историска и географска содржина. Вакивиот начин на изведување настава, беше тежок за наставниот персонал, но и во тоа е нивната големина и заслуга што изнаоѓаа начини и извори за да им објаснат на учениците што повеќе за нивната татковина.

Изучувањето на македонскиот јазик, што задолжително беше опфатено во основното образование, се изучуваше и низ други форми, што се должи пред се на повеќе самоиницијативи на македонската емиграција. Таква форма се и курсевите за возрасни низ кои поминаа повеќе возрасни Македонци ос желба да научат да пишуваат на мајчин јазик, а на тој начин се описменија и повеќемина од нив.³⁷⁰⁾ Курсевите ги одржуваа македонските учители или студенти по славистика. Ваквите курсеви за возрасни некаде траеа од 3-12 месеци, во зависност од потребите на посетителите. Интересно е и тоа што покрај ваквите курсеви за описменување, во некои центри се одржуваа и курсеви за усовршување на македонскиот литературен јазик, а посетители на таквите курсеви беа студенти или дипломирани лица на разни факултети.³⁷¹⁾

---

³⁷⁰⁾ Никифор Робевски, Цит. труд, с. 42. (Такви курсеви беа организирани во Сobotин, Карвина, Острава, Маршов, Нове Вилемовица-Чехословачка).

Овој придонес во изучувањето на македонскиот литературен јазик имаат и македонските литературни кружоци³⁷²⁾ чиј членови беа млади литерати, кои уште од 1954 година, преку разни предавања, литературни вечери и сл. се осврнуваа врз развојот на македонскиот јазик, на македонската литература, фолклор и др.

Македонската страница на весниците на емиграцијата, списанијата и друг печатен материјал, исто така беше еден од факторите за изучување и сочуввање на македонскиот јазик. Во почетокот на 60-тите години беше оформен стручен кадар од дипломирани слависти на високите школи ов Прага, Букурешт, Варшава и други центри, кои преку свои трудови го афирмираа македонскиот јазик. Во некои од македонските страници беше отворена рубрика - "Јазично катче", во кои се објавуваа написи поврзани со македонскиот јазик,³⁷³⁾ односно за правописни, лексички и други граматички проблеми, за историскиот развој на македонскиот јазик, со осврти за делото на Кирил и Методи, за Ѓорѓи Пулевски, Крсте Мисирков, Блаже Конески, за достигнувањата на македонистиката во СР Македонија, за трудовите на Б.Конески, Б. Видоески, Т.Димитровски, Б.Корубин, Т.Стаматоски и др. македонски лингвисти, за одгласот на македонскиот литературен јазик во светската славистичка наука и др.³⁷⁴⁾

---

371) Исто, с. 44 (Во 1958 година таков курс беше организиран во Прага кој го посетуваа околу 30 лица, студенти на разни факултети).

372) В-к Борец од 28.4.1961 (важен придонес за развојот на македонскиот јазик) Во истиот весник, од 14.3.1958 (предавање на ист. на мак. јазик).

Во изучувањето на македонскиот јазик придонесоа и многубројните културни манифестации на емиграцијата. Преку стихотворбите, песните и драмските текстови, се слушаше јасно и гласно македонскиот збор што длабоко се врежуваше во свеста на македонскиот слушател.

Заслужува внимание и улогата на македонското семејство во странство кое има добар придонес за да се сочува родниот јазик. Македонските семејства и општо Македонците меѓусебе секогаш комуницирале на македонски, а таквиот однос се пренесуваше и на помладите генерации кои ја продолжуваа традицијата на семејството, иако за помладите генерации тоа беше потешко бидејќи најзастапен јазик во нивното образование беше јазикот на земјата. Во кругот на македонското семејство, по 1956 година се помасовно почна да навлегува и да се слуша македонската песна која доаѓаше од НР Македонија. Гласот на Васка Илиева, Анка Гиева, Никола Бадев, Сариевски, на Виолета Томовска, а покасно и на многу други македонски пеачи, ги топлеше срцата и ја намулуваше носталгијата на емигрантот.

Улогата на просветниот и воспитниот кадар како во претшколските установи така и во основните училишта, беше од првостепено значење за чија улога во изучувањето и сочувувањето на македонскиот јазик може да се напише одделен труд.

---

372) В-к Демократ, значењето на делото на Кирил и Методиј за Славјаните, 25.5.1961.

373) В-к Борец-Чехословачка, Вест за целта на рубриката "Јазично катче", 16.9.1966 г.

374) Никифор Робевски, Цит. труд, с. 47.

Административните мерки на политичките фактори на КПГ во однос на статусот на македонскиот јазик, иако негативно се одразија во совладувањето на литературниот јазик, тие не придонесоа нити во усвојувањето или совладувањето на новосоздадениот јазик што се изучуваше по граматика на Атанас Пејков. Лексикатана тој јазик, натрупана со многу бугаризми, беше тешко прифатлива и затоа многу брзо беше и заборавена. Во однос на правописот состојбата е поинаква. Генерацијата која во 1950-1956 била опфатена во основното образование, го прифати правописот, сообразен со граматиката на Атанас Пејков и во писменото комуницирање се служеше со тој правопис. Но развојот на еден јазик е закономерен процес и тешко може да се диктира и насочува со административни мерки. Затоа и македонскиот литературен јазик ќе го најде својот пат и сред емиграцијата во источно европските земји. За ова зборуваат и потврдуваат многубројните културни дејности што се изведуваа на македонски јазик, а особено постигнувањата на Македонците во областа на литературата, со појава на повеќе поетски, прозни и драмски текстови, за што ќе се осврниме одделно понатаму.

ТРЕТА ГЛАВА

ИЗДАВАЧКАТА ДЕЈНОСТ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

ШКОЛСКИ ИЗДАНИЈА

За реализирање на идеолошко-политичка и културно-просветна дејност, ЦК на КПГ разви богата издавачка дејност за што директно одговараше Комитетот за агитација и пропаганда, кој работел по програми и планови, претходно одобрени од ЦК на КПГ. Комитетот, како посебно координационо тело ја раководеше целокупната дејност на издавачката куќа "Неа Елада", која претставуваше работна организација со сложена организациона структура, која почна да работи од 1948 година, а во октомври 1951 година организационо се конституира со формирање на повеќе оддели, одделенија, секции и работни групи.³⁷⁵⁾ Во оваа работна организација беше формиран и Оддел за македонски изданија. Одделите се занимаваа со издавачка дејност на изданија од повеќе области, а секциите и групите обработуваа проблеми од областа на филозофијата, економиката, земјоделството, проблеми од женското и младинското движење и др.

За еден период од 15 години, односно од 1948-1964 година, преку ова куќа беа издадени 913 наслови на оригинални и преведени

---

³⁷⁵⁾ АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/2/1, Извештај за работата на Комитетот за агитација пропаганда, од 30 октомври 1951 година. (Оддел за издавање дела на класиците на марксизмот, за партиски изданија, младински изданија, школски изданија, литературни, македонски, историски изданија и др.).

ни дела од разни области,³⁷⁶⁾ а само од 1949 година до 1954, Македонскиот оддел издаде 39 наслови на македонски јазик.³⁷⁷⁾

Издавањето на читанки и други школски прирачници за македонските деца, претставуваше прва грижа на македонските фактори во источно европските земји. За реализирање на таквата задача беше формирана Комисија од страна на Централниот совет на ЕВOP, за чиј претседател беше поставен Ристо Поптрајанов, а за членови-Атанас Малинов, Павле Кањков, Фоти Илковски и Петре Галабов.³⁷⁸⁾ Оваа Комисија ги издаде и првите читанки на македонските деца. Веќе во март 1949 година излезе од печат "Буквар и Прва читанка", отпечатена во 4.000 примероци и веднаш испратена од Букурешт во Будимпешта до седиштето на Централниот совет на ЕВOP со цел да се дистрибуира по детските домови.³⁷⁹⁾ На 7 август 1949 година излезе вториот прирачник - "Педагошки урочи", наменет за учителскиот кадар. На 11 август, истата година излезе првиот број од детското списание "Македонче",³⁸⁰⁾ а на 18 август излезе и вториот број на "Македонче". На 28 октомври 1949 година излезе и "Граматика-јазикови упражненија за II одделение"³⁸¹⁾ Во текот на истата година беа издадени и "Читанка

---

376) AM, Фонд: MEIEЗ, K-IV/2/102, (Преглед на изданијата на "Неа Елада").

377) Сп. "Илинден", 5, од септември-октомври 1954 година (список на македонски изданија).

378) AM, Фонд: MEIEЗ, K-IV/1/56, Писмо од Ристо Поптрајанов до А.Сикавица од 14.12.1949 година, за работата и проблемите на Комисијата.

379) AM, Фонд: MEIEЗ, K-IV/1/50, Писмо од Р.Поптрајанов од 23.3.1949 до Антон Сикавица за проблемите околу издавањето на

за IV-то одделение", "Сметанки за I-III-то одделение, "Народни песни и маршеви" од Фоти Илковски. Во едно писмо од 9 декември 1949 година, Ристо Поптрајанов, го известува Андон Сикавица дека во тек на работа биле и прирачниците: "Јазиково упражне- нија за IV-то одделение, "Граматика за повисоките одделенија", учебник по природнознание, учебник по физика за основните одделенија.

Сите школски прирачници што ги изготви Комисијата за просвета на ЕВОН, беа печатени во печатницата на романската богословија "Бисерика" во Букурешт. При постоењето на книгоиз- давачка куќа на ЦК на КПГ во Букурешт, логично беше печатењето и на овие прирачници да оди преку неа, но тоа не беше сторено со мотивација дека не можело да се обезбеди шриф со македонска- та азбука. Претседателот на Комисијата, Ристо Поптрајанов, по- веќе пати пред партиските фактори го постави проблемот на шрифот, но одговорот секогаш бил ист: "Партијата ќе ја реши таа рабо- та." 382)

Проблемите околу печатењето на македонските учебници од страна на "Неа Елада", секако искрснуваа од ставот на КПГ по македонското прашање, која и проблемот на македонскиот јазик го вклопи во општата антијугословенска компанија. За сето ова потвр- дија и настаните што уследија подоцна, кога во 1950 година беше исфрлен од употреба македонскиот литературен јазик и правопис и воведен нов наречен "славوماкедонски јазик", скроен по узор на

---

380) Ам, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/1/51, Извештај од Р.Поптрајанов до ЦС на ЕВОН за дистрибуцијата на македонските изданија.

бугарскиот јазик и правопис. Оттука значи и неприфаќањето од страна на книгоиздателството "Неа Елада" да ги печати првите македонски учебници изготвени од Комисијата за просвета бидејќи тие беа на македонски литературен јазик и правопис.

Таквите задкулисни игри Македонците не ги знаеја и не е чудно што Андон Сикавица, се обидува да воспостави врски со раководството на НОФ и КОЕМ, барајќи помош и насоки во новосоздадената ситуација по повлекувањето на ДАГ, не знаејќи дека мнозинството од раководството на овие организации е притворено во Албанија, обвинето за поразот на ДАГ и оквалификувано за аген-тура на Југославија. Во една очајна ситуација, Сикавица наведува во писмото упатено до раководството на НОФ дека е "сосема сам во бескрајна Европа".³⁸³⁾ Тој бара нови задачи во една нова ситуација, која наметнуваше нови проблеми за да се одржи моралот за што беше потребен повеќе дидактичен материјал за национално, културно и политичко воспитание.

Некои од членовите на Комисијата за просвета на ЕВОП кои сестрано се ангажираа да обезбедат потребен дидактичен материјал за македонските деца во источно европските земји, беа

381) АМ, фонд: МЕИЕЗ, К-IV/1/52, Писмо од Р.Поптрајанов, од 7.10.1949 до А.Сикавица за работата околу македонските учебници.

382) На истото место.

383) АМ. фонд: МЕИЕЗ, К-IV/1/24, Писмо на Сикавица до раководството на НОФ.

обвинети за "титовисти" и интернирани во градот Клуџ-Романија,³⁸⁴⁾ а со тоа отстранети од работата и изолирани од децата и емиграцијата.

Како што е спомнато и погоре, учебниците изготвени од Комисијата за просвета на ЕВОНП, која беше и прва таква формирана комисија во источно европските земји, беа издадени на македонски литературен јазик и со правописот на современата македонска азбука. Тие беа изготвени по узор на учебниците што се употребуваа во НР Македонија и во Булгес-колонија на грчки и македонски бегалци во Југославија-Војводина.³⁸⁵⁾ Од овие први изданија објавени на македонски литературен јазик во 1949 година преку печатницата "Бисерика" во Букурешт, досега се пронајдени мал број: збирката "Македонски народни песни и маршеви" од Фоти Илковски, "Списанието "Македонче" и Граматика, изработена според граматиката на Крум Кепески.

По расформирањето на оваа Комисија, дејноста околу издавањето на македонски учебници и други школски и воншколски изданија ја презеде Македонскиот оддел, формиран при книгоиздателството "Неа Елада". Во рамките на Одделот беше формирана Комисија која ги подготвуваше новите учебници за македонските деца. На чело на оваа комисија беше поставен Ставро Кочопулос

---

384) Во градот Клуџ беа интернирани повеќе Македонци-политемигранти во Романија, со обвинение "титовисти", меѓу кои: Андон Сикавица, Ристо Поптрајанов, Фоти Илковски, Атанас Малинов.

385) АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/1/14, Писмо од Главниот одбор на НОФ (17.12.48) до ЦК на КП на Македонија, со кое барат да биде прифатен Андон Сикавица и да му се помогне со дидактичен материјал.

(по народност Македонец од село Баница-Леринско,) кој истовремено беше и одговорен на Македонскиот оддел. Во Комисијата како постојан член бил и Павле Куфев. За новите смерници во издавачката дејност на Македонскиот оддел во однос на јазикот, се изјаснува Ставрос Кочопулос кој наведува дека во "новите изданија е применета македонската азбука и се исфрлени српско-хрватските букви - ј, ѓ, љ, њ, џ, и, , , , , како составен дел на македонската азбука". Тој настојува ваквиот правопис да биде применет и во весниците и во сите други изданија на македонски јазик. 386)

Во духот на трасираната политика во однос на јазикот, Македон. оддел издаде "Буквар и Прва читанка", читанки за II-V одделение, Хрестоматија за VII-VIII клас, Граматика на македонски јазик од А.Пејков, Географија на Грција, списанието "Македонче", кое и натаму служеше како прирачник во наставата по македонски јазик, од каде се обработуваа разни написи со историска и географска содржина. 387)

Читанките издадени од Комисијата при Македонскиот оддел на книгоиздателството "Неа Елада", содржат четива со историска, литературна, географска, општообразовна и друга содржина

---

386) Ставро Кочопулос, Македонски изданија, "Неос козмос", бр. 2, февруари 1951.

387) Списание "Илинден", Список на македонски изданија, бр. 6, ноември-декември, 1953 година.

сообразена со возраста на децата.³⁸⁸⁾ Градивото во овие читанки со национална содржина во однос на другото градиво не е застапено пропорционално. Ќе ја наведеме како пример читанката за V-то одделение, издадена 1952 година. Веднаш станува очевидно дека од вкупно 96 четива колку што содржи читанката, само 25 четива од нив се однесуваат за македонската историја и литература, односно со национална содржина. Таквиот нелогичен сооднос во градивото, бидејќи станува збор за читанка наменета за македонските деца, произлегува од фактот што членовите на Комисијата се служеле со грчки читанки од кои вршеле директен превод и го метнувале само градивото со национална содржина, од што Комисијата оскудеваше при изработката на читанките.

---

388)

Во читанките издадени од Македонскиот оддел, преовладуваат четива од делата на советските писатели, четива за животот и делото на Ленин и Сталин, за советски херој (Зоја Космодемјанскаја) и други херои на Сов. сојуз. Извадоци од делата на Островски, Максим Горки, Фадеев, Тихонов и др. Од македонската историја беше застапен илинденскиот период за илинденските борби и личности од тој период (Гоце Делчев, Јане Сандански и др.), и за настани од поновата историја, за НОБ и Граѓанската војна, за ликови на борци (Мирка Гинова, Лазо Трповски и др.).

Исто така во читанките беа застапени и четива од историското минато на грчкиот народ: од борбата против Турците, за востанието од 1821 година, за настаните во Месолги и за подвизите на Суљотите, за личности од тој период како што беше Ригас Фереос, Марко Боцарис, и др.

Има четива и со општообразовна содржина за постанокот на моливот, на хартијата, на високите печки за откривањето на Америка и др.

Промените што настанаа во партискиот живот по VI-от пленум на ЦК на КПГ, а особено по Конференцијата на просветните и културните работници на емиграцијата, одржана 1957 година во Полска, се измени и односот кон статусот на македонскиот јазик. Првите резултати од таквите промени се почувствуваа во новоиздадените читанки за македонските деца. Дејноста околу изготвувањето на овие читанки и беше доверено на Комисија формирана 1957 година во рамките на Министерството за просвета на Полска, во која постојано беа вклучени Пандо Шапкарев и Коле Симитчиев, а повремено се ангажираа и други лица.³⁸⁹⁾

Македонскиот оддел во Букурешт беше ослободен од должноста на изготвување и издавање на учебници, но не му беше одземено правото да врши рецензија на читанките што ги изготвуваше Комисијата во Варшава, а колку беше стручно лице Ставро Кочопулос да врши таква работа, потврдува и една негова рецензија за читанките за II и III-то одделение, во кои како недостаток на читанките наоѓа употреба на странски зборови, односно србизми.³⁹⁰⁾

Во периодот 1958-1966 година, Комисијата при Министерството за просвета во Варшава, издаде "Буквар и Прва читанка", читанки за II-VI одделение и Христоматија за VII-VIII одделение, Граматика на македонски јазик, односно е применета Граматиката од Блаже Конески.

---

³⁸⁹⁾ Во Комисијата за просвета во Варшава, повремено се вклучува во изработката на читанките Паскал Пандилов, Р. Макризанов и Ташко Белчев.

Со излегувањето од печат на овие читанки се повлечени од употреба сите оние кои беа издадени од Македонскиот оддел. Практично од 1958 година, во наставата по македонски јазик, во сите источно европски земји и Советскиот сојуз, се применувале читанките издадени во Варшава. Во однос на јазикот тие се издадени на современ македонски јазик и правопис. Карактеристично е и тоа што овие читанки, во однос на градивото, со историска, и литерарна содржина, одат во поголема ширина. Ако ја анализираме Читанката за VI-то одделение, објавена 1958 година, констатираме дека од 105 четива, 78 од нив се однесуваат на македонската историја и литература и само 27 се од странски автори.

Историскиот дел застапен во читанките се однесува на преселувањето на Словените на Балканот, на односите на македонските Словени со Византија, за паѓањето на Македонија под турска власт и тешката положба на народот, за борбите против грчкото духовно ропство, за создавањето на ВМРО, за Гоце Делчев, Илинденското востание и за ликови на борци од тој период. Изнесува-

---

390) АМ, фонд: МЕИЕЗ, К-2/20, Записник од седницата на Македонскиот оддел, одржан на 7.7.1959 година. (за србизми ги смета зборовите: звучник, а според Кочопулос би требало - високоговорител, потем - после, школо - сколје и др.).

391) Читанка за IV-то одделение, Варшава, 1958 (Герпјско дело, Заедно со Трповски, Воденицата на дедо Груев, Ирина Гинова-Мирка, Пандо Шиперков, Бегалци, Бесмртниот Вич); Читанка за V-то одделение, Варшава, 1959 (Мати Булев, Балада за Мати Булев, Мајорот Пецо, Наши народни херои и др.).

њето на историските настани е на еден хронолошки начин со што се овозможуваше полесно совладување на историското градиво. На тој начин се изнесени и настаните од поновата историја, од периодот на НОБ и Граѓанската војна.³⁹¹⁾

И градивото со литерарна содржина зафаќа исто така еден поширок дијапазон во изнесувањето. Се застапени дела од периодот на преродбата се до современиот период.³⁹²⁾ На овој начин и тука се овозможуваше континуирано следење развојот на македонската литература, а тоа истовремено помагаше и во изучувањето на македонската литература и македонскиот современ јазик.

Општо земено, читанките издадени во источно европските земји, им помогнаа на македонските деца, уште од најмали години да изградат национална свест и да ја осознаат својата национална припадност.

ЛИТЕРАТУРНИ ИЗДАНИЈА

Во рамките на издавачката дејност, покрај читанките и другите прирачници наменети за потребите на наставата по македонски јазик, се појавија и други изданија, оригинални или во превод, со фолклорна литерарна, историска и друга содржина.

Меѓу првите објавени дела од овој вид се збирките на народна и на уметничка поезија. Во 1949 година, во Букурешт беше објавена збирката "МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ И МАРШЕВИ", во избор и редакција на Фоти Илковски.³⁹³⁾ Ова мала по обем збирка, претставуваше прв прирачник на учителите и младинците кои беа

организатори на културно забавниот живот во детските домови, по професионалните и средните училишта. Од страна на детските хоро-ви во домовите ова збирка се користеше до максимум.

"МАКЕДОНСКИ ПЕСНИ" е втората збирка на народни песни, издадена во Букурешт, во декември 1951 година преку книгоизда-телството "Неа Елада". По содржина, збирката опфаќа три дела: Првиот дел содржи песни посветени на Сталин (Кантата за Сталин), песна за Никос Захаријадис и химната на Советскиот сојуз. Во вториот дел се содржани 22 револуционерни и борбени песни од периодот на НОБ и Граѓанската војна³⁹⁴⁾ а третиот дел содржи 17 народни изворни песни.³⁹⁵⁾

---

392) читанка за VII-VIII одделенија, Варшава, 1966 (Браќата Миладиновци, Р.Жинзифов-Гуслав в собор, Ј.Х.Констандинов-Џинот - Труд ми е името, Марко Цепенко - Господ кога ги создаваше луѓето, Г.Прличев - Сердарот, Војдан Чернодрински - Крвава македонска свадба, К.Рацин - Сандански, Селска маќа, Копачите и др. К.Неделковски - Стачка, В.Марковски-Илинден, Н.Вапцаров-Родина. Застапени се дела од современите македон-ски писатели: Ѓорѓи Абациев, Владо Малевски, В.Иљоски, Г.Болиновски, Ц.Мартиноски, Ацо Шопов, В.Куноски, Блаже Конески, Г.Поповски, Видое Подгорец, Ацо Шопов, Иљоми Еминџ, Ванчо Николовски, Лазо Каровски, В.Наумовски и др.

393) Збирката ги содржи песните: Изгреј зора на слободата, Марш на НОФ марш на АФЖ, Марш на НОМС, Ти Сенче, Три години ле Кате, Болен ми лежи, Момичина гугувчиња, Што ми е мило, Извор вода, Борјано Борјанке, Не задевај се мори Недо, Пукнала мајко треснала, Никнало цвеќе, Излегов да се рашетам, Малино моме, Мамо главата ме боли, и Блажена гора зелена.

Дел од песните и во оваа збирка се нотирани, а тоа им ја олеснуваше работата на носителите на културните манифестации. За намената и целта на збирката е изнесено и во воведниот дел во кој се вели: "Целта на Збирката е да се соберат песните што се пеат од Славомакедонците со цел да им понудиме на сите Славомакедонци една збирка од неколку револуционерни и народни песни, која ќе помогне во развојот за една широка културно-просветна дејност, а освен тоа да се помогне и во изучувањето на јазикот и развојот на литературата...".

Во издание на "Политички и културни изданија" на издавачката куќа на ЦК на КПГ во Букурешт, излезе и друга збирка на народни песни под наслов "МАКЕДОНСКО НАРОДНО ТВОРЧЕСТВО"³⁹⁶⁾ Тематски збирката е поделена на 12 дела (Патриотски-борбени песни, песни за народни херои, песни за патриотизмот, и хероизмот на македонската жена, песни за љубовта кон рускиот народ, песни за природата и трудот, љубовни песни, печалбарски, хумористични, празнични, жалосни, разни народни песни.

Збирките на народни македонски песни најчесто се употребуваат за обогатување репертоарот на културните манифестации што се одржуваа по повод разни празници, годишнини и сл. Освен тоа

---

394) Македонски песни, Букурешт, декември 1951, Меѓу другите песни во вториот дел од Збирката се изнесени и песните: Химната на ЕЛАС, Во борба во борба македонски народе, Гордеј семајко Македонијо, Мирче и Страше, Ти Вичо Планина, Ставајте браќа и др.

395) Во третиот дел, меѓу другите и песните: Билјано платно белеше, Елено моме, Шета мома, И за мене позив дојде, што ми е мило ем драго и др.

тие им помагаа и на македонските учители да истакнат некоја историска личност или настан и преку анализата на песната да ги надополнат сознанијата што им се нудеа на учениците преку читанките.

Македонскиот оддел се зафати и со издавање на уметничка поезија. Прва збирка од овој вид објавена 1952 година, е збирката "Светли простории", што претставува избор на поезија од македонски грчки, советски и други поети од социјалистичките земји.³⁹⁷⁾ Со ова збирка, како што е наведено и во нејзиниот воведен дел, се одело да им се помогне на Македонците во организирањето на културните манифестации, а и на оние кои се занимавале со литературно творештво.

Во периодот 1960-1965 година преку едицијата "Литературни и политички изданија" на книгоиздателството во Букурешт, се објавени три стихозбирки од Македонци-политемигранти. Првата - "Стихови",³⁹⁸⁾ од Васко Караџа, политемигрант во Ташкент, а двете други од Динко Козинаков-политемигрант во Чехословачка, под наслов "Мојот кавал"³⁹⁹⁾ и "Сончогледи".⁴⁰⁰⁾

396)

Македонското народно творештво (без година и место на издавањето) Збирката содржи околу 300 народни македонски песни.

397)

Светли простории - Зборник на народни песни и стихотворенија, "Неа Елада", Букурешт, 1952.

398)

Васко Караџа: "Стихови", Литературни и политички изданија, Букурешт, 1960. Збирката содржи 26 стихови и авторот ја посветува на родното село Дмбени кое во Граѓанската војна беше изгорено од монархофашистите. Збирката е издадена во 1.000 примероци.

Паралелно со издавањето на поетски дела, Македонскиот оддел, во својата издавачка програма, опфаќаше и прозни, што произлегуваа од потребите на македонската емиграција и од амбициите на поедини Македонци да се произнесат и во драмското кажување. Така, во 1952 година овој оддел ја издаде драмата "Македонска крвава свадба" од Војдан Чернодрински, која требаше да послужи исто така во културните манифестации на македонската емиграција. Ова драма беше најмногу исползувана за ова намена и поставена повеќе пати на сцена.

Во 1955 година, преку едисијата "Политички и културни изданија" беше објавена и првата оригинална драма "СМЕЛИ ДЕЛЧЕВИ ПОТОМЦИ"⁴⁰¹⁾ од Алеко Ивановски, политемигрант во Букурешт-Романија. Наредната година преку истата едисија е издадена и

---

399) Динко Козинаков: "Мојот кавал", Литературни и политички изданија, Букурешт, 1963. (Во 1.000 примероци, содржи 54 стихотворби, поделени на 6 циклуси: Прометејска земја, Спомен, Мој роден крај, Во пресрет на утрешниот ден, Аргонафти, По крстопатите).

400) Динко Козинаков: "Сончогледи", Литературни и политички изданија, Букурешт, 1965. (Збирката е издадена во 2.000 примероци и опфаќа 61 стихотворба, сите наменети за деца).

401) Алеко Ивановски: "Смели Делчеви потомци", Литературни и политички изданија, Букурешт, 1955, драма во 4 чина.

402) Павле Каљков: "Необикновена сватба", Литературни и политички изданија, Букурешт, 1956, драма во 5 чина, објавена во 2.000 примероци.

втората македонска драма "НЕОБИКНОВЕНА СВАТБА"⁴⁰²⁾ од Павле Каљков, политемигрант исто така во Романија. "РАСКАЗИ И СПОМЕНИ ОД БОРБАТА"⁴⁰³⁾ е збирка на раскази од македонски и грчки автори кои се однесува на борбата на македонскиот народ за своја национална слобода од периодот на турското ропство па се до Граѓанската војна. Книгата е објавена 1961 година во Букурешт.

Во август 1952 година, беше издаден зборникот на паднати борци под наслов "ЗА СВЕТА НАРОДНА СЛОБОДА", кој содржи 172 биографии на паднати македонски борци во борбите од 1940-1949 година. Зборникот е плод на колективниот труд на повеќе автори со свои прилози.⁴⁰⁴⁾

Македонскиот оддел во 1952 година ги издаде и брошурите: "Борбите на Славјаномакедонците за ослободение" - документи од I-от конгрес на организацијата Илинден и "Проектоустав на славјаномакедонската националноослободителна организација Илинден", II-от пленум на Ц.С. на орг. Илинден (сепарат на реферат).

Издавачката куќа на ЦК на КПГ во Букурешт, на македонски јазик издаде и други дела кои претставуваат преводи од руски, грчки, бугарски и други јазици, од областа на литературата, историјата, природните науки, од теоријата на марксизмот-ленинизмот и др.⁴⁰⁵⁾

---

⁴⁰³⁾ Раскази и спомени од борбата, Литературни и политички изданија, Букурешт, 1961 год. Содржи 52 раскази и спомени од македонски и грчки автори за борбите во илинденскиот период, периодот меѓу двете светски војни, НОБ и периодот на Граѓанската војна.

Од бугарски јазик беа преведени историските романи:

"Илинденското востание" од Дино Косев, "Крушевската република", од Ѓорѓи Томалевски, "Гоце Делчев" од Крум Христов и "Јане Сандански-крилат син на Македонија" 406)

---

404)

Со собирање податоци за зборникот "За света народна слобода", беа ангажирани и литературните македонски кружоци, кои дадоа свој добар удел во подготовката на Зборникот.

405)

Преку книгоиздателството "Неа Елада" беа издадени на македонски јазик и овие дела: Националното прашање и ленинизмот од Ј.В.Сталин, В.И.Ленин, основач на Советското социјалистичко друштво од Коселников, В.И.Ленин за комунистичкото воспитување на младината од Љубимов, "Детскиот живот на Ленин" од В.И.Уљанова, "Кореа се бори" од Ирина Волк... Белото Галапче - од Ангел Карајлијчев, "Детето на полкот - Валентин Катаев, Деца герои - руски раскази, Пиеси, Происходот на човекот - Плисецки, Нерушимата дружба на социјалистичките нации во СССР, Столиците на Советските републики и др.).

406)

Преводите на историските романи од бугарски јазик се совпаѓаат со периодот кога по шеесеттите години е засиlena пропагандата на Славјанскиот комитет меѓу македонската емиграција во источноевропските земји.

СПИСАНИЈА НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Прво списание што излезе на македонски јазик во источно европските земји е списанието "МАКЕДОНЧЕ", наменето за македонските деца и младината. Од август 1949 до декември 1953 година излегоа вкупно 35 броја. Го уредуваше Павле Каљков.⁴⁰⁷⁾

За целта на издавањето е нагласено и во уводната статија, во којамеѓу другото се наведува дека списанието треба да го развива патриотското чувство за да ја сакат силно децата својата татковина и својот народ, народната традиција и култура, да изградува луѓе со широка длабока мисла, да бидат човечни, справедливи, културни луѓе, наоружани со знаења за да можат да бидат градители на татковината. Да развиваат пријателски дух меѓу Грчињата и Македончињата како и со децата и младината на земјата во која тие живеат, да развива љубов кон Советскиот сојуз и другите социјалистички земји.⁴⁰⁸⁾ Врз една таква тра-сирана платформа, списанието "Македонче" ја развиваше својата дејност.

Во прво време, списанието "Македонче" претставуваше и прв учебник за Македончињата во детските домови зашто во недостиг на читанки, учителите заедно со учениците анализираа разни написи, разноврсни по својата содржина.

---

⁴⁰⁷⁾ Павле Каљков, роден во село Дамбени-Костурско, Како борец на ДАГ емигрирал во Романија. Бил член на Комисијата за просвета на ЕВОП со задача да ги подготви македонските читанки, уредник на "Македонче", автор на драмата "Необичновена сватба". Сега живее во Варна-Бугарија. (Сите броеви од сп. "Македонче", се чуват во Архивот на Македонија).

Она што списанието го чинеше посебно привлечно беше рубриката "Поетско катче", во која се објавуваа поетски творби од деца и младинци. Ако ја проследиме оваа рубрика ќе констатираме дека над 76 такви автори се јавија со свои творби, изразувајќи ги своите чувства на мајчин јазик. Таква творечка слобода тие за прв пат почувствуваа. Во списанието се застапени и прозни творби - раскази за детски подвизи, за настани од борбата, исто така се објавени и пиески од македонски млади автори или преводи од руски или од автори на земјата домакин.

Голем простор во списанието заземат написите за животот во детските домови, чии автори најчесто се самите деца или учителите. Пишувале за натпреварите во учењето и спортот и за постигнатите резултати во тоа, за работните акции во домовите, за културните манифестации, за заедништвото во целокупното живеење на Македончињата и Грчињата во детските домови. Врз основа на еден таков начин на информирање, децата стекнувале богата сознанија за своите врсници, слични по судбина, во другите земји.

Написите со историска содржина го правеа списанието да биде и еден вид прирачник по историја, зашто од него децата учеа за настани од илинденската епопеа и од Народно ослободителната борба.⁴⁰⁸⁾ Исто така списанието беше атрактивно и со многубројните написи од областа на физиката, хемијата, географијата и други области од што децата се надградуваа со познавања од егзактните науки.

---

⁴⁰⁸⁾ Сп. "Македонче", бр. 1. август 1949, Букурешт.

Сп. "Македонче" култивираше љубов кон Советскиот сојуз и другите социјалистички земји, за што во повеќе написи го изнесуваше животот на пионерите од тие земји. Како антитеза на ова, списанието, во одделни написи, го прикажуваше животот на децата во Југославија како мизерен и беден, а тоа беше резултат на општата антијугословенска кампања во што беше вклучено и ова списание. Независно од ваквите малубројни написи, со антијугословенска содржина. Списанието "Македонче" донесуваше повеќе написи богати со национална содржина (историска, литерарна, географска, фолклорна и др.) со што одигра позитивна улога во образованието и воспитанието на Македончињата во источно европските земји.

Одлуката донесена во декември 1953 година за укинување на списанието ги погоди македонските деца и младина кои отворено реагираа. Таквата одлука не беше аргументирана и убедлива, зашто како основна причина се земаше возраста на децата, сметајќи дека тие израснаа и можат да го следат младинскиот и пионерскиот печат на земјата во која живее емиграцијата.⁴¹⁰⁾

---

409) Сп. "Македонче", бр. 1, август 1949. (Написи со историска содржина: Тогаа 1903 и сега 1949, Лазо Потрајков, Јане Сандански, Востанието во Смилево, 1903 - како се бореа тогаш, Младината на оружје, Непријателот нема да помине на Вичо, Ирина Гинова-Мирка, Како се бори денес нашиот народ, Делегатка (за II-от конгрес на НОФ) и др.

410) Сп. "Македонче", бр. 12, од декември 1953 година. Соопште-
ние за укинувањето на списанието.

Меѓувреме, во 1952 година почна да излегува второто списание на македонски јазик, списанието "ИЛИНДЕН" - орган на Централниот совет на организацијата Илинден. Излегува од 1952-1956 година. Преку овој орган, организацијата Илинден ја застапуваше својата политика која беше и политика на КПГ, сообразена и со политиката на Информбирото во однос на КПЈ и општо во однос на Југославија. Грото на материјалите што ги донесува списанието се од политички и идеолошки карактер. Во овој контекст се и протестите на организацијата Илинден за денационализаторската политика на грчката влада што ја спроведуваше врз македонското население со донесените закони во 1953 година за колонизирање на пограничните македонски села со грчко или влашко население.

Како списание на македонската емиграција, сп. "Илинден" морало да одговори и на националните потреби, нудејќи материјали со историска, културна, фолклорна и др. содржина.⁴¹¹⁾

И ова списание, ако се иземат написите со антијугословенска содржина и недоследностите во примената на македонскиот литературен јазик и правопис, може да се каже дека и помогна на македонската емиграција во развојот на културно просветниот живот преку разни трудови од тој домен.

---

411)

Сп. "Илинден", бр. 4, 1954 (Народното творештво како воспитно и мобилизаторско оружје), "Илинден" бр. 2, 1955 (Да се запознаеме со народното творештво); "Илинден" бр. 3, 1955 (Кирил и Методи и Славомакедонската писменост) во истиот број е објавена и статијата: Претстава на пиесата - Чесниот п'т на една фамилија); "Илинден" бр. 5,6,1955 (Работата на македонските литературни кружоци во Романија, Будимпешта, Вроцлав).

Патот до третото македонско списание беше доста долг. Првиот број на ова списание под наслов "МАКЕДОНСКИ ЖИВОТ", излезе во јануари, 1963 година, а последниот во февруари 1966 година. Проблемот на издавање ново списание на македонски јазик, по укинувањето на списанието "Илинден", беше поставен и на семигрантското советување на просветните работници што се одржа 1957 година во Полска. Иако во заклучоците на ова советување се предвидуваше издавање на македонското списание, но неговото реализирање се одолговлечуваше. По барање на Македонскиот оддел, во февруари 1960 година, од страна на КПГ беше заземен став да се издава периодично македонско списание кое би опфатило политички, литературни, научно-историски, географски и други теми.⁴¹²⁾ И покрај ваквиот став, проблемот на издавањето повеќе пати беше поставен како тема за разгледување на состаноците на Македонскиот оддел бидејќи по овој проблем имало дилеми и разидувања околу физиономијата и јазикот на списанието, односно дали да се применува правописот на македонскиот литературен јазик или да се продолжи со оној прифатен 1950 година кога беа внесени букви од бугарската азбука. Таквите дилеми се развлекуваа до почетокот на 1963 година се до излегувањето на првиот број од списанието.

Списанието, според утврдените ставови за неговата физиономија, донесува написи кои најмногу се однесуваа на македонската историја, литература, култура, јазик и сл. Списанието

---

⁴¹²⁾ АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/2/35, Извештај од состанокот на Македонскиот оддел.

отвара и специјална рубрика "Историски годишнини" во која се објавуваа написи за настани и личности од историското и културното минато.⁴¹³⁾

Списанието посебно се осврнува на развојот на македонскиот јазик за што донесува во повеќе продолженија извадоци од книгата на Блаже Конески, со посебен акцент за принципите врз кој е изграден македонскиот литературен јазик.

Низ страниците на списанието се објавуваат поетски и прозни творби на Македонци од источно европските земји (Коле Симитчиев, Динко Козинаков, Васко Караџа и др.).

Во рубриката "Детски живот" списанието се погрижи и за најмладите Македонци во туѓина. За нив, во ова детско катче, се објавуваат разни приказни, песни, басни, гатанки и др.

Списанието "Македонски живот", обилува со репортажи за македонски села и градови од Костурско, Леринско. Воденско како и за градови и села од Вардарскиот и Пиринскиот дел на Македонија, што претставуваше интегрално изучување на Македонија како географска целина.

Како и другите списанија, така и "Македонски живот", со ред написи го застапува животот на емиграцијата, резултатите во производството, учењето, за културно просветната дејност со посебен акцент за културните манифестации на македонската емиграција и др.

---

413) Сп. "Македонски живот", бр. 1, 1963 (Гоце Делчев, браќата Миладиновци, 20-годишнината од втемелувањето на македонската азбука и правопис, Словените на Балканскиот полуостров и др.).

Од "Македонски живот" излегоа само 4 броја.⁴¹⁴⁾ Тоа не беше само резултат на се помасовната репатријација на македонската емиграција во СР Македонија и други земји, туку и заради ориентацијата на КПГ за соработка со политичките партии во Грција за кои македонското прашање не постоеше.

В Е С Н И Ц И

Најширок медиум за информирање на емиграцијата беа весниците што излегуваа во секоја земја одделно, а во рамките на овие весници што се печатеа на грчки јазик излегуваше и страница на македонски јазик.

Во првите денови, се почна повеќе од скромно, со кратки дактилографирани информативни билтени со најосновни информации или ставови на Партијата, со провизорни ѕидни весници во детските домови, во фабричките хали каде беа вработени повеќе емигранти, во болниците каде се лекуваа ранети борци на ДАГ. Благодареејќи на условите што ги создадоа народните републики, од есента 1949 година во Романија почна да излегува еднаш неделно, а потоа два пати, весникот "Неа зои" (Нов живот) Во истиот тој период почнаа да излегуваат и во другите народни републики: Во Бугарија се издава весникот "Лефтерја" (Слобода). Македонската страница на овој весник излезе до 50-от број, потоа беше укината. Во Унгарија -

---

⁴¹⁴⁾ Сп. "Македонски живот" го уредуваше редакциски одбор во состав: Ставро Кочопулос, Павле Куфев, Г.Неделко, П.Галабов, Петриди, Мецика и Р.Лефтери (К-13/14/7, Предлог за издавање македонско списание).

"Лаикос агонас" (Народна борба), во Полска - "Демократис" (Демократ), Чехословачка - "Лаикос агонисис" (Народен борец). Во Ташкент, од ноември 1949 година излегува весникот "Прос ти ники" (Кон победата), а по 1956 година го менува името и излегува под наслов "Неос драмос" (Нов пат).

Македонската страница на весниците ја уредуваат редакции, одделно во секоја земја, кои не биле постојани, туку во зависност од желбите или можностите на членовите тие се менувале.⁴¹⁵⁾

Следејќи ја содржината на македонската страница, се констатира дека таа во основа ја изразува политиката на КПГ спрема македонското национално прашање и општо нејзината политика спрема македонското национално прашање и општо нејзината политика спрема Грција и светот. Но независно од тоа, таа нуди и драгоцен материјал со историска, литературна, фолклорна и друга содржина, потребна за националното воспитание на македонската емиграција. Така ако анализираме неколку броеви од македонската страница на весникот "Нов живот" - Романија во броевите од јуни-август 1958 година, констатираме дека донесува 18 написи за положбата на Македонците во Ег.Македонија (за тешката економска положба на македонското население, за распределбата имотите на бегалците и др.). Во истите тие броеви се објавени и 28 написи со историска содржина, особено се осврнува на илинденските и поилинденските настани, таквите осврти се обогатени и со поетски прилози и сл. Во наведениот период, весникот донесува и написи за изучување на македонскиот литературен јазик, за историскиот развој на тој јазик и др.

Истиот весник, за периодот јули-август 1960 година, објавува 14 написи од животот и дејноста на македонската емиграција во Романија, 30 статии за развојот на Романија и положбата на нејзините малцинства, 20 написи од македонската историја и од фолклорното богатство на македонскиот народ, 9 написи за тешката положба на Македонците во Ег. Македонија и 12 написи за економскиот развој на Пиринска Македонија.

Македонската страница на в-кот "Борец" - Чехословачка, во броевите од април-август 1958 објавува над 20 написи за македонската историја и култура (за Илинденското востание и поновите борби на македонскиот народ, за културните манифестации на емиграцијата по повод празнувањето на Илинден), повеќе репортажи со фотографии за македонските градови: Лерин, Костур, Воден, Негуш, Солун и др. За животот на македонската емиграција, осврти за меѓународната политичка ситуација и др.

Во тој истиот период, април-август 1958 година и македонската страница на "Народна борба" - Унгарија, донесува написи со идентична содржина, како и горенаведените весници. Над 25 написи се однесуваат на животот на македонската емиграција во повеќе центри, за нивната културно-просветна работа и друга дејност, за животот на Македонците во Вардарска и Пиринска Македонија.

---

415) Во еден период во редакцијата на "Демократис" работел Васил Шаманов, во "Неа зои" - Павле Куфев, Спиро Џуваров и Петре Галабов, во "Народен борец" - Димитар Величков, Динко Козинаков, во "Лаикос агонас" - Р. Поповски, во "Неос Дромос" - Михали Попспиров, Алеко Ивановски и Васко Караџа.

И македонската страница на "Демократ" - Полска, покрај написите со историска и политичка содржина, посебен акцент удира на македонската култура во минатото, а се осврнува и на современата литература што се создава во Вардарска Македонија. Во броевите од јануари октомври 1964 година читаме раскази од Јован Стрезовски, поезија од Ацо Шопов, Гане Тодоровски, Видое Подгорец и др.

Македонската страница претставуваше трибина за младите македонски литературни творци кои првите свои чекори ги правеа токму преку ова страница.⁴¹⁶⁾

Во 1968 година, некои порано некои подоцна, беа укинати македонските страници, иако ПБ на ЦК на КПГ, уште во 1964 година имаше заземено став за нивното укинување но поради отпорот на Македонците тоа се одолговлечи. Ваквиот став, донесен од страна на КПГ беше образложен дека натамошното издавање на македонската страница и пречи во нејзината работа во Грција, односно во напорите за нејзиното легализирање, и во соработката со другите политички партии за кои македонско прашање не постоеше.

Издавањето на македонската страница во еден период речеиси од 18 години, потврди за високата национална свест на маке-

---

⁴¹⁶⁾ Во "Нов пат" - Ташкент свои творби објавуваат: Алеко Ивановски, Филип Пејков, Васко Иљов, Митре Ионовски, Васко Караџа и др. Во "Демократ" Коле Симитчиев, М.Аргировски, Петре Накоски, Ташко Белчев; Во "Народна борба" - раскази од К.Симитчиев и С.Симон; Во "Борец": Динко Козинаков, Никифор Робевски, П.Николов, Илија Костовски.

донската емиграција и за нејзината творешка дејност на културно просветно и литературно поле што беше резултат на една творечка слобода што во тој период не беше обремена од грчки национализам.

Издавачката дејност на македонски јазик, што во најголема мера се реализираше преку Македонскиот оддел во Букурешт, беше тесно поврзана со идеолошко-политичките **смерници** на КПГ кон македонското прашање, па оттука и разните осцилации во таа смисла што најмногу се почувствува во примената на македонскиот јазик и правопис. Таквите смерници се одразија и во преведувачката дејност на Одделот при што во изборот се удираше акцент на руски, бугарски, грчки дела и дела од автори на социјалистичките земји, во кои се декларираше социјалистичката идеологија.

Македонскиот читател, посебен интерес покажуваше кон делата од македонски автори во кои беа застапени содржини од историското и културното минато на македонскиот народ. Иако постоеше таков интерес, Македонскиот оддел не беше во состојба да одговори во целост на таквите потреби. Од една страна поради слабите контакти со соодветни институции и организации во НР Македонија со која во периодот 1948-1955 беа сосема прекинати, а од друга страна поради ориентацијата на книгоиздателството на ЦК на КПГ во Букурешт, а со тоа и на Македонскиот оддел, кон литературата на земјите од социјалистичкиот блок.

Ја нагласуваме важноста на македонските изданија бидејќи тие одиграа значајна улога за националното опстојување на македонската емиграција во странство. Оваа емиграција, за свое-

то културно и друго надградување се служеше и со литература напишана на грчки, руски и на јазикот на земјата во која живеела, а изданијата со национална содржина, како што беа читанките, збирките на стихови и раскази, драми, списанија, весници и др. претставуваа единствени извори од каде таа црпише сознанија за своето национално постоење. Освен ова, таквите изданија послужија и во негувањето и развојот на културните манифестации преку кои Македонците го потврдуваа својот национален индивидуалитет, сред една мултикултура, во која тие живеела.

РАДИОЕМИСИИ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Посебно значење за македонската емиграција имаше и радиостаницата на македонски јазик која почна да се емитува од 18 јуни 1952 година во рамките на Радиостаницата "Глас на вистината". Ова радиостаница и покрај тоа што беше вклучена во антијугословенската политика, како што беа впрочем вклучени и другите информативни средства, таа имаше и своја позитивна страна. Македонците далеку од својата земја, за прв пат, преку едно од најсовремените информативни средства можеа да го слушнат својот јазик, да слушат песни на тој јазик, информации за животот и постигнатите резултати во работата на македонската емиграција, новости со политичка содржина и др.

Радиоemisијата на македонски јазик престана да се емитува на 31.12.1955 година.

---

417) AM, Фонд - Радиоemisија "Глас на вистината". Види кај Ристо

ЧЕТВРТА ГЛАВА

ЛИТЕРАТУРНО ТВОРЕШТВО

ПЕОЗИЈА

Првите поетски пројави на македонската емиграција во источно европските земји беа на децата и младината кои бараа патшта како да ги изразат своите чувства и мисли на мајчин јазик. Првите такви обиди беа изнесени по сидните весници, што ги имаше во секое одделение и во секој дом, кои ги подготвуваа самите ученици со помош на нивните учители. Сидните весници претставуваа омилено катче за децата во кои тие ги изразуваа првите свои емоции преку кратки стихотворби, кратки раскази, досетки, гатанки и сл.

Посериозни чекори се направени со појавата, во август 1949 година, на детското списание "Македонче", каде можеа не само да ги изнесат своите проблеми, своите успеси, своите активности во детските домови, туку да се афирмират и како млади литерати, со стихотворби, раскази и детски пиеси.

Од 1949 до 1953 година, се додека се издаваше списанието, низ неговите страници, над 76 автори - деца и младинци се јавија со по една или повеќе стихотворби. "Македонче" ⁴¹⁸⁾ брзо

---

417) Кирјазовски: Борбата на Македонците од Егејска Македонија за примена на македонскиот литературен јазик", 40 години Бели мугри, шеснаесетти рацинови средби, Титов Велес, 1979, с. 127.

стана најомиленото и најчитаното списание од страна на македонските деца. Тоа не само што беше и прва читанка и прв учебник по историја и географија, туку и трибина на младите македонски литерати. Тие беа горди на своето списание и задоволни што го имаат.

Најчести мотиви за кои децата пишуваа беа слободата и мирот, гневот и омразата кон оние кои ги држат нивните татковци и браќа по затворите на злогласните затвори во Ѓура, Ај Стратис, Аверов и други такви што ги имаше во Грција. Мотиви со изрази на восхит кон легендарните борци на Илинден и на народно ослободителната борба, кон Црвената армија. Мотиви за братството и единството меѓу македонскиот и грчкиот народ, односно за таквото братство меѓу македончињата и грчињата, за љубовта кон мајчиниот јазик и кон родниот крај кој го напуштија не по нивна желба туку по принуда-предизвикана од суровоста на војната. Не изостануваа и мотивите тесно поврзани со личноста на Ленин, Сталин, на Никос Захаријадис, за Мао-Це-тунг, водачот на кинеската револуција, за борците на Кореа и др.

---

418) Васил Мартиновски: "Македонче" (стихотворба во 6 строфи), Сп. "Македонче", бр. 4, јануари 1950.

"Ко ламбада пред мене свети
те гледам, те читам и сјајам
од радост за твојата убост.

По нашински ни зборуваш
ни пишиш по македонски,
наш мајчин јазик развиваш
што толку за нас е слатки

Ни пишиш за Илинден

што дедовци ни кажуваа

во давни зимски вечери"

Децата, исплашени од последиците на една сурова војна, која им го скрати детството и ги фрли во далечни земји, таму каде почувствуваа што значи живот во мир, го дигаат својот глас за мир и ќе речат:

"Думата за мир во с'ти усти громко звучи

...

Долу војната!

Да живее слободата" 419)

Во Народните републики, каде децата најдоа широко отворени пријателски прегратки, почувствувајќи мајчинска љубов и живот кога денот почнува со песна, а не со звуци на авиони или гранати и чувствителни на таквата укажана грижа и љубов, децата искрено ќе кажат:

"Гостоприемно, со радост

во народните републики

среќен и сит е нашиот живот

без авиони и џандари. 420)

...

Благодарноста за среќата што ја најдоа во народните републики, децата ќе ја искажат и вака:

"Малечко сум пионерче

гонето од роден крај

јаска најдов љубов, грижи

в народни републики. 421)

...

---

419) Сп. "Македонче", Борба за мир, стихотворба од Гина Чулева и Вета Безова, ученички од д.д. Тулгеш - Романија, бр. 9

Мотиви за братството меѓу Македончињата и Грчињата, ќе најдеме во повеќе стихотворби. Младите бегалци, задоеени во духот на братството и единството, својата иднина ја гледаа во заедништвото и во изградбата на една демократска Грција во која ќе го најдат својот национален опстанок за што се бореа и нивните татковци.⁴²²⁾

Македончињата и Грчињата, по судбина исти, судбина на деца-бегалци, во домовите каде тие живеаа, заеднички пееја, заеднички играа, заеднички се радуваа и тагуваа. Таквото заедништво ги зближуваше и сплотуваше за да се чувствуваат како браќа. За едно такво заедништво ќе сплете стих и Фана Тодорова, ученичка од еден детски дом во Унгарија.

"Сите здружени ко браќа
во наука и работа
Грчиња и Македончиња
за една цел, за нашата среќа.
Против разделба сме на раси
исто така и на нации
секој ден сме во работа
и настојчива наука"⁴²³⁾

---

420) Сп. "Македонче", Во народните демократии од В.Костовски, бр. 5, мај 1953 година.

421) Сп. "Македонче", Пионерче, од Иљо Жоговски, ученик IV-то одделение, бр. 9, јули 1951 година.

422) Сп. "Македонче", Македонче и Грче, од Васил Панчаровски, бр. 7, 1951.

Во земјите каде децата беа прифатени ги имаа сите услови за нивниот непречен физички и духовен развој. Но и покрај тоа нешто им недостасуваше. Им недостасуваше селото и се што беше поврзано со него - чардакот од родната куќа, падините, ливадите, реката, некое поточе или некој друг спомен длабоко врежан и скриен во свеста на детето што никогаш не згаснал. Затоа село, детето ги понесе со себе и приказните за јуначките борби на своите претци што често ги слушал во квечерините покрај домашното огниште "За јунаци кои с пушка шетаа и ајдушки песни еееја" 424)

Револуционерните традиции на македонскиот народ ќе имаат свој одраз во поетското творештво кај децата-бегалци. Горди на своето име и на своите национални борци, дека се дел од еден борбен народ, ќе кажат:

---

422) "Македонче и грче-братја
како едно срце
на училиште одат сега
песни пеат, место буци
секој мајчин јазик учи".

423) Сп. "Македонче", бр. 11, декември 1951 година (стихотворба од Фана Тодорова, ученичка во Унгарија).

424) Сп. "Македонче", За родниот крај, од Лазо Соломановски, ученик во IV-то одделение, во детскиот дом во Унгарија, бр. 8, од август 1953 година, с. 24.

425) Сп. "Македонче", "На геројски народ деца сме ние", од Софија Костовска и Сандра Ушлиновска, бр. 8, свг. 1952 година.

"Македончиња деца сме ние
 родени од народ герој
 дух Делчев не пој
 и смело тргнавме в бој".⁴²⁵⁾

Гоце Делчев беше една од најомилените историски личности, за кого пееја, се гордееја, се учеа и воспитуваа од неговото животно дело. Неговите зборови дека светот го разбира како поле за културен натпревар на народите, младата македонска генерација ќе го прими како нов завет, а ќе го докаже и потврди тоа и на повеќе културни манифестации, на кои Македонците, ја потврдуваат својата национална посебност.⁴²⁶⁾

Илинден беше честа тема во литературното творештво, општо земено, на македонската емиграција. Тој ден ги восхитуваше, вдахновуваше и обогатуваше со сознанија. Илинден значеше аманет дека за слобода треба да поведиш борба се до конечната победа, а таквата мисла ќе ја сплетат и во стих.

"Делчев умира и дума:
 - Хаџи Димов јас умирам
 Македонија оставам
 и пушката на теб предавам
 продолжи борбата за неа
 биј се храбро, жестоко".⁴²⁷⁾

---

426) Сп. "Македонче", "За Делчев", од А. Делјановски, бр. 8, август 1953 година.

427) Сп. "Македонче", "Песна за Гоце", од Х. Димитров, бр. 9 септември 1953 година.

428) Сп. "Македонче", Пионери, од Т. Попов, бр. 11, декември 1951. с. 14.

Идеалитена Илинден ќе бидат нов патоказ во идните борби за национална слобода, а младите литерати тоа ќе го изразат на еден своевиден начин:

"На Илинден сме внуци
на ДАГ сме смели деца
илинденски дух в жили ни врие
во детски пламен силно ни бие".⁴²⁸⁾

Имињата на Лазо Трповски, на Мирка Гинова, Пандо Шиперков, Тина Андреева-Цвета и други борци во НОБ и ДАГ ќе бидат поетска инспирација за македонската млада емиграција.⁴²⁹⁾

Со ист восхит како кон македонските борци-херои, така се однесуваа и кон грчките. Името на Никос Белојанис,⁴³⁰⁾ на Манолис Глезос⁴³¹⁾ и други грчки борци, беа исто така поетска инспирација за Македонските деца и младина. Смртта на Белојанис беше предизвик за да го дигнат гласот против законот на грчката држава со кој се прогонуваа и осудуваа на смрт комунистите во Грција.⁴³²⁾

Во поетското творештво на децата-бегалци честа тема е исто така протестот против постоењето на повеќе затвори и логори во Грција во кои се држат борците против фашизмот. Во тие

---

429) Сп. "Македонче", "Пецо", бр. 8 август 1953, с. 24.

430) Никос Белојанис, член на ЦК на КПГ, осуден на смрт и стрелан 1952 поради ширење на комунистичка идеологија во Грција.

431) Манолис Глезос, во 1941 година го симна од Акропол германското знаме и го постави грчкото за што беше прогласен за херој на Грција.

затвори, повеќето од тие деца-бегалци ги имаа своите татковци, своите браќа, своите роднини, и затоа стихотворбите на оваа тема беа полни со гнев и омраза кон оние кои ги создадоа злогласните затвори како што беше Гура, Ај-Стратис, Макронисо и др.⁴³³⁾

Децата пееја и за Црвената армија, за борбениот народ на Кореа и Кина, за мир да има во светот со што изразуваа интернационалистички дух во кој се воспитуваа. Судбината на македонските и грчките деца ја имаа и корејските, кои за еден извесен период беа збринети и тие во народните републики. Животната судбина ги зближуваше овие деца и тие меѓусебе се повеќе се запознаваа изучувајќи моменти од историјата на едниот или другиот народ.⁴³⁴⁾

Списанието "Македонче" во кое се објавени и првите стихотворби напишани на македонски јазик, ни нуди добра слика за амбициите на најмладата македонска емиграција да создава на свој мајчин јазик, право кое во својата татковина неможеле да го оствари. Низ стихотворбите на најмладите ја проследуваме не само нивната идеолошка ориентација туку и нивната духовна состојба која беше тесно поврзана со судбината на својот народ.

---

432) Сп. "Македонче", "Белојанис" од Фаршаловски, бр. 6, јуни 1952 година.

433) Сп. "Македонче", "Ај Стратис" од Ташко Попов, бр. 5, мај 1952, с. 16; "Затвореник" од Блажо Шклифов, (во истиот број на сп. "Македонче").

434) Сп. "Македонче", бр. 1, јануари 1952.

Растежот во поетското творештво на младата македонска емиграција не престана со укинувањето на списанието "Македонче". И натаму Македонците како средношколци, студенти или вработени лица во разни сектори на стопанството или вонстопанството, афирмација во тоа ќе најдат низ македонските странци на весниците.

Во Ташкент, покрај името на Васко Караџа, кој во 1960 година, издаде одделна стихозбирка, низ страницата на весникот "Неос драмос", ќе се јават стихови од Алеко Ивановски,⁴⁴⁴⁾ од Филип Пејков,⁴⁴⁵⁾ од Васко Иљов,⁴⁴⁶⁾ Митре Ионовски.⁴⁴⁷⁾

444)

В-к "Нов пат" - Ташкент, Алеко Ивановски: "Чекори напред Ленинско племе" (15.4.1961), "Моето цвеќе најмило" - 12 строфи (9.2. 1963), "Армија на мирот" (23.2. 1963), "Мајка - 8 строфи (7.3. 1963), "Пролет"- 6 строфи (30.3.1963), "Жена чудо" (20.6. 1963), "Ќе изгрее сонцето" (1.5. 1963), "Фала ти сов. брат (15.6.1963), "Усмевка", 27.4.1963), "Мир по цела планета (19.9.1963), "Заварувачи" (17.10.1963), "Селско утро - 6 строфи (16.11.1963).

445)

"Нов пат" - Филип Пејков: "На браќата Миладиновци", (28.3. 1961), "Пролет" (4.4.1961), "За денешниот ден" (25.4.1961) "Мајка" (1.6.1961), "Гоцева песна" (4.7.1961), "Преспивна" 29.6.1961), "Грчка трагедија"- 8 строфи, (26.8.1961), Раѓањето на ЕАМ-7 строфи (26.9.1961), "Балада за стариот скитник" (2.12.1961), "Илинден" (3.8.1963), "Покој" (19.9.1963), "Родина" (16.11.1963), "Ленин" (7.11.1963).

446)

"Нов пат" - Васко Иљов: "Ленин"-7 строфи.16.1.1961), "Лумумба" (25.2.1961) "На мојот роден крај" (28.3.1961), "На космонафтот"(20.4.1961), "Македонска гора" - 8 строфи (11. 7.1961), "На смелите" (19.9. 1963), "Љубов" (16.11.1963), "Сопатен ветер" (17.10.1963), "на работа" (17.10 1963),

Македонската страница на весникот "Борец" - Чехословачка ќе ги афирмира имињата на Динко Козинаков кој е автор и на две одделни стизозбирки, на П.Николов,⁴⁴⁸⁾ Илија Костовски,⁴⁴⁹⁾ а низ страницата на в-кот "Демократ" - Полска, со нови стихови ќе се јави Паскал Паскалевски,⁴⁵⁰⁾ М.Аргировски,⁴⁵¹⁾ Петре Наковски,⁴⁵²⁾

- 447) "Нов пат", Митре Ивановски, "Те сретнав - 4 строфи (7.2.1963)
"Орачот" (23.3.1963), Ела пак (27.4.1963).
- 448) "Борец" - Чехословачка П.Николов: "Цвета" - 15 строфи (3.3.1961), "О, Водопаду скап" (13.10.1961), "Брате пак ќе дојдам" (15.12.1961), "Затвореник" (30.12.60).
- 449) "Борец" - Чехословачка, Илија Костовски, "Балада за преспанските далги за водица и мене" - во 36 строфи (27.1.1961).
- 450) Демократ - Полска, П.Паскалевски: "Скапо ми Цвеќе", "Нејќум по глувите порти", "Враговски ветрови", "Копнеж за братство" (песните се објавени и во збирката-Лирика и проза на Македонците во странство.
- 451) "Демократ" М.Аргировски: "Песна за паднатиот" (19.1.1961, "Сениште" - 12 строфи (6.4.1961), "И пак збогум" (11.5.1951), "Чекајме" (29.6.1961), "Стебло" (29.6.1961), "Дојди коњу" (5.4.1962).
- 452) П.Наковски - Полска, "Новогодишна" - 8 строфи (5.1.1961), "Грст лирика" (9.2.1961.
- 453) Ташко Белчев - Полска: "Исповед", "Слобода", "Живот", "Детство", "Сал спомен, "Неспокоен сон и др.). (објавени во Лирика и проза на Мак. во странство).
- 454) Ташко Саров-Романија, "Илустрации", "Литургија за моето постоење, "Жетварка", "Малата костурчанка", "Песна за твојата до-

Ташко Белчев,⁴⁵³⁾ Македонската страница на "Нов живот" - Романија објавува стихови од Ташко Саров,⁴⁵⁴⁾ Ристо Жатев, Г.Србиновски,⁴⁵⁵⁾ В.Томовски⁴⁵⁶⁾ и др.

Во шеесеттите години се појавија и првите стихозбирки на македонската емиграција во источно европските земји: стихозбирката од Васко Караџа - "Стихови", од Динко Козинаков - "Мојот кавал" и "Сончогледи" и збирката "Лирика и проза на Македонците во странство", во која се опфатени повеќе автори на лирски и прозни творби.

"СТИХОВИ" од Васко Караџа е објавена во март 1960 година во Букурешт.

Васко Караџа и припаѓа на борбената генерација, кој уште во 1943 година како младинец и активен член на Одделот за агитација и пропаганда на организацијата СНОФ во Костурско, ги прави првите свои поетски чекори. За време на Граѓанската војна е борец на ДАГ. По нејзиниот пораз емигрира во Сов. сојуз во градот Ташкент, каде продолжува да пишува стихови, а резултат на тоа е и наведената збирка "Стихови", која е и прва збирка на македонски јазик издадена во источно европските земји.

---

454) илка, "Тажна за осамената цреша", "Земја" (објавени во збирката "Лирика и проза на Мак. во странство").

455) В-к "Нов живот - Романија, Г.Србиновски: "Годишнината на ЕПОН - 6 строфи (25.2. 1960).

456) В.Томовски - Романија: "Пак ќе запее в гора птица" - 6 строфи (6.2. 1960).

Основниот мотив на поетот во стихозбирката е судбината на човекот кој својот живот го посветил на борбата за национална слобода и трагизмот на тој човек по доживеваниот пораз кој бил принуден да замине во далечен и непознат за него дотогаш крај. Таму во туѓина тој ја чувствува врската што го поврзува со судбината на својот народ, со историјата на тој народ, со родниот јазик и родниот крај што сите заедно како челична алка се вкоренети во самиот него (Крај мој роден, Народе мој, Разговор со месечината, мајчин јазик).

Љубовта кон народот свој и кон мајчиниот јазик, авторот на збирката ќе ги изрази на повеќе начини. Тој во себе ја понесе горчината од ненародните режими на Грција кога со закон одеа да го забранат македонскиот јазик: / За родниот збор/ солзи се ронат / те гонат/ там суштествува / вардарски закон / што те забранува/. Но мајчиниот јазик, / во срцата детски / длабок му корен / македонски/ славјански/.

Со издавањето на својата збирка поетот сакал да докаже дека тој јазик толку негиран и оспоруван, е достоин со него да се навлезе и во сферата на поетското изразување.

Љубовта кон својот народ, кон својата земја и својот јазик, е тесно поврзана со љубовта кон борците кои го дале својот живот за слободата на тој народ и на таа земја. Поетот се осврнува на историското минато од чиј извори постојано се напојува, ќе запее за Илинден, за Крушевската република, за илинденските борци и нивните наследници во идните борби (На Гоце Делчев, Крушевската република).

Ликот на Гоце Делчев, искрснува пред македонскиот народ во најсудбоносните денови / Во неволја тешка/ в срце ни плашти / Гоцевиот дух/. И тој дух го води народот во нови борбени походи. Во стихотворбите "Лазо Трповски", "Ташко Караџа", "Мирка", "Македонка", "Партизански гроб" поетот го гледа континуитетот на борбените традиции што дојдоа до израз и во новата борбена историја на македонскиот народ.

Вербата во слободата, во Партијата беше посилна и од смртта кога пред очи гледаш вперени бајонети на казнениот одред. Тие осуденици и придружници на смртта застануваа простум пред неа верувајќи дека зад нив ќе тргне нова борбена колона која ќе ги замени во борбата за национална слобода:

"На Мирка, светол образ, жив.

Те држи, надахнува"

...

Борбеното братство и единство меѓу македонскиот и грчкиот народ што во текот на војната беше декларирано како неопходна алка за успешен исход на борбата, за поетот кој самиот бил дел од таа борбена колона, претставува возвишен миг во неговиот живот зашто грчките и македонските борци ги сврзуваше многу заеднички нешта - заедничкиот бункер, смртта и радоста, песната и болката, љубовта и разделбата... За тоа борбено единство ќе запее и поетот, во песната "Борбена дружба".

"Единството наше се цврсто закали
С крвта пролеана низ родни балкани
И тешки издржа испитанија
В'зандани, окопи, без колебанија".

За своето идејно определување, поетот и должи на КПГ, која беше единствената партија во Грција која ги земаше во заштита малцинствата, а со тоа и Македонците. Во стихозбирката "Партио наша", поетот изнесува за вербата во борбата за слобода што Партијата му ја всади и со таа верба јуришал во многу боишта.

Првиот чекор за едно поправедно општество без експлоатација од човек на човек, поетот го гледа во славниот Октомври, кога беше создадена првата социјалистичка земја на светот: /Октомври, ти звезда на нашиот свет/ Ни отвори патот, широк и велик/.

Со Октомври е поврзано името и на Црвената армија, а поетот кој својата младост ја поминал во борба со пушка в рака, пее како борец за борец, како војник за војник, зашто во борбата што ја водел тој, за пример го имал советскиот војник, смел и борбен, самопожртвуван за својата татковина.

"Ти си творба на Октомври

и на нашата епоха.

...

Твојот славен борбен пат

патоказ на новиот свет". (На Советската армија)

Ако за борецот и комунистот Октомври значеше идејна определба, усмерен и воден во тоа од Комунистичката партија, во поетската определба му помогна македонската песна, онаа волшебна македонска народна песна, која може да допре до најскриениот дел од срцето и да создаде вулкан од чувства или како што вели поетот:

"Лејсе песно лејсе

Песна - народно творење

Песна - вечно вдахновение

Ех, ти песна светла мила". ("Народна песна" с. 31)

Поетот свои вдахновенија најде и во творештвото на македонските поети кои покрај перото знаеле да грабнат пушка в рака влегувајќи во бој со непријателот, таков беше Кочо Рацин за кој

авторот на стихозбирката "Стихови" вели:

"Врталиште најдов	И ковач ти стана
в мислите твои	на јазикот наш
Во вечниот извор	А одзвукот еве го
На народот свој.	во мене баш".

...

("На Кочо Рацин", с. 35).

Во творештвото на В.Караџа е присутно и чувството на болка за напуштената земја, за опустеното село, за мајката која останала сама да чека пред прагот да се врати рожбата која се расфрли по разни краишта на светот. Иако "В село пусто е и глуво/ Ниту песна ниту смев/, поетот не губи надеж дека еден ден поинаку ќе биде, кога вели:

"Јас со тебе се чувствувам силен
преку се што татков праг
бура одамна го сотре,
Но мој стремеж не ќе сопре".

("Крај мој роден", с.10).

Збирката на Васко Караџа, како прва стихозбирка на Македонците во источно европските земји, најде свој одзвук кај младите ма-

кедонски емигранти кои ги инспирираше и поттикнуваше на поетско творење. Со такви и слични мотиви ќе биде проткаена поезијата и на другите македонски поети кои ќе се јават со одделни стихозбирки или стихови, настојувајќи да го сочуват националниот дух во туѓина.

"МОЈОТ КАВАЛ"⁴⁵⁷⁾ од Динко Козинаков, е втора стихозбирка на Македонците во источноевропските земји, објавена во јули 1963 година во Букурешт. Збирката содржи 49 стихотворби кои по својата содржина се поделени на 6 циклуси.

Стихозбирката на Д.Козинаков е исповед на емигрантот, за неговиот постојан немир и копнежот да и се врати на земјата од која бил присилно откорнат. За да се сватат причините за едно такво корнење, поетот преку стих дава вовед за судбината на едно поправедно утре, но идеалите за кои се борел останувале недовршени. Таква беше судбината во војната против окупаторот, а уште потрагична по Граѓанската војна, кога по поразот на ДАГ, настана голема емиграција.

Политичката емиграција, како македонска така и грчката, не остана имуна кон судбината на борците кои останале во затворските келии.⁴⁵⁸⁾ Гласот на прогресивниот свет во Европа се пове-

⁴⁵⁷⁾ Стихозбирката "Мојот кавал" е отпечатена во 1.000 примероци. Еден примерок се чува во Архивот на Македонија.

⁴⁵⁸⁾ Стихотворбата "Огнен великан", поетот му ја посветува на Манолис Глезос - херој на грчкото народно ослободително движење кој во 1941 година од Акропол го симна германското знаме и го постави грчкото. Поради своите демократски убедувања и тој се најде во затворската келија.

ќе се слуша за ослободување на грчките и македонските политички затвореници, а во тоа им се приклучува и емиграцијата.

Тоа поетот го изразува преку стихотворбите "Две сестри", "Огнен Великан" и "Добар ден". Последната ја посветува на Хриса Калиманова-Македонка, која по цена на својот живот, од затворската келија, го бранеше своето македонско име и борбата на македонскиот народ за национална слобода. Хриса ги вкуси сите чемери на затворот, но не поткликна:

"Арамии ме сардисаа

Ме пленија и распитаа...

Сал престигнав компасот во срце

да залостам пред зајдисонце". ("Добар ден", с. 54).

Козинаков, припаѓа и тој на онаа борбена генерација, која по Граѓанската војна, тргна по патот на неизвесноста. Беше прифатен од пријателска земја, каде најде спокој и мир но само мир во душата не. Мислите постојано лутаат и се запираат некаде долу на Југот, во родниот крај и го слуша гласот на осамената мајка што допира до него.

"Џине се измажија врсничките...

Пак си дојдоа ластовичките

...

А тебе те нема чедо

дали си млад или ко дедо?" ("Домашни абери", 61).

Мислите на емигрантот често лутаат во деновите кога сите насобрани околу домашното огниште, се ковале идеалите за прижелкуваната слобода. Постарите ги учеле помладите дека за правда и

слобода треба и живот да се даде, а непријателот ни пред праг да се пуштиш.

Во таквите навраќања, во светот на детството и младоста, поетот се навраќа на изворот од кој најмногу црпел и чудесна сила добивал. Тој извор му шепотел за: "Комитска песна, ајдушка/
/Илинден-нашата зорница/ ден што изртчи темница густа/.

Емигрантот може да се пофали дека живее во големи и цивилизирани градови, со широки улици и булевари, високи катедрали, со пространи паркови и монументални споменици, но љубовта и споменот кон родниот крај ништо од сето тоа не може да го збрише. Воден, родниот град на поетот, реки што го браздат, град толку стар, а и стално млад, секогаш искрснува пред него, го пленува и восхитува:

"Воден, Воден, град наш плоден

Воден наш красавец роден". ("Песна за Воден", с.85).

Сличност во судбините, Козинаков наоѓа со неговите претходни истомисленици, браќа по срце и мисла, кои талкале пеш по светот. Кон Вапцаров чувствува почит и восхит, а и братска блискост. Неговото присуство го чувствува насекаде ("Жив е тој со нас"). Смртта на Коста Рацин, тешко ја прими поетот и не само тој туку и сите македонски борци, зашто изгубија смел борец со пушка и перо ("Во спомен на Рацин").

Во Циклусот "По крстопатите", поетот зборува за своето лутање по светот и таму пред реката В'лтава, се огледува во нејзините води и размислува:

"За слобода те питав прво
а гладен бев и гол

зашто за неа скитав

народ да олесни од бол".

Во Букурешт поетот се воодушевува од неговите убавини, од животот што го нуди овој град, каде заборава патникот на своите јадови, прегрнат од булеварите, парковите, крчмите и од се што нуди еден убав и голем град. Со иста љубов и жар чувствува за Будимпешта, Прага, Белград, Тирана, Софија, сонува за Пекинг и Ханој да ги види, да ги поздрави со "Добар ден", а кон Москва чувствува восхит и почит како што чувствува и кон целата советска земја. Насекаде поетот е среќен каде гледа братски народ, како што и самиот вели, но најсреќен е покрај брегот на Охрид кога:

"Високо во синото небе

без прекин сонцето се смее,

а срцето, Охриде, за тебе

ах, песни сака да ти пее" ("На брегот на Охрид", 140).

А, таму, седнат под растот на Пирин, се чувствува окрилен од духот на Јане Сандански и затоа Пирин го бодри, Охрид го буди, а Воден го помни и довикува. Во срцето на поетот ја нема границата што ја забраздиле освојувачите на Македонија, тој цела Македонија ја носи во своето срце, не повредена, не распарчена, но целосна и здрава.

Збирката "Мојот кавал" е израз на чувствата и копнежот на поетот-борец, на човекот-полиемигрант, за слобода и мир во светот, за неговите нераскинливи нишки со родот свој и родниот крај и затоа во туѓина, тој тие нишки сака да ги вткае во цврста алка за да остане дел од својот народ.

"СОНЧОГЛЕДИ" е втората збирка на Динко Козинаков, наменета за деца, објавена во јуни 1965 година исто така во Букурешт, преку политички и литературни изданија. Ова стихозбирка содржи 61 песна, уврстени во 4 циклуси.

Стихозбирката "Сончогледи" е прва стихозбирка за деца напишана на македонски јазик во источно европските земји. Во неа авторот го открива детскиот свет, игрите, желбите, радостите, подвизите на децата пионери за време на војната, за судбината на децата-бегалци, на децата-сираци. Децата се среќни со се она што им нуди природата. Со водата, сонцето, снегот, играта, песната, со нежноста на мајката, со приказната на борбата, со скокот на зајачето, со првото училишно свонче, со првото посадено дрво, со тракторот што бучи сред нива, за првотот премин преку градската улица, за желбата да се искачи до месечината и др. Тоа е општо и заедничко за сите деца кои живеат во мир и слобода. Но има и такви деца кои носат тажни спомени од војната. Има сираци без дом и без близок свој, прогонети во далечни земји. Таквите деца својата татковина ја знаат од кажувања, од книгата, песните и приказните. Но ја чувствуваат таа татковина и копнее ја по неа:

"Вистинската татковина наша
за која секој од нас праша
е таму долу
в благиот Југ
што ја нишал
метеж пук".

Стихозбирката "Сончогледи", им послужи на македонските учители и педагози во културните манифестации, за обогатување на репертоарот на рецитаторските секции.

"Лирика и проза на Македонците во странство", е трета збирка во која се објавени стихови од автори - емигранти. За разлика од другите стихозбирки кои беа објавени во Букурешт, оваа е објавена во Скопје, со цел да се запознае македонската читачка публика од СР Македонија со преокупациите и постигнувањата на Македонците во странство, на полето на литературата. Стихотворбите застапени во оваа збирка беа објавени по страниците на печатот, а некои и во збирките објавени во Букурешт.⁴⁵⁹⁾

Најчести мотиви во стиховите објавени во оваа збирка е носталгијата за напуштената земја и копнежот за враќање, љубовта кон татковината и се што е поврзано со неа, спомените од детството и партизанската младост, восхитот кон македонските борци за слобода и сл.

Желбата да се види родното место се повеќе е присутна кај македонскиот полит емигрант, но таму, на границата, се издига непрооден за него ѕид, зашто по род не е Грк. И се прашува од другата страна на границата / Зар не ќе можам да видам/ една планина од мојата родина?/. Таквите високи и непроодни врвовина забраната,⁴⁶⁰⁾ може да ги прескокне само повикот на осамената и стара маука чии чеда останаа по планините без покривка и гроб, други се по затворите на сувите острови, а трети ја фатија туѓината:

"Дојди си чедо, староста ми тешка

...

ах, колку болката е тешка,
 Бог на душманот за ова да му плати.
 Дојди си, дојди си чедо."⁴⁶¹⁾

459)

"Лирика и проза на Македонците во странство", Кочо Рацин, Скопје 1964. Во лирскиот дел од Збирката се застапени 11 автори, чии творби на повеќето од нив биле објавени по страниците на македонските весници или во објавените збирки.

- Паскал Паскалевски е застапен со 4 песни (Скапо мое цвеќе, Нејќум по глупите порти, Враговски ветрови, Копнеж за братство).

- Мито Аргировски - 5 (Семе, Пролет, Дојди си, Детство...)

- Петре Наковски - 2 (Миладинов, Незабележана).

- Ташко Белчев - 13 (Исповед, Слобода, Живот, Детство, Сал спомен...).

- Ташко Саров - 7 (Илустрации, литургија за моето постее, Жетварка, Малата Костурчанка, Песната за својата доилка, Тажна за осамената цреша, Земја).

- Мито Јаневски - 2 (Мајчин јазик, Нива).

- Панде Николов - 2 (Браќа пак ќе дојдам, Скитник), Петре Н. Николов - 2 (Без наслов), И. Костовски 1 (Песна за една пролет), Кицо Џавела - 2, (За да живее нашето семе, Ме зеде).

460)

"Лирика и проза на Македонците во странство", Носталгија од М. Аргировски.

461)

Истата збирка, "Дојди си" од М. Аргировски, с. 13.

462)

Исто, "Нива" од Мито Јаневски - с. 38.

463)

Исто, "Без наслов", од Петре Наковски, с. 65.

Тој довик на старата мајка е постојано присутен кај политемигрантот зашто ја гледа како / лежи неорана нива / лежи студена и пушта / не може да роди плод / зашто нашол стопан / В чужда земја гроб".⁴⁶²⁾

Во туѓина се гнездува носталгијата за родниот крај и создава страдање или како вели поетот: / Ќе знае само тој / За мојот бол и мака / кој исто така како јас / скитал в туѓи места /.⁴⁶³⁾

И во осамената соба, носталгијата на емигрантот ја стивнува само песната: / Македонска ми пее песна / мајчински ми срце гали /⁴⁶⁴⁾

Во болката и носталгијата за забранетата земја, кај Македонецот се јавува една светла точка која ги грее срцата на Македонците во туѓина, а тоа е СР Македонија, која духовно ги крепе и бодри за да не бидат семе без почва:

"Сега веќе не сум оној сподавен глас
ниту она потиснато семе слабо -
горда песна станав во веков наш
и фар на едно поколение младо".⁴⁶⁵⁾

Љубовта кон татковината, кон Македонија, беше тоа кое ги правеше да бидат цврсти, непокорни, полетни, зашто во неа е вpletено се што се вели љубов:

"Те сакам татковино мила и страдна
Те сакам ко мајка, ко либе, ко син
За тебе јас с'готовност тргнав да паднам
За тебе јас в борба летав ко џин".⁴⁶⁶⁾

Љубовта кон татковината е изразена и преку љубовта кон мајчиниот јазик за што поетот вели дека: / Стопати грешка ќе биде да стојам/ Да не влезам за тебе в бој /.⁴⁶⁷⁾

Песните објавени во "Лирика и проза на Македонците во странство" се добар прилог во целокупното лирско творештво на Македонците во странство, кои настојуват да создадат се повеќе цврсти врски со СР Македонија, а и горенаведената збирка е доказ за таквите нивни напори.

464)

Исто, "Родна земја" од Паскал Паскалевски, Стихотворбата е објавена и во читанката за VI-то одделение, 1958 година с. 292, издадена во Варшава).

465)

Лирика и проза на Мито Аргировски: "Семе", с. 11.

466)

Истата збирка, Паскал Паскалевски, "Татковина" (Стихотворбата е објавена и во читанката на VI-то одделение, издадена во Варшава, 1958, с. 3).

467)

Истата збирка, Мито Јоневски, "Мајчин Јазик", с. 37.

468)

"Раскази и спомени од борбата", Политички и литературни изданија, Букурешт, 1961. (Збирката е издадена во тираж од 2.000 примероци. Еден примерок се наоѓа во Архивот на Македонија.

За периодот на Илинден се однесуваат 11 раскази ("Илинден" од Д.Талев, "Републиката", "Ослободувањето на Невеска" од Хр. Насков, "Илинден во Буфскиот реон од Г.П.Христов, "Жените на Банско околу Илинденското востание" од М.Бујнова,

П Р О З А

Со цел да се проследи историското и борбеното минато на Македонците во разни периоди, Македонскиот оддел при книгоиздателството во Букурешт, во 1961 година, со непосредна помош на македонските литературни кружоци ја издаде книгата "Раскази и спомени од борбата", од македонски, грчки и бугарски автори кои зборуваат за борбите на Македонците во периодот 1903-1949 година. Расказите и спомените се изнесени на еден хронолошки принцип и тие се однесуваат на илинденскиот период, периодот меѓу двете светски војни, периодот на НОБ и периодот на Граѓанската војна.

---

468)

"Едно стражение", "Епопејата на ножот" од С.Аврамов, "Л'вот од Анри Барбис").

Во вториот дел 1913-1940 се застапени 6 раскази (Партијната работа во Западна Македонија" од А.Џимас, "Здружени Грци и Македонци во општите борби" од В.Асикис, "Еден Први мај во Воден" од Главкос, "Првата стачка" од С.Кочев, "Спомени од Акронавлија" од Л.Москов, "Павле Ставриди" од З.Зографос). Третиот дел 1941-1944 содржи: ("Заедно со Трповски" од Л. Хаџиташков, "Вич" од Г.Неделко, "Хатакомбите на Катраница", "Окружното завештение" од С.Кочев, "През една зимска ноќ" од М.Јурков, "Дружба меѓу Никола Вапцаров и Антон Панов од Смотракалиев, "Спомени за Карпош" од Д.Беловски, "На Кожуф" и др).

Четвртиот дел, 1946-1949, содржи 22 раскази ("Мирка пред фашистичкиот воен суд", "Ѓура", "Во Руља", "Заседа на Бигла", "Народната власт", "Нестрамските жени во борбата", "Каде беше нужно се борев" "Пожртвување", "Василевата мајка", "Изделкана бука", "Телефонистката Попи", "Ангелина", "На Грамос" през 1948", "Крводарителката", "Храбриот младинец, "Бај Кузо"

Збирката "Раскази и спомени од борбата", како што и досега спомнавме, се резултат на плоданта работа на македонските литературни кружоци, кои беа задолжени од Македонскиот оддел во Букурешт да извршат избор на раскази од повеќе автори кои пишувале за Македонија. При подготовката на збирката се прифати компаративното изнесување на настаните, и затоа се застапени творби кои ја прикажуваат борбата на Македонците против фашизмот од трите дела на Македонија. Така македонскиот читател подеднакво ќе чита за дејноста на Лазо Трповски во егејскиот дел на Македонија и за борците од Кожуф Планина, за Карпош - партизанскиот јунак од Козјак планина и др.

Со еден таков начин на прикажување читателот ја доживувал Македонија како историска и географска целина, а за македонскиот млад емигрант тоа значеше сознание за постоењето на Македонија и нејзиното живеење некогаш како органска целина. Затоа оваа збирка послужи и на часовите по историја зашто преку литературни творби се изнесувале историски настани.

Поголемиот дел од расказите се однесуваат на периодот од Граѓанската војна, кои биле објавени низ страниците на македонскиот печат од тој период, а некои и подоцна во печатот на емиграцијата во источно европските земји.

---

468)

"Колеето", "Пречек", "Еден авионски напад во нашето село" од М.Гроздановски, "Новото село до Н.Папапериклие).

Идентична улога одигра и збирката "Лирика и проза на Македонците во странство",⁴⁶⁹⁾ објавена 1964 година во Скопје, во која се објавени 8 раскази од македонски автори кои живееле и работеле во источноевропските земји. Преку оваа збирка, читателот од СРМ можел да се запознае со напорите на Македонците во странство да го сочуват и збогатат македонскиот јазик, далеку од татковината и преку творештвото да ја афирмираат својата национална индивидуалност.

Покрај наведените збирки, одделни раскази се објавени и низ страниците на македонскиот печат, списанијата и читанките. Но поради нерасполагање со сите броеви на овие горенаведени извори, се отежнува работата за да се даде комплетна анализа за сето прозно творештво создадено од Македонците во источно европските земји. Од она со кое располагаме може да констатираме дека и во овој период основна преокупација во творештвото на Македонците биле теми од борбата и последиците од неа. Некои од авторите, се осврнуват на подалечното историско минато, обработувајќи теми за непокорот на Македонецот да не потклекне пред многубројните поробувачи што поминале низ македонската земја. Како предмет за таквото изнесување на настаните се избрани легендите за места, имиња или настани во кои се брани честа достоинството и слободата

---

469) "Лирика и проза на Македонците во странство", Скопје 1964 ("Ортаци", "Наградена мајка" од Коле Симитчиев, "Динко" од Паскал Паскалевски, "Акција" од Ташко Белчев, "Најсреќни" и "Момчето и ќелавото коњче" од Ванчо Пљуков, "Галон" од Петре Ристујчин.

Така Коле Симитчиев, во расказот "Куманка"⁴⁷⁰⁾ и "Бела Јана"⁴⁷¹⁾ не пренесува во далечното минато на Македонија кога ја газеле и прегазувале разни порабувачи. Во овие негови раскази тој обработува ликови на горди и достоинствени жени, решени да ја изберат смртта отколку да ја изгубат честа, верата или слободат. На иста таква тема се осврнува и Георги Георгиевски во "Маргарита".⁴⁷²⁾

За тешкиот живот на Македонецот под турско ропство, зборува Паскал Паскалевски во расказот "Динко"⁴⁷³⁾ Но воглавно овој период е најслабо застапен во прозата на македонската емиграција. Но потребата да се прикаже тешкиот живот и националното будење чиј врвен дострел е Илинденското востание, се изврши избор на раскази од бугарски писатели кои зборуваат за борбите на Македонците во илинденскиот и полинденскиот период, кои што

---

470)

Коле Симитчиев: "Куманка", читанка за VII-VIII одделение Варшава, декември 1961, (Куманка е легенда за необичната карпа над село Герман-Преспанско, која личи на висока и стројна жена со тепсија на глава. Тоа е приказна за младата Куманка која пред очи окупаторите и го убиват саканиот и кога тие посегнуваат по нејзината чест таа се скаменила и така со тепсијата на глава, во која носела ручек и со солзи во очи се скаменила. Потоците што течат од двата отвора на карпата се солзите на Куманка за изгубената слобода).

471)

За убавината на Бела Јана се прочуло насекаде и еден дел пред неа застанал човек со фес на глава качен на бел коњ. Сакал да ја грабне и вера да и смени. Бела Јана во тој момент посакала да се отвори процеп на Беласица и да ја проголта езерото. И така станало. Тој процеп каде се вливат водите од

се опфатени во збирката "Раскази и спомени од борбата"⁴⁷⁴⁾
 На ист принцип се тргна и за преставување на периодот меѓу две
 те светски војни за што се преставени во споменатата збирка
 раскази, повеќе спомени за настани и личности што се однесуваат
 на работничкото и комунистичкото движење, односно за првите
 штрајкови на работниците во Македонија, за прославата на први
 мај, за масовните апсења на комунистите и синдикални активисти
 и др.⁴⁷⁵⁾

Она што најмногу како тема ги преокупира Македонците
 во странство беше борбата на национална и социјална слобода што
 ја водеа тие против окупаторот за време на НОБ и против монархо-
 фашизмот во Граѓанската војна.

471) Преспанско во Охридско езеро, се вика Бела Јана.

472) Ѓорѓи Георгиевски, Маргарита, читанка за VII-VIII одделение
 - Варшава, декември 1966. На Почепската планина постои една
 карпа, наречена "Маргарита" каде на Велигден, се фрлат црв-
 ни јајца, во спомен на сиромашната но убава Маргарита, која
 несакајќи да се потурчи се фрлила од Карпата.

473) Паскал Паскалевски: "Динко", "Лирика и проза на Македонци-
 те во странство", Скопје, 1964.
 (Динко е беден но чесен македонски селанец. Еден ден, рабо-
 тејќи на имотот на бегот во селото се случи трагедија. Име-
 но, синот на бегот, учејќи се да ракува со пушка, за нишан
 го избра најмладото дете на Динко, од балконот на беговата
 куќа, нанишани право во срцето на детето на Динко. Несреќни-
 от татко, кој дотогаш бил мирен и послушен човек, се изјару-
 ва и со гнев и омраза се упатува кон убиецот со намера да му
 се одмазди за убиениот син. Стигнува да го фати за гуша, да
 да го совлада, но кога тоа го постигнува, од страна се слуша

Неправдата што му се правеше на македонскиот селанец од страна на власитте, добро ја опишува Коле Симитчиев во расказот "Ортаци".⁴⁷⁶⁾ Тој зборува за едно македонско село, за менталитетот на луѓето, за добродушноста и наивноста за што доаѓа до ситуации да го окушат горчливиот живот на затворската келија, но истовремено тој живот да ги претвори и во нови луѓе, со нова идеологија, готови да ја прифатат борбата за промена на стариот експлоататорски режим.

---

473) истрел од што Динко паѓа мртов. Тоа беше бегот на селото, таткото на синот-убиец.

474) "Раскази и спомени од борбата", с. 5-79.

475) Пак таму, с. 85-115.

476) Коле Симитчиев: "Ортаци" - Лирика и проза... Скопје, 1964, с. 231 (Се зборува за едно македонско село, на бакалинот Тоде, за кафеаната на вдовицата на Коста, за чевларската работилница на Леко и за двајцата селани Китан и Гошо. Животот на селото се одвиваше во и околу овие дуќани. Тука започнуваа и завршуваа дискусиите за многу настани и доживувања. Китан и Гошо се добри и простидушни селани. Опкладувајќи се кој ќе испие повеќе вино, дадоа повод да бидат обвинети дека тие ја запалија шумата на селото, иако беше докажано дека тоа се случи од гром. За оние пет години одлежани во затвор, дојдоа во контакт со луѓе кои ширеле нови идеи, за создавањето на ново општество. Така излегувајќи од затвор, овие некогашни наивни и полуписмени селанџ, ќе станат добри агитатори и организатори за борба против буржоаскиот режим во земјата).

Во "Испитот",⁴⁷⁷⁾ К.Симитчиев дава исто така една трагична сторија за неправдата врз Македонецот, кога за неговата идеолошкаопределба е стрелан, или одведуван во затвор. На тој начин и целото семејство е подложено на страдања бидејќи со прст се покажува на него зашто ја прифати идеологијата на комунистичкатапартија.

Трагедијата на македонскиот човек, на македонското семејство, кое во многубројните борби што се одвиваа во Грција, постојано даваше жртви, добро ја отсликува Коле Симитчиев и во расказот "ИЗДЕЛКАНА БУКА"⁴⁷⁸⁾ Тоа всушност е сторија за семејството на старата Мара Нивичкова, која на крајот од својот живот, останувајќи сама, само со својата мазга и носена од виорот на војната ги оставила своето село, гробовите на своите три сина и мажот Арсо, а куќата на семејството Нивичкови се затвори. Такви и слични судбини имале и многу други македонски семејства кои поради прогони или војни во Грција биле принудени да ги напуштат своите домови.

Судбината на Мара Нивичкова на стари години да го понесе товарот на војната го имаа и многу други такви Македонки. Во расказот "Мајка"⁴⁷⁹⁾ од непознат автор е опишана судбината на Александра или Ираклина како што ја викале во селото. Таа пренесува ранети партизани. Еден ден го виде и својот син тешко ранет

---

⁴⁷⁷⁾ Коле Симитчиев, "Испитот", Читанка за VI-одд. Варшава, 1958, с. 44, (Малиот Иван останал сирак од татко кој бил убиен поради комунистичка дејност. Мајка му е во затвор, а тој за да се прехрани продава семки по градските улици. Но еден ден, неговата кошничка се најде полна летоци со кои се повикуваше

- 477) народот во борба. Малиот Иван ја продолжи борбата што ја започнал татко му).
- 478) Коле Симитчиев: "Изделкана бука", читанка за VI-то одделение, Варшава, 1958, с. 33.
(На една бука на планината Вич, место крст стои врежано: "Арсо Нивичков, војвода, 3 јули 1903". И натаму судбината на семејството на Мара Нивичкова е се поцрна. Двајцата синови загинаа 1923 година, за време на Грчко-турската војна во Мала Азија. Помладиот син Доне, се борел 1940 година на Албанскиот фронт бранејќи ги границите на Грција од италијанскиот агресор. Потоа бидејќи бил комунист, а пред се бидејќи бил Македонец, повеќе пати бил апсен. Бил депортиран дури и во злогласниот логор Ошвјенци близу Краков. За Македонецот немало мир. Почна и Граѓанската војна. Доне, меѓу првите стапува во редовите на Демократската армија. Загинува 1948 година во една битка на планината Вич, на истото место, под истата бука, каде падна и татко му Арсо во 1903 година, во борба со Турците. Мара, иако на својот грб натрупала 70 години, не останала надвор од партизанското движење. Работела во заднинските служби на ДАГ, во копање ровови, пренесување на ранети партизани, пренесување на храна, оружје за партизаните и др. При крајот на војната, Мара со својата мазга, застанала на една височинка, се загледала во Вичо Планина, во буковата шума каде останаа да лежат Арсо и Доне и во тој миг и таа како да го закопала таму своето срце. Тргнала сама, незнаејќи каде, мислејќи на децата кога во Нивичкова куќа се кроеле планови за слобода на Македонија).
- 479) Сп. "Македонче", "Мајка" (од непознат автор) бр. 10, октомври 1951, с. 9.
- 480) Паскал Паскалевски, "Пречек", Раскази и спомени од борбата, Букурешт, 1961, с. 241. (Доста, со полна кошница јаболки,

како го носат на носила. Неможела да остане покрај него зашто и таа на своите раменици носела нечиј син. Продолжила со својата колона, со забрзан чекор за да стигне што побрзо до партизанската болница.

Со слична содржина како и претходниот е "Карванот", исто така расказ од непознат автор. Тука станува збор за долгите колони од македонски жени, девојки, кои во текот на војната, натоварени на грб со храна, оружје и др. брзале да стигнат до партизанските позиции на Грамос за да ги снабдат борците со потребното оружје и храна. Патот беше долг и опасен зашто се пешачело деноноќно под постојана опасност од бомбардирања, непријателски заседи и сл.

На тема-македонската во борбата, се однесува и расказите "Пречек"⁴⁸⁰⁾ и "Ангелина"⁴⁸¹⁾ од Паскал Паскалевски, кој како во поезијата, така и во прозата, е честа негова тема за учеството на македонската жена во борбата чие учество се чувствуваше во сите сектори на борбата.

---

480) стои покрај патот послужувајќи ги борците на ДАГ со свежо набрани јаболка. Во долгата партизанска колона е и нејзиниот сакан Коте. Доста брзо ја сфаќа својата улога дека не е да стои со кошница в раце, туку со пушка. Без двоумење таа ја фрла кошницата и се вклучува во колоната, покрај Котета).

481) Паскал Паскалевски: "Ангелина", Раскази и... с. 248. (Ангелина е боркинка на ДАГ. Храбро загинава на планината Малимади-Костурско нејзината пушка ја грабнува смелата Цвета, а понеа се престоија и други млади Македонки).

Во расказите "Пионерот Толе"⁴⁸²⁾ "Неразделни другари"⁴⁸³⁾ од непознати автори се обработува теми за учеството на деца во народно-ослободителната борба, придонесувајќи во таа борба и тие како курири или извидници. Таквите раскази со едукативен карактер посебно беа омилени кај најмладите Македонци, зашто таквите судбини како на пионерот Толе, Трајче и слични на нив, децата ги имале доживеано за време на војната и преку нив се гледале самите себе. Тоа беа деца-борци кои преку курирска или друга дејност им помагаа на борците на ДАГ.

Друга тема во прозното творештво на Македонците во странство е судбината на Македонците по Граѓанската војна. Но од доесгашните истражувања, се пронајдени мал број раскази со таква тема. Расказот "Дедо Пенчо чека"⁴⁸⁴⁾ од Васко Караџа е еден од ретките такви раскази што досега се пронајдени. Колку

482) Сп. "Македонче", "Пионерот Толе" (непознат автор), бр. 10, октомври 1951, с. 9.

483) Пак таму.

484) Васко Караџа: "Дедо Пенчо чека", чит. VII-VIII, Варшава, декември 1966. (Семејството на дедо Пенчо се расели во повеќе земји. Тој останал сам во пустата куќа. Имало и други војни, но како ова што остави пустош по селата, вели тој, немало друга таква. Најголема болка има за внучето Живко кое во 1948 година заминало за народните републики. Надежта дека ќе се врати не го напушта. Затоа дедо Пенчо, секој ден се искаџува на едно ритче од селото и го гледа патот по кој внучето Живко заедно со другите деца од селото, заминало, надевајќи се дека ќе дојде денот кога ќе се врати по тој ист пат).

беше трагично заминувањето на децата и нивната разделба со најблиските толку беше тажна и положбата на оние кои по војанта останале дома, а повеќето беа стари и изнемоштени лица, чекајќи да им се вратат децата кои се распрснале по светот.

Во расказот "Шарен кавал", Георги Георгиевски обработува тема од животот на македонскиот емигрант, кај кого македонската песна е длабока вкоренета во него и му помага да го сочува националниот дух. Таков е Кузман кој како борец на ДАГ останал тежок инвалид. Напуштајќи ја родната земја, в пазува скриен, го понесе сосебе шарениот кавал, на кој свирел на многу веселби во селото. Сега, далеку во туѓа земја, на една приредба на емиграцијата, ја слуша песната што ја исполнува еден млад Македонец. Се доближува Кузман до младиот пеач велјќи му: "Нека македонската песна се шири и насекаде нека се слуша". Го вади шарениот кавал од пазува и му го подарува на младиот човек.

Инспириран од културните манифестации, Георгиевски сакал да го потенцира нивното значење што го одиграа за националното опстојување на Македонците во странство.

Според досегашните наши оскудни сознанија, можеме да наведеме дека со една или повеќе прозни творби се јавуваат и други лица.⁴⁸⁵⁾ Но за да се навлезе во анализа на таквото творештво, спречува тоа што не го имаме на располагање целокупниот печат на емиграцијата кој претставуваше литературна трибина на македонските творци во странство.

3. Д Р А М А

Потребата за афирмација на културен план кај Македонците се појави уште од првите години на нивното емигрирање. Културните манифестации што се организираа од страна на емиграцијата, поттикнуваа кон изнаоѓање идеи за да се учествува на таквите манифестации со соодветна национална содржина. Поставувањето на сцена уште во 1953 година на драмата "Крвава македонска свадба", а покасно и други македонски битови драми ("Печалбари", "Бегалка", "Антица"), укажуваше на постоење потенцијални можности за организирање на театарски претстави, а тоа беше и предизвик за македонската интелигенција во странство да се зафати и со драмско творештво.

-
- 485) Никифор Робевски-Чехословачка, "Наредба", во "Борец", 21.8.1959, "Леб и солзи", "Борец", 9.12.1960, "Молчелива старица"- "Борец", 3.2.1961.
- Динко Козинаков-Чехословачка: "Мислиш било вчера", Борец, 19.9.1960. - Коле Симитчиев - Полска, "Наградена мајка" (обработува социјална тема за една самохрана мајка, која за да го израсне својот син и да го школува до степен на адвокат. Место благодарност кон таквата мајка тој ја отфрла на стари години без да и даде материјална поткрепа)
  - Васил Мартиновски - Полска, "Комити" (од романот е сочувана само првата глава во ракопис и се чува во Архивот на Македонија, К-IV/4/11. Идејата на авторот беше да ја прикаже заблудата на контрачетништвото во Костурско и преобразбата на комитите во борци на ЕЛАС и ДАГ).
  - Ванчо Пљуков - Полска, "Ненапишано писмо", во "Демократ", 18.5.1961. - С.Симон, "Првата жртва", во "Народна борба", 6.2.1960, "Селска учест", "Народна борба" 20.2.1960.
  - Филип Пејков - Ташкент, "Враќање", во "Нов пат", 21.7.1961.

Во почетокот се започнало со едночинки, наменети за приредбите во детските домови кои се организираа по разни поводи. "КЛЕТВАТА НА ИЛИНДЕНЦИТЕ"⁴⁸⁶ е едночинка од непознат автор која сеиграше од 1951 година по повод празнувањето на Илинден. Дејствието се одвива 1948 година, по летните офанзивни на ДАГ во Грамос кога пред македонскиот народ се поставуваше задачата "Сите на оружје се за слободата". Четата на младиот Трајан која го носи името "Млади илинденци", е симбол на борбената традиција на македонскиот народ, која влегува во борбата со заклетвата, како некогаш и старите илинденци - "Смрт или слобода". Едночинката "2-и ОКТОМВРИ ПРАЗНИК НА МИРОТ",⁴⁸⁷⁾ е опомена за тешките последици што ги остават војните и порака за мир во светот. Четирите деца - бегалци, Слободан, Мирка, Победа и Драган, збринети во Романија, ги носат сосебе лошите спомени од војната и затоа тие порачуваат да има мир и само мир во светот.

"СОНОТ НА СЕВДА", едночинка од Рачковски Томе и Трендафиловски Јото, ученици во електротехничката школа во Букурешт. Едночинка во која се зборува за суеверието кај луѓето. Севда - ученичка во еден детски дом со денови тагува и пати очекувајќи секој ден да слушне лоши вести за своите родители бидејќи сонувала лош сон. Лошите мисли на Севда успева да ги отргне учителката Ристана, раскажувајќи ја случката за Филип Тресливиот кој

---

485)

"Чупето и сонцето", Нов пат, 12.2.1963.

- Георги Георгиевски, "Жолта ѕвезда", чит. за VII-VIII одд. Варшава декември 1966 (обработува тема за трагедијата на Евреите на патот кон логорите).

486)

Сп. "Македонче", бр. 9, јули, 1951 година.

цел живот се плашел да не ја слушне прв кукавицата да кука бидејќи тоа бил знак дека ќе умре. Севда се најде во улога на Филип Тресливиот, се засрами од сопствените мисли за суеверност и решила да се вклучи во училишните активности. Кога се ослободи од таквиот товар, Севда стана една од најпримерните ученички во класот.

По сериозни зафати на полето на драмското творештво, е кон средината на педесетите години кога се појавија и одделни такви дела со сложена драмска композиција. "СМЕЛИ ДЕЛЧЕВИ ПОТОМЦИ",⁴⁸⁸⁾ од Алеко Ивановски,⁴⁸⁹⁾ е пиеса во три чина, објавена 1955 година, во Букурешт. Дејствието се однесува на борбените години 1948-1949. Идеолошката определба на македонскиот народ за народно ослободителна борба што ја водеше ДАГ, е прикажана преку судбината на семејството на Коте чиј два сина и ќерката стапиле во редовите на ДАГ. Авторот прикажува едно македонско село чиј жители се постојано малтретирани од месните полициски грчки власти. Во немилост на полицијата е ќерката на Коте, Мирка, која и покрај сите репресалии и провокации на полицијата за да се откаже од нејзината идеолошка определба, таа духовно не потклекнува. Еден ден, заедно со повеќе младинци од селото успева

---

487)

Сп. "Македонче", бр. 2, октомври 1949, 1, с. 18.

488)

Алеко Ивановски, "Смели делчеви потомци", објавена во
во 2.200 примероци. Примерок од оваа драма се наоѓа
во Архивот на Македонија.

489)

Алеко Ивановски, од село Желево-Леринско, борец на ДАГ по
чиј пораз емигрирал во НР Романија. Повеќе години работи во

да се извлече од обрачот на полицијата, излегувајќи в планина, придружувајќи им се на двајцата браќа кои беа веќе искусни борци на ДАГ. Набрзо тие успеваат да го ослободат селото од полициските власти, приклучувајќи го на тој начин кон Слободната територија.

Драмата "Смели делчеви потомци" е создадена во источно европските земји. Таа и повеќе пати беше поставена на сцена од страна на драмските групи на културно уметничките друштва на емиграцијата.

"ЧЕСНИОТ П'Т НА ЕДНА ФАМИЛИЈА"⁴⁹⁰⁾ од Алеко Ивановски, пиеса ов три чина, е со идентична содржина како и претходната. Дејствието се одвива во 1946 година, во деновите кога започнува отворен вооружен судир во Грција. Семејството на стариот Кузман и Мара е со стари борбени традиции. Таквата традиција се пренесува и на помладата генерација, прикажани во драмата преку ликовите на Лена, Спасе и Коле, кои верувајќи во декларираните пароли за национална и социјална слобода, без резервно се вклучија во редовите на Демократската армија. Ова драма не е објавена туку дактилографирана и умножена на шапилограф во повеќе примероци кои беа ставени на располагање на драмските секции во Романија, а некои од нив и ја изведоа успешно пред македонската, грчката и романската публика, во градот Мојнешт.

---

489)

книгоиздателството на ЦК на КПГ во Букурешт. Денес живее во СР Македонија - Тетово.

490)

Алеко Ивановски, "Чесниот п'т на една фамилија", еден примерот од пиесата се наоѓа во Архивот на Македонија.

Од истиот автор, во ракопис се сочувани и драмите "ТУРСКОТО ФЕРЕЦЕ" и "ДО КОГА?" Првата, пиеса во три чина, се однесува на деновите пред почетокот на Илинденското востание, кога македонскиот народ се подготвува да ги скине прангите на турското ропство. Во "До кога?", А.Ивановски обработува тема од животот на македонската и грчката емиграција во Романија, нејзиното вклопување во општествениот, политичкиот и производствениот систем на оваа земја, но истовремено и незгаснатиот копнеж на оваа емиграција да се врати во својата татковина, поставувајќи си го секојдневно прашањето "До кога, до кога во туѓина?".

Во мај 1956 година, се појавува уште една македонска драма на Македонците во странство, драмата "НЕОБИКНОВЕНА СВАТБА" од Павле Каљков.⁴⁹¹⁾ Авторот е инспириран од револуционерното минато на едно македонско село, од непоколебливоста на народот да поткликне пред било кој поробувач. Дејствието се случува во периодот на НОБ во Грција. Во вителот на војната тој ги возвишува идеалите за слобода и ги испреплетува со силната и искрена љубов меѓу Ристо и Слобода, претставници на новата борбена генерација која ги продолжува традициите на Илинден.

---

490)

Збирка: Литературно творештво на Македонците во странство, К-1. (Иако ова пиеса не беше објавена, но од страна на драмските групи во Романија беше често поставувана на сцена. Авторот ја има напишано 1953 година.

Во драмата се јавува ликот на Лазо Трповски - Црниот, претставен како идеолог и организатор на вооруженото востание против окупаторот. Тој во селото пристигнува токму на свадбата на Ристо и Слобода. Полицијата дознава за неговото пристигнување во селото и прави план како да го фати жив. Селаните му помагаа на Трповски да избега од селото и да се спаси од полицискиот обрач. Полицијата ја растура свадбата, а младоженецот и неколку младинци од селото ги уапсува. Народно ослободителната борба по селата и градовите во цела земја се разгорува. Ристо со уште неколку затвореници успева да се извлече од затворот и веднаш се вклучува во редовите на партизанските единици на ЕЛАС. После пет години откако беше прекината свадбата на Ристо и Слобода, таа продолжува, во ослободено село. Одјекнува пак песна, овој пат партизанска и се вие македонско оро. На овој весел настан не присуствува Лазо Трповски, еден од организаторите на НОБ во западна Македонија, кој во текот на борбата загина од непријателски куршум. Драмата завршува со песна "Денес над Македонија се раѓа, ново сонце на слободата". Во тоа е всушност и поентата на оваа пиеса во пет чина, вербата на Македонците од Егејска Македонија дека по војната со окупаторот и тие ќе имат право на слобо-

---

491) Павле Каљков, "Необикновена сватба", Збирка: "Литературно творештво на Македонците во странство", К-1. Драмата беше објавена од книгоиздателството на ЦК на КПГ во Букурешт во 2.000 примероци. Во 1960 година драмата беше изведена во Будимпешта, а покасно и во Австралија.

да и национална рамноправност.

Драмата на Каљков е богата и со фолклорни елементи поврзани со свадбарски обичаи и со моменти од секојдневниот живот на македонскиот селанец во услови на окупација. Преку ликот на старата стрина Колевица, е прикажан лик на тврда и горда македонска жена, која се бори да си ја сочува куќата и имотот да не биде ограбен од окупаторот. Таа отворено им се противставува на оние лица од селото кои се ставиле во служба на окупаторот, обвинувајќи ги на своевиден начин преку клетва или погрден збор за да разберат дека таквите се отпадок од својот народ.

Како автор на драмски текстови се јавува и Алеко Ивановски, полит емигрант во градот Ташкент со драмата "ЈУРИЈ ГАГАРИН" и "ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ". Текстовите и на двете овие драми не се сочувани, но според искажувањата на авторот дознаваме дека драмата посветена на првиот космонаут во светот - Јуриј Гагарин, беше наградена со II-награда од весникот "Неос драмос". Втората негова пиеса посветена на Гоце Делчев зборува за организационата дејност на Делчев во костурските села и големата тага на костурчани за загубата на македонскиот водач.

Во драмското творештво се обидува и Ташко Белчев, кој повеќе години живеел како полит емигрант во Полска. Во својата архива, во ракопис, Белчев чува повеќе такви текстови.⁴⁹²⁾ Во повеќето од овие свои драмски обиди, отсуствува реален расплет на дејствието со што се губи основната мисла потенцирана во заплетот на делото.

Македонците во источно европските земји, во периодот од 1948-1968, покажаа посебен интерес и кон литературното творештво, а слободата да се создава и објавува творби на мајчин јазии, ги поттикна да ги искажат своите творечки потенцијали и во овој домен. Но, како што е спомнато и досега, за севкупниот литературен опус на Македонците во овие земји, не може да се даде конечна слика, бидејќи не располагаме со сите броеви од македонскиот печат и другите извори каде Македонците објавуваа. Сепак досегашното истражување, покажува на една состојба што сведочи не само за амбициите на поединци да се афирмират како литерати, туку воопшто, зборува и за напорите на Македонците и на ова поле да ја афирмират својата национална посебност.

Благодареејќи на таквите стремежи на Македонците, кон средината на педесеттите и почетокот на шеесеттите години, се појавија и одделни поетски збирки, драмски пиеси и раскази кои повеќето се одликуваат со содржински и уметнички вредности.

Васко Караџа, авторот на првата стихозбирка на Македонците во источно европските земји, ќе продолжи да твори на полето на поезијата и по неговото репатирање од Ташкент во СР Македонија. Динко Козинаков, со своите две стихозбирки, остави силен впечаток за животот, чувствата и постојаниот копнеж на емигрантот да се врати во својата татковина. Такви состојби

---

492)

Ташко Белчев, во својата архива ги чува драмските текстови: "Сонување", "Мара Егејска" (Судбина) за желбите на една млада девојка да стане балерина, но и нејзината голгота и не остварен сон. "Самоил", "Повратена среќа", "Билјана", "Керпа" и др. Поемата "Цар Самоил" е објавена 1963 година во Скопје.

ќе отсликат во одделни поетски творби и други автори меѓу кои и овој пат ќе се јави Паскал Паскалевски, авторот на првата стихозбирка објавена на македонски јазик во текот на Граѓанската војна. Таков е случајот и со Алеко Ивановски, емигрант во Ташкент, Филип Пејков, М.Аргиовски, Илија Костовски, Петре Наковски, Ташко Саров, и др. Некои од нив ќе ја продолжи својата литературна дејност и во СР Македонија.

Во прозното кажување, иако не се успеало да се издаде одделна збирка раскази, создадени во горе наведениот период, сепак челно место во овој литературен жанр, може да му се даде на Коле Симитчиев, автор на повеќе раскази кои се одликуваат не само по изборот на сижето, туку и по стилот на композицијата во раскажувањето.

Драмите на Алеко Ивановски и Павле Каљков (Романија), послужија и во збогатувањето на театарската дејност во повеќе центри каде имало македонска емиграција. Таква улога одигра и поетското творештво во културните манифестации на Македонците.

За литературниот опус на македонската емиграција, останува отворена страницата и бара комплетирање преку натамошни истражувања на ова поле.

МАКЕДОНСКИ ЛИТЕРАТУРНИ КРУЖОЦИ

Појавата, во 1954 година, на македонските литературни кружоци во источно европските земји, се добра потврда за стремите на македонската интелигенција за своја национална афирмација. Иако нивното постоење неможе точно да се лимитира, бидејќи тоа беше обусловено од процесот на репатријацијата на македонската емиграција, сепак ако се проследи нивната дејност, се констатираат дека најплодна дејност развиват во периодот 1954-1966 година. Кружоците во овој период беа трибина на севкупниот културен живот на емиграцијата кои дадоа свој придонес не само во организирањето туку и во содржината на културните манифестации.

Литературните кружоци, уште при своето формирање си поставија за цел да ја запознават македонската емиграција преку предавања, написи и др. со литературното наследство и фолклорното богатство на македонскиот народ, со развојот на македонскиот јазик и поттикнување за творење на тој јазик, собирање на фолклорен материјал сред емиграцијата и неговото објавување, а исто така и мемоарски материјал за борбите на Македонците во минатото.

Со една таква трасирана цел, во февруари 1954 година, се формира литературниот кружок во Будимпешта, во декември истата година, Литературен кружок во Вроцлав - Полска, во 1954 година во Брно,⁴⁹³⁾ 1955 во Јесеник, во февруари 1956 година во Прага - Чехословачка и во јануари 1955 година литературниот кружок во Букурешт.⁴⁹⁴⁾

Членовите на кружоците беа од студентската, средношколската и работничката младина. Со работата на кружоците раководеше претседателството кое ги подготвуваше годишните, полугодишните и месечните планови за работа, кои се усвојуваа од членовите на кружоците.

Дејноста на кружоците беше регулирана со Статут со што се одредуваа правата и должностите на членовите. Меѓу другото се наведуваше дека кружоците треба да придонесуваат за културно просветното воспитување на македонските бегалци, постојано да ја прошируваат и усовршуваат основната дејност на кружоците со организирање на предавања, литературни вечери, издавање на одделни литературни творби објавување на статии, зборници, библиографии, распишување литературни конкурси и др.⁴⁹⁵⁾

Литературните вечери⁴⁹⁶⁾ што ги организираа кружоците, претставуваа погоден медиум за запознавање на македонската

493)

Никифор Робевски, цит. труд, с. 74. (Кружокот во Брно беше формиран од гимназијалците: И.Доровски, Г.Скендеровски, Н.Думурџановски, и Н.Бундовски. Со Кружокот во Јесеник раководел А.Хаџиташков. Кружокот во Прага бил формиран од студенти на Филолошкиот факултет-Карловскиот универзитет: И.Костовски, Р.Поплазаров, Н.Робевски, Г.Георгиевски и П.Колевски).

494)

Сп. Илинден, орган на Ц.совет на орг., Илинден, ноември-декември 1954 и од август 1955 година.

495)

Н.Робевски, цит. труд. Статут на литературниот кружок во Прага, с. 74.

литература, а истовремено и повод за младите литерати да го изразат својот талент. Појавата на повеќе поетски творби и одделни поетски збирки, е сведоштво за ангажираноста и се поголемиот интерес на македонската интелигенција да се афирмира во полето на литературата. Народната македонска песна, претставува предмет на изучување од страна на членовите на кружоците и општо од страна на сите оние кои се интересираа за народното творештво.

Литературни вечери се посветуваа и на македонски револуционери, на Гоце Делчев,⁴⁹⁷⁾ Јане Сандански, Лазо Поп-рајков и други дејци од илинденскиот период, за Илинденското востание⁴⁹⁸⁾ и за учеството на малцинствата од Македонија во тоа востание.⁴⁹⁹⁾ Во годишните програми на литературните

496)

В-к "Народна борба" - Унгарија, од 18.2.1959, Литературна вечер посветена на Коста Рацин; В-к "Борец" - Чехословачка: Лит. вечер по повод педесетгодишнината од раѓањето на Рацин, декември 1958; Во 1960 год. Лит. кружок во Букурешт организира лит. вечер на тема - К.Рацин и К.Неделковски два поети - револуционери.

497)

В-к "Борец", од 30.5.1958, предавање за животот и делото на Гоце Делчев, одржано во домот на синдикатите во Прага.

498)

В-к Нов живот - Романија, од 4.8.1960; В-к "Народна борба" од 27.7.1960.

499)

"Борец", од 4.7.1959 год.

АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/4/7 (Членовите на македонскиот

кружоци беа опфатени теми со историска содржина и со такви теми се настапувало на разни собранија пред македонската емиграција по повод разни годишнини или празници.

Теми од областа на македонскиот јазик често беа обработувани од литературните кружоци. Тие беа свесни дека без познавање на македонскиот јазик не може да се создава дела на тој јазик. Но токму тука и најмногу се сонуваа кружоците, односно младите македонски литерати. Тоа беше резултат на недоследното применување на македонскиот литературен јазик. На ваквата појава неможеа да останат имуни некои членови од Вроцлавскиот литературен кружок, кои отворено, во 1956 година, барат да се отстрани јазикот создаден по граматицата на А. Пејков и насекаде да се применува македонскиот литературен јазик, јазикот што официјално се применува во НР Македонија, наведувајќи дека "секаков културен развиток со македонска содржина се очекува од Вардарска Македонија и дека единствениот јазик што се признава од научниот совет е јазикот што се говори во театрите, училиштата, универзитетите, установите на НР Македонија". Резултат на таквата енергична бобрба и настојчиво барање за воведување на македонскиот литературен јазик, е и појавата на македонските учебници, што почнаа од 1958 година да се издават во Варшава.

---

499) литературен кружок во Вроцлав - Васил Мартиновски, Вангел Аџиевски и други нивни истомисленици, во 1956 год. отворија полемика со весникот "Демократис", барајќи примена на македонскиот литературен јазик, во училиштата и сите изданија.

Со цел да се изучи македонскиот литературен јазик се одело на проучување на нејзиниот историски развој за што се одржуваа и повеќе предавања од тој домен, почнувајќи од кирилометодиевиот период па се наваму до создавањето на современиот македонски јазик. Такви и слични предавања имало по повод стогодишнината од појавата на Зборникот на народни песни од браќата Миладиновци,⁵⁰⁰⁾ предавања за создавањето на словенската писменост, за мисиите на браќата Кирил и Методиј, за нивната борба со латинските свештеници, за дејноста на Ѓорѓи Пулевски, на Крсте Мисирков итн.⁵⁰¹⁾ Ваквите теми се објавуваа и низ страниците на печатот, со што се создаваше можност да биде запознаена пошироко македонската емиграција. Се практикуваше, на македонски студенти, од некои универзитети, за дипломска работа да се дава како тема - развојот на македонскиот јазик,⁵⁰²⁾ или теми од македонската народна поезија - Хајдутството во народната песна, мајката во народната песна и др.⁵⁰³⁾

Задача на литературните кружоци беше и собирање на Фолклорен материјал сред емиграцијата од што беа објавени повеќе написи, статии и др. низ страниците на печатот.⁵⁰⁴⁾

500)

В-к "Борец" јуни 1960, предавање во Карвина за браќата Миладиновци; Предавање на истата тема одржа и лит. кружок во Прага (в-к "Борец"), од јуни 1961;

501)

В-к "Нов пат" - Ташкент, 1100 години од словенската азбука, 11.4.1963.

502)

В-к "Нов пат", Развојот на македонскиот јазик - тема на дипломска работа на Трифун Спасев, студент на Филолошкиот

Паралелно со собирањето на фолклорен материјал, членовите на литературните кружоци, собираа и мемоарски материјал од поновата историја на македонскиот народ. Резултат на таквата дејност на кружоците е појавата на книгата "За света народна слобода" - зборник на паднати борци од Ег. Македонија во борбите од 1940-1949 год. Исто така и книгата "Раскази и спомени од борбата", во која се обработени повеќе историски настани од периодот на Илинден па се до Граѓанската војна во Грција.

За одбележување е и ангажираноста на литературните кружоци во културните манифестации на емиграцијата, со организациона работа, со лично учество или со литературни прилози што придонесуваше за успехот на манифестациите.

Членовите на литературните кружоци, со својата дејност, не само што даваа тон и боја на културните манифестации, туку тие беа иницијатори и организатори на повеќе такви манифестации, а некои од нив и творци на литературни творби што се појавија на македонски јазик во источноевропските земји, и потврдуваат за интересот на македонската емиграција околу националните проблеми, да ги осознаат и оживотворат.

---

502) факултет во Воронеж.

503) В-к "Нов живот" - Романија, од 4.2.1961-18.2.1961 и од 7.3.1961 год.

504) В-к "Нов живот" Свадбени адети во село Буф, 10.1.1960. Адети на армасот во Нестрам, 11.2.1960, Новогодишни адети во село Арменско-Леринско 31.12.1960, Свадбени адети во Косинец-Костурско, 9.3.1961, Поплетки во село Кономлади-Костурско 11.4.1961.

ПЕТТА ГЛАВА
РАЗНИ КУЛТУРНИ МАНИФЕСТАЦИИ

Покрај изучувањето на мајчиниот јазик, националната историја, и географија, културните манифестации преставуваа исто така форма на национално и патриотско воспитување за што се бараше организиран приод за нивното спроведување. Може со право да се каже дека првите сознанија за нехомогеноста на емиграцијата, народите од источноевропските земји, ги стекнаа токму преку културните манифестации, на кои учествуваше и македонската емиграција со своја програма, а со тоа поинаку се сфаќаше изразот "грчка емиграција", како што се декларираше во општи рамки емиграцијата од Грција.

Емиграцијата која во своето мнозинство била од селско потекло, морала да се прилагодува на новите услови, како во однос на животните норми на однесување, така и во однос на духовните и материјалните културни средини што ги нудеше секоја земја одделно, а тоа можело да ја одалечи емиграцијата од своите национални културни традиции. Затоа културата како медиум на национално воспитување, се наметна уште во првите децении.⁵⁰⁶⁾

Првите културни манифестации започнаа во детските домови. Во 1948 година кога домовите беа во ек на организирање,

---

506)

АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/1/30, Програма на Македонскиот оддел на ЕВОП, јануари 1949 година. (Се дават насоки за организирање на културниот живот во детските домови, формирање КУ друштва и сл.)

културните манифестации беа резултат на повеќе самоиницијативи на воспитниот и учителскиот кадар кои им пренесоа на децата еден фонд од борбени и народни македонски песни кои се пееле во селата на Слободната територија од страна на македонската младина и борците на ДАГ.

Од почетокот на 1949 година културните манифестации во детските домови почнаа да добиваат организиран тек. Во сите домови се формират културно уметнички пионерски и младински друштва со хорска, играорна, инструментална, рецитаторска, балетска и драмска секција. За да можат друштвата да ја обавуваат својата дејност, беше обезбедена и соодветна основа. За хорски настапи и изведба на македонски песни, во 1949 година беше издадена првата збирка на песни под наслов "Македонски народни песни и маршеви".⁵⁰⁷⁾ Оваа збирка со 18 најпознати македонски борбени и народни песни претставуваше драгоцен прирачник за македонските учители и за организаторите на културните манифестации во детските домови, професионалните и средните школи.

Во декември 1951 година беше издадена и збирката "Македонски песни" со 80 борбени и народни македонски песни, повеќето од нив мелографирани како и претходната збирка.⁵⁰⁸⁾

507)

Еден примерок од збирката "Македонски народни песни и маршеви" од Ф.Илковски, се чува во Архивот на Македонија.

508)

(Од наведените збирки, хоровите на пионерските и младинските културно уметнички друштва, најмногу ги исполнуваа

По 1957 година се користеше и збирката "Најпопуларни македонски народни песни" од Т.Маниќ, објавена 1957 година во Скопје.⁵⁰⁹⁾

Освен збирките на народни и борбени македонски песни, во обогатување на репертоарот, помогнаа и македонските страници на весниците и списанијата, кои перманентно објавуваа познати или помалку познати македонски народни песни.⁵¹⁰⁾

Играорните групи на друштвата, во своите репертоари, најмногу ги вклучуваа ората: "Елено моме", "Шета мома низ планина", "Еве го дедо кај иде", "Женил се Петре војвода", "Пајдушката". Овие ора се играа во детските домови и средните школи во првите неколку години, а покасно во репертоарот беа вклучени и ората: "Тешкото", "Комитското", "Старското", "Невестинското", "Калајџиското", "Македонка" и др. ора што ги исполнуваа друштвата на средношколската и студентската младина и друштвата на вработената емиграција.

Македонските народни ора беа едни од најимпресивните ора што ги изведуваше емиграцијата зашто преку ритам и мелодија ги изразуваа чувствата и судбините на народот во одредени временски периоди.

---

508) песните: "Извор вода", "Момичиња гугувчиња", "Не задевај се мори Недо, Марш на НОФ, АФЖ и НОМС, "Ти Сенче", "Леле Јано", "Билјана платно белеше", "Гордеј се мајко Македонијо", "Изгреј зора на слободата", "Денес над Македонија" и др.

509) Од збирката на Маниќ се изведуваа: "Болен лежи млад Стојан, "Вино пијам ем ракија", "Огин гори Брезово", "Илчо-

Основни музички инструменти кои се употребуваа при изведбата на песните и ората беа: хармониката, кларинетот и тапарот. Во поедини случаи беа мандолината и гитарата.

Рецитаторските групи на друштвата, во првите години најмногу ја користеа стихозбирката "Пролет над Егеј" од Паскал Паскалевски,⁵¹¹⁾ која беше објавена во почетокот на 1949 година во печатницата "Непокорен", во Слободната територија. Во декември 1952 година, беше објавен зборник песни под наслов: "Светли простории", во кој беа опфатени над 45 стихотворби од македонски,⁵¹²⁾ грчки, руски, бугарски, српски,

509) вице млада невесто" и други.

510) Во повеќе броеви од весникот "Борец" - Чехословачка беа објавени: Тргнал е Делчев војвода, Жетварка, Излезе Јана во полето, Марице лично девојче, Карамфило моме, Крај Вардара седеше, Таму долу Криволачко, Не се фаќај Доне Донке, Планино Пирин, Болен ми лежи Миле Попјорданов, и др.

511) Од збирката на Паскал Паскалевски "Пролет над Егеј", најмногу се користеше стихотворбата "Паролен ответ" - рецитал за Никос Захаријадис, генерален секретар на ЦК на КПГ. Исто така често пати се рецитираа и песните посветени на НОФ, АФЖ, НОМС, при празнување на македонски празници.

512) Во збирката беа опфатени песни од поезијата на Жинзифов, Миладинов (Т'га за југ), Коста Рацин, Коле Неделковски, Мите Богоевски, Т.Пејков.

513) Коста Рацин: "До еден работник", "Копачите", "Сандански", "Тутуноберачите", "Ленка", Миладинов - "Т'га за Југ",

албански, турски, романски, полски, чехословачки, унгарски, кинески и корејски поети, преведени на македонски јазик.

Како изворни материјали за рецитаторските секции, служеа и македонските страници на весниците, а до 1953 година и списанието "Македонче", каде се објавуваа стихотворби од познати македонски поети, меѓу кои Коста Рацин, К. Неделковски, В. Марковски, М. Богоевски, Вапцаров и др. или од автори од самата емиграција кои првите поетски чекори ги правеа преку македонските списанија и весници. 513)

Активноста на драмските групи во детските домови се сведуваше на изведба на скечеви и пиески, наменети за деца од странски автори, преведени на македонски јазик, а исто така групите се претставуваа и со пиеси чии автори беа деца и младинци или учители во детските домови, со тема од борбата на Македонците за национална слобода, кои уверливо носеа спомени во себе од доживувањата или настаните во своите села. 514)

Покрупни зафати во прикажувањето на драмските претстави се зафатија друштвата на студентската и вработената младина, за што ќе стане збор натаму.

---

513)

Мите Богоевски "Спроти Илинден", Вапцаров "Илинденска", В. Марковски "Илинден", "Карпош" и др. Од Т. Пејков "Трпovski", На Белојанис. Исто така низ страниците на македонскиот печат беа застапени и стихови од современи македонски поети.

514)

Во 1950 година, во д. дом Тулгеш - Романија, беше прикажана пиесата "Партизани", во која се зборува за автентичен

Во детските домови постоеа и балетски групи кои на повеќе приредби настапуваа со балет или ритмичка гимнастика. Исто така во домовите, средните и професионалните школи постоја спортски друштва во кои децата и младината развиваа плодна спортска дејност.

Културните манифестации се организираа по повод празнувањето на националните празници Втори август - денот на Илинденското Востание и 25 март - денот на грчкото востание против Турците од 1821 година потоа, по повод националните празници на земјите - домакини, годишнини на КПГ, ЕАМ, ЕПОН, годишнини на македонски борци од периодот на Илинден и периодот на НОБ и Граѓанската војна (Гоце Делчев, Лазо Трповски, Мирка Гинова и др.). Годишнини на водачите на социјалистичките земји и Сов. Сојуз и др.

Исцрпни податоци за културните манифестации во детските домови дава списанието "Македонче"⁵¹⁵⁾ и македонската страница на весниците низ кои се одбележуваат таквите настани со соопштенија, информации или репортажи. Такви податоци се добиват и од Дневникот на Донка Каљкова, член на Комисијата на мајки, која во 1949 година ги посети детските домови во источно европските земји. Таа во детали ги изнесува моментите од културните приредби што децата ги изведуваа пред Комисијата

---

514)

случај што се одигра во село Поздивишта - Костурско, кога една група партизани, облечени во униформа на владини војници откриват еден селски шпион кој го ликвидираат бидејќи тој мислејќи дека се грчки војници, им издава повеќе тајни, а со тоа се открива дека е шпион.

со разноврсен репертоар, од македонски и грчки песни, балетски нумери, ора, ритмичка гимнастика и др. 516)

Културните уметнички друштва во детските домови, средните и професионалните школи, освен настапите во кругот на домот или школата, тие настапуваа и на реонските, околинските и окружните културни смотри, организирани од младинските организации и имаа натпреварувачки карактер. Повеќе пионерски и младински друштва на ваквите смотри беа добро пласирани. 517)

Културни манифестации беа организирани и во повеќе центри каде живеела помногубројна возрасна и вработена емиграција. Брзото организирање и вклопување во културниот живот, придонесе и тоа што македонската емиграција не била голорака

---

515)

Сп. "Македонче", бр. 4, од јануари-февруари 1950 година, напис за приредбата во д.д. "Л.Трповски" - Унгарија: "На 21 декември 1949 децата од д.д. "Л.Трповски" приредија културно уметничка програма. Празникот имаше голем успех и ја популаризира нашата борба. Нашите деца се претставија на сцената со рецитации, песни и ора-македонски, грчки, руски, албански, унгарски..." Сп. Македонче, бр.7, февруари 1951 пишува: "Пионерите од д.дом "Алмаади" - Унгарија, покажуваат богата културна и просветна работа. Дадоа 5 уметнички програми во селото, функционираат 35 читачки групи каде се чита "Македонче" и "Аетопула", изработија 42 цртежи за мирот..."

516)

АМ, Фонд: МЕИЕЗ, К-IV/1/76, Дневник на Донка Каљкова од 180 страници. Во Комисијата на жени-мајки од страна на АФЖ беа делегирани и Софа Чулева од с. Загоричени, Тронда Вељанова од село Герман.

во ваквите зафати бидејќи зад себе имала едно искуство стекнато во текот на НОБ и Граѓанската војна кога во селата од Слободната територија се одвиваа богати културни манифестации. Таквата основа, кај многу Македонци, послужи како појдовна точка во организирањето на културниот живот во странство, а тоа најмногу дојде до израз во поставувањето на сцена на драмски дела, особено "Македонска крвава свадба" и други драмски текстови.

Македонската емиграција во Чехословачка уште во педесеттите години се зафати сериозно со организирањето на културни манифестации за што беа формирани и културно уметнички друштва во повеќе градови или други населени места каде имало помногубројна македонска емиграција. Во Острава делуваше КУД од 80 членови, кое го носеше името на македонскиот револуционер Гоце Делчев. Во 1952 година беше формирано во Прага во кое членуваа средношколци и студенти кои учеа во овој град.

417)

Сп. Македонче, бр. 7 јули 1952. (КУД од детскиот дом Балатон Алмаади - Унгарија даде успешен настап на смотрите во Весприн, за што беше наградено со еден грамофон, 20 грамофонски плочи и една колекција од книги од унгарска литература).

Истата година, Младинското културно уметничко друштво на професионалната електрична школа од градот Сибиу - Романија, во кое членуваа повеќе младинки од костурските села (Дамбен-, Брезница, Поздивишта, Смрдеш, Јановене и др.) на околските смотри одржани 1953 во Сибиу, го зедеа првото место. Исполнија македонски, грчки, романски, руски, унгарски песни и ора. Дуетот Ангелики, Несторова и Анти-

417)

гони како и солистката Вангелица беа вратени повеќе пати од сцена. (Сеќавања на авторот).

418)

Никифор Робевски, цит. труд, с. 56-57. Во 1954 год. (КУД "Гоце Делчев" приреди 13 претстави во повеќе центри, усвојувајќи и прво место на смотрите во Островскиот регион. Посебни успеси постигна во 1959, 1961 и 1966 година. Членови на играорната група на Друштвото беа: Т. Грековски, Т. Поповски, Т. Димановски, П. Гогевски, К. Поповски, Т. Кондевска, Н. Шошковска, Л. Дудумова.

На Прашкото КУД членови беа: И. Костовски, Г. Георгиевски, Г. Мирчевски, Г. Станишевски, К. Димитровски, В. Пејовска, К. Пејовски, Г. Димитровски, Т. Колевски, Ж. Сукаловски, Д. Даутовски, Л. Рондовска и др.

Никифор Робевски, цит. труд, с. 57. ("На 15 мај 1959 год. прашкото КУД настапи со своја програма на која беа исполнети повеќе македонски песни и ора - Кито моме, Ајде сокол пие вода, Не ми го лажи Ѓорѓи момето, Денес над Македонија, стихотворбата од К. Рацин - До еден работник).

Друштвото имаше повеќе настапи по повод годишнини, празници и сл. Настапи на смотри, фестивали и тн. На 30 јули 1960 година, даде приредба во чест на Илинден. Со соло изведби се истакнаа посебно Г. Станишевски и Т. Колевски. На 23 ноември 1961 година имаше успешен настап пред 250 гледачи. Посебен впечаток оставија песните "Денес над Македонија", Леле Јано, а особено гледачите беа инпресионирани од орото "Тешкото".

Друштвото "ИЛИНДЕН", секоја година приредуваше настапи пред македонската, грчката и чешката публика, постигнувајќи успеси. Само 1964 година имаше над 7 настапи во повеќе места каде имаше македонска емиграција.

КУД од Брно имаше повеќе успешни настапи меѓу кои и овој пат, од април 1962 година кога настапи пред 700 гледачи исполну-

Во август 1960 година во градот Крноф беше формирано КУД "ИЛИНДЕН" кое го сочинуваа 25 членови. Пред тоа во 1954 година беа формирани такви друштва во Брно, Карвина, во Двур Кралове, Трутнов, Јаблонец и др. места.⁵¹⁸⁾

Во Чехословачка, од март-август 1961 година, беа одржани околиски културни смотри. На овие смотри учествуваа 13 културно-уметнички друштва на македонската и грчката емиграција кои дадоа над 49 престави пред 13.300 гледачи, а заедно со чешките културно уметнички друштва, бројот на преставите стигна и до 75, дадени пред 71.000 гледачи, 35 престави даде само хорот од Крноф, 24 хорот од Јесеник, 16 од Острава итн. Драмските секции на друштвата се престапија со 23 програми изведени пред 4.900 гледачи. На овие смотри зедеа учество

---

418)

вајќи македонски песни и ора. Успешни настапи имаше во мај 1964, 1965 со програмата во чест на Илинден и др. КУД од Карвина во март 1962, настапи на младинските културни смотри и зеде прво место. Ова друштво броело 40 члена со хорска играорна и инструментална група.

КУД од Двур Кралове и Трутнов заеднички настапија со македонски народни ора и песни на фестивалот на бегалците, што се одржа 1960 година во Крнов. Посебно се истакна дуетот - Дељановска-Марковска, како и солистите М. Андриовска, Ж. Аидиновски. Наредната година, Друштвото настапи на средбата на бегалците одржана во Тртнов.

На 31 март 1962 година, КУД од Јаблонец учествуваше на фолклорните смотри организирани од Сојузот на младината на Чехословачка каде исполни 6 македонски народни песни и го усвои првото место.

650 младинци и младинки, вклучени во хорските, драмските, играорните, музичките, балетските, спортските и други секции на друштвата.⁵¹⁹⁾

Во шеесетите години почнаа да се одржуваат, во секоја земја одделно, фестивали или таканаречени патриотски средби на емиграцијата, на кои учествуваа разни секции на друштвата.

На фестивалот на емиграцијата во Чехословачка што се одржа во ноември 1959 година во градот Крноф, меѓу другите КУД, учествуваше и студентското друштво од Прага, кое зеде прво место. Играорната група на друштвото се појави со нови народни македонски носии изработени според уметничките слики на чешкиот етнолог и сликар Лудвиг Куба и успешно се претстави со неколку македонски ора, Дуетот Г. Станишевски и Г. Мирчевски беше високо оценето.⁵²⁰⁾

На 20 јули 1962 година, беше одржан III-от фестивал на грчката и македонската емиграција во Чехословачка, во градот Острава. Фестивалот симболично го отворија борците-полите-

519)

Сп. "ΠΥΡΣΟΣ" " двомесечно илустрирано културно просветно списание на емиграцијата од Грција, бр. 1-2, 1962, Дрезден, ГДР.

520)

Никифор Робевски, цит. труд, с. 57-58. (Друштвото од Прага по постигнатите успеси на фестивалот во Крноф, со истата програма, имаше неколку турнеи низ повеќе градови во Чехословачка, каде даде концерти пред македонската, грчката и чешката публика, оставајќи посебен убав впечаток со македонските народни ора: "Тешкото", "Комитското", со песната "Денес над Македонија се раѓа", со "Леле Јано" и други македонски ора и песни.

мигранти со песната "нашето црвено знаме" и "Станете робови на трудот". Потоа хорот од Карвина ја најави културно уметничката програма со песната "Убаво селанче" испеана на грчки јазик со "Леле Јано" испеана на македонски јазик.

На овој фестивал кој траел три дена, настапија над 700 учесници, членови на 9 младински и 3 детски друштва, 5 драмски секции и повеќе хорски секции, квартети, дуети и солисти.⁵²¹⁾

Такви фестивали се организираа и во другите источно-европските земји. Во 1960 година на фестивалот на политемиграцијата во РОМАНИЈА, одржан во градот Брашов, драмската секција на Културно уметничкото друштво од градот Ѓорге Георгиу-Деж, се претстави со мелодрамата "Македонски идили"⁵²²⁾ во која низ песна и оро се прикажани исечоци од македонскиот живот со мотиви од селскиот и печалбарскиот живот на Македонците. Од страна на стручното жири, настапот беше оценет како најуспешен на фестивалот. Истата драмска секција, учествуваше

---

521)

Сп. "ПУРВОЗВР" бр. 1-2, 1962, Дрезден, ГДР. (На фестивалот Марика Партали добила посебно признание од публиката за успешното исполнување на песната "До три ми пушки пукнаа". На фестивалот учествуваше и грчкиот поет Ѓанис Рицос, кој ги поздрави учесниците на фестивалот велејќи: "Кога Грците ќе се вратат во Грција, тогаш ќе има мир".

522)

Сп. "Македонски живот", Македонски идили од Спирос Џуваров, бр. 4, февруари 1966, Букурешт, с. 29.

523)

На истото место, с. 31.

и на II-от фестивал на емиграцијата, со мелодрамата "Свадба", а како што кажува и самиот наслов тоа се свадбарски обичаи од Костурско.⁵²³⁾

На фестивалот што се одржа во септември 1962 година, во Ефорија кај Црно Море, учествуваа над 1.400 Грци и Македонци-политемигранти во Романија од повеќе места. Меѓу нив беа металуршки работници од Хунедоара, Калан, Браила, Меџидис, Штефанешти; електричари од Крајова, петролејски работници од Мојнешти и Онешти; Текстилци од Ботошани, Фалтичени и Сибиу; Шивачи и ткаачи од Орадеа, Валчеле; Студенти и ученици од Букурешт, Клуж, Јаш и др. места.

Претставите се одржуваа во големата сцена на театарот. Друштвото од Орадеа се претстави со програма посветена на 20-годишнината од оснивањето на ЕАМ. Хорот од Валчеле исполни македонски, грчки и романски песни. Играорната група од Браила, облечена во живописна македонска народна носија, го изведе орото "Дунеранке", мандолинскиот оркестар на металците од Хунедоара исполни грчки, македонски, руски и романски песни. Текстилците од Сибиу ја затворија програмата од првиот ден на фестивалот, преставувајќи се со богата учетничка програма. На вториот и третиот ден од фестивалот, на сцена настапија и други друштва и секции. Оркестарот на КУД од Букурешт, познат со своите настапи низ цела Романија, го отвори вториот ден од средбата. Солистките Теодора, Марика и Димитрула исполнија грчки и македонски песни, а исто така успешни беа исполненијата на солистите од друштвата на Хунедоара,

Сибиу. Особено беше забележлив настапот на хумористичката секција од Брашов која со сатира од Андреја Дељанов со мотиви од современиот живот на емиграцијата, постигна успех. Со свои хумористички точки настапија и секциите од Фалтичени, Хунедоара, Боташани и Браила.

Фестивалот во Ефорија, заврши со настапот на играорната група од Браила, со кореографската композиција "Средба во Ефорија", подготвена од раководителот на оваа група - Георге Танасе. Преку разнообразноста на ората и носиите, Фестивалот го долови амбиентот и фолклорното богатство од повеќе региони во Грција и Македонија.⁵²⁴⁾

Во ПОЛСКА, од 21-23 јули 1962 година, во градот Вроцлав, во големата сала на театарот, се одржа фестивалот на емиграцијата во оваа земја. Зедоа учество играорните секции на КУД од Вроцлав, Познан, Крошченко, Хојнуф, Гдиња и хорските секции на КУД од Шчечин, Варшава, Вроцлав, Жгорзелец. Низ сцената од театарот поминаа 650 учесници од 29 секции на друштвата: 6 хорски, 4 драмски, 15 играорни, 3 детски мандолински секции и повеќе солисти, и квартети.

Од програмата на македонските секции, посебно остави впечаток орото "Жетварки" со успешната кореографска поставка, како и настапот на повеќе квартети кои исполнија

---

524)

Сп. "Македонски живот", Една прекрасна патриотска средба, бр. 1, јануари 1963 година.

македонски песни. Фестивалот заврши со песната "Ќе се вратиме", која се пееше од сите присутни во салата, на грчки јазик.⁵²⁵⁾ На културните манифестации во Полска беше забележано името на Павле Раптис, дете-бегалец од с. Слимница-Костурско, кој израсна во врвен оперски уметник.

Во УНГАРИЈА, од 18-20 август, во Будимпешта беше одржан вториот фестивал на емиграцијата во оваа земја. Посебно свечена атмосфера создадоа хорските и играорните секции на друштвата од Мишколц, од селото Белојанис, од колеџот "Мирка". Драмските секции се претставија особено со мелодрами од свадбени и други обичаи.

Како во другите земји така и тука владееше атмосфера на патриотска средба, чија поента беше желбата за репатријација.

Од 25 мај до 3 јуни 1963 во градот ТАШКЕНТ - советски Узбекистан, се одржа Првиот фестивал на емиграцијата. Ова културна манифестација траеше 9 дена. Беа преставени, како и во другите земји-хорски, играорни, музички, драмски и други програми. Во рамките на фестивалот се организираа изложби за достигнувањата во производството, просветата, културата и сл. на емиграцијата во Узбекистан, се прожектираа и филмови (За тебе Елада), се одржуваа концерти итн.

---

525)

Сп. "НУРСУЗ" ", бр. 5, октомври, 1962, с. 10.

На културните манифестации во Полска беше забележано името на Павле Раптис - дете бегалец од с. Слимница-Костурско, кој стана врвен уметник во оперската уметност.

На оваа културна манифестација, од широки размери, учествуваа и Македонците кои живеаа во Ташкент и Чирчик. Во мешаните хорски секции, играорни, драмски и сл. Македонците, многу пати, не само во Ташкент, туку и во другите земји, со нивното учество го репрезентираа грчкиот фолклор и грчката култура. Паралелно со тоа, Македонците беа добри популаризатори на македонскиот мелос. На фестивалот во Ташкент, драмската секција, ја постави на сцена драмата "Крвава македонска свадба", во режија на Ѓорѓи Сансовски. Играорните групи настапија со повеќе македонски ора, а Елисавета Кушевска остави посебно убави впечатоци кај публиката со исполнувањето на балетски и модерни танци. Солистите Васка Јановска, Антигона Нолевска и дуетот Панајотови беа истакнати пеачки имиња во ширењето на македонскиот народен мелос.

Фестивалите имаа за цел да го потврдат патриотскиот дух на емиграцијата и да помогнат во напорите за нејзината репатријација во татковината. Општо речено, културните манифестации, вклучувајќи ги тука и фестивалите, покажаа висока национална свест и органска неделивост со својот народ.

Македонската емиграција на ваквите манифестации, со своите настапи успеа да ја истакне својата национална индивидуалност како одделна етничка групација, а истовремено да покаже и висока свест во негувањето на единството со грчката емиграција за што сведочат и многубројните заеднички настапи. На ваквите настапи взаемо се исполнувале на двата јазици различни песни и ора, а не беа ретки и случаевите кога тоа се практикува и во драмски изведби.⁵²⁶⁾

Заедништвото меѓу македонската и грчката емиграција, кое најмногу се манифестираше преку културните манифестации е потврда дека тоа може да опстане и негува само во услови на национална рамноправност.

ИЛИНДЕНСКИ МАНИФЕСТАЦИИ

Во сеопштите културни манифестации на емиграцијата во источноевропските земји, најопфатни со национална содржина беа илинденските манифестации. Традицијата за одбележување на Илинден како национален празник, што започна во времето на НОБ, Граѓанската војна, продолжи да се негува со поголем интензитет во источноевропските земји, каде добива и пошироки размери.

Одбележувањето на Илинден се одвиваше во три фази. Во предилинденските денови кога се вршеа подготовки за празнувањето на овој ден. По тој повод страниците на печатот донесуваа написи за значењето на Илинден, за подготовките, текот и исходот на востанието,⁵²⁷⁾ донесуваа литературни творби посветени на Илинден,⁵²⁸⁾ на Гоце Делчев⁵²⁹⁾ и други илинденски борци.

---

526) Весник "Нов пат", 23 мај 1963, Извештај за фестивалот во Ташкент. (Во изведбата на драмата "Крвава македонска свадба", во некои епизодни улоги играа и Грци).

Се одржуваа вечеринки посветени на Илинден, се распишуваа конкурси со историски теми, се подготвуваа тематски изложби со изработени уметнички дела, изложби за македонскиот народен вез и др.⁵³⁰⁾

Самиот ден Илинден се одбележуваше со свечена академија, на која се читаа реферати на македонски јазик. Паралелно на ова, често пати се читаа и на грчки со цел да го сфати значењето на Илинден и грчката емиграција, која исто така земаше учество во прославата на македонскиот национален празник. По излагањето за значењето на Илинден следеше задолжително културно-уметничка програма, која секогаш почнуваше со македонската химна "Денес над Македонија се раѓа", а потоа следеа хорски, играорни, драмски и други изведби. Од ората, во културните манифестации, особено илинденските, од шеесеттите години, најза-стапени беа "Тешкото" и "Комитското", не само заради убавина-та на ритамот и инпресивната сценографија туку и заради симбо-личните компоненти на орото преку кои се изразуваа тешкиот живот на Македонецот и неговиот непокор пред бурите на време-то.

Посебен свечен штимунг на прославите даваа сценогра-фиите за што младите македонски уметници правеа напори да го доловат времето на Илинден од 1903 година. Во заднината на сцената се поставуваа плакати со насликани мотиви од Илинден: вооружени востаници, запалени куќи, мајка со дете во бегство и сл. Односно една кратка историја на илинденската епопеја прикажана преку слики.⁵³¹⁾ Чест беше случајот на сцената да

се постави црвено знаме со навезени жолти букви и зборовите: "Смрт или слобода".

Често пати на самиот ден Илинден се организираа излети во околни туристички места, каде покрај културно уметничката програма на друштвата, следеше и општонародна веселба, каде Македонци, Грци, а често пати и мештани, завиваа македонско оро и се слеваа во едно, како да е нивен заеднички национален празник.

Во поинденските броеви на македонските страници од весниците и списанијата, се објавени написи за празнувањето на

- 527) В-к "Нов живот" - Романија, повеќе написи за Илинденското востание 2.7.1960 и од 1.7.1961 - 1.8.1961.
 -В-к "Борец" - Чехословачка: Повеќе написи за Илинден и за подготовките во Прага, Принец и др. места во Чех/ка, 1.8.1958, 22.7.1960, 29.7.1960, 28.7.1961.
 -В-к "Народна борба" - Унгарија, повеќе написи за Илинден во броевите од 12.7.1960 - 30.7.1960.
 -В-к "Нов пат" - Ташкент, 1963.
- 528) В-к "Нов живот" Васко Караџа: "Илинден", 2.8.1960,
 В-к "Борец", Вапцаров: "Илинденска", 1.8.1958.
- 529) В-к "Нов пат" - Ташкент, Филе Пејков: "Гочева песна", 16.7.1961.
- 530) В-к "Народна борба" - Унгарија, написи за тематската изложба на народни везови, 18.8.1960, и 27.8.1960. (На конкурсот за најуспешно уметничко дело, беше награден И.К. за бистата на Гоце Делчев).

Илинден во повеќе центри каде имало македонска емиграција. Всушност, сето тоа е добар доказ за сестраната ангажираност на македонската емиграција и нејзината висока национална свест во негувањето и зачувувањето на македонските борбени и културни традиции.⁵³²⁾

Илинденските манифестации, како и другите културни манифестации со национална содржина, постепено гаснеа, што беа обусловени воглавно од два фактори, од моментот на репатријација на македонската емиграција и од ставот на КПГ спрема македонското прашање, односно од нејзината преориентација да соработува со политичките партии во Грција, кои не признаваа, како што спомнавме и досега, постоења на македонско малцинство во Грција.⁵³³⁾ Во Ташкент на пр. последна прослава на Илинден се одржа во 1973 година, а така беше и во другите центри на источноевропските земји каде имало македонска емиграција.

Илинденските манифестации, за македонската емиграција претставуваше голем час по историја, зашто преку нив Маке-

---

531) В-к "Народна борба" - Унгарија, 13.8.1960, празнувањето на Илинден во Будимпешта. Плакат во Дохангер, изработен од И.Костовски.

532) В-к "Народна борба", Празнување на Илинден во Мишколц-Унгарија, 13.8.1960, Прослава на Илинден во Будимпешта - 18.8.1960, други написи за прославата на Илинден во повеќе места во Унгарија - 27.8.1960.

донците учеа за борбените традиции на својот народ, за подвизите на илинденските борци, а сето тоа раѓаше кај прогонетиот Македонец национална гордост и поттик за национален опстанок во туѓа земја.

Во ширењето на националната култура сред македонската емиграција, значајна улога одиграа драмските манифестации, организирани на аматерска основа. Така покрај хорската, играорните, рецитаторските, инструменталните и други секции на културно уметничките друштва во детските домови и другите места каде живеела емиграцијата, постоеа и драмски кои со својата дејност, може да се каже дека имаат примат во ширењето на македонската култура, зашто Македонецот, далеку од својата земја, преку една драмска претстава, како гледач или актер ги воспримал настаните прикажани во драмското дело, како дел од своето живеење, а македонскиот збор, искажан јавно и гласно, создал чувство на гордоста и самодоверба.

Првите чекори во драмските манифестации беа сторени во детските домови, каде од страна на децата, со помош на нивните учители, се прикажуваа разни пиески, кои претставуваа

---

533)

Помасовна репатријација на македонската емиграција од источноевропските земји во СР Македонија почнува по 1963 година и по 1974 година.

534)

Сп. "Македонче", бр. 2, октомври 1949, год. 1, с. 18, едночинка од непознат автор, под наслов - "2-и октомври празник на мирот, "Сонот на Севда"- едночинка од Рачковски

било драматизирани басни или оригинални творби од анонимни или познати автори кои беа од средината на емиграцијата или имиња познати во светската литература или литературата на земјата каде живеела емиграцијата.⁵³⁴⁾

Пообемни зафати во драмските манифестации се сторени во некои центри каде живеела вработената емиграција. Олеснување во тоа беше објавувањето во 1952 на драмата "Крвава македонска свадба" од Чернодрински, во 1952 година од страна на книгоиздателството "Неа Елада" во Букурешт. Со тоа се создадоа услови за нејзиното прикажување во повеќе места во источноевропските земји, од страна на македонските емиграција.⁵³⁵⁾ Во некои земји, членовите на македонските литературни кружоци, правеа напори да се преведе ова драма на јазикот

534) Томе и Трендафиловски Јото, ученици во средно електричното средно училиште во Букурешт, "Клетвата на Илинденците" едночинка, од непознат автор.

Често пати, на сцена беа поставени и басни од Езоп, Крилов и др.

535) Во 1953 година, во 13-то гратче во Ташкент, беше прикажана "Крвава македонска свадба", за чие поставување најмногу помогна Михали Попспиров, а улогите ги толкуваа: Цвета - Вангелица Прокова, Осман-бег - Ристо Ричков, во други улоги играа Атанас Панов, Стамена Толевска, Ница Попспирова и др. (Изјавите од искажувањата на Ристо Ричков се кај авторот на овој текст).

536) Сп. "Илинден", бр. 6, од 1954, с. 34-35. (Членовите на литературниот кружок од Будимпешта, ја преведоа драмата "Крвава македонска свадба" на унгарски јазик.

на земјата за да биде достапна на месното население кое ги следеше културните манифестации на емиграцијата.⁵³⁶⁾ Драмата "Крвава македонска свадба" посебно се прикажуваше по повод празнувањето на Илинден, а имаше и случаи кога се поставуваше на сцена и по повод одржувањето на фестивалите на емиграцијата, што се одржуваа во секоја земја одделно.⁵³⁷⁾

По слични поводи на сцена беа поставени и некои од битовите македонски драми меѓу кои: "Печалбари" од А.Панов, "Бегалка" од В.Иљоски, "Антица" од Р.Крле и др.

Исто така, не изостануваат и дела од македонски автори-емигранти кои обработуваат теми од борбата и животот на Македонците во Грција, "Чесниот п'т на една фамилија" и "Смели делчеви потомци" од Алеко Ивановски, успешно беа изведени од драмската секција од Мојнешт-Романија. И во двете пиеси главната тема е борбата на македонскиот заедно со грчкиот демократски народ за социјална и национална слобода.

537)

В-к "Нов пат", 30 мај 1963. (На I-от фестивал на емиграцијата во Ташкент, во режија на Ѓорѓи Сансовски, беше поставена "Крвава македонска свадба". Улогите ги толкуваа: Спасе-Ракаловски, Цвета-Мавровска, Кузман-Кратолев, Дуко-Поповски, Осман-Бег-Тартовски, Благуна-Кокинова, Митра-Наскова, валијата-Тулевски, Трајан-Шомов и др. Во некои епизодни улоги настапуваа и Грци).

538)

Сп. "Македонски живот", Македонски идили од Сп.Џуваров, бр. 4, 1966.

539)

В-к "Борец", од 14.8.1959 година.

Драмската секција од градот Георге Георгиу-Деж (Романија), во 1960 година, на фестивалот на емиграцијата, одржан во Брашов, се претстави со мелодрамата "Македонски идили", и беше оценет за најуспешен настап на фестивалот од овој вид. Истата секција успешно настапи и на II-от фестивал на емиграцијата во Романија со мелодрамата "Свадба", драматизирани свадбени обичаи од Костурско. 538)

Драмата на Павле Каљков "Необикновена македонска свадба", издадена 1956 година во Букурешт, беше прифатена од македонската емиграција и изведена од драмските секции. Во 1960 година, драмската секција на КУД од Будимпешта се претстави со ова драма на фестивалот на емиграцијата во Унгарија. Една година пред тоа, во 1959 година, драмата беше изведена од македонската емиграција во Австралија. Истата година, по повод прославата на Илинден, ја изведе и секцијата на КУД од Двуре Кралове-Чехословачка. 539)

Драмските манифестации, иако беа на аматерска основа, во кои беа ангажирани работници, студенти, ученици, тие претставуваат врвни достигнувања не само како игра и постановка, туку и како израз на творечката слобода на македонски јазик.

Општ заклучок за културните манифестации во источно европските земји како форма на патриотско воспитување, може да се каже дека тие одиграа значајна улога како кај грчката така и кај македонската емиграција. Низ таквите манифестации, Македонците ја негуваа, развиваа и афирмираа македонската култура, а со тоа го потврдуваа и својот национален идентитет.

Токму преку таквите манифестации, народот од земјите каде живеела емиграцијата, разбрала за нееднородноста на емиграцијата и за постоењето на Македонците во Грција.

Во склопот на севкупните културни манифестации, можат да се издвојат-илинденските, како најопфатни со национална содржина. По повод празнувањето на Илинден, како национален празник, имаше широко раздвижување сред Македонците како за време на подготовките така и во текот на одбележувањето на овој ден. Со масовното учество на емиграцијата, празнувањето на Илинден доби општоемигрантски димензии зашто во прославата на овој ден подеднакво учествуваше и грчката емиграција, а честа појава беше да се вклучи во општата веселба и месното население од земјата-домакин.

Сличен примат, може да се даде и на драмските манифестации, кога на сцена прозвучуваше чист македонски збор, а тоа кај Македонците будеше гордост и самодоверба.

Можеме слободно да одбележиме дека македонската емиграција во многу случаи беше носител на културни манифестации што се изведуваа на грчки јазик, а на тој начин тие ја афирмираа и грчката култура во странство.

Заедничките настапи на Грците и Македонците, придонесе во зацврстувањето на заедништвото во нивното живеење и куминирање. Резултат на таквото заедништво се и многубројните мешани бракови.

Културните манифестации придонесоа во голема мера повеќе талентирани млади луѓе да израснат во врвни уметници од областа на операта, балетот и др. Исто така тие потикнуваа на творештво при што поединци се определија за создавање на драмски или поетски дела што служеа истовремено во обогатувањето на културните манифестации.

З А К Л У Ч О К

I

Во турдот "Културните дејности и постигања на Македонците од Егејска Македонија во текот на НОВ и периодот на емиграцијата во источно-европските земји, 1940-1968" се проследени стремежите на Македонците од тој дел на Македонија за изборување на културна автономија. Ваквите стремежи на Македонците беа вградени и во општата борба што ја воделе тие за национална и социјална слобода. Постигнатите резултати на овој план, потврдуваат дека во одредени историски периоди, дојдоа до израз таквите стремежи, односно Македонците успеале да се изборат за слободна употреба на јазикот, правото да отворат училишта, да издаваат печат и други изданија, да развиваат театарска дејност и други културни манифестации, да создаваат литературни дела на тој јазик и др.

Таквите постигања се должат пред се на залагањата на македонските политички, културни и просветни работници и на поткрепата што ја имале од грчките прогресивни фактори и од КПГ која била единствената партија во Грција што ги земала во заштита Македонците, гледајќи во нив и добар сојузник во борбата против буржоаските режими во Грција. Културните дејности и постигања на Македонците од Егејска Македонија, поради специфичните историски и политички околности на времето, во наведениот труд, се проследени во три периоди. Периодот на Народноослободителната борба 1940-1945, периодот на Граѓанската војна 1946-1949

Со цел да се добие поуверлива претстава за стремезите на Македонците за изборување на национални права и трновитиот пат до тоа, во трудот е даден и кус осврт за положбата на Македонците во периодот меѓу двете светски војни, при што се изнесени мерките на грчките буржоаски режими за денационализација и асимилација на Македонците.

Во една тешка политичка, економска и национална положба, македонскиот човек бара начини и патишта за својот физички опстанок и за остварување на националните потреби. Во таквите настојувања како што погоре наведовме, подршка наоѓа во Комунистичката партија на Грција која ги заштитуваше Македонците, а преку својот орган "Ризоспастис", ќе ја разобличива политиката на грчките буржоаски влади, спроведена спрема Македонците. Во 1924 година, КПГ, ја прифаќа паролата за "Обединета и независна Македонија и Тракија", наметната од страна на Комунистичката интернационала. Таквиот став го задржа до 1935 година, кога го замени со нов: "Полна рамноправност на малцинствата во границите на грчката држава".

Во 1934 година, во Егејска Македонија беа формирани секции на Внатрешната македонска револуционерна организација - ВМРО (ОБ), кои својата идеологија отворено ја изнесуват дека ќе се борат за културна автономија, односно правото на свој јазик, свои училишта, печат, книги, правото на богослужба на славјански јазик, или општо речено правото за негување и обогатување на националната култура.

Реализација на таквите барања, во услови на ригорозни мерки за денационализација на Македонците, може да се каже дека

беа илузорни. Но и зачудува фактот што и во такви тешки услови, Македонецот ќе најде сили и со еден стоечки отпор и непокор, успева да го сочува народниот јазик и народната култура. Од ваквата состојба се вознемирени грчките националисти на што укажува еден документ, во кој се наведува како е можно и по 25 години грчка власт во Македонија, да се зборува на македонски и тоа, речиси, масовно во некои села од Леринско, Костурско и Воденско, Тоа само посебе зборува дека еден јазик тешко може да биде укинат по пат на било какви административни мерки.

Во периодот меѓу двете светски војни, македонското прашање беше актуелизирано и на меѓународен план, а тоа доаѓаше од таму, што Друштвото на народите постојано ја притискаше Грција за реализирање на нејзините обврски кон националните малцинства што беа регулирани со меѓународни договори. Во тој контекст е појавата на АБЕЦЕДАРОТ - буквар на македонски јазик (леринско-костурски говор), наменет за македонските деца во Грција.

За појавата во 1925 на АБЕЦЕДАРОТ, на македонски а не на бугарски или српски јазик, остро реагираа владите на Бугарија и Србија, а сето тоа и одело во прилог на грчката влада, која ги искористи таквите реагирања и најде начин да го острани АБЕЦЕДАРОТ, а отварањето на македонски училишта, како што се декларираше од грчка страна останаа празни ветувања.

Она што за нас претставува интерес за проучување во врска со АБЕЦЕДАРОТ, е ставот на грчкиот дипломатски претставник во Друштвото на народите - Василис Дендрамис, кој дава

повеќе образложенија, засновани на научни факти, објаснувајќи зошто АБЕЦЕДАРОТ се појави на македонски, а не на бугарски, односно српски јазик. При тоа тој наведува научни аргументи за посебноста на македонскиот јазик што го издвојуваат од бугарскиот и српскиот. Дендамис исто така објаснува зошто АБЕЦЕДАРОТ се појави со латинско, а не со кирилско писмо. Таквата појава тој ја споредува со случајот на други словенски народи во Европа (Чесите, Пољациите, Словенците, Хрватите). Всушност појавата на АБЕЦЕДАРОТ на латиница беше во духот на политиката на грчките владеачки кругови кои тежнееа да се ослободат од секакво славјанско влијание во Грција.

Периодот меѓу двете светски војни, за Македонците во Грција, е период на политичко и идеолошко престојување и во своето мнозинство тие ќе застанат на страната на лево ориентираните сили во земјата. Во овој период, од редовите на македонската прогресивна младина, ќе израсне зрела интелигенција, пред се од средината на учителството, која иако школувана во грчки училишта и грчки дух, нема да ја изгуби националната ориентација. Таа се повеќе се свртува кон борбената и културна национална традиција, барајќи во неа цврст стожер во натамошните национални стремежи.

II

Во периодот на НОБ, Македонците од Егејска Македонија увидоа реални можности за остварување на национална перспектива. Тие и затоа, во своето мнозинство се определија за вооруже-

на борба против тројниот окупатор и неговите домашни соработници, во сојузништво со демократските сили на Грција.

Ставот на воено-политичкото раководство дека треба да се поведе борба против окупаторот со секакви сили и средства, доведе проблемот на власта да биде отворено прашање, а неговото решавање да се очекува по исходот на војната. Таквиот недефиниран став по прашањето на власта, воено-политичкото раководство на отпорот го прифати, иако силите на Национално-ослободителниот фронт - ЕАМ и Национално ослободителната народна војска - ЕЛАС, претставуваа основна сила во борбата против окупаторот. Таквиот став предизвика повеќе отстапувања на раководството на отпорот пред владата на Грција која емигрирала во Кајро, што негативно се одразија врз народно-ослободителното движење, а особено врз македонското национално прашање по кое се тактизираше, а не се заземаше еден дефинитивен принципиелен став. Остатките што ги правеше раководството на ЕАМ-ЕЛАС, пред владата во бегство, доведоа да се случи и Договорот на Варкиза, (12 февруари 1945) кога единиците на ЕЛАС го предадоа оружјето, а со тоа и се овозможи на десница непречено да стапи на власт и да отвори фронт против демократските сили, кои беа олицетворени во ЕАМ и ЕЛАС.

Македонците од егејскиот дел на Македонија, во периодот на НОБ, пат за изборување на национална слобода и создавање на културна автономија, гледаа во заедничката борба со грчкиот демократски народ. Нивното масовно учество во НОБ, им овозможи отворено да барат од партиското и воено-политичкото раководство

на отпорот, за создавање на национални институции, односно формирање на одделни народно-ослободителни организации и одделни партизански македонски единици и на разни други културни и просветни институции.

Проблемот на развојот на националната култура и просветата, македонските борци и антифашисти, го имаа вградено во определбите на општата борба за национална слобода. Тоа тие го истакнуваа во секое време и ситуација било да е тоа митинг, собир, конференција и др. каде се ширило народноа култура и просвета, преку македонски збор, песна, оро и сл. Челно место во ваквата дејност заземат одделните македонски партизански единици, кои даваа тон и боја на културните манифестации, спроведени сред борците или сред населението од македонските села. За таквата улога на партизанските единици укажува и разната документација создадена во тој период, а најилустративен во тоа е летокот на Воденскиот македонски партизански баталјон, во кој се нагласува дека "Македонската војска е силата на народот и таа се бори не само за изгонување на окупаторот туку и за развојот на јазикот, културата и просветата на македонскиот народ".

Кога станува збор за придонесот на македонските борци во развојот на националната култура за време на НОБ, треба да се имаат во вид и многубројните контакти што од пролетта 1943 и текот на 1944 ги имаа македонските борци од Егејска Македонија со борците од Вардарска Македонија, односно со борците на битолско-преспанските партизански одреди и борците од Втората

ударна партизанска бригада. Ваквите контакти се одвиваа не само во заедничките акции против окупаторот, туку тие дојдоа до полн израз и на културен план. На заедничките митинзи, собири и сл. настапуваа со културно-забавни програми, богати со драмски пиеси, песни, ора, и сето тоа изведено на македонски јазик.

Борците од Вардарска Македонија, за време на својот престој во Егејскиот дел на Македонија, пренесоа богат фонд на борбени партизански песни, кои борците, а особено младина-та, брзо ги прифати, некои од нив ги прилагоди на тамошните услови станувајќи на тој начин општомакедонско фолклорно народно богатство. За тоа потврдуваат и неколкуте збирки на народни песни што беа издадени покасно. Така, македонската песна, што ја ширеа македонските борци од двата дела на поделе-на Македонија, стана поврзана алка во борбата за национална слобода.

Создавањето на македонска држава во рамките на федеративна Југословија, имаше силен одраз кај Македонците од Егејска Македонија. Оваа придобивка тие ја сметаа и за своја, односно за општо македонска. Радоста и задоволството по повод удирањето темелите на македонската држава, тие најдобро ќе ја изразат на разни културни манифестации, пред се илинденските организирани по повод годишнината од Илинденското востание. На тој ден, во 1944 година, во повеќе села од Леринско, Костурско и Воденско, беа одржани свечени собири и митинзи, на кои

со пригодни културно-уметнички програми се одбележуваше денот на македонското востание. Во неколку села се одржаа богослужби на славјански јазик, а македонска песна се ширеше насекаде по македонските планини и долини. Така верскиот празник Св. Илија, за Македонците израсна во нов поим, поим на револуционерен отпор, на свесна борба и општонародни настојувања за одделна држава, поим на непокор и прижелкувана победа.

Покрај Илинденските културни манифестации кои имаат посебно значење бидејќи преку нив за прв пат Втори август, слободно и масовно се празнува како национален празник, се одржуваат и разни други такви манифестации. Најтипични се драмските, кои широки размери добиваат во текот на 1944 година. Почетоците на овие манифестации ги наоѓаме уште во 1943 година, во редовите на партизанските единици, кои на импровизирани сцени прикажуваа драмски пиеси со мотиви од тешкиот живот на македонскиот човек. Покасно, македонската младина ја обогати оваа дејност и се зафати со посмели чекори, поставувајќи на сцена и дела со сложена драмска композиција. Во повеќе села од Костурско и Леринско, беа формирани драмски друштва, кои покрај разни едночинки, на сцена ја поставија и драмата "Крвава македонска свадба", од Војдан Чернодрински. Поставувањето на сцена на оваа драма од артисти аматери, одигра значајна улога во обогатувањето и подигање на повисоко ниво на културните манифестации во периодот на НОБ. Освен тоа, прикажувањето на оваа драма одигра значајна улога и во подигањето на националниот дух кај Македонците. Во ликовите на драмата се гледаа самите тие, го гледаа својот

ропски живот, но во еден друг период, во периодот на османлиското ропство, Цвета-главниот женски лик, ќе стане симбол на морал. На чистото и непокор, а нејзиниот завет дека умира а вера не менува, за македонската жена прерасна во нов аманет дека живот дава за име македонско да не загина. И поради јазикот кој бил близок и разбирлив богат со фолклорни елементи, драмата "Крвава македонска свадба" ќе доживее повеќе изведби во текот на 1944 година. Речиси немало село во Костурско или во преспанските села каде оваа драма не била поставена на сцена од страна на драмските младински групи.

Поставувањето на сцена на драмски пиеси, а особено на "Крвава македонска свадба", претставуваше успех и своевиден триумф за Македонците во Грција бидејќи по една ригорозна забрана на јазикот сега на тој јазик се развиваше богатата театарска дејност, што секако претставува настан од посебен значај.

За време на НОБ, Македонците се изборија да создадат едделни народно-ослободителни организации кои беа не само организатори и мобилизатори за борба против фашизмот, туку и активни фактори во развојот на културата. Таква улога одигра Македонската антифашистичка организација - МАО во Воденско, Славомакедонскиот народно-ослободителен фронт - СНОФ во Костурско и Славомакедонскиот ослободителен фронт - СОФ во Леринско.

Преку издавањето на свои органи и друг пропаганден материјал овие организации ја популаризираа националната историја и култура, а со тоа го подигаа националниот дух и националното чувство.

Првиот весник што излезе на македонски јазик, е органот на МАО - "Црвена ѕвезда", кој почна да излегува во 1942 година. Се издаваше на македонски јазик, воденски говор, но со грчки букви. За разлика од овој весник, органот на СНОФ - "Славјаномакедонски глас", на СОФ - "Слобода" и органот на славномакедонската ослободителна војска (СОВ), што излегувал под наслов "Победа", се печатеа на македонски јазик, односно Костурски и лерински дијалект, но со кирилско писмо.

Освен органите на македонските народно-ослободителни организации, во текот на НОБ, во рамките на реонските или окружните партиски органи, излегуваше и страница на македонски јазик, но со грчко писмо. Како што беше "Искра" во Караџова и Костур, "Стражар" и "Преспански глас", во Леринско.

Весниците и другиот печатен материјал (летоци повици, резолуции и др.), напишани на македонски јазик поттикнуваа и за литературно творење. Така овој јазик толку негиран и забрануван, сега тој истиот јазик се пробива и во сферата на литературата. Веќе во 1943 и 1944 година се појавуваат стихови на македонски јазик, чии автори се стремат да постигнат ниво на литературно изразување. За тоа сведочат стиховите на Васко Караџа и на Томе Качоров кои оставиле забележливи поетски остварувања од тој период.

Од прозното творештво, особено драмското, за чие постоење имаме усни искажувања, од авторите или од организаторите и учесниците во драмските манифестации, не остана напишана трага, бидејќи сето она што беше создадено, било заборавено или

уништено по изведбата, а и виорот на војната ги однесе во неповрат.

Проблемот на просветата, односно отворање на македонски училишта, за македонските воено-политички фактори, претставуваше еден од приоритетните проблеми за чие реализирање беше иницирано уште од почетокот на војната. Упорните барања, а и создадените поволни услови вродија плод. Во 1944 година во неколку македонски села од Леринско и Костурско беа отворени училишта во кои наставата се одвиваше на македонски јазик. За нормална работа на овие училишта беа извршени и претходни подготовки. Односно беше подготвен Буквар и прва Читанка а во гратчето Рупишта се одржа учителски курс за оспособување на кадар кои би одржувал настава на македонски јазик.

Учителскиот курс во Рупишта-Костурско, се очекуваше да прерасне во учителска академија за подготовка на учителски кадар за македонските училишта за кои се мислеше дека нивниот број ќе се зголеми и ќе се прошири училишната мрежа на македонските училишта. Но настаните што уследија по војната односно по 1945 година, ги спречија ваквите стремежи на Македонците, за да доизградат пошироки форми на културна автономија за што на сите сектори од борбата вложуваа максимални напори. Она што беше постигнато на полето на културата и просветата, иако во краткотрајни временски интервали на национална слобода, потврдуваше дека на тој простор живее народ со свои обичаи и длабоки историски и културни традиции, чувани и негувани со векови, со кои се разликува како етникум, сред една грчка реалност.

III

Во Грција, по војната со окупаторот, на власт стапи десницата која беше потпомогната од Англија и сакајќи да ги зацврсти своите позиции, таа почна да се пресметнува со демократските и лево ориентираните сили во земјата, со цел да го отстрани нивното влијание што го имале за време на војната сред широките народни маси. Од таквите пресметнувања не беа поштедени Македонците, кои се трогонувале не само заради нивното учество во народно-ослободителните организации, туку и заради нивното национално потекло зошто грчките националисти и натаму тежнееле кон создавање на етнички чиста територија. Всушност за Македонците во Грција, се врати предвоениот период, и тие пак не смееа да зборуваат, да пеат или да плачат над гробовите на свој јазик. На насилството што го спроведуваше десницата, Македонците беа принудени да одговорат со сила и затоа сеуште неоладеното оружје од војната, тие пак го грабнаа за да го спречат физичкиот и духовниот терор што секојдневно добиваше се пошироки размери.

Во почетокот, по војната, КПГ сметаше дека ќе успее на десницата да и наметне мирољубиво и демократско решение на грчкото прашање. Но штом се увери дека таквите очекувања се илузорни поради непопустливоста на десницата, се определи за вооружена форма на пресметнување. Таквата ориентација на Партијата, беше отворено изнесена на Пленумот на ЦК на КПГ, одржан во декември 1945 година. На овој Пленум, од страна на секретарот на ЦК на КПГ - Никос Захаријадис беше нагласено дека на "Славомакедонците им се признава неприкосновеното човеково

и демократско право, да живеат, да ги негуваат и развиваат своите културни и други традиции, како дел од грчката демократска заедница".

Македонците понесени од декларираните ставови на Партијата по националното прашање, ќе застанат и овој пат под нејзиното борбено знаме и ќе поведат борба против монорхофашизмот во Грција, во заедништво со грчкиот демократски народ, во редовите на демократската армија - ДАГ.

За придонесот на Македонците во редовите на ДАГ, чиј број до крајот на војната стигна до 35.000 борци од кои 14.000 беа Македонци, беше истакнато на V-от пленум на ЦК на КПГ, од јули 1948 година, дека "Славомакедонскиот народ, со својата борба, цврсто ја гради својата слобода, својот рамноправен живот и со крвта на своите синови и ќерки ја зацврстува својата народнодемократска иднина". Во еден друг повод, за придонесот на Македонците во борбата, високи партиски и воени личности ќе изнесат: "Славомакедонскиот народ даде се за борбата и се бори со нечуен хероизам и саможртвуваност што предизвикува восхит".

Значи, Македонците од Егејска Македонија, во текот на Граѓанската војна, претставуваа значаен воен и политички фактор и со својот придонес во првите борбени редови и во заднинските служби на ДАГ, се изборија да создадат повеќе национални институции, органи и организации, кои проблемот за создавање културна автономија на Македонците во Грција, го имаа вградено во статутарните и програмските документи, кои беа ускладени со партиските начела по националното прашање.

Со развојот на културата и просветата, директно беа ангажирани новоформираните македонски народно-ослободителни организации, Народно-ослободителниот фронт - НОФ и Антифашистичкиот фронт на жените - АФЖ. Во рамките на овие организации, кои се раководеа од Централни и окружни совети, беа формирани Оддели за агитација и пропаганда. Централниот оддел, формиран како извршен орган на Централниот совет на НОФ - АФЖ и Окружните оддели за агитација и пропаганда формирани во рамките на окружните совети, ја обавуваа целокупната издавачка и друга културно-просветна дејност.

Олеснителни околности за реализирање програмските цели на овој план, се јавуваат пролетта 1947 година, кога беше создадена слободна територија во која беа опфатени повеќе села од Костурско, Леринско и Воденско. Во август 1947 година, Главниот штаб на ДАГ, донесе повеќе статутарни акти со кои се регулираше организацијата на народната власт развојот и просветата, културата и јазикот. Во донесените акти е и актот бр. 5, во кој се регулира правото за отварање училишта во кои наставата би се одвивала на јазикот на малцинството.

Таквите статутарни акти, донесени од највисокиот воен орган - ГШ на ДАГ, македонскиот народ ги прифати со големо задоволство и одговорните фактори превзедоа веднаш конкретни мерки за нивната практична примена. Беа поправени оштетените училишни згради, обезбеден најосновниот школски инвентар, беа одржани два учителски курса за оспособување на учителски кадар, беше изработен буквар и прва читанка, така што есента 1947 година, во 87 македонски села од слободната територија, почнаа

со работа македонски училишта, во кои беа опфатени над 10.000 деца. Наставата се одвиваше на македонски јазик и воглавно се учело македонската азбука и правопис на современиот македонски литературен јазик, се учеа моменти од историјата на македонскиот народ, со акцент на илинденскиот период, се учеа македонски борбени и народни песни, стихотворби и др. На овој начин децата се здобиваа со знаења со кои се прошируваа нивните хоризонти во однос на нивното национално осознавање.

Како прирачници во наставата служеа буквари и читанки од НР Македонија, а исто така за оваа намена служеа и македонските весници, особено в-кот "Непокорен" и списанието "Нова Македонка" како и весниците на Окружните одбори на НОФ - АФЖ кои беа богати со историски и литерарни написи.

Македонските училишта во Слободната територија работеа до пролетта 1948 година, кога децата беа евакуирани во источно-европските земји и Југославија. По нивното прифаќање и сместување тие продолжиле да учат македонски јазик и историја, но во една друга средина и други услови, за што ќе стане збор натаму.

Македонските организации НОФ и АФЖ, развија плодна издавачка дејност, што по квантитет и квалитет ја надмина таквата дејност што се одвиваше за време на НОБ. Покрај окружните органи на НОФ - АФЖ - "Победа" во Воденско, "Единство" во Костурско, "Зора" во Леринско, се издаваа и централни весници: "Непокорен" - орган на Централниот совет на НОФ за цела Егејска Македонија и списанието "Нова Македонка" - орган на Централниот совет на АФЖ. Всушност, првите органи на НОФ и АФЖ кои почнаа да излегу-

уште 1945 година, непосредно по оснивањето на овие организации, е весникот "Билетин", кој покасно го менува насловот во "Билтен". Овие весници, воглавно имаа информативен карактер, кои донесуваа статии и информации за меѓународната ситуација и ситуацијата во Грција. Другите весници на НОФ и АФЖ, покрај информативниот карактер, имаа и културно-просветна улога, бидејќи преку нив македонскиот читател можел доволно да осознае за своето историско и културно минато. Освен тоа тие претставуваат трибина за литературно творештво на повеќе млади македонци, кои своите први чекори во литературата ги правеа токму преку овие весници.

Ако аналитички се проследи литературното творештво - прозно и поетско, објавено низ страниците на македонскиот печат, доловуваме еден хронолошки приод во изнесувањето на настаните, за што со право може да се каже дека тоа претставува мала хроника за тешкиот но борбен пат на Македонецот кој со години се борел за социјална и национална слобода.

Во периодот на Граѓанската војна како поетско име се истакнува Паскал Паскалевски, со својата збирка "Пролет над Егеј", во која пее за борбените подвизи на борците на ДАГ, вклучувајќи ја тука и македонската жена, на која поетот и посветил неколку песни, како на жена - борец, на жена - херој. Вдахновение за поетот се и македонските весници "Непокорен", "Победа", "Нова Македонка", во чии наслови ја изрази суштината на борбата што ја водат Македонците. Стихозбирката обилува со патриотски изливи за Македонија за онаа Македонија, која поетот ја гледа и чувствува во својата целост, како земја без граници.

Во прозното раскажување, по изборот на темата и стилот на раскажувањето, ќе го забележиме името на Коле Симитчиев. Покрај него ќе се јават и други имиња како прозаисти, со еден, два или повеќе раскази, во кои воглавно се обработуваат теми од борбата или од тешкиот социјален и национален живот на Македонецот.

Како драмски текстови од овој период, се три пиеси од Иван Венов, кои фрагментарно се сочувани, а напишани во 1946 година, во предвечерието на граѓанската војна, кога македонскиот народ беше ставен пред ново воено искушение.

Кога станува збор за стремезите на Македонците за културна автономија, не треба да се прескокнат и многубројните културни манифестации, кои во тој период беа присутни по селата од Слободната територија. За ширењето и збогатувањето на македонскиот народен мелос, најзаслужено место треба да и се даде на Културно-просветната група на НОФ, формирана некаде летото 1947 година од млади и талентирани Македонка од Костурските, Леринските и Воденските села. Оваа група со својот богат и разноврстен репертоар, се стремеше да израсне во национален ансамбал, но настаните што искрснуваа на политички и воен план, доведоа до расформирање на Групата а нејзините членови во текот на 1948 година мобилизирани во борбените редови на ДАГ.

Таквата судбина ја имаше и Дувачкиот оркестар на Главниот штаб на ДАГ, составен од самоуки но талентирани народни македонски музичари, кои со песна и музика ги придружуваа партизанските единици до првата борбена линија, учествувајќи многу пати и тие, со пушка в рака, во битките.

Групата на НОФ и Дувачкиот оркестар постигнаа голема популарност сред борците на ДАГ и сред населението од слободната територија и насекаде каде минувале го дигале националниот и борбен дух. Тие вршеле обиколка низ селата, настапувајќи со разноврсна културно-уметничка програма, а влегувале и во некои села кои не биле во слободна територија, но народот ги примал со восхит обезбедувајќи им заштита. Затоа, расформирањето на Групата и Оркестарот ги разочара како македонските така и грчките борци, а и населението од селата, кои се восхитуваа и радуваа на песната и орото исполнети од нив.

Во борбените 1947-1949 година, одбележувањето на годишнините од илинденското востание беше во духот на паролата "Сите на оружје, се за победата", а на тоа беа подредени и културните манифестации, обремени со мобилизаторски пораки за веќе мобилизираниот македонски народ.

Широк публицитет на македонскиот национален празник му даваше печатот во кој со пригодни написи, историски се осврнуваше за подготовките, текот и исходот на востанието, поврзувајќи ги слободарските илинденски стремези со стремезите на Македонците за слобода, изразени и подоцна во борба против било каква тиранија.

Празнувањето на Илинден, во тие борбени години, македонците го одбележуваа и со посебен ентузијазам, бидејќи за прв пат во Грција од страна на воено-политичкото раководство на партизанското движење беше прифатен како национален празник на Македонците.

Сето она што Македонците го постигнаа на полето на културата и просветата за време на Граѓанската војна во Грција 1946-1949, по квантитет и квалитет ги надминува рамките на постигнатото на ова поле за време на НОБ, а тоа зборува за континуитетот на стремежите за културна автономија на Македонците, во која непречено би ја негувале и унапредувале националната култура.

IV

По поразот на ДАГ, во август 1949 година, Македонците, таквите стремежи ќе ги усмерат сред емиграцијата, која беше детерминирана кон источноевропските социјалистички земји и Советскиот сојуз, во кои беа прифатени 55.881 политемигранти по потекло Грци и Македонци.

Проблемот на политичкото сплотување и патриотското воспитување на емиграцијата, која беше раселена во повеќе земји, се наметна како приоритетен проблем пред КПГ, чие раководство и мнозинство од своето членство, се најде во емиграција. За реализација на овие и ред други проблеми, Партијата формира дисперзирани партиски организации во секоја земја одделно, формира и други разни стручни и политички организации, комисии, комитети и други тела, кои ја спроведуваа политиката на КПГ и вршеа контрола над емиграцијата, а во 1952 г. ја формира "Илинден" како одделна организација на македонската емиграција, која делуваше до 1956 година.

Македонската емиграција како составен дел на политичката емиграција од Грција, ги задржа своите национални права, изборени во повеќегодишни борби и во новата средина таа се најде пред нови предизвици на кои требаше да одговори. Имајќи го искуството на културно-просветен план, стекнато во НОБ и Граѓанската војна,

таа се зафати да одговори на многубројните задачи што искренуваа пред неа.

Проблемот на националното и патриотското воспитување на Македонските деца, претставуваше приоритетен проблем за македонските емигрантски фактори. Всушност школувањето на грчките и македонските деца беше во надлежност на Министерството за просвета на секоја земја-домакин одделно, но предметите мајчин јазик со литература, национална историја и географија, беа во надлежност на емигрантските одговорни фактори, за кои требаше да се подготват соодветни наставни програми и соодветен наставен материјал.

За македонските компетентни фактори, овој проблем ќе беше помалу усложнет ако не беа прекинати врските со НР Македонија, од каде можело да се очекува помош во однос на јазикот и учебникарството. Таквата состојба доаѓаше од ставот на КПГ спрема Југославија, односно Македонија, која доследно ја спроведуваше политиката на Информбирото во однос на Југославија, анатемисана од членките на Варшавскиот блок, за изневерување идеалите на социјализмот и за наводно нејзино преминување во капиталистичкиот блок. Во тој контекст од страна на КПГ се обвинуваа македонските народно-ослободителни организации НОФ и АФЖ за агенти на Југославија, која истовремено се клеветеше дека од грб го удри партизанското движење во Грција, префрлувајќи ја на тој начин врз неа вината за поразот на ДАГ.

Таквата ситуација која траеше до 1956 година, лошо се одрази и врз животот на македонската емиграција во источноевроп-

ските земји, од чија средина се барале виновници, односно приврзаници на Југославија прогласувајќи ги за предавници, со стереотипниот епитет "титовист" или "титов агент". Во хајката за изнаоѓање виновници - "титовисти", најмногу настрадаа првите македонски учители, културни работници и воспитачи во детските домови, кои ги удираа темелите на македонското учебно дело. Тие беа изолирани од македонските деца и младина, прогонети се до нивната рехабилитација што се случи по VI-от пленум на ЦК на КПГ, одржан во март 1956 година.

Непринципиелната политика на КПГ што ја водеше спрема македонското национално прашање, во информбировскиот период, најмногу се одрази врз примената на македонскиот литературен јазик и правопис, кој во 1950 година и практично беше суспендиран од употреба како во наставата, така и во сите изданија што ги издаваше Македонскиот оддел, формиран во рамките на книгоиздателството "Неа Елада", во Букурешт. Место литературниот јазик и правопис, беше измислен друг јазик така наречен "Егејски македонски јазик" скроен по новоиздадената граматика на Атанас Пејков, кој ја изработи по узор на бугарски и руски граматика. Новиот јазик на Пејков, обременет со многу бугаризми, по 1956 година беше напуштен и брзо заборавен.

Во врска со аномалиите во однос на македонскиот јазик и правопис, отворено реагираше младата македонска интелигенција, која бараше примена на македонскиот литературен јазик и правопис во сите сегменти на македонската култура и просвета што се негувала и развивала во источно европските земји. Ваквите напори

на македонската интелигенција, вродија плод. Од 1957 година во сите македонски читанки и прирачници што ги издаваше Министерството за просвета на Полска, беше применет македонскиот литературен јазик и правопис. Другите публикации на македонски јазик (весници, списанија и изданијата на Македонскиот оддел), го прифатија литературниот јазик во изданијата, но во однос на правописот промените одеа бавно, но и во овој правец од 1963 година, и во другите изданија почна да се применува и правописот на современиот литературен јазик.

Таквото бавно решавање на јазичниот проблем се должи и на политиката на КПГ, која преку Македонскиот оддел во Букурешт, дозволи сред македонската емиграција во источно-европските земји, да се шири бугарска пропаганда, што ја спроведуваа емисиите на "Славјанскиот комитет", на што Македонската емиграција остро реагираше.

И покрај сериозноста и тежината што се создаваше околу проблемите со македонскиот литературен јазик, македонската емиграција, уште од првите денови бараше патишта и начини како развојот на македонската култура и просвета, интегрално да го вклопи во општите насоки, трасирани од политичките фактори на Партијата, како најсигурен медиум за патриотско и национално воспитание на емиграцијата.

Проблемот на просветата се одвиваше преку органите на ЕВОП (Комитет за помош на детето), кои делуваа од 1948-1956, а потоа таквата функција ја презеде Комитетот за образование, чии

седишта беа во Букурешт. Во овие тела имаше претставници и од македонската емиграција, кои се грижеа за спроведување наставните програми по македонски јазик.

Првиот учителски курс беше одржан летото 1948 година. и тоа беше општоемигрантски курс на кој учествуваа претставници од сите земји каде имало детска емиграција вклучувајќи ја тука и Југославија. Курсот се одржуваше само на грчки јазик, додека другите учителски курсеви кои се одржуваа во наредните години работеа во секции, Секција на македонски и Секција на грчки јазик. Во првите неколку години, учителскиот кадар се обезбедуваше преку курсеви, покасно, таквата улога ја превзедоа стручните учителски средни и високи школи на земјите каде живееше и се школуваше младата емиграција.

Друг проблем што искрснуваше, беше проблемот на читанки и други прирачници потребни за наставата по македонски јазик. Иако тешкотиите беа огромни во оваа насока, како во однос на јазикот така и во однос на градивото, сепак македонските надлежни фактори, ангажирани по овој проблем, успеале да обезбедат читанки за потребите на македонските деца од I-VIII одделение. Во однос на јазикот применет во македонските читанки забележуваме три етапи. Првата 1948-1950 издадени на македонскиот литературен јазик и правопис, изработени од Комисијата за просвета на ЕВОН. Во 1950 година сите овие читанки се суспендирани и од страна на Македонскиот оддел се издадени нови, со правописот според граматиката на А.Пејков. Од 1957 година, се издават нови читанки, на македонски литературен јазик и правопис, изра-

ботени од Просветна комисија, формирана при министерството за Просвета на Полска. Во издавањето, односно подготовката на новите македонски читанки, најмногу бил ангажиран Пандо Шапкарев, еден од првите македонски учители во детските домови во Полска.

На часовите по македонски јазик, се изучуваа моменти од македонската литература, македонската граматика-морфолошки и синтактичен дел, за развојот на македонскиот јазик почнувајќи од кирилметодиевиот период па се до создавањето на современиот литературен јазик. Се изучуваа моменти од историјата на македонскиот народ со акцент на илинденскиот и поновиот период, се одржуваа методски единици и по географија во кои беа опфатени македонски градови, реки, планини, рудни и други богатства, изнесувајќи ги интегрално за трите дела на Македонија. Со еден таков приод во наставата, македонските деца стекнуваа сознанија дека Македонија е поделена, воспримајќи го таквото сознание како голема неправда што и е сторена на Македонија.

Македонската емиграција значајни успеси постигна и во издавачката дејност. Првите дела што беа издадени на македонски јазик беа школските читанки, наменети за децата во основните училишта. Паралелно со читанките се издаваа и разни помагала за учителскиот кадар - скрипти со педагошки и други лекции. Исто така се издаваше и воншколска детска литература, што во главно претставуваше превод од советски, грчки и други странски дела.

Во издавачката дејност посебно место заземат збирките на македонски народни песни, кои послужија како добри помагала

Кон крајот на педесетите и почетокот на шеесетите години се јавуваат и оригинални литературни дела чии автори се од средината на емиграцијата.

За појавата на прозно и поетско литературно творештво на македонски јазик, најголем придонес имаат македонските страници на весниците на емиграцијата и списанијата, кои претставуваат трибина за многу млади македонски литерати кои првите чекори на полето на литературата ги правеа токму низ нивните страници. Прво такво списание, кое се појави 1949 г. на македонски јазик во источно европските земји е списанието "Македонче", кое во првите години послужи и како прирачник по историја, литература и географија, бидејќи обилуваше со написи богати со историска, литерарна и географска содржина. Слична улога одигра и списанието "Илинден" - орган на истоимената македонска организација Илинден (1952-1956) и списанието "Македонски живот" орган на македонската емиграција во источно-европските земји (1963-1965).

За афирмација на литературното творештво на Македонците во овие земји, секако најголем придонес имаат македонските страници на весниците, кои излегуваа одделно во секоја земја. Преку нивните страници на в-кот "Неос драмос" (Ташкент), ќе се афирмира името на Васко Караџа, кој во 1960 година издаде и одделна стихозбирка под наслов "Стихови", која преставува и прва стихозбирка на македонски јазик, издадена во источно-европските земји. Со свои поетски и прозни прилози, во овој весник ќе се јави и Филип Пејков, Алеко Ивановски, Васил Иљоски и др.

Весникот "Борец" - Чехословачка, ќе го истакне името на Динко Козинаков, автор и на две стихозбирки: "Мојот Кавал", издадена 1963 г. и "Сончогледи" - 1965 година. Со стихови, а и со разноврсни написи од областа на културната историја често е присутен и Илија Костовски.

"Демократ" - Полска ќе им помогне на повеќе млади Македонци, да дојдат до израз нивните литерарни амбиции. Коле Симитчиев ќе биде забележливо име со неговите прозни прилози, а Мито Аргировски, Паскал Паскалевски, Петре Наковски, Ташко Белчев и др. со поетски творби.

Во Весникот "Неос агонос" - Унгарија, со прозни прилози се јавува С.Симон, а во Романија, преку македонската страница на весникот "Неа зои", ќе се истакнат имињата на драмските творци - Алеко Ивановски и Павле Каљков, а во поезијата на Христо Жатев, Ташко Саров, К.Џавела Живко Кочев и др.

Всушност првите обиди во литературата, Македонците ги направија со појавата во 1949 г. на првото македонско списание "Македонче". Тоа беа деца и младинци кои за прв пат ги правеле своите поетски чекори. Така низ страниците на ова списание ќе се јават со една, две или повеќе поетски творби над 76 автори, низ кои ја изразуваат радоста што и е овозможено да објавуваат на својот мајчин јазик.

За истражувачот на литературното творештво на Македонците во странство, како извори, се интересни и македонските читанки, во кои се објавени повеќе прозни и поетски творби на автори од редовите на емиграцијата. Исто така, вредна за одбележување е збирката на раскази под наслов "Раскази и спомени

од борбата". Тоа всушност е избор на раскази и спомени од македонски, бугарски и грчки автори, кои зборуваат за борбите на Македонците од 1903-1949, односно за илинденскиот период, периодот меѓу двете светски војни, периодот на Граѓанската војна во Грција и по неа. Во изборот на расказите и спомените, објавени пред тоа по разни книги, весници и списанија, е сочуван принципот на интегрална застапеност на творештвото за борбата на македонците од трите дела на Македонија. Затоа оваа книга послужи и како прирачник во наставата по македонска историја. Слична улога имаше и збирката "Лирика и проза на Македонците во странство", издадена 1964 година во Скопје. Таа истовремено послужи и за запознавање на Македонците од СР Македонија, со литературните преокупации на Македонците во странство.

Основни теми во литературното творештво на Македонците во источно-европските земји е борбата на македонците за национална и социјална слобода, љубовта кон Македонија и кон нејзините борци за слобода од периодот на Илинден и наваму, носталгијата и болката за напуштената земја, што не беше нивна желба, туку под принуда, револтот кон грчката политика од што илјадници борци на ЕЛАС и ДАГ се држат затворени по сувите грчки острови. Мотиви за благодарноста кон социјалистичките земји кои им обезбедија живот во слобода и мир и услови за сестран развој. Мотивот за братство и единство меѓу Македонци и Грци, кои многу заеднички работи ги сврзуваа во туѓина. Чест мотив е желбата за мир во светот, да нема војни и корненија од родната земја и раселувања во туѓи земји. Оттука и желбата за враќање дома, како мотив во поезијата, желбата да се види род-

ниот крај желбата да се живее во Македонија, за да не бидат расфрлено семе без корен.

За литературните постигања на Македонците во источно европските земји, во голема мера придонесоа и македонските литературни кружоци, формирани некои од нив уште во 1954 година. Членовите на кружоците беа од студентската, средношколската и работничката средина, кои си поставија за цел да ја афирмираат сред емиграцијата, македонската литература и култура, да собират фолклорен материјал и истиот да го објавуват, да потикнуват на литературно творење и да бидат активни во организирањето на културно-забавниот живот, особено во организирањето на литературни вечери и други средби на емиграцијата на кои се одржуваа предавања со теми од македонската историја и култура.

Со право може да се каже дека првите културни манифестации на емиграцијата започнаа во детските домови, каде уште во текот на 1948 год и почетокот на 1949 година беа формирани културно-уметнички друштва со хорски, играорни, драмски, балетски, рецитаторски, инструментални, спортски и други секции. Преку настапите на овие друштва, во домовите и надвор од нив, народите од овие земји ги стекна и првите сознанија за нехомогеноста на емиграцијата, односно дека покрај грчки има и македонски деца, кои припаѓаат на еден друг народ во Грција, со своја култура своја историја. Покасно културните манифестации се проширија и во центрите каде живеела и работела возрасната емиграција. Така низ многу сцени во главните градови и други населени места во источно-европските земји

се завиваа Македонски ора, меѓу кои: "Тешкото", "Комитското", "Старското", "Невестинското", "Калајџиското", "Елено моме", "Женил се Петре војвода", "Шета мома низ планина" и др. Македонските ора беа едни од најимпресивните ора во културните манифестации на грчката и македонската емиграција, бидејќи преку ритам и песна се изразуваа чувства за судбината на македонскиот народ во одредени временски периоди.

Во педесетите и шеесеттите години, Македонската емиграција имаше развиено и театарски живот. Во почетокот се почнало со едночинки што се изведуваа во детските домови а покасно се премина на прикажување драми со сложена драмска композиција. Прва таква драма е "Крвава македонска свадба" од Војдан Черндрински, кој на сцена беше поставена уште во 1953 година. На таму, ова драма, а и други битови "македонски драми ("Печалби" "Парите се отепувачка", "Бегалка" и др.), речиси, секоја година се прикажуваа во повеќе центри каде имало македонска емиграција. Исто така, се прикажуваа и драми на автори од средината на емиграцијата, како што беше "Смели Делчеви потомци" и "Чесниот п'т на една фамилија", од Алеко Ивановски, и "Необикновена свадба", од Павле Каџков. Така, мелозвучниот македонски збор, прозвучуваше од многу сцени, допирајќи до слушателот кој го впиваше со сета своја жед за свој збор.

Во рамките на културните манифестации, посебен белег и во овој период, остават илинденските, кои се одржуваа по повод празнувањето годишнините од Илинденското востание. Одбележувањето на овој ден се манифестираше низ многубројни

написи објавени во македонските страници, на весниците и списанијата за илинденските и поилинденските настани, и за личности од тој период. На самиот ден, се одржуваа свечени собири пред македонската и грчката емиграција каде се читаа реферати за значењето на овој ден, за долгогодишните борби на Македонците за изборување на национална слобода. По свечените собири задолжително следеа културно-уметнички програми, а потоа општонародна веселба на која освен Македонци учествуваа Грци, дури и жители од месното население.

Илинден до седумдесеттите години се празнуваше како општоемигрантски празник, како што се празнуваше и 25 март - националниот празник на грчкиот народ.

Празнувањето на Илинден, за македонската емиграција претставуваше голем час по историја, бидејќи по тој повод се обновуваа знаењата или се учеа нови, за борбеното и револуционерно минато на македонскиот народ.

На крајот може да се каже дека, Македонците во источно европските земји, преку разни дејности и манифестации, успеале да ја негуваат и развиваат националната култура, а на тој начин да го сочуват својот национален идентитет и да изградат национална свест и да останат Македонци, во средини со повеќе влијанија од туѓи култури. Покасно и каде тие да отишле, во своето мнозинство, останале доследни и духовно цврсто сврзани за Македонија и македонското дело.

I. ИЗВОРИ

а) НЕОБЈАВЕНИ:

1. Архив на Македонија, Фонд: "Егејска Македонија меѓу двете светски војни", 1913-1940.
2. АМ, Фонд: "Грција во отпорот", 1940-1945.
3. АМ, Фонд: "Егејска Македонија во НОБ", 1941-1945.
4. АМ, Фонд: "Егејска Македонија во Граѓанската војна во Грција", 1946/49.
5. АМ, "Македонска емиграција во источно европските земји", 1948-1968.
6. АМ, Фонд: "Илинден" - Организација на македонската емиграција во источно европските земји, 1953-1956.
7. АМ, Фонд: "Егејска зора" - илегална организација на македонците во Полска, 1950-1961.
8. АМ, Фонд: "Книгоиздателство - Неа Елада -, Букурешт", 1948-1968
9. АМ, Фонд: "Радиостаница-Глас на вистината", 1948-1968.

б) ОБЈАВЕНИ

10. Егејска Македонија во НОБ, том I, документи за учеството на македонскиот народ од егејскиот дел на Македонија во НОБ, Архив на Македонија, Скопје, 1971.
11. Егејска Македонија во НОБ, том II, 1945, Архив на Македонија, Скопје, 1973.
12. Егејска Македонија во НОБ, том III, 1946, АМ, Скопје, 1976.
13. Егејска Македонија во НОБ, том IV, АМ, Скопје, 1980.
14. Егејска Македонија во НОБ, том V, 1948, АМ, Скопје, 1981.

15. Егејска Македонија во НОБ, том VI, 1949, АМ, Скопје, 1983.
16. КПГ и македонското национално прашање, 1918-1974, АМ, Скопје 1982.
17. Зборник докумената и података од Народно ослободилачком рату југословенских народа, том VIII, книга 1, Београд, 1952.
18. Избори за ослободителната војна и револуцијата во Македонија, 1941-45, том I, книга II.

II. ЛИТЕРАТУРА

19. Ајановски Вангел-Оче, Егејски бурњ, Скопје, 1975.
- 19^a Анагностопулос Ник. Παράνορος τύπος, κατοχής 1941-1944, Αθήνα, 1960 (илегален печат за време окупацијата 1941-1944)
20. ABCEDAR, Athina, 1925.
21. Алексиев Александар: Основоположниците на македонската драмска литература, Скопје, 1976.
22. Андоновски Христо: Вистината на Егејска Македонија, Скопје, 1971.
23. Андоновски Христо: Македонците под Грција во борбата против фашизмот (1940-1944), Скопје 1968.
24. Близнаков Атанас: Д'мбени и револуционерното минато во Костурско, Мисла, Скопје 1982.
25. Богданов Петре-Кочко; Ние сееме култура и просвета, Втората македонска ударна бригада, Секавања и документи, Скопје, 1973.
26. Буквар и прва читанка, Варшава, 1958.
27. Буцкова Фани: Драмското творештво и театарската активност-израз на борба за национална еманципација на Македонците од

- Егејска Македонија во текот на НОБ и периодот на емиграција, "Современост", бр. 10.82.
28. Буцкова Фани: Антифашистичкиот фронт на жените (АФЖ) во Егејска Македонија, "Историја", Скопје, 1979.
29. Буцкова Фани; Хероината на Вичо и Грамос Тина Андреева-Цвета, "Историја", Скопје, 1975.
30. Вајна Пандо: Учеството на Македонците во ЕЛАС, Демократикос стратос, 1948.
31. Вајна Пандо: Οι αγώνες του Σλαβομακεδονικού λαού για απελευθέρωση, ("Нова Еллада", Букурешт, 1952.
32. Гевгелија и Гевгелиско во НОБ, 1941-април 1943 (материјали од симпозиумот), Гевгелија 1979.
33. Глинос Димитрис: Τη είναι και τη θείει, 1942.
34. Друговац Миодраг: Повоени македонски писатели, I, Наша книга, Скопје, 1986.
35. Дуганова Василка: Народот ни се радуе, Втора македонска ударна бригада, сеќавања и документи, Скопје, 1973.
36. " Εμπρος Επονίτες, Νέα Ελλάδα, Βουκουρεστή, 1952
37. Ευδομη ολομελεια της ΚΕ του ΚΚΕ, εισηγήσεις, λόγοι, αποφάσεις, σελτεμβρη, 1950. (VII-ми пленум на ЦК на КПГ, реферати, говор одлуки, септември 1950).
38. Ивановски Алеко: Костурско во работничкото народно ослободително движење во Ег. Македонија, 1913-1949, мемоари (ракопис), ИНИ.
39. Ивановски Алеко: Смели Делчеви потомци, Букурешт, 1955.

40. Илиќ Воислав: Македонски драмски театар во Солун, "Културен живот", јануари-февруари, 1968.
41. Илковски Фоти: Македонски народни песни и маршеви, Букурешт, 1949.
- 42.
43. Историја на македонскиот народ, книга III-та, Скопје, 1969.
44. Каљков Павле: Необикновена свадба, Букурешт, 1956.
45. Караџа Васко: Стихови, Букурешт, 1960.
46. Караџа Васко: Егејски мотиви, "Македонска ревија", Скопје 1986.
47. Карл Хрон: Народноста на македонските словени, Скопје, 1966.
48. Катарџиев Иван: Време на зреење, книга I, Култура, Скопје, 1977
49. Катарџиев Иван: По врвиците на македонската историја, Култура, Скопје, 1986.
50. Кирјазовски Ристо: НОФ и другите народно ослободителни организации на Македонците од Егејска Македонија, Скопје, 1985.
51. Кирјазовски Ристо: Одрозот и последиците од Резолуцијата на Информбирото врз ослободителното движење во Егејска Македонија "Историја", бр. 1-2, 1982.
52. Киселиновски Стојан: Грчката колонизација во Егејска Македонија 1913-1940, Скопје, 1981.
53. Киселиновски Стојан: Статусот на македонскиот јазик во Егејска Македонија, "Културен живот", Скопје, 1978.
54. Козинаков Динко: Мојот кавал, "Политички и литературни изданија, Букурешт, 1963.
55. Козинаков Динко: Сончогледи, "Политички и литературни изданија Букурешт, 1965.

56. Кушевски Воислав: Азбучник на Македонците во Егејска Македонија, "Нова Македонија", - ЛИК, бр. 7, од 18.2.1987.
57. Кушевски Воислав: За реагирањето и дипломатската преписка во друштвото на народите по појавата на АБЕЦЕДАРОТ "ГЛАСНИК", Скопје, септември-декември, 1987.
58. Лирика и проза на Македонците во странство, "Кочо Рацин", Ск. 1963.
59. Маниќ Т. Најпопуларни македонски народни песни, Скопје, 1957.
60. Книга за Илинден, зборник на трудови, Скопје, 1969.
61. Македонски народни песни, "Неа Елада", Букурешт, 1951.
62. Македонско народно творчество, "Политички и литературни издавнија" Букурешт.
63. Мицопулос Танасис: Историја на 30-та бригада на ЕЛАС, сеќавања и документи, II (ракопис), ИНИ, Скопје
64. Мицопулос Танасис: Атина, 1978.
65. Младеновски Симо: Македонските народни песни за НОБ и револуцијата, "Наша книга", Скопје, 1983.
66. Мојсов Лазо: Околу прашањето на македонското национално малцинство во Грција, ИНИ, Скопје, 1954.
67. Наковски Петре: Македонските деца во Полска, "Млад борец", Ск. 1987.
68. Народни епсни од Егејска Македонија, Институт за македонски јазик, Скопје, 1959.
69. Паскалевски Паскал: Пролет над Егеј, Агит-проп на НОФ, 1949.
70. Папагеоргиу Коста.

71. Пејков Атанас: Граматика на македонски език, Букурешт, 1952.
72. Пејов Наум: Македонците и Траганската војна во Грција, Ск. 1968.
73. Поповски Тошо: Македонското национално малцинство во Бугарија Грција и Албанија, "Македонска книга", Скопје, 1981.
74. Примери од литературата за средните школи, Варшава, 1964.
75. Раковски Павле: Длабоко во нокта се раѓа, мемоари (ракопис); ИНИ, Ск.
76. Раскази и спомени од борбата, Букурешт, 1961.
77. Ристовски Блаже: Македонски стих, книга II, "Мисла", 1980.
78. Ристовски Блаже: Резолуцијата на Комунистичката интернационала и македонската национална мисла, "Културен живот", бр. 7-8, Скопје 1984.
79. Робевски Никифор: Македонците од егејскиот дел на Македонија во Чехословачка, "Наша книга", Скопје, 1988.
80. Симовска Лидија: Македонската периодична публикација во Егејска Македонија во НОБ 1942/44, "Гласник", 1975.
81. Сокол ми лета виоско, изворни револуционерни и лирски песни од Егејска Македонија, Скопје, 1978.
82. Солунски Коце: Бригадирното врапче, Втора македонска ударна бригада, сеќавања и документи, Скопје, 1973.
83. Стенографски белешки од III-та конференција на ЦК на КПГ, "Неа Елада", Букурешт, 1950.
84. Тоалевски Георги: Крушевската република, "Политички и литературни изданија", Букурешт, 1959.
85. Хрибар Маја: Татарот во Македонија за време на НОБ, "Гласник". XII, 3, 1968.

86. Цветковски Благоја: Учеството на Ванчо Прке во битолските партизански единици, Битола и Битолско во НОБ 1941-1942.
87. Четириесет години Бели Мугри, шеснаесетти рацинови средби, Титов Велес, 1979.
88. Читанка за Второ одделение, Варшава, 1958.
89. Читанка за Второ одделение, Варшава, 1964.
90. Читанка за четврто одделение, Варшава, 1958.
91. Читанка за петто одделение, "Неа Елада", Букурешт, 1952.
92. Читанка за седмо и осмо одделение, Варшава, 1966.
93. Петти пленум на ЦК на КПГ, 30-31 јануари, 1949, реферати, говори, одлуки изданија на ЦК на КПГ, јуни 1949.
94. Шести пленум на ЦК на КПГ, 9 октомври 1949, реферати, говори, одлуки, изданија на ЦК на КПГ, април 1951.
95. Седми пленум на ЦК на КПГ, 14-18 мај 1950, реферати, говори одлуки, изданија на ЦК на КПГ, септември 1950.
96. Втори пленум на ЦК на КПГ, 10-12 октомври 1951, реферати, говори, одлуки, изданија на ЦК на КПГ, април 1952.
97. Шести пленум на ЦК на КПГ, март 1956, Резолуции, соопштенија, изданија на ЦК на КПГ, 1956.
98. Седми пленум на ЦК на КПГ, 18-24 февруари 1957, реферати, говори, одлуки, записници, февруари 1957.

III, СПИСАНИЈА

99. Македонче, Букурешт, 1949-1953.
100. ^{НОБ}Македонка, 1948-1949.
101. Македонски живот, Букурешт, 1963-1966.
102. Илинден, Букурешт, 1953-1966.

103. ΝΕΟΣ ΚΟΣΜΟΣ, месечно политичко теоретско списание, бр.6 од јуни 1966, бр.11 од ноември 1966, бр. 10 од октомври 1967, бр. 8, август 1973.
104. ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ; официјални документи, сеќавања, хроники, документи, август 1964, мај 1973.
105. ΠΥΡΣΟΣ, двемесечно илустрирано културно-просветно списание, Дрезден, бр. 1/1961, 2/1963, 4/1963, 4/1964, 1/1966, 2/1966, 3/65
106. ΚΟΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΙΣΗ, - петнаесетодневен политички економски и филозофски орган на ЦК на КПГ, 1934-1936.

IV. В Е С Н И Ц И

107. ΡΙΖΟΣΟΑΣΤΗΣ , 1934-1938.
108. Славјаномакедонски глас, 1944.
109. Непокорен, 1947-1949.
110. Победа, 1947-1949.
111. Единство, 1947-1949.
112. Зора, 1947-1949.
113. Цвета 1949,
114. Глас на Егејците, 1952.
115. "Μαχητρία" (Боркинка), 1949.
116. "Προς τη νίκη" (Кон победата), 1948-1949.
117. "Αγωνιστής" (Борец), 1958-1962.

118. "Λαϊκος αγωνας" (Народна борба), 1958-1968.
119. "Νεα ζωη" (Нов живот), 1960-1968.
120. " Νεος δρομος" (Нов пат), 1960-1968.
121. Сеќавања на непосредни учесници во културно-просветната дејност на Македонците од Егејска Македонија.

С О Д Р Ж И Н А

1. ПРЕДГОВОР		4
2. ВОВЕД		12
3. ОСВРТ ЗА ПОЛОЖБАТА НА МАКЕДОНЦИТЕ ВО ГРЦИЈА ПО ПОДЕЛБАТА НА МАКЕДОНИЈА, 1913-1940.....		48

ПРВ ДЕЛ

КУЛТУРНИТЕ ДЕЈНОСТИ И ПОСТИГАЊА КАЈ МАКЕДОНЦИТЕ ОД
ЕГЕЈСКА МАКЕДОНИЈА ВО ТЕКОТ НА НАРОДНО-ОСЛОБОДИТЕЛНА-
ТА БОРБА, 1941-1945.

ПРВА ГЛАВА

ПОЛОЖБАТА НА МАКЕДОНЦИТЕ ВО ОКУПИРАНА МАКЕДОНИЈА.....

- Создавањена воено политички и народно-ослободителни
организации..... 55
- Создавање на Македонски народно-ослободителни органи-
зации и одделни партизански единици..... 63

ВТОРА ГЛАВА

КУЛТУРНО ПРОСВЕТНАТА АКТИВНОСТ НА ПАРТИЗАНСКИТЕ ЕДИНИЦИ

- Културно-просветна дејност на партизанските единици на
ЕЛАС 68
- Културно-просветна дејност на одделните македонски
партизански единици..... 76
- Културни врски меѓу народно-ослободителните движења на
Југославија и Грција во текот на НОБ 89

ТРЕТА ГЛАВА

РАЗНИ КУЛТУРНИ МАНИФЕСТАЦИИ

- Културно-у метничка група на организација СНОФ 93
- Драмски групи и нивна дејност 105

- Илинденски манифестации	112
---------------------------------	-----

ЧЕТВРТА ГЛАВА

ПЕЧАТ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

- Агитациони пунктови	113
- В-к "Преспански глас"	114
- В-к "Стражар"	115
- В-к "Искра"	116
- В-к "Црвена ѕвезда"	118
- В-к "Слобода"	119
- В-к "Славјаномакедонски глас"	123
- Летоци-повици	124
- Прогласи	124
- Билтени	125
- Кадарот во издавачката дејност	132

ПЕТТА ГЛАВА

ЛИТЕРАТУРНО ТВОРЕШТВО

- Поезија (Васко Караџа, Атанас Низамов, Томе Качаров).....	143
---	-----

ШЕСТА ГЛАВА

УЧИЛИШТА НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

- Учителски курс во Рупишта	150
- Буквар на македонски јазик	153

ВТОРИ ДЕЛ

КУЛТУРНИ ДЕЈНОСТИ И ПОСТИГАЊА КАЈ МАКЕДОНЦИТЕ ОД
ЕГЕЈСКА МАКЕДОНИЈА ЗА ВРЕМЕ ГРАЃАНСКАТА ВОЈНА,
1946-1949

ПРВА ГЛАВА

УЧЕСТВО НА МАКЕДОНЦИТЕ ВО ГРАЃАНСКАТА ВОЈНА	161
---	-----

ВТОРА ГЛАВА

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА ДЕЈНОСТ НА ОРГАНИЗАЦИЈАТА НОФ
И АФЖ, 1946-1949

- Појава и дејност на НОФ-АФЖ..... 164
- Оддели за агитација и пропаганда на НОФ и АФЖ 168
- Печатница на македонски јазик 169

ТРЕТА ГЛАВА

ВЕСНИЦИ И ДРУГИ ИЗДАНИЈА НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

- В-к "Билтен"..... 170
- В-к "Победа"..... 171
- В-к "Зора"..... 171
- В-к "Единство" 172
- Списание "Нова Македонка" 173
- В-к "Непокорен 178
- В-к "Ослободител"..... 179
- Брошури на македонски јазик 182
- Друг печатен материјал (прогласи, повици, пароли,
резолуции)..... 184

ЧЕТВРТА ГЛАВА

РАЗНИ КУЛТУРНИ МАНИФЕСТАЦИИ И ДЕЈНОСТИ

- Илинденски манифестации 194
- Културно-просветна група на НОФ, појава и дејност..... 201
- Дувачкиот оркестар на ДАГ, појава и дејност 207

ПЕТТА ГЛАВА

ЛИТЕРАТУРНИ ПОСТИГАЊА

- Поезијата низ творештвото на Паскал Паскалевски 220
- Прозно творештво 230
- Драмско творештво 235

ШЕСТА ГЛАВА

МАКЕДОНСКИ УЧИЛИШТА, 1947-1948

- Положбата на просветата непосредно по војната	239
- Отварање на македонски училишта	243
- Буквар и читанка на македонски јазик	244
- Курсеви за македонски учители	252

ТРЕТИ ДЕЛ

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА ДЕЈНОСТ НА МАКЕДОНСКАТА ЕМИГРАЦИЈА
ВО ИСТОЧНО ЕВРОПСКИТЕ ЗЕМЈИ, 1948-1968

ПРВА ГЛАВА

БРОЈНОСТ И ПРИФАЌАЊЕ НА ЕМИГРАЦИЈАТА

- Општи податоци	256
- Евакуација и прифаќање и сместување на децата- бегалци	260
- Бројност на децата-бегалци	269
- Статусот и организирање на македонската емиграција.....	285

ВТОРА ГЛАВА

ОБРАЗОВНА ДЕЈНОСТ СРЕД МАКЕДОНСКАТА ЕМИГРАЦИЈА

- Стручно оспособување на емиграцијата за вклучување во процесот на производство	289
- Национално образование на македонските деца	297
- Учителски курсеви	305
- Статусот и изучувањето на македонскиот јазик	323

ТРЕТА ГЛАВА

ИЗДАВАЧКА ДЕЈНОСТ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

- Школски изданија	333
- Литературни изданија	339
- Списанија на Македонски јазик	346
- Весници	351
- Радио емисија на македонски јазик	351

ЧЕТВРТА ГЛАВА

ЛИТЕРАТУРНО ТВОРЕШТВО

- Поезија	375
- Проза	386
- Драма	395
- Македонски литературни кружоци	401

ПЕТТА ГЛАВА

РАЗНИ КУЛТУРНИ МАНИФЕСТАЦИИ

- Во детските домови	409
- Во НР Чехословачка	413
- Во НР Романија	415
- Во НР Полска	416
- Во НР Унгарија	418
- Илинденски манифестации	427
- Заклучок	456